

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3

Gorana Stepanić

**Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću:
stilske tendencije i žanrovska inventar**

Doktorska disertacija

Zagreb, 2005.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3

Gorana Stepanić

**Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću:
stilske tendencije i žanrovska inventar**

Doktorska disertacija

Zagreb, 2005.

Mentor: dr. sc. Darko Novaković, red. prof.

«I nakon sto trideset godina, koliko traje moderni studij hrvatske novolatinske baštine, sedamnaesto stoljeće ostalo je zamogljenom dolinom, u koju se s dvaju susjednih vrhova spuštaju samo rijetki radoznalci.» (NOVAKOVIĆ 2003: 551)

Jedini opsežniji i sustavniji pregled hrvatske latinističke književnosti u sedamnaestome stoljeću oslonio se na ovakvu prikladnu metaforu kako bi zorno predočio pravo stanje stvari. I doista, osim malobrojnih studija zaslужnih filologa s kraja devetnaestog i prve polovice dvadesetog stoljeća, koji su imali mogućnosti, vremena i filološkog znanja obznanjivati latinističke tajne samostanskih (pretežno dubrovačkih) arhiva, u prošlome stoljeću postoji samo jedna opsežna monografija o sedamnaestostoljetnom autoru (Krašićeva studija o Stjepanu Gradiću), zbornik radova o istome autoru, te nekoliko studija o – uglavnom – historiografskim piscima, u kojima je interes za književni aspekt autorova opusa bio sekundaran. Paradoksalno, no pojedinim se autorima hrvatskoga latinizma, i to u komparatističkom kontekstu razvjeta slavenskih novolatinskih književnosti u sedamnaestome stoljeću, bavi i jedna inozemna studija, disertacija Kevina L. Croxena obranjena 1992. na Harvardu.

U sedamnaestome stoljeću, naime, u latinskih autora raste interes za političku i nacionalnu problematiku, kao i, s time u vezi, za jezikoslovna pitanja, pa su u prvi plan izbili autori kao jezikoslovac Kašić, teolog de Dominis, historiografi Rattkay, Vitezović, Lučić. Lijepa književnost, u sjeni političke, historiografske i teološke proze, slabo se proučavala, a jedan je od razloga njezina zanemarivanja i podređena statusu – ostavimo li po strani vječitu kadrovsku problematiku – i visok status suvremene književnosti na hrvatskome jeziku.

Velikani hrvatskoga baroka, klasici nacionalne književnosti, zahvaljujući panskim idejama ili obnovljenom interesu za baroknu književnost u drugoj polovici prošloga stoljeća (Gundulić, Palmotić, Ivan Bunić), svojim su visokim statusom zastigli interes za proučavanje paralelne književnosti, one na latinskom jeziku, književnosti koju su neki od njih i sami njegovali.

U tom je smislu istraživanje koje smo proveli pionirsko: valjalo je uspostaviti korpus tekstova koji će se proučavati kako bi se dobila iole koherentna slika sedamnaestostoljetnog hrvatskog latinizma. Pritom smo, zbog golema opsega literature pisane latinskim u našemu stoljeću, bili prisiljeni ograničiti se na poeziju, koja je, katkad teško dostupna, a često i posve nedostupna, do sada u filološkim i književnopovijesnim studijama prolazila slabije od proze. U naš su korpus ušli svi nama dostupni i poznati latinski tekstovi hrvatskih autora nastali u sedamnaestome stoljeću ili početkom osamnaestoga, ukoliko se radi o autorima čiji opus prelazi u naredno stoljeće i nemoguće ga je mehanički odijeliti. To se naročito odnosi na autore kao što su Pavao Ritter Vitezović i Ignat Đurđević, pjesnike koji su se zbog svojih «etiketa» baroknih autora uklopili u našu hipotezu, naime da i u latinskom pjesništvu postoji stilska tendencija paralelna s hrvatskom, koju možemo nazvati barokom.

Lov na autore i njihove tekstove, od kojih je gotovo četvrtina u rukopisima, završio je u trenutku kada smo odlučili podvući crt u priznati da su nam neki tekstovi – nerijetko i tiskani – jednostavno nedostupni, a stanovit broj rukopisa nestao, u lošem stanju ili teško dostupan u europskim arhivima u kojima će ih jednoga dana trebati pronaći. No i sami tekstovi koje smo imali u rukama otkrili su impozantnu brojku od ukupno preko 93500 latinskih stihova sedamnaestostoljetnih hrvatskih autora.

Premda se po slaboj proučenosti to ne bi moglo pretpostaviti, velik je dio od tih gotovo sto tisuća stihova zapravo i bio tiskan: gotovo 68000 stihova poznajemo upravo iz njihovih sedamnaestostoljetnih izdanja. Tiskani su najveći spjevovi (*Vičićeve Jišajida* i *Tieneida*,

Rogačićeva *Euthymia*, Vitezovićeva *Plorantis Croatiae saecula duo*), neke epigramske zbirke (Brautićev *Martyrologium poeticum*), te brojne prigodnice, koje u tiskanome dijelu korpusa zauzimaju gotovo četvrtinu.

Rukopisni dio po prirodi je stvari – a pritom mislimo prvenstveno na propadljivost papira i sklonost rukopisnih tekstova da u (često neizbjježnom) nemaru njihovih vlasnika ili čuvara nestanu – manji od tiskanoga, no pretpostaviti je, dakako, da je od njega bio veći: ta svaki je literarno osposobljen pojedinac u to vrijeme odškolovan na rimskim školskim autorima i, ako ništa drugo, da bi došao do pisanja hrvatskoga pjesništva, morao je prvo naučiti pjesnikovati na latinskom. Rukopisi do kojih smo došli obasežu kojih 26000 stihova, a uglavnom se nalaze u dubrovačkom Arhivu Male braće i tamošnjoj Znanstvenoj knjižnici, dok se nipošto zanemariv dio nalazi i u zagrebačkom Arhivu HAZU.

O broju latinskih stihova onih autora za čije naslove znamo, no nismo do njih mogli doći, možemo samo nagađati: ne odviše smjela procjena bila bi da se radi o najmanje 5000 stihova u djelima od kojih nam je poznat samo naslov i njihova žanrovska pripadnost, kao što je slučaj s pjesničkim tekstovima obojice Despotovića ili pak omiškog Mlečanina Mateja Jelića Dražojevića.

Sudeći već po ovim brojkama i ne uzimajući zasad u obzir autorovu žanrovsку osviještenost, kvalitetu ili stilski aspekt sedamnaestostoljetnih latinskih djela, reći ćemo, nastavljujući se na alpinističku metaforu s početka, kako se nadamo da će ovaj rad uspjeti barem donekle podići maglu sa sedamnaestostoljetne latinističke doline, kako bi se vidjelo da ta dolina i nije tako duboka, i kako je geološka slika ukupne novolatinske poezije zapravo bitno drukčija nego što smo zamišljali: čini se da se ne radi o strmim planinama i dubokim dolinama, već o blago brežuljkastu terenu, i što se tiče same književnosti, i njezina proučavanja.

Ne pokušavajući stvoriti cjelovitu sliku latinističke književnosti sedamnaestog stoljeća, kao ni kompletну sliku latinskoga pjesništva toga vremena, prvo smo poglavlje ovoga rada zamislili kao reviziju dosad poznate građe o predmetu ovoga istraživanja: latinskom pjesništvu hrvatskih autora u sedamnaestom stoljeću. Dosadašnja su istraživanja poezije sedamnaestostoljetnih latinista, naime, bila parcijalna i nesustavna, često usredotočena na jedno djelo ili jedan aspekt djela nekog autora. Dovoljno je baciti pogled na bibliografiju i vidjeti kako sveobuhvatne studije o navedenom problemu još uvijek nema.

Jedan je od razloga ovakvu stanju stvari i to što velik dio pjesničke građe leži u rukopisima, a i izdanja koja postoje i koja su nam dostupna uglavnom su suvremena, što opet, u priličnom broju slučajeva, znači da su nedostupna: pogledamo li slučaj pjesnika Omišanina Mateja Jelića Dražojevića ili poprilično plodnog Dubrovčanina, isusovca Ivana Lukarevića, uvjerit ćemo se da je tako. I slučaj donedavno posve nepoznatoga riječkog epika Kajetana Vičića, autora najvećega autorskoga epskog spjeva u hrvatskom latinizmu, nešto govori o stanju proučenosti latinske književnosti ovoga stoljeća. Osim toga, rijetka novija izdanja sedamnaestostoljetnih autora zaslužuju reviziju, a čitavi pjesnički opusi inventuru i prevrednovanje.

Dio posla ostaje izvan domašaja ovoga rada. Ponudit ćemo samo niz monografskih prikaza o autorima većeg ili manjeg kalibra, više ili manje cijenjenih među suvremenicima; bez obzira na količinu njihovih tekstova, cilj nam je iznijeti na vidjelo sva iole relevantna imena koja se pojavljuju u katalozima knjižnica (AMB, ZKD, Arhiv HAZU), u starijim biografskim tekstovima (Saro Crijević, Đuro Bašić, Ignat Đurđević, Sebastijan Slade Dolci, Franjo Maria Appendini), u monografskim člancima i studijama o pojedinim latinistima. Popis koji nudimo nikako ne može biti konačan, jer svaki je isusovački đak tijekom školovanja proizvodio dovoljnu količinu poezije da bi se mogao smatrati pjesnikom. Međutim, samo su neki od silnih pitomaca isusovačkih kolegija i biskupskih škola diljem

Dalmacije i Italije (a tu ne valja zaboraviti ni sjevernu Hrvatsku) preživjeli okrutnu čistku koju im je svima priredio filter recepcije – neki su još za života postali cijenjeni i institucionalno se etablirali (Đurđević, Gradić), dok neke moramo revitalizirati iz najdubljeg stanja recepcijske letargije (Fran Gundulić).

Linija između lijepe književnosti i one angažirane (politički, vjerski, komunikacijski) vrlo je krhka, pa smo u obzir uzeli i registrirali sve tekstove u stihu do kojih smo uspjeli doći, bila njihova funkcija primarno estetska ili naglašeno pragmatička. Pritom smo, naravno, svjesni da je izvan našega obzora ostao stanovit broj tekstova, jer u ovoj je fazi istraživanja korpus gotovo nemoguće u potpunosti iscrpiti. Valja odmah primijetiti kako latinskih tekstova posve lišenih ikakva dodira s političkom ili vjerskom stvarnošću koja ih okružuje ima razmjerno malo: većina njih referira na stvarnost, bili oni prigodnice ili vjerski motivirani tekstovi.

Katolička obnova imala je, dakako, neizmjeran utjecaj na pjesništvo sedamnaestog stoljeća, pa tako i latinsko; taj se utjecaj ogleda u izboru tema, koje su mahom religiozne. Primjećuje se i koncentracija pjesnika iz pojedinih crkvenih redova na pojedine svece (isusovci pjevaju o 'svojim' svecima); isto tako, lik Djevice Marije izuzetno je popularan i u duhu katoličke obnove, pa su Bogorodici posvećeni čitavi spjevovi ili dijelovi pjesničkih zbirk (Vičić, Gundulić). Eksplicitna borba protiv reformirane crkve ipak se ne iskazuje u onoj mjeri u kojoj se to događa u onim slavenskim zemljama u kojima se reformacija uzela maha, kao što je Češka; jedino hrvatski autori koji su djelovali u Češkoj (Kajetan Vičić) pokazuju veće zanimanje za problem odnosa 'hereze' i pravovjerja.

Ništa manje pjesnike ne zaokupljaju ni politički problemi, ma čiji podanici bili: hrvatski autori rascijepjeni između Venecije, Habsburške monarhije i oni slobodni, Dubrovčani, dotiču se političkih tema, najčešće protuturskih, i to ponajviše mletački podanici iz Dalmacije, saveznici Venecije u mediteranskim ratovima protiv Turaka za Kretu i

Peloponez. Dubrovački su pjesnici, budući formalno neutralni, suzdržaniji u slavljenju protuturskih djelatnosti Mletaka i Austrije, no ima i takvih slučajeva (Gradić, Đurđević). Osim navedenih, jedna je od glavnih tema, barem među dubrovačkim pjesnicima, i veliki potres 1667. u kojem je nekolicina pjesnika i izgubila život.

Najstariji autor kojeg smo uvrstili u naš korpus pjesništva sedamnaestog stoljeća slabo je poznati je dubrovački pjesnik Fran Gundulić, čija je zbirka pjesama datirana 1607. S druge strane niza stoji Ignat Đurđević, pjesnik čiji se život doduše dobrano oduljio u sljedeće, osamnaesto stoljeće, no čiji su dijelovi latinskog opusa datirani u kraj sedamnaestog i početak osamnaestog stoljeća. Đurđević je, osim toga, ime nezaobilazno u prikazima barokne književnosti na hrvatskom, a naša je radna prepostavka da se i u hrvatskom latinizmu mora moći ponuditi periodizacija kakva bi donekle slijedila periodizaciju književnosti na narodnom jeziku.

Autore smo podijelili po 'arealima' za koje već postoji stanovita tradicija, Kravarova podjela hrvatske barokne književnosti po pripadnosti kulturnim zonama: dubrovačko-dalmatinskoj, kajkavskoj na sjeverozapadu Banske Hrvatske, slavonskoj i «ozaljskoga kruga». ¹ Mi smo tu podjelu modificirali, uzevši u obzir da slavonskog latinizma u sedamnaestom stoljeću i nema. Dubrovnik smo, zbog njegova specifičnog političkog položaja izdvojili i tako dobili tri grupe autora: Dubrovčane, Dalmatince, odnosno podanike Mletačke republike, i sjevernohrvatske pisce, odnosno one koji su djelovali u Monarhiji. Takva podjela zasad ništa ne govori o stilskim ili žanrovskim karakteristikama pojedinih grupa, no međusobno ih razdvaja stanovita tematska zaokupljenost, uvjetovana izvanknjževnom, najčešće političkom stvarnošću, koju smo ukratko prikazali gore.

¹ KRAVAR 1993: 39-69 («Varijante hrvatskog književnog baroka»).

2. AUTORI: pokušaj definicije korpusa

Osnovna je ambicija ovoga poglavlja revidirati građu te skupiti sekundarnu literaturu o našem predmetu na jedno mjesto. Koliko god uvid na nekim mjestima ovoga rada nije dovoljno dubok, pogled na cjelinu trebao bi pružiti osnovne orijentire za buduće istraživanje.

2.1. Podanici Dubrovačke Republike

2.1.1. Starija generacija: *Fran Gundulić*

Dubrovački vlastelin i pjesnik Fran Gundulić (Frano Franov mlađi; Gondola, Franciscus; Dubrovnik, 1587 – Dubrovnik, 1629), sin Frana Franova Gundulića i Anice, kćeri Frana Bobaljevića, ušao je u Veliko vijeće Dubrovačke Republike u svojoj dvadesetoj godini, 1607. Tijekom kratkoga života obavljao je razne službe u upravnom aparatu Republike. Godine 1624. i 1625. boravi u Rimu, a nekako u to vrijeme nastala je i njegova oporuka, koja se sačuvala.

Književni opus Frana Gundulića, o kojem ne znamo mnogo više od gore navedenog, obuhvaća isključivo poeziju na latinskom jeziku. Cjelokupan mu je pjesnički rad sačuvan u rukopisnoj zbirci datiranoj 1607., pod naslovom *Francisci Gondolae carminum et Junij Antonij Restij orationum liber*.² Ona se danas čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu pod signaturom I a 55.

Knjižica, čijim se vlasnikom zapisao Miho Marinov Gradić,³ ukupno ima 170 numeriranih listova, od kojih je 13 praznih.⁴ Prve četiri petine zbirke sadržavaju Gundulićevu poeziju, dok je preostala petina ispunjena latinskim govorima Džona Rastića, Gundulićeva

² Junije (Džono) Antonija Rastić, Gundulićev prijatelj i rođak, definitivno nije istoimeni dubrovački ljetopisac koji je umro 1735 (CERVA II: 312).

³ Cerva ga ne spominje. Na stranici prije naslovnice pokušao je sastaviti elegijski distih u slavu knjižice čiji je bio vlasnik. Potpisao se s *Mattheo di Marino Gradi*. Na kraju rukopisa (140v) stoji njegov potpis *Matthaei Gradii*.

⁴ 7 listova na početku, 45, 97-101.

prijatelja i rođaka.⁵ Rukopis je, osim nekih umetaka, pisala jedna ruka, a paginacija sveska je kontinuirana. Mjestimično je vrlo teško čitljiv zbog oštećenja listova, loše kakvoće papira i mrlja nastalih razljevanjem tinte. Čitljivosti nikako ne pridonose malene dimenzije knjižice (11×16 cm) i izuzetno sitan rukopis, koji na stranicu rečenih dimenzija katkad stavlja i po 20 stihova.

Gundulićev dio zbirke originalno je sadržavao 140 folija, od kojih je desetak izrezano iz knjige (ponegdje cijeli listovi, ponegdje samo dijelovi listova), tako da nam je pjesnikov opus dostupan samo u okrnjenoj verziji.⁶ Sačuvan dio rukopisa sadržava 3529 stihova u 168 duljinom i metrički različitim pjesama ili fragmenata pjesama.

Osim malog broja prigodnica (elegija povodom smrti dubrovačkoga kneza Džona Rastića i epitafi posvećeni istome plemiću (br. 11, 119-122),⁷ kao i Benediktu Flisku (Benedetto Fieschi) i rimskom kardinalu Girolamu Rusticucciju /1537 – 1603/), nekoliko refleksivnih pjesama vjerojatno nastalih u sklopu školske vježbe na zadani temu (br. 47-48, 128-131), te jedne s lokalnom tematikom (br. 155), sve su pjesme ove zbirke posvećene novozavjetnim osobama, prvenstveno Djevici Mariji, Isusu i nizu svetaca, poglavito apostolima sv. Petru i Pavlu, Mariji Magdaleni, sv. Josipu, Ivanu Krstitelju, sv. Stjepanu te nekolicini drugih svetaca mučenika.

Pjesme su grupirane u manje cjeline, uglavnom po metričkim kriterijima, premda njihova organizacija ne pokazuje neko čvršće načelo: nakon dvanaest heksametarskih pjesama (br. 1-10, te 47 i 163) i nekoliko elegija, slijedi blok emblematskih pjesama pisanih falečkim jedanaestercem (br. 17-26) i emblematskih pjesama pisanih elegijskim distihom (br. 27-31). Lirsku cjelinu (br. 31-54) prekida jedino heksametarska pjesma (br. 47), kao što i narednu

⁵ *De B. Virginis Conceptu Oratio* (141-147v); *De Purificatione B. M. Virginis Oratio* (148-154v); *De S.to Spiritu Oratio* (155-162v); *De Virginis Assumptae Gloria Oratio* (163-170v).

⁶ Izrezani su fol. 58 (donja polovica), 59-60, 127 (donje tri četvrtine) i 128-132.

⁷ Numeracija pjesama naša, v. Prilog 1.

cjelinu epigrama u elegijskim distisima (br. 56-168) narušavaju dvije ode (br. 73, 152), dvije elegije (br. 162, 165) te jedna heksametarska pjesma (163).

Uočava se i stanovito grupiranje po tematskom kriteriju: veći kompleksi pjesama bave se raznim etapama Bogorodičina života (rođenje Djevice Marije, br. 1-4; Marija kao Bogorodica br. 17-31; posjeta Elizabeti, br. 50-54, Očišćenje Marijino, br. 95-106), odnosno Kristova djetinjstva (br. 55-71 i *passim*).

Iznimno je zanimljiv dio rukopisa koji sadržava možda najraniji primjer emblematske poezije u Hrvata. Na listovima 67-76 nalazi se 15 crteža - prizora iz kršćanske mitologije uokvirenih raskošno nacrtanim okvirom.⁸ Donju polovicu stranice zauzimaju epigrami u elegijskom distihu ili falečkom jedanaestercu koji objašnjavaju gornji crtež i obrađuju njegov glavni motiv. Crteži i njima pripadajuće pjesme naslovljene su općenitim naslovima – dijelom *De Virgine nascente* (fol. 62-71), a dijelom *De purificatione beatae Virginis* (fol. 72-76). Iznad slike nalazi se 'zadatak' – tema ili prizor koji treba nacrtati, a zatim pjesnički uobičiti u nekoliko stihova, npr. «Depingatur infans in cunis, et flamma ad eius caput» (fol. 71). Tekst 'zadatka' napisan je drugom rukom, i to nakon što je nastao crtež (usp. fol. 64 i 75), sudeći po tome što tekst napisan tik iznad crteža mjestimično 'zaobilazi' crtež. Budući da o rukopisu I a 55 nema nikakvih studija, teško je reći kojim su slijedom nastajali tekst i crtež, no pretpostaviti je da je autor zadao temu slike, napisao naslov i tekst pjesme u donjoj trećini lista, a zatim dao poluprazan papir crtaču, koji je nacrtao zadani prizor u vrlo razrađenom baroknom okviru, redovito bolje nacrtanom od njegova sadržaja.

Je li crtač osoba koja je napisala tekst 'zadatka', ne možemo ustvrditi, no ista se ruka koja je pisala 'zadatke' nad crtežima pojavljuje na još nekoliko mjesta u zbirci (127v, 133 dolje, 137v-139). Također nismo u stanju odrediti je li to ruka koja je numerirala folije.⁹

⁸ Usp. pogl. 3.6.3.

⁹ Na crtežima i na posljednjoj stranici zbirke nepoznata je ruka, vjerojatno u novije vrijeme, nacrtala i lascivne dodatke.

Zanimljivo je i to što su Rastićevi govorci pisani istom rukom kao i Gundulićeve pjesme. Prva je mogućnost da je treća osoba prepisala tekstove i jednog i drugog autora; ipak, vjerojatnije je da je sa Gundulić poslije smrti svojega prijatelja prepisao njegove govore i uključio ih u svoju zbirku. Naime, nedovršeni stihovi na više mjesta u zbirci,¹⁰ bilješke i ispravke na marginama, kao i grafički nemar autora upućuju na to da se radi o autografu. Je li zbirka bila predviđena za tiskanje nije poznato, no čini se da je nedovršena i da predstavlja 'prvu ruku', studiju koju je valjalo dotjerati i na njoj poprilično raditi da bi bila spremna za objavlјivanje.

Ipak, čini se da Gundulićeve pjesničke ambicije i nisu bile prevelike: osim ove pjesničke zbirke ne znamo ni za koji drugi naslov toga autora, koji je inače, u političkom i ekonomskom životu Republike, bio prilično aktivan.¹¹ Gundulićeva zbirka nalazi se na početku stoljeća koje će karakterizirati snažan zaokret prema religioznim temama, kakve njome i dominiraju. Ujedno, godina njegina nastanka, 1607, godina je rođenja Junija Palmotića (†1657), najboljeg hrvatskog baroknog dramskog pisca. Tih su se godina rodili i neki inozemni velikani pisane riječi: engleski epik John Milton (1608 – 1674), rimski kardinal, suradnik Stjepana Gradića, Sforza Pallavicino (1607 – 1667), njemački okultist, isusovac Athanasius Kircher (1601 – 1680). Hrvatsko je latinističko šesnaesto stoljeće završilo smrću jednog uvezanog humanista, adoptiranog Dubrovčanina, portugalskog Židova Didaka Pira (Évora, 1517 – Dubrovnik, 1599), a sedamnaesto započinje Gundulićevom zbirkom, koja najavljuje stoljeće poezije naglašeno pobožne tematike. Takvu će tematsku orijentaciju ozbiljnije narušiti tek autori rođeni sredinom i u drugoj polovici stoljeća.

Dubrovački petrarkistički pjesnik Dinko Ranjina, jezični i formalni eksperimentator kojem se u novije vrijeme opus reinterpretirao kao maniristički, kao primjer duhovne

¹⁰ 4, 103; 8, 25; 8, 79; 9, *passim*; 13, 11; 13, 69; 40, 30 ff.; 156, 1. Prva se brojka odnosi na redni broj pjesme prema Prilogu br. 1, dok drugi broj označava broj stiha.

¹¹ Usp. PANTIĆ 1979: 342.

atmosfere koja je vladala u europskoj lirici u drugoj polovici 16. stoljeća i najavljuvala barok (PAVLIČIĆ 2000: 609) umro je upravo one godine kada je mladi Fran Gundulić objavio svoju zbirku. Barok je službeno mogao započeti.

2.1.2. Nikola Brautić

Lopuđanin Nikola Brautić (Brautius, Brautii) (Lopud, 1566 – Lopud, 1632) započeo je školovanje kod dominikanaca na rodnome otoku, da bi ga, poput mnogih imućnijih sunarodnjaka, nastavio na rimskome isusovačkom kolegiju. U 36. godini postao je biskupom u Sarsini, bogatoj biskupiji papinske države. Došao je, međutim, u sukob s članovima utjecajne lokalne obitelji Aldobrandini koja je ekonomski i politički utjecaj kod pape iskoristila za ocrnjivanje biskupa pred pastvom, što je u jednom trenutku čak dovelo do oružanog napada na Brautićev biskupski dvor (KÖRBLER 1912-2: 26-27). Papa Pavao V. višekratno je Brautiću nudio zamjensku biskupiju, što on nije prihvaćao. Višegodišnje razmirice dovele su do toga da ovog Lopuđanina 1621. zatvore po nalogu pape Grgura XV, prvo u tamnici u zaseoku Ceuli, gdje je kao biskup ljetovao, a zatim u Andeoskoj tvrđavi, gdje je proveo osam mjeseci. Godine 1622. donesena je sudska presuda prema kojoj mu se oduzima biskupska čast i proganja ga se na 10 godina u Perugiu. Ondje se, navodno (KÖRBLER 1912-2: 44), Brautić posvetio latinskom pjesništvu, pišući veliki stihovani martirologij Katoličke crkve dopunjeno i posebnim martirologijem s talijanskim svećima. Opsežno djelo od 4880 elegijskih distiha na više od 650 stranica tiskano je 1630. u Rimu kod Marka Ginamija pod naslovom *Martyrologium poeticum sanctorum totius Italiae et eorum qui in Martyrologio Romano continentur, cum Christi genealogia et quindecim mysteriis Sanctissimi Rosarii.*

Nakon presude i prognanstva iz nekadašnje biskupije Brautić se više nikada nije vratio u Sarsinu premda je, boraveći neko vrijeme u Rimu, nastojao oko svojeg povratka kod novog pape Urbana VIII. Na Lopud se vraća 1627; dvije godine nakon toga osniva dominikanski samostan na svojem posjedu u Brocima.

Najveći broj podataka o Brautićevu životu nudi se u njegovoj poslanici *Ad universos Ecclesiae Dei praelatos*, «zapravo autobiografiji» (KÖRBLER 1912-2: 83), čije je dijelove prenio Saro Crijević (CERVA II: 519-531), a čiji se prijepis čuva u AMB (*Zibaldone I*, AMB br. 433 = ČULIĆ 265). Poslanicu-apologiju Brautić je počeo pisati nakon što se vratio na Lopud; osim izvadaka kod Crijevića, ona još uvijek nije tiskana.

Što se tiče *Martirologija*, valja se složiti s Körblerom kako «... djelo ne ima toliku književnu vrijednost, te bismo se njim morali naširoko baviti. Ono nam služi više kao potvrda, da je Brautić za svoje vrijeme bio temeljito obrazovan i da mu je upravo obrazovanje njegovo pomoglo, te u najtežim časovima života nije očajao» (KÖRBLER 1912-2: 83-84). Ostavivši po strani Körblerov komentar o terapijskom djelovanju Brautićeva pjesnikovanja, koje temelji na recima iz stihovane posvete *Ad lectorem*,¹² ostaje činjenica da se radi o golemu djelu u kojem, uza sve siromaštvo sadržaja (svaki se svetac ili događaj spominje u samo jednome distihu) nije čak ni iskoristio stilski potencijal latinskoga. Očito je da to kalendarski koncipirano djelo nije predviđeno za kontinuirano čitanje, već kao konkretan kalendar i zbirka prigodnih stihova, kako je zaključiti iz solidne opreme izdanja (kombinirano abecedno i kronološko kazalo).¹³ O Brautićevoj latinštini Körbler također nema najbolje mišljenje: «Zasada

¹² *Hos ego versiculos feci reclusus et exul, / carcer et exilium quo leviora forent. Martyrologium poeticum*, 6. nepag. str., *Ad lectorem*, 7-8.

¹³ Brautić je, čini se, s vremenom nadopunjavao rukopis *Martirologija*. Körbler to zaključuje na temelju činjenice da je tekst prije tiska višekratno dopunjavan. Brautić se kao izvorom za glavninu teksta služio starim rimskim martirologijem u izdanju kardinala Baronija iz druge polovice 16. stoljeća; novo izdanje martirologija, dopunjeno u međuvremenu kanoniziranim svećima, sve do kanonizacija koje je proglašio Urban VIII, tiskano je

spominjem samo toliko, da nam i njegov književni rad potvrđuje, kako se u isusovačkim školama nijesu baš strogo u praksi provodila pravila o čistoći latinskoga jezika, što su bila izrečena u znamenitoj njihovoј naučnoј osnovi» (KÖRBLER 1912-2: 86). Mi bismo ipak s tim u vezi manje generalizirali i 'krivnju' Brautićeve nesavršene latinštine shvatili individualno, kao i njegovu pjesničku nemaštovitost. Pjesnici, naime, koji su prošli iste škole, znali su pokazivati u stanovitoj dozi *ingenium*.

2.1.3. Dživo Bunić Vučić

Dubrovački vlastelin, Ivan (Dživo) Sarov Bunić Vučić (Ioannes Seraphini Bona) (Dubrovnik, 1592 – Dubrovnik, 1658) poznat je prvenstveno kao jedan od najvećih hrvatskih baroknih pjesnika i kao jedan od najznačajnijih hrvatskih lirika uopće. Za autorova su života tiskana samo dva njegova teksta – religiozna poema *Mandaljena pokornica* (Venecija ili Ancona 1630; Ancona 1638;¹⁴ Venecija 1659; Venecija 1705; Dubrovnik 1849) i pohvalnica Ivanu Gunduliću i njegovoј *Arijadni* (Ancona 1633). Poznata lirska zbirka *Plandovanja* tiskana mu je tek sredinom XIX. stoljeća, a do tada je imala odličnu recepciju, preživjevši u tridesetak rukopisa.¹⁵ O umjetničkim dometima Bunićeve hrvatske lirike pisalo se u mnogo navrata u XX. stoljeću, a naročito u vrlo plodnom istraživačkom i interpretativnom valu koji je proučavao nacionalnu baroknu književnost, a koji je trajao od 70-ih do početka 90-ih godina. «Bunićeva lirika ide u red najviših dometa lirskog kazivanja u starijoj hrvatskoj

1628. Körbler u svojoj monografiji dokazuje da se biskup služio i ažuriranim izdanjem martirologija. V. KÖRBLER 1912-2: 88-89.

¹⁴ Od prvih se dvaju izdanja nije sačuvao nijedan primjerak.

¹⁵ «Plandovanja naprotiv ostala su u rukopisu sve do XIX st., ali u više od 30 rukopisa, manje ili više cjelovitih, što nedvosmisleno svjedoči da je njegova poezija kao književno djelo funkcionala i prije svoga tiskanja» (ŠVELEC – FALIŠEVAC: 509).

književnosti, takvoga koje graniči s artizmom, kakav je vidljiv još samo u Gundulića i kakav će se poslije javiti i u I. Đurđevića» (ŠVELEC – FALIŠEVAC: 508).

U sedamnaestome stoljeću ima hrvatskih pisaca čiji latinski opus bilo kvalitetom, bilo kvantitetom drži korak s onim na hrvatskom jeziku (Vitezović, I. Đurđević). No upravo u autora koji se smatraju najvećim hrvatskim baroknim pjesnicima (I. Gundulić, J. Palmotić, I. Bunić Vučić i, nešto niže na ljestvici kvalitete, Fran Krsto Frankopan) situacija je drugačija: njihovi hrvatski opusi višestruko su opsežniji i važniji od latinskih.¹⁶ Od latinskog pjesništva Ivana Bunića sačuvala se jedna lirska pjesma, prigodnica posvećena Juniju Palmotiću i jedan elegijski distih o suzama Marije Magdalene.

Pohvalnica Juniju Palmotiću, s naslovom *Civitas Ragusae Junium Palmottam celeberrimum vatem alloquitur. (Ode a Ioanne Seraphini Bona patricio Ragusino primis tantum lineis adumbrata ex ejusdem autographo)* sastoji se od 9 asklepijadskih strofa (3 asklepijadska stiha s jednim glikonejem). Na temelju prijepisa koji se čuva u AMB u Dubrovniku pod brojem 819 odu je, zajedno s dvjema Palmotićevim odama Buniću (iz rukopisa 819 i 1212 / = ČULIĆ 873) i jednim pohvalnim epigramom, 1971. objavio Milan Ratković među pjesnikovim sabranim djelima.¹⁷

Već prvi susret s tekstrom Bunićeve prigodnice, u kojoj slavi Palmotićovo hrvatsko pjesništvo i potiče ga da i dalje stvara, otkriva načelo *carpe diem* koje podsjeća na kratkoču života, ali i na besmrtnost pjesnika. Sadržajno siromašna, oda odviše ne zadivljuje ni svojom formalnom izvedbom. Metrički uredna, koristeći se horacijevskom strofom namjerno evocira

¹⁶ Za Gundulića, s obzirom na sustav školovanja u Dubrovniku, gdje se školovao kod talijanskih i domaćih učitelja (Camillo Camilli, Petar Palikuća), nemamo razloga vjerovati da nikada nije pisao poezije na latinskom. Ipak, koliko je poznato, od njega se nije sačuvao nijedan latinski sastavak. Usp. NOVAKOVIĆ 2003: 553.

¹⁷ «Djela Dživa Bunića Vučića» (ur. M. Ratković), SPH, knj. 35, Zagreb 1971, str. 227-228. Epigram u pohvalu *Mandaljene pokornice* preuzet je iz Ferićeve zbirke latinskih enkomijastičkih epigrama *Ragusinarum poetarum qui Illyrica lingua scripserunt Elogia* (br. 70 u AMB Dubrovnik, BRLEK 127 / = ČULIĆ 71).

horacijevsku enkomijastičku liriku; na nekoliko mjesta gotovo doslovno citira Horacija, kojeg i inače oponaša, samim metričkim izborom i sintaktički.¹⁸

2.1.4. Junije Palmotić

O životu Junija Palmotiće (Junius Palmotta) (Dubrovnik, 1607 – Dubrovnik, 1657), slavnog dubrovačkog pjesnika, jedne od ikona nacionalne literature, člana velike trojke hrvatskoga sedamnaestostoljetnog pjesništva (Gundulić – Palmotić – Bunić), podatke velikim dijelom dobivamo iz njegova životopisa što ga je sastavio bratić Stjepan Gradić, tada kustos Vatikanske biblioteke, i tiskao kao predgovor posmrtnom izdanju *Kristijade* (Rim, 1670).¹⁹

Junije Palmotić, o čijem je obrazovanju skrb nakon smrti njegova oca Đura preuzeo ujak Miho Gradić, pohađao je školu u isusovaca, što znači da mu je osnovni predmet bio latinski jezik s književnošću, a njihovo je izučavanje pretpostavljalo i reproduciranje i parafraziranje provjerenih, klasičnih izvora. O Junijevu školovanju i stihotvornoj sposobnosti na latinskom Gradić kaže sljedeće:

... *Latinis litteris est eruditus, celeriterque ad summum eloquentiae decus euasit, cuius illustria documenta quotidie ab illo prodibant omnis generis, omnibusque argumenti carminibus consignata, quibus nihil sublimius fuit, nihil elegantius, quodque ad veterum poetarum copiam et maiestatem propius accederet.*²⁰

¹⁸ Usp. *Juni, Castalii dulce decus chori = Maecenas, atavis edite regibus / O et praesidium et dulce decus meum* (Hor. C. 1,1,1-2); *Crescas laude recens, dum juga Sergius = Crescam laude recens, dum Capitolium* (Hor. C. 3,30,8); *Vatem Musa vetat mori = Dignum laude virum Musa vetat mori* (Hor. C. 4,8,28)

¹⁹ Životopis je u svoju Dubrovačku knjižnicu prenio i Saro Crijević (CERVA II: 300-308).

²⁰ *De vita, ingenio et studiis auctoris Stephanus Gradius bibliothecae Vaticanae custos*, u: CERVA II: 302, r. 18-23.

Oguli li se s ovakve pohvale nekoliko sumnjičivih slojeva (to, primjerice, što su njegov autor i naslovnik bili rođaci i što su skupa odrasli, kao i to što žanr životopisa/predgovora zahtijeva pohvalu), ostaje činjenica, danas nažalost neprovjerljiva, no vrlo vjerojatno točna, da je Palmotić, prošavši isusovačku školu, u mladosti svakodnevno pružao dokaze svoje vrhunske rječitosti na latinskom, pjesničke dokaze 'svake vrste' i 'svakovrsna sadržaja', i to vrhunske estetske kvalitete koja se mogla mjeriti s izvorima.

Zasigurno nije bilo razloga moralne prirode zbog kojeg bi Junije bio uništio svoje latinske mladenačke sastavke, kao što je to u zrelijim godinama učinio Gundulić nazvavši svoje svjetovno pjesništvo porodom od tmine. Ipak, od Palmotića nam se sačuvalo tek osam latinskih pjesama. Prema Gradiću, Junije je uvidio da se ne može mjeriti s rimskim uzorima i da biti osrednjim latinskim pjesnikom nije zahvalan posao, pa se, potaknut slavom koju je požnjeo hrvatski opus njegova rođaka Ivana Frana Gundulića (čije su se melodrame prikazivale u dubrovačkom kazalištu, a *Osman* kolao i čitao se u prijepisima), posvetio pjesništvu na hrvatskom (CERVA II: 302, r. 23-32).

Palmotićeve su poznate latinske pjesme objavljene u dva navrata, a za njihovo su objelodanjivanje zaslужni filolozi Milivoj Šrepel i Đuro Körbler. Rukopisni je izvor za sve do sada objavljene Palmotićeve latinske pjesme, osim za prigodnicu mladoga Palmotića posvećenu isusovcu Bargioccu,²¹ dubrovački rukopis iz Arhiva Male braće br. 1212 (= ČULIĆ 873) – Agićev izbor, a zatim Radeljin prijepis toga izbora iz rimskih rukopisa iz Biblioteca Vaticana latina br. 6900 i 6910.²²

Palmotićeve su pjesme iz navedenog dubrovačkog rukopisa sljedeće:

²¹ To je jedino Palmotićevo latinsko djelo tiskano za pjesnikova života: *Admodum reverendo patri Ioanni Baptistae Bargiocco e societate Iesu sacro oratori praestantissimo panegyris, dum in primario templo Ragusino concionaretur. Anno MDCXXXIII Iunii Palmottae patritii Ragusini.* Anconae, Ex Typographia Marci Salvioni. M.DC.XXXIII. Superiorum Permissu. Ovu prigodnicu spominje i Slade (SLADE: br.42), a to je ujedno i jedina latinska pjesma koju poimence spominje u svojem prikazu Palmotićeve života i opusa.

²² Usp. poglavlje 2.1.5. o Stjepanu Gradiću.

1. *In laudes Ioannis Bonae Reipublicae Ragusinae rectoris mense augusto an. 1645.*
Junius Palmotta (nedovršena oda u 17 alkejskih strofa, posvećena pjesniku Ivanu Buniću Vučiću, tada dubrovačkom knezu; tematizira političku situaciju na Sredozemlju između Mlečana i Turaka, koja se odražava i na život u Dubrovniku)²³
2. *Ad Stephanum Gradium Junii Palmottae Ode* (alkejska oda u 14 strofa upućena s Mljetom gdje je Palmotić bio knez rođaku Stjepanu Gradiću u desetljeću u kojem je ovaj bio u Dubrovniku /1643 – 1653/)²⁴
3. *De ingressu in urbem Romanam Christinae Gothorum, Vandalarum, ac Svecorum reginae panegyricus Junii Palmottae patricii Ragusini* (heksametarska prigodnica povodom dolaska Kristine Švedske u Rim)²⁵
4. *In obitu Michaelis Gradii epicedion Junii Palmottae* (heksametar)
(obj. ŠREPEL: 10-38, rkp. AMB 1212)

Petnaest godina nakon Šrepelova objavlјivanja četiriju Palmotićevih pjesama, Körbler objavljuje sljedeće četiri:

5. *'Miles o summi generose Regis'* (himan u čast sv. Kuzme i Damjana; sapfička oda od 9 strofa)
6. *Panegyris ad Michaelem Gradium rectorem* (heksametarski panegirik ujaku Mihu Gradiću povodom kneževske časti)
7. *Illmo. ac Excmo. principi Dno. Michaeli Gradio Ragusino panegyris. 'Tertia jam Gradios exornat purpura fasces...'* (datiran u prosinac 1632, 140 heksametara)

²³ Oda je tiskana i u RATKOVIĆ: 230-231.

²⁴ U posljednje tri strofe ove Palmotić izražava skepsu prema legendi po kojoj je sv. Pavao boravio na Mljetu. Za razliku od njega, pedesetak godina mlađi sugrađanin Ignjat Đurđević napisao je latinsku raspravu *Paulus Apostolus in mari, quod nunc Venetus Sinus dicitur, naufragus, et Melitae Dalmatensis insulae post naufragium hospes* (1730) u kojoj pokušava dokazati da se malteški brodolom apostola Pavla (Dj 27-28) dogodio na Mljetu.

²⁵ Faksimil rukopisa objavljen u BANFI: 364.

8. ‘*Quamvis ter gelidas biberint jam prata pruinias...*’ (prema Agiću ova je heksametarska poslanica *incerti sed Ragusini auctoris* (AMB 1212: 75-80); Körbler je atribuirao Palmotiću kao odgovor iz 1638. na Gradićevu poslanicu iz 1637. ‘*Tertia Jam teritur reparatis frondibus aestas*’ (AMB 1212: 111 ff.) u kojoj se spominju Palmotićeve djela *Pavlimir i Elena ugrabljena*).²⁶

(obj. KÖRBLER 1912-1: 367-392, rkp. AMB 1212)

Osim ovih stihova u rukopisu 1212 AMB postoji i jedna Palmotićeve hrvatske pjesma prepjevana nekoliko puta (Stjepan Gradić, Brno Đurđević, Fran Bobaljević).²⁷ Jedan se od prijevoda krivo pripisuje samome autoru (*Ex charactere, quo scriptum est sequens epigramma ejusdem codicis 6910 f. 176, quam simillimo characteri, immo eodem prorsus, quo scripta est ode, quae sequitur idem epigramma, at ponitur fol. 177, asseriturque eam esse Junii Palmottae, jure infero epigramma quoque esse ejusdem auctoris*: ‘*Fons, qui pastores et amantes flumina nymphas...*’ /AMB 1212: 52-53/. Pjesma jest Palmotićevo, no prijevod je Brna Đurđevića (q. v.). Još je jedna pjesma iz rkp. 1212 AMB, prema Agiću, Palmotićevo, no to je kronološki nemoguće.²⁸

Stjepan Krasić u monografiji o Gradiću locira do sada neobjavljenе rukopise Palmotićeveh pjesama koje se u rukopisu čuvaju u Vatikanskoj knjižnici. Ako je vjerovati

²⁶ Nedovršenu Gradićevu poslanicu Körbler je tiskao ispred Palmotićeve odgovora (KÖRBLER 1912-1: 386-388), kao i *Elegia ad Junium Gradium*, posvećenu autorovu rođaku, Stjepanovu bratu Juniju Gradiću, poslaniku Republike u «gornju Italiju i u Hispaniju» (KÖRBLER 1912-1: 379, bilj. 1).

²⁷ Tekst hrvatskog originala objavljen u BOGIŠIĆ 1995: 333. Prejem Franu Bobaljevića (poč. 17. st. – 1667), koji se čuva u Vat. lat. 6910, f.161 spominje se u KRASIĆ: 419, bilj. 116.

²⁸ *Elegia nescio cuius Ragusini, quae chartulae inscripta est et agglutinata habetur folio 205. ac signatur efficitque fol. 26. Codicis Vaticani sub num. 6910. ad Gradium data; eamque Gradii non esse indicare videtur, quae ad calcem ejusdem chartulae leguntur ex parte. Index vero VIII Codicum Latinorum, quae(!) in Vatic. Biblioth. asservantur asserit eam elegiam esse Junii Palmottae. Felix anno saeculari 1675. auspicium.* (podcrtala G. S.) ‘*Ut jam praeteritum nigro carbone notari...’*» (AMB 1212: 49-52). Elegija ne može biti Palmotićevo, kako sugerira Agić, budući da je on umro osamnaest godina ranije, 1657. Usp. i ŠREPEL 1912: 12.

njegovim navodima, koje nažalost nismo imali prilike provjeriti na licu mjesta, radi se o najmanje četiri, a vjerojatno i mnogo većem broju pjesama.²⁹

No i te pjesme ne mogu zatvoriti opus pjesnika koji je, navodno, svakodnevno produciraо latinske stihove svih vrsta i tema. Ipak, čini se da su Šrepelovi i Körblerovi naporи da revitaliziraju Palmotićev latinski pjesnički opus bili izolirani. Naime, čak ni Armin Pavić, po obrazovanju klasični filolog, u trosveščanom izdanju Palmotićevih djela u prestižnoj i još uvijek mjerodavnoj ediciji Stari pisci hrvatski (SPH 12-14, 1882-1884) nije objavio nijednu latinsku pjesmu, premda mu je moralо biti poznato izdanje Junijeve mladenačke poslanice iz 1633. Stanje se tijekom dvadesetog stoljećа, dakako, nije popravilo, pa je hrvatski opus našeg najboljeg sedamnaestostoljetnog melodramatičara definitivno zagуšio svaki spomen na latinski. Ne bez razloga, mora se priznati, sudimo li važnost Palmotićeva hrvatskog opusa unutar nacionalne barokne književnosti. No vrijeme je da latinist Palmotić dobije barem zapis o svojem latinskom pjesništvu u pregledima nacionalne književnosti – jer bez njegove klasične naobrazbe ne bi mogao spjevati najveći dio svojeg hrvatskog opusa koji, barem što se sadržaja tiče, neizmjerno duguje antičkoj književnosti.³⁰

2.1.5. *Stjepan Gradić*

Dubrovački svećenik, intelektualac i diplomat Stjepan Gradić (Stephanus Gradius) (Dubrovnik, 1613 – Rim, 1683) jedno je od imena intelektualne i kulturne povijesti ovih prostora kojima se, s obzirom na njihovu ulogu u oblikovanju suvremene politike, obrazovnog i kulturnog života, nezasluženo pridaje premalo pažnje. Gradić je možda i poznat uskim krugovima proučavatelja hrvatske znanstvene misli ili povijesti dubrovačke diplomacije, no

²⁹ Vat. lat. 6910, f. 208; Vat. lat. 6900, ff. 123-176 i 232-239; Vat. lat. 6910, ff. 235-238 (usp. KRASIĆ: 418, bilj. 110).

³⁰ Postoji, doduše, studija o grčkim i latinskim izvorima u Palmotićevu djelu (FERLUGA-PETRONIO 1999-2).

prosječan poznavatelj hrvatske književnosti na latinskom o tom Dubrovčaninu znade malo ili ništa. Literatura o njemu postoji, a velik mu je dio opusa objavljen; možda je najvredniji doprinos poznavanju Gradićeva života i političkog angažmana Körblerovo izdanje Gradićevih talijanskih pisama dubrovačkom Senatu (KÖRBLER 1915), na koji se uvelike oslanjao zasad autor jedine, iscrpne i razmjerno nove biografije dubrovačkog diplomata, Stjepan Krasić.³¹

Stjepan Gradić rođen je u plemićkoj obitelji i njegov mu je otac Miho (1580 - 1634), i sam humanistički obrazovan i promotor kulturnog života u Gradu,³² omogućio solidno obrazovanje, prvo u rodnome gradu, a zatim u Italiji. Zbog smrti muža svoje sestre Džora Palmotića, Stjepanov otac Miho preuzeo je na sebe skrb o dvojici njezinih sinova, od kojih je mlađi bio budući pjesnik Junije Palmotić. Bratići su se prvo školovali u privatnoj školi koju su 1619. u svojoj dubrovačkoj rezidenciji bili otvorili isusovci (u kojoj je, među ostalima, predavao i jezikoslovac Bartol Kašić). Obrazovanje je Stjepan nastavio na Rimskom kolegiju, tada jednoj od najboljih europskih obrazovnih institucija zahvaljujući pomoći svojega ujaka Petra Beneše, tada suradnika državnog tajnika Svetе Stolice, no i uz petogodišnju potporu same Dubrovačke Republike. Iz toga je razdoblja prvo Gradićevo tiskano pjesničko djelo, drama u stihovima o Marijinu pohodu Elizabeti koju je sastavio uz pomoć dvojice školskih kolega i objavio 1631.³³ Po završetku studija filozofije studira kanonsko i građansko pravo na sveučilištima u Fermu i Bologni, a nakon toga vraća se u Rim i zaređuje za svećenika. Oko pet godina radi u vatikanskom Državnom tajništvu sastavljujući *minuta*, službena pisma Tajništva na talijanskom, latinskom, španjolskom i francuskom. Zatim se vraća u Dubrovnik gdje mu dodjeljuju položaj opata benediktinske opatije sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, a

³¹ Krasić, Stjepan, *Stjepan Gradić (1613-1683): život i djelo*, JAZU, Zagreb 1987.

³² Na hrvatski prepjevao latinsku tragediju *Crispus* isusovca Bernardina Stefonija (1560-1620), koja se u njegovu prijevodu još u prvom desetljeću 17. stoljeća prikazivala u Dubrovniku. Usp. KÖRBLER 1912-1: 373.

³³ *Festinatio B. Virginis Elisabetam invisentis, Latine, Graece, oratorie ac poetice pertractata*, Rim, 1631, nama nedostupna.

postaje, između ostalog, i zamjenikom dubrovačkog nadbiskupa. Godine 1653. ponovo odlazi u Rim gdje će ostati do kraja života obavljajući razne diplomatske zadatke u službi Dubrovačke republike, naročito nakon katastrofalnog potresa 6. travnja 1667, nakon kojeg je tražio novčanu pomoć na raznim europskim katoličkim dvorovima, brinući se i o organizaciji građevinskih radova i predlažući Senatu opći preustroj dubrovačkog gospodarstva, koji konzervativno i dekadentno plemstvo nije prihvatile.³⁴

Popis djelatnosti kojima se Gradić bavio impozantan je. Osim navedenih poslova u vezi sa saniranjem katastrofalnog stanja dubrovačkog gospodarstva nakon potresa, zalagao se i za promjenu dubrovačke vanjske politike, predlažući Republici da se počne oslanjati na jaku i propulzivnu Francusku Luju XIV umjesto na tradicionalnog katoličkog sredozemnog saveznika – Španjolsku. U Vatikanu je, osim što je obavljao službu u Tajništvu za dopisivanje s kršćanskim vladarima, bio i stručni savjetnik Kongregacije indeksa za cenzuru knjiga, te drugi kustos Vatikanske knjižnice (od 1661), te napokon i glavni upravitelj iste ustanove (1682).³⁵

Nastojao je, i na kraju uspio, da se u Dubrovniku utemelji isusovački zavod koji će postati prva srednjoškolska obrazovna ustanova u Gradu. Isto tako, zalagao se za osnivanje sjemeništa za Istok u Dubrovniku, iz kojeg bi katolički misionari odlazili u okolne turske krajeve, no taj projekt zbog straha Senata od gubitka samostalnosti Republike nije zaživio.³⁶

Svoj je retorički dar i znanje o književnosti stečeno u isusovačkim školama Gradić izvrsno znao upotrijebiti kako u diplomatskim projektima (govori, poslanice), tako i u

³⁴ Kao dokaz dekadencije plemstva navodi se podatak da je Fran Gundulić, sin pjesnika Ivana Gundulića, više volio biti časnik u austrijskoj vojsci nego da živi od plemićkih prihoda i u uvjetima u kakvima se živjelo u Dubrovniku (KÖRBLER 1915: 95).

³⁵ Gradić je bio treći stranac na čelu te ustanove (usp. KRASIĆ: LXIV).

³⁶ Rim je za ravnatelja tog sjemeništa bio odredio Peraštanina Andriju Zmajevića, barskog nadbiskupa, no kako se Dubrovčanima nije svidjelo da ikoji mletački podanik živi unutar zidina, u strahu da bi mogao dovesti ostale, uskratili su mu dozvolu za boravak u Gradu (usp. KÖRBLER 1915: 20-21, KRASIĆ: 64-65).

društvenom životu i lijepoj književnosti. Za boravka u Padovi tijekom puta u Mletke 1647. Stjepana i njegova brata Junija primili su u padovansku pjesničku akademiju «Ricovrata», za što se Junije zahvalio pismom, a Stjepan stihovanom poslanicom.³⁷

No Gradićev se kulturni i društveni život razmahao tek u Rimu, gdje je živio od svoje četrdesete godine do smrti. Nakon drugog dolaska u Vječni grad 1653. upoznao je mnoge Vatikanske službenike i obnovio prijateljstvo s bivšim školskim kolegama. Među vodećim imenima ističu se kardinali Spada i Sacchetti, visoki službenik Kurije i Gradićev školski drug Cesare Rasponi, te dvojica budućih papa: Fabio Chigi (Aleksandar VII od 1655) i Antonio Pignatelli (Inocent XII od 1691), Stjepanov prijatelj i kolega iz rimskog sjemeništa. Papa Chigi pomagao je i znanstvenike i autore mistične literature kao što je bio njemački isusovac, proučavatelj egipatskih hijeroglifa i autor kabalističkih spisa Atanazije Kircher (1601 – 1680).³⁸ Od mlađe generacije intelektualaca Gradić je gajio prijateljstvo sa službenicima Tajništva za pisma i dopisivanje Agostinom Favoritijem i Nataleom Rondininijem, njemačkim knezom, kardinalom i pjesnikom Ferdinandom von Fürstenbergom, kasnijim tajnim komornikom pape Chigija.³⁹ Taj je papa oko sebe skupljaо pjesnike i likovne umjetnike (kao, primjerice, kipare i arhitekte Berninija i Borrominija, uvelike odgovorne za barokni izgled Rima), dao je dovršiti zgradu rimskog sveučilišta i za nj nabavio knjižnicu koja je kasnije dobila ime *Bibliotheca Alexandrina*.

Stupanje Fabija Chigija na čelo Crkve poklopilo se s dolaskom u Rim švedske kraljice Kristine, koja se 1654. preobratila na katoličku vjeru i trajno preselila u Rim. Kraljica, intelektualka i pokroviteljica znanosti i umjetnosti još u domovini, i u novoj je sredini

³⁷ Usp. KÖRBLER 1915: 9. U heksametarskoj poslanici od 81 stiha slavi Padovance kao potomke izbjeglih Trojanaca. Kasnije će prvih pet stihova iste poslanice iskoristiti za početak veće heksametarske pjesme o dubrovačkom potresu, upućene Mlečanima (*De laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen*, Venecija 1676). Rukopis padovanske poslanice čuva se u cod. 6900 Vatikanske knjižnice.

³⁸ KRASIĆ: 406.

³⁹ KRASIĆ: 35 ff.

pomagala kulturni život. Nastojanja Aleksandra VII za obnovom društvenog i umjetničkog života slagala su se s njezinima, pa su se na njihovu inicijativu održavali sastanci pjesničkih krugova. Na njima su, uz Gradića, sudjelovali već spomenuti Natale Rondinini i Agostino Favorite, Ferdinand von Fürstenberg, Sforza Pallavicino, Emanuele Vizzani, flandrijski pjesnik Jacob vanden Walle i mnogi drugi talijanski i netalijanski pjesnici.

Većina će se ovih imena naći u zbirci pjesama tiskanoj na inicijativu pape Chigija povodom prerane smrti mladog Natalea Rondininija (1628 – 1657), Gradiću osobito dragog prijatelja.⁴⁰ Prvo izdanje zbirke pod naslovom *Septem illustrium virorum poemata* tiskane 1660. izašlo je u Antwerpenu zalaganjem vanden Wallea. U njoj je Gradić zastavljen sa 7 pjesama: 1. *Ad Natalem Rondinimum, Alexandro VII P.O.M. ab epistolis ad principes* (epoda od heksametara i jampske dimetare); 2. *De obitu Sidronii Hosschii e Societate Jesu ad Fabium Chisium S.R.E. cardinalem* (epigram u elegijskim distisima); 3. *In Philomathis musas juveniles* (epigram u falečkom jedanaestercu); 4. *Dialogus leporis et mustelae. Calumniatorum inevitabilem esse malignitatem* (basna u heksametrima); 5. *Ad Ferdinandum Furstenbergium de musarum dissidio cogitantem, An. M.DC.LIV* (epoda od heksametra i jampske dimetre); 6. *De insulae Jupanae amoenitate* (holijamb); 7. *De Alexandre VII P.O.M. ode* (jamb).⁴¹

Drugo, prošireno izdanje izašlo je u Amsterdamu dvanaest godina kasnije, a sadržava još sedam Gradićevih pjesama: 1. *De S. Francisci Xaverii Indiarum apostoli miraculo apud insulam Tolum patrato* (heksametar); 2. *Ad Ferdinandum Furstenbergium, Alexandri VII P.O.M. cubicularium intimum. De artocreate Britannico* (heksametar); 3. *Ad Venerem Titiani*

⁴⁰ U godini njegove smrti Gradić mu je poslao stihovanu pripovijest s radnjom smještenom u Perziji ili Egipcu. Usp. KRASIĆ: 408, bilj. 49: podatak dobivamo iz jednoga Rondininijeva pisma iz Vat. lat. 6909.

⁴¹ «Poemata Stephani Gradii, Abbatis SS. Cosmae et Damani, Patricii Ragusini», *Septem illustrium virorum poemata*, Antverpiae, Ex officina Plantaniana Balthasaris Moreti, M.DC.LX., str. 229-244. Drugo izdanje djela izlazi 1662, no kako se radi o pretisku, nije navedeno da se radi o drugom izdanju, pa se treće izdanje iz 1672. smatra drugim (KRASIĆ: 374-375).

artificio pictam, in aedibus illustrissimi d. Casanattae (elegijski distih); 4. *Ad Junium Palmottam, scriptorem egregii poematis, de rebus a Christo Domino inter homines gestis, Illyrico carmine compositi ode* (alkejska strofa); 5. *In emblema, apponendum Latinae editioni Historiae Concilii Tridentini, Cardinalis Pallavicini, cum aquila unguibus ferente serpentem, et ad solem, nomenque JESU in sole praefulgens, respiciente. Ode* (sapfička strofa); 6. *De catella Caesaris Rasponi nunc S.R.E. cardinalis* (jamb); 7. *In Baunum detractorem carminum cl. viri Augustini Favoriti* (falečki jedanaesterac).⁴²

Gradić je, osim sa stranim intelektualcima, bio u kontaktu i blisko surađivao i s hrvatskim znanstvenicima. Još za vrijeme studija, kao i za boravka u Dubrovniku, izmjenjivao je pjesničke poslanice sa svojim sugrađanima. U to je vrijeme, u prvoj polovici 17. stoljeća, u Dubrovniku živio popriličan broj dobrih pjesnika (Junije Palmotić, Džore Palmotić, Vlaho Menčetić, Vice Pucić Solanović, Šiško Gundulić Ivanov, Ivan Gučetić Mlađi, Jaketa Palmotić Dionorić, Brno Đurđević).⁴³ Ivan Gučetić Mlađi Gradiću je 1652. posvetio svoju dramu *Io*, dramatizaciju Ovidijeve metamorfoze.

Poznata je i zacijelo važnija njegova suradnja s povjesničarom Ivanom Lučićem (1604–1679) na djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*. Lučić je 1654. napustio rodni Trogir da bi se u Rimu posvetio proučavanju povijesti. Gradić je prijatelja i kolegu uveo u krug kraljice Kristine; kao kustos Vatikanske knjižnice i čovjek s dobrim vezama u Dubrovniku pomagao mu je da dođe do dokumenata potrebnih za istraživački rad. Gradić je bio službeni recenzent Lučićeva povijesnog djela i preporučio ga za tisak. Osim toga,

⁴² «Poemata Stephani Gradii, Abbatis SS. Cosmae et Damani, Patricii Ragusini et Bibliothecae Vaticanae Custodis», *Septem illustrium virorum poemata. Editio altera, priori auctior et emendatior*. Amstelodami, Apud Danielem Elsevirium, MDCLXXII. Gradićeve pjesme nalaze se na str. 377-404, nakon čega slijedi njegov govor o izboru novog pape nakon smrti Aleksandra VII (*Oratio de eligendo Summo Pontifice Sede vacante, post obitum Alexandri VII...*, str. 405-418).

⁴³ Usp. KRASIĆ: 404. Za pjesme (katkad i postumno) upućene Gradiću od strane hrvatskih i inozemnih latinista v. KRASIĆ: 417 – 418.

prevodio je s grčkog Apijanove tekstove koji su Lučiću poslužili kao izvor, a tiskani su u sklopu samog historiografskog djela (KRASIĆ: 450).

Drugi važan projekt Gradićeve suradnje s hrvatskim znanstvenicima tiče se dokazivanja autentičnosti trogirskog ulomka Petronijeva *Satirikona*. Trogiranin Marin Statilić 1653. je godine u knjižnici svojeg sugrađanina Nikole Ćipika u jednom rukopisu zajedno s pjesmama rimskih elegičara pronašao 15. i 16. knjigu Petronijeva romana (*Petronii Arbitri Styri fragmenta ex libro quintodecimo et decimosexto*).⁴⁴ Na proučavanju novootkrivenog fragmenta radio je i Ivan Lučić, koji je nakon preseljenja u Rim poticao Statilića da tekst prepše i pošalje u Rim da ga se objavi. Dobivši rukopis, Lučić ga je pokazao Gradiću koji je nakon paleografske analize potvrdio da je rukopis fragmenta star najmanje 200 godina. Iskoristivši veze i prijateljstva u najvišim kulturnim krugovima, dali su tiskati rukopis koji je napokon objelodanjen u Padovi 1664. godine.⁴⁵

Gradić je na stanovit način surađivao sa svojim sunarodnjacima *post mortem*, pišući njihove životopise. Poznat mu je životopis Junija Palmotića tiskan kao paratekst⁴⁶ prvog, postumnog izdanja *Kristijade*, kasnije izdan *separatim* (*Gradi Stephani De vita, ingenio et studiis Junii Palmottae Romae u: Christiade to iest xivot i diela Isukarstova / spievana po Gionu Palmotichiu, vlastelinu dubrovackomu*. U Rimu, po Jacobu Mascardichu, 1670). Također je autor životopisa svojeg ujaka Petra Beneše, kao i nekih talijanskih kolega (Allaci, Rasponi).

⁴⁴ Za put kojim je rukopis iz Engleske u 15. st. dospio do Trogira v. KRASIĆ: 451, bilj. 78.

⁴⁵ *Petronii Arbitri Fragmentum nuper Tragurii repertum*. Patavii, Typis Pauli Frambotti Bibl. Parm. 1664.

⁴⁶ Paratekst je svaki tekst koji, bilo u tiskanom izdanju, bilo u rukopisu, okružuje glavni tekst ili je umetnut između dijelova glavnog teksta. Paratekstovi su pomoćni tekstovi (kao naslov, motto, ili predgovor, posvetne pjesme), uglavnom znatno kraći od glavnoga teksta, koji ga prate i okružuju, uvode ga, uokviruju i predstavljaju, komentiraju ga te osiguravaju i usmjeravaju njegovu recepciju. Na njih se često referira i kao na 'liminarne tekstove', tekstove s praga djela. Za definiciju parateksta v. HOVERCROFT: 333-335 i GENETTE.

U desetljeću u kojem se intenzivno družio s европском пјесниčком елитом dogodio se i katastrofalan dubrovački potres. Takva prirodna, materijalna, demografska i politička katastrofa za državicu koja se ionako održavala na temelju finih i krhkih diplomatskih odnosa s Turskom i Venecijom bila bi zacijelo pogubna bez vanjske pomoći. Osim što je uposlio sve svoje diplomatsko umijeće i utjecaj vatikanskog službenika kako bi dobio tvarnu i moralnu pomoć drugih država, u službu diplomacije stavio je i svoje пјесниčко umijeće. Gradića je, naime, premda je nije osobno doživio, velika trešnja 1667. nagnala da ostavi njezino пјесниčko svjedočanstvo, пјесму s naslovom *Descriptio terraemotus Rhacusini*. Isti je tekst, čija nam je izvorna verzija nepoznata, iskoristio da bi sačinio njegovu proširenu verziju, poslanicu Mletačkoj republici u 315 heksametara, u kojoj moli dubrovačkog političkog «protivnika» i pomorskog konkurenta za pomoć nastradalom Gradu. Poslanica pod naslovom *De laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* tiskana je u Veneciji 1675.⁴⁷

Njezini su dijelovi, točnije ukupno 116 stihova, tiskani u Dubrovniku 1790, kao dodatak Gradićevu tekstu *Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba*. Ta je povjesna raspravica objavljena u sklopu edicije o povijesti i u slavu Dubrovnika u kojoj su se našli i tekstovi Ludovika Crijevića Tuberona, Nikole Ivanova Bunića, kao i elegija Didaka Pira o slavnim dubrovačkim obiteljima.⁴⁸

⁴⁷ Usp. bilj. 35. Ista je пјесма doživjela još jedno izdanje sljedeće godine. Ovu je publikaciju konzultirao i sa stajališta odnosa *dulce* i *utile* elemenata njezine dijelove interpretirao i doveo u vezu s Vergilijevom epikom američki slavist i neolatinist K. L. Croxen. V. CROXEN: 310-313.

⁴⁸ *Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis de origine et incremento urbis Rhacusanae. Eiusdemque ditionis descriptio auctore Nicolao Ioannis de Bona, et Stephani Gradi Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba ... Rhacussii : Typis Andreae Trevisan, 1790.* Tekst dostupan u NSK Zagreb RIIF-8°-76. Tekst *Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba* nalazi se na str. 33-34, a u 'bilješci o piscu', nakon kratke Gradićeve biografije stoji: *Adeo tragicum sonat hoc poema, e tad commiserationem excitandam est aptum, ut bene agere cum lectoribus nostris putemus, si quaedam hic excerpta tradiderimus...* Slijedi 11 odabranih odlomaka пјесме o potresu u ukupno 116 heksametara. Ista пјесма postoji i u prijepisima (ZNK 809, Tomaševićev prijepis).

Gradićev tekst o potresu tiskan je još jednom, ovaj put u 19. stoljeću i u talijanskom prijevodu, u poznatom tematskom izdanju «potresne» poezije koje je 1828. priredio Dubrovčanin pjesnik i prevoditelj Luka Stulli (1772–1828).⁴⁹ Stulli nije i autor prijevoda, a i teško je zaključiti koja je verzija latinskog teksta prevoditelju bila predloškom, budući da je prijevod poprilično sloboden, što primjećuje i sam Stulli.⁵⁰

Kronološki i sistematski pregled svih Gradićevih objavljenih i neobjavljenih djela nalazi se u Krasićevoj obuhvatnoj monografiji (KRASIĆ: 374 ff.). Osim pjesničkih djela koje smo do sada naveli, neke pjesme nalazimo i u rukopisima. Nama nedostupni, no najplodniji i ishodišni rukopisi za proučavanje Gradićeva latinskog pjesništva jesu mss. Vat. Lat. 6910 i 6900. Srećom, veći dio Gradićeve poezije koja se u njima nalazi prepisan je u rkp. 1212 AMB u Dubrovniku (= ČULIĆ 873).⁵¹ Vatikanski je rukopis prepisao Antun Agić (u svescima A-G), a od njega Rafo Radelja. Neke od pjesama koje je Agić prepisao objavljene su u drugim edicijama ili u sklopu poezije drugih autora (Palmotića, KÖRBLER 1912-1). Veći dio pjesama još je uvijek dostupan samo u rukopisu. Naslovi iz Agićeve kompilacije iz AMB 1212 jesu sljedeći:

⁴⁹ *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay : versione dal latino*, Venezia : tipografia di G. Antonelli S. Occhi ed., 1828.

⁵⁰ Već nakon tridesetak endecasillaba prijevoda Stulli komentira: « I seguenti 104 versi non si leggono nell' originale, qual fu pubblicato nel 1675 per le stampe di Gio. Francesco Valvasense di Venezia; taluno suppone, che i traduttori ve li abbia aggiunti per non lasciar perire la memoria di un avvenimento cotanto pietoso, il quale meritava ne fosse fatta menzione da coloro che trattarono poeticamente questa materia: il fatto è storico; tutti i chronicisti di quel tempo ne parlano... », STULLI: 26. Umetak o pitomcima isusovačkog zavoda u Dubrovniku koji su ostali živi zakopani prevoditelj je, prema Stulliju, umetnuo iz dokumentarističkih razloga. To nam ne otkriva datum prijevoda, kao ni ime i prezime prevoditelja, no moglo bi ukazivati na njegovo dubrovačko podrijetlo. Predloškom za prijevod Stulli smatra poslanicu Veneciji, premda je prijevod ne slijedi u potpunosti.

⁵¹ Drugi franjevački rukopis u kojem nalazimo Gradićeve latinske stihove je rkp. AMB Dubrovnik, BRLEK 174 = rkp. 181, str. 2 gdje se nalaze četiri epigrama u čast Junija Palmotića i njegove drame *Pavlimir*.

1. Nakon hrvatske pjesme, 'epigramma Illyricum', Junija Palmotića [«Ex codice Vaticano sub num. 6910 fol. 159 a tergo habetur sequens epigramma Illyricum, quod in eodem codice tributum legitur Junio Palmottae: '*O Rjeko, kâ tvorech romone svim mile...*' (str. 1)] i latinskog prepjeva te pjesme pripisanog Brnu Đurđeviću [«Folio vero eodem prima pagina habetur praecedentis epigrammatis versio Latina, quae tribuitur Bernardo Georgio; et est, quae sequitur: '*Fons, qui pastores et amantes flumina Nymphas...*' (str. 1-2)], slijedi na str. 2 rukopisa: «At fol. 160 est alia versio, immo amplificatio ejusdem epigrammatis et auctorem praefert Stephanum Gradium, qua sic se habet: '*Fons, qui pastorum choreas, Nymphasque Deasque/ Invitas...*' (str. 2-3)
2. «Ex codice 6900 fol. 155 habetur carmen autographum Stephani Gradii cum sequenti adnotatione ex margine: *Argumentum P. Octavii Falconerii, et ab illo, sed aliis verbis plerumque tractatum, ejusque rogatu rursus ut hic vides: 'Haec loca, magnanimi florent ubi Principis horti...'*» (str. 4-8)
3. «In eodem codice 6900 fol. 152 habetur elegia autographa Stephani Gradii, sine titulo cum epigrammate dedicatorio, ut sequitur: *Carmina si vatis non deditnaris amici...* (8 heksametara) *Flete decus vestrum, gemitu sed flete perenni...*» (elegija) (str. 9-11)
4. «Ex eodem cod. fol. 149: Incerti, sed Ragusini scriptoris; immo ipsiusmet Stephani Gradii, ut constat ex charactere. *Tertia jam teritur reparatis fontibus aestas...*» (str. 11-15) heksametar; oštećeno na str. 15; nedovršeno; (tiskano u: ŠREPEL)
5. «Fol. 148. *Stephanus Gradius Junio Palmottae S.P.D. – Non ita Penelopen latius respexit Ulysses...*» (str. 15-17) poslanica, elegijski distih; oštećeno na str. 16. (tiskano u: ŠREPEL)

6. «Fol. 147. Habetur ode sine titulo et sine nomine auctoris; at character et correctiones certo innuunt eam esse Gradii. *O Venus, Regina Gnidi Paphique ...*» (sapfička, 5 strofa) (str. 17-18)
7. «Fol. 146. Sine nomine auctoris, sed ex charactere est Gradii, cum hoc titulo: *Ad effigiem Illmi. et Rmi. Dni. Fulgentii Abbatis Bandinelli. 'Hic Senae decus aeternum Fulgentius ille est'*» (el. distih, epigram) (str. 18-19)
8. «Fol. 145. habetur ode sine titulo et sine nomine auctoris, sed ex eadem ratione, nempe ex charactere est Gradii, sed inchoata tantum: '*Jam puro melior lumine Jupiter...*'» (5 asklepijadskih strofa, nedovršeno) (str. 19-20)
9. «Fol. 144. habetur elegia vix inchoata, nec perfecta, et ex margine legitur: 'abbozzi diversi', quae verba equidem referenda sunt et ad hanc elegiam et ad odem praecedentem. En init. elegiae: '*Adriacis nuper nabat mea puppis in undis'*...» (str. 20-21)
10. *Nullus poeta Ragusinus S. P. D. 'Si mihi tam magnus victum praeberet Apollo...'* (str. 21, možda Gradićeva)⁵²
11. «... Eodem folio - Responsio: '*Falleris, ingenuas doctae qui Palladis artes...*'» (poslanica) (str. 21-22)
12. «Fol. 141. Carmen Gradii autographum. '*Parce gravi placidos oculos corrumpere fletu...*'» (heksametar) (str. 22-24)
13. «Fol. 139. *Ad Venerem Titiani artificio pictam Illmi Dni Casanattae elegia* (apographa quidem, sed certe Stephani Gradii, ut videre est in fine)» (str. 24-28) (tiskano u: GRADIĆ 1672)
14. «Ex cod. 6900, fol. 130, et sequ. habetur elegia cum sequenti titulo: *Ad Caesarem Rasponum secretarium Consultae, cum cedere Urbe coactus est Gradius ob*

⁵² Usp. pogl. 2.1.14, *Incerti Ragusini*.

- edictum de episcopis et sacerdotibus ad suas ecclesias remittendis. ‘Jucundum veteris, Caesar, mihi nomen amici...’» (elegija (str. 28-29), ima i realni komentar)*
15. «Gradius enim, quasi rediturus in patriam secesserat in Albanum, ut eruitur in fol. 129, ubi prima leguntur huius Elegiae rudimenta, inter quae hi sunt versus, postea delati: ‘En urbe a Dominâ Longam concessimus Albam/ Et segnes trahimus per nemora alta moras’» (elegija, str. 29-32)
16. «Fol. 120. habentur quaedam, ut ita dicam, rudimenta elegiae ad Natalem (crediderim etiam Rondinimum) de obitu Sidronii Hoschii, sed adeo emendationibus et lituris, tum pessimo charactere Gradii depravata, ut prorsus desperem eam exscribere; tentabo tamen: ‘Quum tua ab incepto, Natalis candide, fletu...’» (str. 32-34)
17. «Fol. 122. habetur alia elegia imperfecta: ‘Sub Vaticanae celsis laquearibus aulae...’» (str. 34-35)
18. «Ex cod. Vaticano sub num. 6900. dicitur Bibliothecae datus ex legato Gradii, habetque titulum: *Acclamations in maximi viri Philomathi Musas juveniles*. Fol. 5. *Stephani Gradii Ragusini hendecasyllabi. Vates optime, quotque litteratos...’»* (str. 35-36) (tiskano u: GRADIĆ 1672)
19. «Fol. 36. Quae sequuntur, ex charactere certissima sunt Stephani Gradii. *Abigail supplex ad pedes regis David mortem marito deprecans picta. Epigramma ad pictorem.*» (str. 36) (el. distih)
20. «*In funere... (reliqua deleta atramento densissimo) Hic jacet immitti bellator morte peremptus...’» (str. 36) (epigram, el. distih)*
21. «*De eodem ‘Siste gravis molem feralis turba feretri...’» (str. 37) (epigram, el. distih)*
22. «*Fol. 37 In oratorem insulsum. Eruditulus hic tuus libellus...’» (str. 37) (falečki)*

23. «*Ad amicum Roma in Patriam recendentem. ‘Electissima Principum propago...’*» (str. 38) (falečki)
24. «Fol. 38. *De discessu a Patria. ‘Ferreus ille fuit, patriae qui limina primus’*» (str. 39-42) (elegija)
25. «Fol. 41 *De Lucinda. ‘O quae dejectos inter pendentia rupes...’*» (str. 42) (heksametar)
26. «*De Endimione. ‘Solve gravi pulcros oculos, jam solve, sopore...’*» (str. 43) (heksametar)
27. «Fol. 47. ‘*Cum tibi de studiis tetricae, Fernande, Minervae...’*» (str. 44) (heksametar, ima bilježaka)
28. «Fol. 48 *Epigramma. ‘Captivum nuper cupiens cognoscere vulgus...’*» (str. 45) (el. distih)
29. «Ex cod. Vatic. sub n. 6910, fol. 133 et sequ. habetur carmen primo impetu scriptum, innumerisque emendationibus et lituris refertum. *Ad Georgium. ‘Si tibi nativae superant telluris amores...’*» (str. 45-49) (heksametar)
30. (nakon nekoliko pjesama Junija Palmotića i Brna Đurđevića) «Fol. 157 ex Cod. 6900 p. 62. Autographum Stephani Gradii, licet ejus nomen non exprimatur. *Ad P. Commenum de libro, quem editurus erat de laudibus Innocenti X et domus Pamphiliae carmen scriptum an. 1646. ‘Carminibus, Commene, tuis, quorum inclyta cantu...’*» (str. 88-90) (heksametar, ‘videtur imperfectum’)

Vidimo kako se samo za nekoliko pjesama može ustanoviti da su nedvojbeno Gradićeve. To su pjesme pod br. 1-3, 5, 11-14, a ako je vjerovati Agićevu autoritetu, ovamo spadaju i pjesme 4, 6-8, 16 i 19, te 21-30. Za pjesme pod br. 17 i 20 Agić se ne izjašnjava o autorstvu. One navedene pod brojevima 13 i 18 tiskane su u sklopu zbirke *Septem illustrium*

virorum poemata. Pjesma pod br. 1 parafraza je Palmotićeve dvanaesteračke pjesme '*O Rjeko, kâ tvorech romone svim mile...*', koju su parafrazirali i Brno Đurđević i Fran Bobaljević.⁵³

Kako vidimo, nije rijedak slučaj da Agić po «karakteru» pjesama zaključuje da se radi o stihovima našega autora.⁵⁴ Koliko je takva metoda pouzdana, jednoga će dana odrediti pomnija filološka analiza, ukoliko je u poetici nasljedovanja provjerenih uzora, koje se Dubrovački pjesnik držao, uopće moguće «karakter» uzimati kao mjerodavan kriterij, u koju je metodu Agić očigledno polagao velike nade.

Krasić daje djelomičan pregled naslova Gradićevih pjesama koje se nalaze u raznim vatikanskim i talijanskim arhivima, a koje mu nisu bile dostupne (KRASIĆ: 414-415). Naslovi pjesama koje dosad nismo naveli, odnosno u njihovu nedostatku, prvi stihovi pjesama jesu sljedeći:

1. *Ad Caesarem Rasponum elegia* (druga verzija elegije navedene pod AMB 1212, br. 14. (Chigianus D. III, 39, f. 293-294))
2. *Ad Laurentinum Panciatum suum Stephanus Gradius* (Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, Manoscritti, Magliabecchi, VII, 663, f. 9)
3. Pjesma u čast Agostina Favoritija, incipit: '*Quid rerum egregii generis charisque sodales / Augustine et Alexander, quo tempora cultu...*' (Vat. lat. 9064, f. 33)
4. Na kraju djelca *De bello Cretensi* ili poslanice Gregoriju Barbarigu stoji latinska pjesma od 11 stihova u slavu mletačkog oružja protiv Turaka (Vat. lat. 13315, ff. 16v – 17r)⁵⁵
5. *Cleopatra in hortis Vaticanis. Ad Christinam Suaecorum Reginam Augustissimam* (Vat. lat. 6910, ff. 49-50)⁵⁶

⁵³ Hrvatski izvornik objavljen tek 1995 u: BOGIŠIĆ 1995: 333. Za latinske parafraze v. niže.

⁵⁴ V. komentar uz pjesmu 19: Agić «ex charactere» zaključuje da su pjesme zasigurno Gradićeve.

⁵⁵ Krasić ne navodi čije je djelo *De bello Cretensi* (*O Kandijskom ratu*).

⁵⁶ Krasiću nepoznata, no objavljena u BANFI: 391-393.

6. *Stephani Gradii Ragusini hendecasyllabi* (Vat. lat. 6900)⁵⁷
7. Furstenberg spominje heksametarsku pjesmu *in placentam herbariam* koja je trebala biti objavljena u *Septem illustrium virorum poemata* (Vat. lat. 6900, f. 85)
8. Ista je bila namjena i sudbina pjesme *Carmen de Holstenio* (Vat. lat. 6900, f. 81)

Među Gradićevim su rukopisima pronađene i pjesme drugih dubrovačkih pjesnika. Navest ćemo samo one koji su pisali latinsku poeziju, naime Brna Đurđevića,⁵⁸ Junija Palmotića,⁵⁹ Petra Boždara,⁶⁰ Ivana Jerova Gučetića (Ivana Gučetića Mlađeg)⁶¹ i Frana Bobaljevića.⁶²

Ovom prilikom nužno zanemarujemo cijelokupan Gradićev prozni latinski opus – govore, teološke spise, korespondenciju, povijesne studije i prirodoznanstvena djela,⁶³ kao i talijanski pjesnički opus (izgubljene 44 satire) te pretpostavljanu vezu Gradića s francuskim dramatičarom Pierream Corneilleom i mogućnost da je Dubrovčanin autor jedne talijanske

⁵⁷ Ne radi se ni o jednoj od pjesama koje je prepisao Agić, premda Krasić ne kaže ništa pobliže o pjesmi; dapače, krivo navodi da se radi o «16 heksametara» (KRASIĆ: 415).

⁵⁸ *Stephano Gradio suo in patriam rede[nt]i* (Vat. lat. 6910, f. 249v); *Ad Stephanum Gradium de Ragusa* (ibid. ff. 169-175); *Admodum illustri Stephano Gradio, Patritio Ragusino* (ibid. ff. 247-248); Prepjev Palmotićeve pjesme *O r'jeko...: Fons, qui pastores et amantes flumina Nimpas* (ibid. ff. 159r i 176r). Usp. poglavljje o Palmotiću.

⁵⁹ V. ibidem.

⁶⁰ *S. Maria Magdalena Iudam increpat* (Vat. lat. 6900, ff. 98-99); *Divae Catharinae Senensis elogium* (Vat. lat. 6910, ff. 240-241); veća pjesma bez naslova u čast sv. Franje Ksaverskoga (Vat. lat. 6910, ff. 235-238).

⁶¹ *De adventu reginae Suaecorum in Urbem et ad catholicam religionem reductione. Ode Dicolas Distrophos* (Vat. lat. 6910, ff. 201-201r; objavljeno u BANFI: 367-368) Oda je potpisana: *Ioannes Hieronymi de Gozze, Ragusinus patritius, admirandus tantae virtuti dicat.* Krasić je prvi dio, odnosno prvu fototipski objavljenu stranicu rukopisa jampske ode krivo pripisao hrvatskom pjesniku Jeru Gučetiću (1596–1667). Usp. KRASIĆ: 418, bilj. 112.

⁶² Pjesma pod naslovom *O fons, qui dulci labentis murmure limphe* (Vat. lat. 6910, f. 161) jedna je od parafraza Palmotićeve hrvatske pjesme *O r'jeko....* Usp. poglavljje o Palmotiću.

⁶³ Za potonja usp. *Zbornik radova o dubrovačkom učenjaku Stjepanu Gradiću (1613-1683): u povodu 300. obljetnice smrti* (ur. Žarko Dadić), Hrvatsko prirodoslovno društvo, Sekcija za povijest znanosti, Zagreb 1985.

drame.⁶⁴ Završnu riječ i zasluženu patetiku ostaviti ćemo zaslužnjem istraživaču. Körbler, naime, vrijedni proučavatelj Gradićeve prepiske i nenadmašiv faktograf ovako sumira zasluge dubrovačkog polihistora: «... imamo li na pameti ne samo mnoga pisma, što ih je pisao senatu dubrovačkomu, nego i ona, što ih je upravio pojedinim uglednim Dubrovčanima, a svima je bila jedna svrha, da što više pomogne svomu zavičaju: možemo s punim pravom reći, da vrednijega sina od njega Dubrovnik nije imao».⁶⁵

2.1.6. Srednja generacija - Ivan Lukarević

Ivan Lukarević (Luccari) (Dubrovnik, 1622 – Rim, 1709) rođio se u vlastelinskoj dubrovačkoj obitelji; nakon gimnazije koju je završio u rodnom Dubrovniku odlazi u Rim gdje će provesti čitav život. Ušao je u isusovački red 1638; u Rimskom kolegiju studira filozofiju i zatim teologiju. Na istoj instituciji, uz kraće poslovne izlete u druge talijanske gradove, proveo je 22 godine radeći ponajviše kao profesor retorike, i nešto kraće, etike.⁶⁶ Stariji biografi osim njegovih dvaju tiskanih nadgrobnih govora rimskim teologozima i kardinalima⁶⁷ i retoričkog priručnika spominju i nekoliko pjesničkih djela. Crijević spominje samo *carmen* o Mariji Stuart, «svečani spjev u 786 stihova o katoličkoj kraljici Škotske

⁶⁴ KRASIĆ: 420-425.

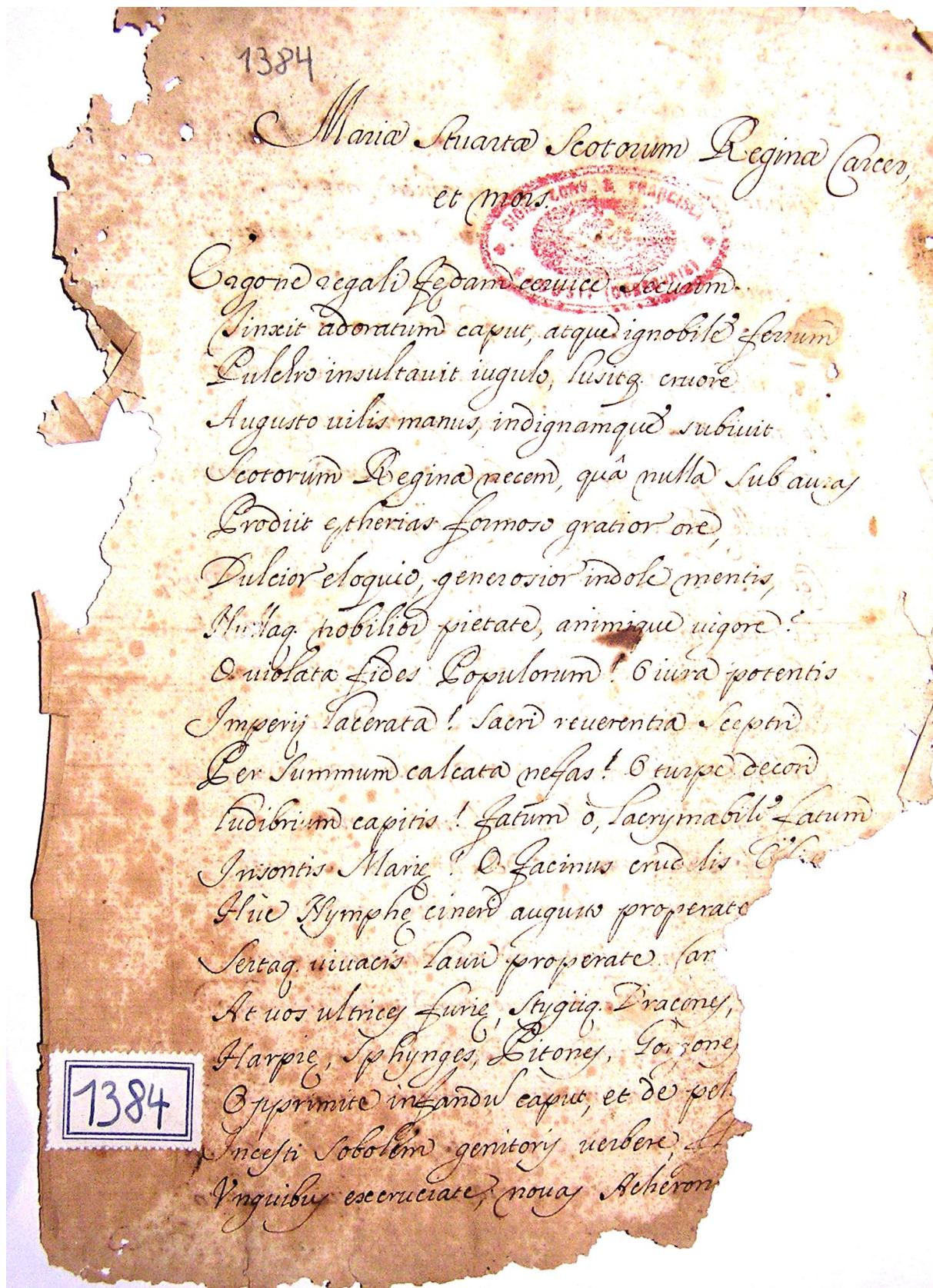
⁶⁵ KÖRBLER 1915: 99.

⁶⁶ Za Lukarevićev život v. BAŠIĆ, CERVA, SLADE, LHP i KORADE 1994: 185.

⁶⁷ *In funere Ioannis de Lugo, eminentissimi cardinalis e Soc. Jesu. Oratio habita Romae in templo domus professae.* Romae, ex typographia Varosii, 1660; *In funere eminentissimi principis Marci Antonii Franciotti, sacrae Romanae ecclesiae cardinalis. Oratio habita Romae in templo domus professae Soc. Jesu,* Romae, Typis Ignatii de Lazaris, 1666.

koju je Elizabeta Engleska dala zatvoriti i pogubiti», kojoj je pravi naslov *Mariae Stuartae Scotorum Regina carcer et mors.*⁶⁸

⁶⁸ Spjev spominje KORADE 1994: 186-187. Spominju ga i Bašić i Slade, koji čak piše da ga je pročitao (SLADE : 34). U kartičnom katalogu Arhiva Male braće u Dubrovniku kao autor spjeva navodi se Anonymus (br. 1384), no spjev je doista Lukarevićev, sudeći po naslovu i autorovu imenu koje se spominje u naslovu druge pjesme u istome rukopisu (str.11, nepag.). Korade u svojem članku o trojici dubrovačkih isusovaca u 17. stoljeću na više mjesta krivo navodi (ne navevši svoj izvor) signature Lukarevićevih djela po Čulićevu katalogu. U većini slučajeva, međutim, pa tako i u ovom, oznaka 1384 nije iz Čulićeva, nego iz kartičnog kataloga.

(AMB 1384, fol. 1)

Slade navodi i školsku dramu *Stanislaus Kostka* o mladom isusovačkom (tada blaženiku Stanislavu Kostki, tiskanu u godini pjesnikove smrti.⁶⁹

Ostala djela navode se selektivno. Bašić izvješćuje o parafrazi poznatog himna *Salve Regina* koji se tada distribuirao u prijepisima.⁷⁰ Od prigodnica navode se heksametarska pjesma španjolskom kralju Filipu IV povodom rođenja prijestolonasljednika, tiskana u Rimu 1658.⁷¹ Bašić navodi i *volumen variorum carminum, quod olim extabat apud Seraphinum Ioannis Franc. Bona-Vuchichjevich, quae praelo tamen subjecta non fuere* (BAŠIĆ, 153). Popis Lukarevićevih djela upotpunjuje Korade, koji ih ujedno i klasificira: «Danas je poznato oko 35 pojedinačnih latinskih djela, od toga dvadesetak pjesama, 14 govora, jedna drama i traktat o govorništvu iz njegovih predavanja.» (KORADE: 185). Listu proširuje sljedećim naslovima:

- 1) parafraze crkvenih himana i novozavjetnog teksta: *Beatissimae Virginis Mariae ad Jesum filium amissum epistola, Vaticinium Simeonis Carmen, De cultu Virginitatis*⁷²

⁶⁹ *Stanislaus Kostka. Drama sacrum authore patre Ioanne Luccaro, Soc. Jesu. Romae : Ex officina Caietani Zenobii, 1709.*

⁷⁰ Nama dostupna u prijepisu iz rkp. DUBRAVČIĆ (= ČULIĆ 286), incipit: *Ignatii Georgii Rhac. Mo. Melit. Vitae et Carmina nonnullorum ilustrium civium Rhacisinorum* (prijepis prema izdanju), str. 345-350. Bašić navodi broj distiha (63 = 126 stihova) koji odgovara i našem prijepisu; navodi i *incipit elegije: Salve Hominum, Divumque Parens Regina Deorum*, što je ispravna verzija poprilično neispravna prijepisa u kojem već prvi stih metrički ne funkcioniра: *Salve hominum Divinique Parens Regina Deorum* (DUBRAVČIĆ : 345) Korade navodi 3 prijepisa u AMB u Dubrovniku: BRLEK 176 (netočno; prijepis je u BRLEK 185), ČULIĆ 780 (točno) i 1330 (nije Čulićev katalog, nego kartični; pod navedenim brojem kao autor se navodi «N. N.», što odgovara potpisu na kraju rukopisa 1330, no radi se o Lukarevićevoj parafrasi, datiranoj u 1691).

⁷¹ *Regnorum plausus et munera in ortu felicissimo principis Hispaniarum.* Romae : Typis haeredum Francisci Corbelletti, 1658. Ovo se djelo pod raznim naslovima (*Ad Philippum Hisp. regem Joan. Luccari e Soc. Jesu carmen*) nalazi u nekoliko prijepisa u Dubrovačkim arhivima (u Arhivu Male braće: BRLEK 38, BRLEK 244, kartični katalog 1367, Znanstvena knjižnica Dubrovnik 400). Očito ne vidjevši tekst prigodnice, Korade ispravno prepostavlja da se pod dvama naslovima krije isti tekst. Usp. KORADE : 193, bilj. 19.

⁷² Prijepis djela *De cultu Virginitatis* može se naći pod brojem 1307 kartičnog kataloga (a ne Čulićeva!). Sačuvanih 11 stranica obuhvaća samo prvu knjigu spjeva.

2) Pjesme o božjim ugodnicima:

Beatae Mariae Magdalena de Pazzis divinitus demonstrata (!),⁷³ Divi Francisci Borgiae a Clemente Sum. Pont. in SS. numerum cooptati apotheosis⁷⁴, Beati Aloysii Gonzagae de aquis et igne victoria, B. Aloysii Gonzagae apotheosis.⁷⁵

3) Prigodnice:

Leopoldi Austriae, Ungariae et Bohemiae Regis in Ro. Imper. electio; Serenissimo principi Ferdinando Austriaco Leopoldi Imperatoris primogenito filio genethliacon; Philippo V. ... Hispaniarum regi post Mauros...⁷⁶; Felicitatio Sforziae Pallavicini...⁷⁷; Amphitheatri Flavii Hierocinensis seu sacra instauratio.

U četvrtu skupinu Korade stavlja drame, od kojih je poznata samo već spomenuta o Stanislavu Kostki. Peta skupina obuhvaća prozna djela – navedene govore, trodijelni traktat o govorništvu i ostalu proznu rukopisnu građu.⁷⁸

Konačnu valorizaciju Lukarevićeva rada, nakon one prve, suvremene i nedvojbeno pozitivne, valja još pričekati. Djela čiji su nam naslovi danas poznati svjedoče o njegovoј verziranosti u manjim latinskim pjesničkim formama; na temelju nama dostupnih tekstova (heksametarska prigodnica *Regnorum plausus*, parafraza *Salve Regina* u elegijskim distisima, fragmenti pjesme o Mariji Stuart i prvo pjevanje pjesme o djevičanstvu) o kvaliteti ovoga pjesnika ne možmo donijeti dalekosežnijih zaključaka.

⁷³ O mističarki Mariji Magdaleni de' Pazzi (1566-1607).

⁷⁴ Uz kanonizaciju 1671.

⁷⁵ Korade Lukareviću pripisuje i pjesmu o obraćenju bl. Margarete iz Cortone (*Beatae Margaritae Cortonensis admirabilis ad poenitentiam atque pietatem conversio*). Budući da postoji pjesma gotovo identična naslova za koju se pouzdano znaće da joj je autor Ignjat Đurđević (*S.ae Margaritae Cortonensis admirabilis ad paenitentiam pietatemque conversio. Carmen d. Ignatii de Georgiis congregationis Melitensis. 1738* (AMB Dubrovnik, BRLEK 38, fol. 25-38v), skloni smo vjerovati da se radi o Đurđevićevu djelu.

⁷⁶ AMB 1367 (kartični katalog).

⁷⁷ Govor, AMB 1336 (kartični katalog).

⁷⁸ Za retorički traktat v. SLADE: 34.

2.1.7. Benedikt Rogačić

Benedikt Rogačić (Benedictus Rogacci) (Dubrovnik, 1646 – Rim, 1719) zajedno s tri godine mlađim Mihom Mondegajem spada u mlađu generaciju dubrovačkih isusovaca koji su većinu svoje učiteljske i znanstvene karijere odradili u Italiji.⁷⁹ Rogačić, zvan 'il Padre tutto inamorato di Dio'⁸⁰ teolog, govornik, pjesnik, gramatičar i biograf djelatan gotovo cijeli svoj život u Rimu (KORADE 1994: 188), pisao je na talijanskom i na latinskom. Popis njegovih djela, kako ga rezimira DEMO: 218 jest sljedeći:

1) Proza:

Vita venerabilis viri et eximii theologi Francisci Suarii e Soc. Jesu ... Latine reddit a Benedicto Rogacio, Tyrnaviae : Typis academicis, per Joan. Adam. Friedl, 1693 – Rogačićev prijevod na latinski životopisa Francisca Suáreza koji je na talijanskom sastavio G. Massei); *Vita canonici Joannis Laurentii Berti/ La Vita del cannonico Berti scritta dall' Autore per ordine di Clemente XI* (/S. l. : s. n., s. a.); *Introduzione all'Uno necessario...* Roma, 1697; *L'Uno necessario* (Roma, 1704, 1706, 1707); Rogačićev latinski prijevod istoga djela: *Unum necessarium*, Pragae, 1721; *Appendice all'Uno necessario*, Roma, 1708; *Il cristiano raggiustato ne' concetti e costumi*, Roma, 1711; *La Grammatica italiana...* Roma, 1721; *L'ottimo stato*, Venezia, 1725; *Orationes*, Romae, 1694.

2) Poezija:

1. *Hymni tres, qui in Officio d. Blasii Ragusii recitantur ac Officium proprium eiusdem Sancti exceptis lectionibus secundi nocturni. Ragusii,... /S. l. : s. n., s. a./;*

⁷⁹ Za Rogačićev život v. BAŠIĆ, CERVA, SLADE, LHP i KORADE 1994 : 187 ff..

⁸⁰ DEMO: 221 prema Rogačićevu biografu, zadarskom isusovcu Rosanu (Rosan, Giuseppe, *Vita del P. Benedetto Rogacci della Compagnia di Gesù*, Libreria Gregoriana Editrice, Padova 1931).

2. *Proseucticon de terraemotu, quo Epidaurus in Dalmatia anno 1677 prostrata est, ad Cosmum III Etruriae ducem.* Romae : /s. n./, 1690;⁸¹

3. *Euthymia sive De tranquilitate animi carmen didascalicum.* Romae : Typis, & expensis Io. Iacobi Komarek, 1690.⁸²

Sekundarna literatura izvještava kako su u rukopisu ostala Rogačićeva «brojna pisma, govori, prigodne latinske i talijanske pjesme, razni duhovni spisi te nedovršen latinski spjev u čast kraljice Kristine» (DEMO: 218).

Noviji proučavatelji Rogačićeva djela uglavnom su mu prilazili kao teologu i filozofu. Nakon monografije G. Rosana s početka tridesetih godina prošlog stoljeća, osim kratka spomena u sedamdesetima (BAZALA: 206-207), devedesetih ga se obrađuje uglavnom kao teologa, isusovca i vjerskog naučavatelja.⁸³ Od sredine devedesetih autori zauzimaju nešto specijalizirani pristup, promatrajući napose Rogačićev spjev *Euthymia* s etičkog stajališta (KORADE 1995), žanrovsko-stilskog (KNEZOVIĆ 1995) i povjesno-realnog aspekta pojedinih odlomaka (DEMO). Ipak, zasad nema obuhvatnije studije Rogačićeva pjesničkog opusa.

Žanrovskim posebnostima didaktičkog spjeva i prigodnice o potresu bavit ćemo se u poglavljima o dotičnim žanrovima. Tekstovi latinskih himana sv. Vlahu nisu nam dostupni, pa

⁸¹ Ponovo izdano 1808. s talijanskim prijevodom G. de Bizzarra (*Del teremuoto [!] onde fu distrutta la città di Ragusa In Venezia, Presso Giovanni Palese, 1808* (NSK Zagreb, R II F - 8° - 819 vol 2 adl 5 (=6); talijanski prijevod i u Stullijevu izdanju: *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci [t. j. Benedikt Rogačić], [Benedikt] Stay : versione dal latino / Luca Stulli.* Venezia : tipografia di G. Antonelli S. Occhi ed., 1828.

⁸² Drugo izdanje uslijedilo je pet godina nakon prvoga: *Euthymia sive De tranquillitate animi. Carmen Benedicti Rogacci e Soc. Jesu. Monachii : Sumptibus viduae et haeredum J. Hermanni a Gelder, typis Sebastiani Rauch, 1695.*

⁸³ V. KORADE 1995: 109, bilj. 2.

će se njihovim osobinama trebati pozabaviti drugom prilikom. Isto vrijedi i za neobjavljen i nedovršen latinski spjev o kraljici Kristini, ukoliko se doista radi o spjevu.⁸⁴

2.1.8. *Miho Mondegaj*

Premda rodom nije bio iz samoga Grada, pjesnik Miho Mondegaj (Michael Mondegaius) (Slano, 1649 – Napulj, 1716) objavljuvao je pod etnikom *Epidaurius*. Najmlađi je od trojice Dubrovčana isusovaca (uz Lukarevića i Rogačića) koji su u drugoj polovici 17. stoljeća živjeli i djelovali na italskome tlu. Studirao je filozofiju i teologiju u Napulju i Rimu i veći dio profesionalno aktivnog života – 22 godine – podučavao je retoriku na napuljskom isusovačkom kolegiju. Poznat je i po tome što je u Lecce doveo Dubrovčanina Đuru Baglivija (Dubrovnik, 1668 – Rim, 1707), kasnije glasovitog liječnika i znanstvenika (BAŠIĆ). Mondegaju je tri pjesme uputio i poznatiji sugrađanin, petnaestak godina mlađi Ignjat Đurđević, koji je u razdoblju 1710-1713 boravio u južnoj Italiji i Napulju.⁸⁵

Dvije pjesničke vrste u kojima se Mondegaj okušao s najvećim uspjehom su elegija i *carmen*. U samostalnom je izdanju objavio prvu knjigu zbirke elegija-tužaljki o trpljenju duša

⁸⁴ Naime, u KORADE 1994: 190 govori se o tome kako je Rogačić «ostavio u rukopisu bar pet svezaka različitih prigodnih pjesama, dosta duhovnih spisa i govora, među kojima je i nedovršen opširni latinski *govor* o švedskoj kraljici Kristini». U bilješci se donosi signatura iz isusovačkog arhiva u Rimu. Isti autor u LHP (KORADE 2000-3: 621) govori o nedovršenom latinskom *spjevu* u čast kraljice Kristine. Stariji biografi ne spominju latinski spjev s tom temom.

⁸⁵ Odu u kombinaciji heksametara i katalektičkih tetrametara Đurđević je označio kao horacijevsku: *Ad P. Michaelem Mondegajum Neapoli degentem, ut patriae suaे omissis ceteris laudes canat. Ode. (Horat. L. I Ode 7)*. Nalazi se u rkp. Znanstvene knjižnice u Dubrovniku br. 460, pr. 3, str. 5-8. Odmah iza nje u istome rukopisu (str. 8-9) slijedi druga oda Mondegaju, u drugoj sapfičkoj strofi, naslovljena *Ad eundem in eodem sensu (Horat. L. I ode VIII) Ode*. U Đurđevićevoj zbirci *Poetici lusus variii* pod br. 131 nalazi se oda u kombinaciji jampskeih trimetara i dimetara o čudu kojem je autor svjedočio dok se nalazio u Napulju. Usp. poglavje o Đurđeviću.

u čistilištu pod naslovom *Dolorum libri IV* (Napulj 1706).⁸⁶ Drugo je i veće izdanje njegovih heksametarskih pjesama posvećenih sv. Alojziju Gonzagi, mladom isusovcu iz 16. stoljeća, beatificiranom 1621.⁸⁷ Mondegajeve je pjesme (*7 carmina*) zajedno sa svojima (*8*) nakon njegove smrti u objavio Mihov učenik Luigi Anna u Napulju 1721.

Ostatak Mondegajeva pjesničkog opusa sastoji se od izoliranih prigodnica, tiskanih unutar zbirki tematski srodne poezije, ili pak takvih koje se pojavljuju u službi parateksta tuđih djela. Dva prigodna epilija posvetio je članovima španjolskog dvora koji je u to vrijeme vladao i Napuljskim kraljevstvom – *carmen* u čast ozdravljenja kraljice Mariane (1697)⁸⁸ i *genethliacon* u 263 stiha za proslavu 21. rođendana španjolskog kralja Filipa V (1700-1746). Pet elegija i dva epigrama Mondegaj je posvetio sv. Ciru, mučeniku iz Egipta, vrlo popularnom svecu (KORADE 1994).

Najpotpuniji popis Mondegajevih djela bio bi ovaj:⁸⁹

1. *Marianna Hispaniarum regina publicae felicitati sospes. Carmen kallioniston Michaelis Mondegaii e Soc. Jesu.* Napoli : Ex typographia Jacobi Raillard, 1697.
2. *Synopsis tractatus theologici de recto usu opinionum probabilitum ... Amstelodami : Typis Allardi Aaltsen, 1697.* Pag. 1-7: *Michaelis Mondegai. Ad Parthenopen, Ut Synopsim hanc hilari animo excipiat. Ode. De eadem Synopsi. Ode.*

⁸⁶ Radi se samo o prvoj knjizi, a ne o četirima, kako se tvrdi u KORADE 1994: 191, bilj. 54 i u JURIĆ. Izdanje, koje se nalazi u AMB u Dubrovniku pod signaturom 33-II-22, doista ima 64 stranice, no one obuhvaćaju samo prvu knjigu, a ne sve četiri. Istu pogrešku ponavljaju i online katalozi. Jedino mjesto na kojem se ustvrđuje da je tiskovina nepotpuna jest online katalog Universitätsbibliothek Mannheim.

⁸⁷ Korade ih u krivo naziva elegijama (KORADE 2000-2).

⁸⁸ Tekst nam je u tiskanom obliku zasad nedostupan, no u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku čuvaju se dva prijepisa prigodnice kraljici Marianni (oba u ZNK 460). *Carmen* obaseže 613 stihova.

⁸⁹ Usp. KORADE 1994 i katalog NSK Zagreb. Korade u LHP navodi da Mondegajevi suvremenici spominju i da je napisao spjev o vulkanu.

3. *Componimenti in lode del giorno natalizio di Filippo V., re di Spagna,... recitati a di XIX di Dicembre l'anno MDCCV.* Napoli : Presso Nicolo Bulifoni, 1705. Pag. 331-342: *Carmen Latinum Michaelis Mondegai.*
4. *Dolorum libri IV, in quibus Psyche exul praeit. Carmina Michaelis Mondegali Epidaurii e Soc. Jesu.* Neapoli : In officina typographica Felicis Moschii, 1706.
5. *Ristretto della vita e miracoli di san Ciro, medico, eremita e martire.* Napoli : Nella stampa di Michele Luigi Mutio, 1707. Pag. 129-143: *elegiae et epigrammata Latina M. Mondegai.*
6. ... *Praeclare gesta variis fabulis heroico filo ductis a Michaele Mondegajo et Aloysio de Anna ... adumbrata.* Neapoli : Excudebat Felix Mosca, 1721.

2.1.9. Petar Palikuća

«Slabije nego za imutak pobrinuo se Palikuća prije smrti za duševno svoje vlasništvo, da ne propadne», napisao je Đuro Körbler 1912. u radu o Lopuđaninu, dominikancu Nikoli Brautiću, u kojem su dvije stranice pripale i njegovu kolegi i sumještaninu Petru Palikući (Petrus Palicuchius) (1564?, Lopud – Lopud?, 1650). Svećenik koji je u jednom razdoblju svojega života bio učiteljem mладог Ivana Gundulića, kasnije slavnoga pjesnika, nije sastavio nikakvu zbirku vlastite poezije. Poznato je da je s talijanskog na hrvatski preveo život talijanskog sveca iz 16. stoljeća, Carla Borromea, milanskog nadbiskupa kanoniziranog 1610 (KÖRBLER 1912-2: 37), koji je prijevod tiskan 1614. u Rimu. Saro Crijević (Dubrovnik, 1686 – Dubrovnik, 1759) izražava želju da se nađe netko tko bi uredio Palikućinu pjesničku ostavštinu (CERVA III: 42; KÖRBLER 1912-2: 4). Nešto kasnije, epigrami koji su nam sačuvani i u vrijeme biografa Sebastijana Slade (Dubrovnik, 1699 – Dubrovnik, 1777) već su bili

malobrojni: *Praeterea Latinus poeta fuit: supersunt enim nonnulla eius epigrammata* (SLADE: 53). Želju za sređivanjem opusa Petra Palikuće, za kojeg Saro Crijević tvrdi da je *in primi subsellii poetis numerandus* (CERVA III: 41) izriče i Appendini pedesetak godina kasnije, krajem osamnaestog stoljeća. Körbler kriznim trenutkom za Palikućinu poeziju smatra politički turbulentan početak 19. stoljeća (KÖRBLER 1912-2: 4).

Cjelokupni poznat Palikućin opus danas je tiskan, uglavnom zahvaljujući činjenici da je tiskana *Bibliotheca Ragusina* Sara Crijevića, koji je u njoj zabilježio šest Palikućinih epigrama. Od njih su tri (*Roberto Bellarmino, S. R. E. amplissimo cardinali Petrus Palicuchius sacerdos et civis Elaphitensis in urbe Racusa publicus literarii ludi magister et notarius apostolicus; In libri Auctorem; In librum*, sva tri u elegijskom distihu) prenesena kao paratekstovi u pohvalu autoru i djelu iz knjige komentara triju psalama dubrovačkog filozofa i pisca Nikole Vitova Gučetića (Dubrovnik, 1549 – Dubrovnik, 1610).⁹⁰ Od preostala tri epigrama jedan je epitaf samome sebi (*Palicuchia in suum tumulum*), drugi je napisan u pohvalu pjesnikova rodnoga Lopuda (*Eiusdem in suam patriam encomiasticon*, CERVA III: 42, rkp. AMB BRLEK 166 i ZNK 389 pr. 6 str. 8), dok je treći paratekst pravopisu hrvatskih riječi pisanih latinicom dominikanca Rajmunda Džamanjića (*Eiusdem in Orthographiam Raymundi Zamagnii Tetrasticon*) (CERVA III: 58). Körbler je 1911. objavio još dva Palikućina epigrama, oba vrlo kratka (po 1 distihu), religiozne tematike. Prvi je posvećen sv. Vlahu, a drugi Bogorodici; oba su nađena među religioznim epigramima Vice Petrovića (AMB, ČULIĆ 58; KÖRBLER 1911: 247). Ukupna, dakle, pjesnička ostavština Gundulićeva učitelja obuhvaća 8 pjesama s ukupno 44 stiha.

⁹⁰ *Commentarii in tres psalmos XV, XXV et CXXIV. Ad Robertum card. Bellarminum. Venetiis : Ad signum ecclesiae, 1601. V. CERVA II: 541-542.* prijepis epigrama u: AMB, BRLEK 166, 136-143.

2.1.10. Vice Pucić Soltanović

Vice Pucić Soltanović (Vincentius Puteus /Pozza, Soltanus/) (Dubrovnik, prva desetljeća 17. stoljeća – Dubrovnik, 1666) bio je astronom, matematičar i okultist, o kojem stariji biografi prenose priču da je, između ostalog, predvidio razorni potres u Dubrovniku gotovo godinu dana prije samog događaja (CERVA III: 190; ĐURĐEVIĆ 1935: 94, 23-30). Osim toga, *poeta non minus quam astronomus* (CERVA III: 191), pisao je na talijanskom, hrvatskom i latinskom.

Najpoznatije su njegove dvije drame na hrvatskom, tragedija *Sofronija i Olindo*, dramatizacija epizode iz Tassova *Oslobodenog Jeruzalema*, i «pseudohistorijska drama» *Ljubica* s radnjom na hrvatsko-ugarskom dvoru (MUHOBERAC 2000: 600). Navedeni biografi prenose autorov talijanski sonet *Sola virtù è eterna* i latinsku elegiju s potpunim naslovom *Vincentii Pozzae, seu Putei, Junii filii astronomi, ad amicam suam Pantasileam fidem non servantem elegia*. Tekst elegije kolao je među dubrovačkom publikom u većem broju prijepisa, što govori u prilog vrijednosti koju joj je pridala domaća kulturna publika; djelo je sedamdesetak godina nakon Pucićeve smrti prepisao i uvrstio u svoj biografski leksikon S. Crijević.⁹¹ Od jedinog latinskog djela koje je filter tradicije propustio, navedene elegije, samo u katalogiziranim dijelovima fondova dubrovačkih knjižnica nalaze se 3 prijepisa.⁹² Biografi nisu prenosili samo informaciju o Pucićevu tekstu, nego i sam tekst, koji je tiskan te u 20. stoljeću u sklopu djela dubrovačkih biografa Sara Crijevića i Ignjata Đurđevića (CERVA III: 192-193; ĐURЂEVIĆ 1935: 95-96).

⁹¹ Vice Pucić bio je ujak Crijevićeve majke. Biograf se sjeća astronomovih rukopisa koji su još postojali za vrijeme njegova djetinjstva i koje je i sam katkada uništavao: *Memini me puerum nec rei pretium intelligentem multas eius lucubrationes, quae in domo nostra servabantur, ex arca quadam furtim depromptas vel puerili lusu lacerasse vel aliis, praesertim mulierculis et domesticis ancillis, veluti emporeticas chartas in viles usus convertendas dono dedisse* (CERVA III: 191).

⁹² AMB, BRLEK 38, fol.20-22v; ZNK 332, KASTROPIL II 180, fol. 7-8v = str. 53 i d.; ZNK 389 pr. 6, 11-12.

Ljubavna elegija od 62 stiha uzorno se uklapa u žanr čiji je predstavnik: neuslišani muški elegijski subjekt odriče se strasti prema nevjernoj Pantasilei. To što nam osim ove elegije nije sačuvana nijedna Pucićeva pjesma svakako nam ne olakšava posao donošenja suda o njegovoj kvaliteti i mjestu unutar cjelokupnog autorova pjesničkog opusa. U slučaju Pucića Soltanovića, kao uostalom i drugih Dubrovčana čija djela pokazuju ikakvu žanrovsку svijest i zrelost, ova elegija nije mogla biti jedina.

2.1.11. *Ivan Gučetić Mlađi*

Pjesnik i dramatičar Ivan Gučetić Mlađi (Ioannes Gozze, Gozzeus, Gozzius) (Dubrovnik, 1625 – Dubrovnik, 1667),⁹³ poznat i pod imenom Dživo Jerov (Ioannes Hieronymi), kao i pod nadimkom Dživača, jedan je od nemalog broja dubrovačkih plemića i pjesnika koji su poginuli u razornome potresu. S četrnaest je godina u Rimu stupio u Družbu Isusovu i na Rimskom kolegiju nastavio školovanje iz retorike i filozofije. Deset godina nakon primitka u Družbu, 1649, biva iz nje otpušten. Vrativši se u Dubrovnik obavlja mnoge državne službe koje su ga kao plemića zapadale.

Ivan Gučetić poznat je prvenstveno kao prevoditelj na hrvatski latinske tragikomedije *Leo philosophus* svojega rimskog profesora Gianbattiste Gattinija.⁹⁴ Sljedeće, 1652. godine po predlošku poznate Ovidijeve metamorfoze o Junoninoj svećenici Iji koju Jupiter pretvara u kravu, piše na talijanskom tragikomediju *Io*, koju iduće godine prevodi na hrvatski (*Io, polužalostivo prikazanje*).⁹⁵

⁹³ Kao godina rođenja navode se i 1623. i 1624. (BATUŠIĆ 2000: 258).

⁹⁴ Izišla u Rimu 1646, prevedena, u osmeračkim katernima, 1651.

⁹⁵ Nikola Batušić spominje i nesačuvanu latinsku verziju (BATUŠIĆ 2000: 258).

Gučetićev latinski opus, uništen zajedno s kućnom bibliotekom u potresu, zacijelo je iznosiо više od nekolicine epigrama koji su nam se sačuvali.⁹⁶ Ipak, trenutno je stanje Gučetićeve latinske poezije ovakvo: od latinskih mu je djela za života objavljen samo epigram u čast autoru, tiskan kao paratekst u djelu *Quadragesimale* (Venecija, 1661) nabožnog pisca, dubrovačkog franjevca Vitala Andrijaševića (1616–1688). Rukopisni latinski jampske epigram u čast sv. Vlaha (AMB Dubrovnik, rkp. br. 47) tiskan je prije desetak godina u prijevodu.⁹⁷ Literatura u zadnjim desetljećima, međutim, previđa jampske pjesme koju je, doduše, zabilježio Stjepan Krasić u monografiji o Stjepanu Gradiću, kojem je Ivo Jerov Gučetić bio jedan od korespondenata, ali je jedan njezin dio krivo atribuirao.⁹⁸ Rukopis ove posvećene dolasku Kristine Švedske u Rim i njezinu prelasku na katoličanstvo reproduciran je krajem tridesetih godina u časopisu *Archivio storico per la Dalmazia*.⁹⁹ Oda, zapravo epoda od izmjeničnih jampske trimetara i jampske dimetara, slavi prijelaz na katoličanstvo i abdikaciju nekoć protestantske kraljice, a Gučetić ju je napisao u Dubrovniku, dakle, za razliku od Gradića, nemajući izravna dodira sa švedskom pokroviteljicom znanosti i lijepih umjetnosti. Impuls za pisanje ovakve ove morao je, dakle, proistekti iz religioznog žara, ili je, vjerojatnije sasvim literarne prirode: provincijalni stihotvorac od svojih je izvora (Gradića?) bližih centru literarne moći (Rimu) saznavao što je popularno. Ukoliko je ovakva teza, o kolanjku 'modernih' tema ispravna, imamo još jednu potvrdu da je sedamnaestostoljetna književnost velikim dijelom plod raznih 'moda', o čemu će biti riječi u zasebnome poglavljju.

⁹⁶ Usp. CERVA II: 227: *Caetera eius opera vel perierte vel in privata aliqua domo, et forte sine authoris nomine, sepulta iacent.*

⁹⁷ Ad S. Blasium Episc. et M. Reip.ae Ragus.ae Patronum. Epigra. Jambicum. Na hrvatski preveo Darko Novaković, u: «Sveti Vlaho poglaviti dubrovački obranitelj» (antologija), *Dubrovnik - časopis za književnost i znanost*, Nova serija, V (1994) 5, MH Dubrovnik, str. 162.

⁹⁸ V. poglavje o Stjepanu Gradiću, bilj. 61.

⁹⁹ De adventu reginae Suaecorum in Urbem et ad catholicam religionem reductione. Ode Dicolas Distrophos (Vat. lat. 6910, ff. 201-201r; objavljeno u BANFI: 367-368).

2.1.12. Martin Rusić

Premda su glavni nositelji intelektualnog života, pa tako i književnosti, u sedamnaestom stoljeću kao najorganiziraniji katolički red bili isusovci, «važnu su ulogu, osobito na području pod osmanskim vlašću, imali i franjevci» (BLAŽEVIĆ 2005: 181). Osim Istranina Franje Glavinića (Kanfanar, 1585 – Trsat, 1652), njegov subrat Martin Rusić (Martinus Rosa) (Ston, ? – Dubrovnik, 1660) jedan je od predstavnika tzv. franjevačkog ilirizma. Naime, «ilirski je ideologem tijekom 17. stoljeća dosegao ... svoju punu diskurzivnu i ideologisku 'zrelost'» (BLAŽEVIĆ 2005: 326), a jedno od djela u kojima se on razlaže jest i Rusićev *Breve compendium nationis gloriosae totius linguae Illyricae* (Madrid 1638).¹⁰⁰

Kratak prikaz slavnoga naroda cijelog ilirskog jezika heksametarski je pseudohistoriografski epilij pisan u ideološkoj panslavenskoj, odnosno ilirocentričnoj ideološkoj tradiciji. Glavni referentni tekst na koji se Rusić poziva u brojnim marginalnim bilješkama jest Orbinijevo djelo *Il Regno degli Slavi* (Pesaro 1601). Od Orbinija preuzima genealogiju slavenskih naroda i mnoštvo drugih sadržajnih elemenata.¹⁰¹

¹⁰⁰ Puni naslov: *Breve/ compendium/ Nationis gloriosae/ totius linguae/ Illyricae/ in quo breviter origo ipsius Nationis ostenditur, extensio eius copiosa;/ Reges fidei Catholicae, totius Dalmatiae, Bosnae, /Serviae, atque Rassiae, quos habuit, in fine vero sub /Umbra Aquilae magnarum alarum Respublica Ragusina feliciter quomodo moratur, ex quo delectationem,/ voluptatem, atque utilitatem maximam de antiquis huius Nationis Catholicus percipiet / Lector. /Auctore P. Martino Rosa,/ Ordinis Min. de Observantia,/ Sacrae Theologie professore. Matrixi, anno 1638.*

¹⁰¹ «Biblijska teorija postanka slavenskih naroda prisutna je u Rusića samo implicitno, budući da praoča Jafeta, sina patrijarha Noe, ne imenuje, već ga antonomastički naziva "miles magnus". Jafetovi su potomci poslije potopa najprije kratko vrijeme boravili u Aziji da bi potom otišli na sjever u Skandinaviju; ondje su se silno razmnožili pa su potražili novo obitavalište u europskoj Sarmatiji, a onda su se pod raznim imenima raširili gotovo po čitavoj Europi» (BLAŽEVIĆ 2005: 170).

Izdanje je posvećeno dubrovačkom markizu Jerolimu Mažibradiću, savjetniku napuljskog potkralja, zapovjedniku španjolske mornarice pod Filipom IV.¹⁰² Prošpanjolska (i samim time protuturska) orijentacija vidljiva je u proznom predgovoru gdje se Dubrovačka republika 'stavlja' pod zaštitu savjetnika kralja Filipa, grofa vojvode Olivaresa.¹⁰³

Rusićevo je djelo već Saro Crijević izuzetno negativno ocijenio:

Litteratus ne fuerit homo, prorsus ignoro, at certe inter poetas, quod maxime optavit, nullum me iudice locum meretur. ... Opus, ut quod res est candide fatear, ineptissimum est. Stylus non modo a poeticae artis legibus abhorrens, sed nec prosae affinis est, verba semibarbara, metrum rigidum, molestum, ingratum; res quae ibi narrantur vel levissimae sunt, vel a veritate prorsus alienae, ut nullum operae pretium sit amplius in eius descriptione immorari (CERVA II: 410).

Valja priznati da Crijević velikim dijelom ima pravo. Ne ulazeći u sadržaj i argumentaciju spjeva, kao ni u njegovu očitu sklonost ulagivanju (*Impudentissime autem Maecenati suo adulatur*, CERVA II: 410), primijetit ćemo samo kako Rusić nipošto nije metrički virtuoz.¹⁰⁴

Izdanje epilija, mnogo bolje opremljeno no što bi to sam pjesnički tekst zaslužio, osim predgovora markizu Mažibradiću (s pokroviteljevim portretom i epigramom na hrvatskom jeziku ispod slike!), sadržava latinski prigodni epigram i talijansku prigodnicu naslovljeniku.

¹⁰² BLAŽEVIĆ 2005: 193; Rusić, *Breve compendium*: 2; CERVA II: 410; ÁLVAREZ NOGAL: 43.

¹⁰³ *Et in fine sub umbra Aquilae magnarum alarum, patrocinioque Magni Principi Comiti Duci de Olivares, Republica Ragusina, feliciter quomodo moratur* (Rusić, *Breve compendium*: 6). Za Rusićevu prošpanjolsku orijentaciju v. BLAŽEVIĆ: 196-197.

¹⁰⁴ Usp: *Illyricis egregiam virtutem, & fortia facta* (*Breve compendium*: Praefatio, 8); *Saxos, scopulos, lapidumque volumina magna* (*Breve compendium*: 1); *Exitit in terris veluti tunc, secunda planta Novella* (*Breve compendium*: 3) itd.

U samome tekstu spjeva postoje manje cjeline, od kojih prva govori o postanku svijeta (1-6), zatim slijedi podrijetlo slavnoga naroda (7-9), katalog od 70 naroda od kojih se sastoji *natio gloriosa* (10), povijest uže ilirske regije (*Istriaci, Albani, Dalmati, Patarini & Ragusini*) (11-18). Među latinska poglavљa umetnuta je talijanska parafraza Ovidijeve elegije iz zbirke *epistulae ex Ponto* (18-19).¹⁰⁵ Slijede cjeline *Carmina auctoris Rosae in laudem Nationis gloriosae* (20-25), odlomak *de Dalmatia, Servia & Rasia* (26-27), popis *ilirskih* papa i kraljeva Dalmacije, Srbije i Raške s heksametarskim komentarom njihova kraljevanja (28-31), cjelina *Bosna Argentina* (32-35), *De Republica Ragusina* s pohvalama dubrovačkih intelektualaca i umjetnika, a zatim i vojskovođa i kapetana (36-48). U posljednjoj se cjelini pokušava pokazati što veća povjesna i vjerska povezanost Dubrovnika i Španjolskog kraljevstva, a «Rusićev spjev na ideologiskoj razini funkcioniра kao politički manifest prošpanjolske (salamanske) struje dubrovačkog patricijata» (BLAŽEVIĆ 2005: 201). Napokon, slijede heksametarska prigodnica Mažibradiću (53-58) i sapfička oda od 21 strofe u naslovu generički pogrešno definirana kao *epigramma* (*Patris Martini Rosae Epigramma pro Monarchia Hispan.*) (59-62), te na samome kraju abecedno kazalo (63-69).

Osim kao dokaz međunarodnih veza Dubrovačke republike i političke i političko-ideološke angažiranosti «redodržava» kakva je bila franjevačka Provincija dubrovačka, Rusićovo djelo nam na razini jezika i stila ništa ne govori o eventualnim strujanjima unutar suvremene lijepe književnosti, budući da ono i nije njezin predstavnik.¹⁰⁶ A i da jest, s obzirom na upitnu darovitost autora, koji je ipak više ideolog nego pjesnik (pa i povjesničar), ne nazire se nikakvo jamstvo da bi rezultat neangažirana pjesnikovanja bio naročite kvalitete.

2.1.13. *Minores Ragusini*

¹⁰⁵ *Carmina Ovidii in laude Nationis Illyricae* (!) (Ov. *Pont.* I, 8)

¹⁰⁶ Postoje, doduše, tvrdnje po kojima se Rusićev tekst svrstava u, doduše nedifinirani, barok. V. BLAŽEVIĆ 2005: 194.

Definirati korpus koji će biti dostatan da bi se postavio temelj za povijest književnosti određenog razdoblja i segmenta unutar cjelokupne književne produkcije nekog podneblja, grada, države ili kulturnog kruga nezahvalan je posao. Granice neprestano izmiču: jasno je da povijest književnosti nije samo povijest velikih autora ili velikih djela; velika djela (kvantitativno ili kvalitativno, ili pak recepcijski) mogu se izdvajati iz svoje književne okoline, aktualnog *mainstreama*, kao nešto 'napredno' ili pak kao 'nazadno'; postoje autori koji su napisali samo jedno djelo i po njemu ih je kasnija kritika proglašila barjaktarima njihova vremena; ima autora čiji se opus nije sačuvao, ali postoje vijesti da su u svoje vrijeme bili izuzetno popularni; ima i takvih koji su bili cijenjeni, no mi danas u njihovu opusu ne nalazimo ništa što bi potaklo divljenje jednako onomu njihovih suvremenika.

Oslanjajući se u pregledima ove vrste, koji teže biti egzaktnima, na tekstove a ne na glasine, valja uočiti da osim pjesničkih (ili općekulturalnih) 'veličina' rukopisna tradicija – zabunom ili inercijom – donosi i tekstove manjih autora, takvih koji se danas čine nevažnim, koje ne nalazimo u suvremenim biografskim leksikonima, i čiji je posljednji spomen zabilježen u leksikografiji staroj dvjestotinjak ili više godina (Crijević, Appendini).

U starijim bio-bibliografskim leksikonima ti se tekstovi obično prepisuju zbog svoje dokumentarne vrijednosti: vjerojatno je da će se neki književno beznačajan epigram zabilježiti ukoliko referira na kojeg (prepisivaču) važnijeg autora. Primjeri su nebrojeni, a vidljivi su, da navedemo samo najdostupniji izvor, u Crijevićevoj *Bibliotheca Ragusina*. Ondje se literarni tekstovi često citiraju kao svjedočanstvo veličine autora kojem je natuknica posvećena.¹⁰⁷

Drugi je lako dostupan i pouzdan izvor poezije 'minornih' autora prostor parateksta u svim boljim izdanjima do 19. stoljeća.¹⁰⁸ Što se tiče sedamnaestog stoljeća, koje nas ovdje zanima, paratekst izdanja nekih djela, bilo pjesničkih, bilo proznih, izuzetno je bogat.

¹⁰⁷ Usp. CERVA, *passim*.

¹⁰⁸ Za definiciju parateksta v. bilj. 45.

Količina parateksta ovisi prvenstveno o tome tko je autorov pokrovitelj i kakvu autor ima potporu među svojim kolegama i u matičnoj instituciji. Drugi je čimbenik tema: paratekst tekstova s velikim ambicijama, velikih povijesnih pregleda, nacionalno važnih tema, velikih religioznih spjevova ili važnijih vjerskih djela obično je veći od paratekstova djela koje obrađuju (za zajednicu) manje važne teme.

U uspješnoj simbiozi žive već spominjano djelo Sara Crijevića i tekstovi dubrovačkih manjih pisaca. Za potrebe ovog istraživanja valja nabrojiti samo neke od autora koji se u rukopisima pojavljuju barem jednom, bez ambicije, dakako, da ih sve iscrpimo. U rukopisima iz dvaju najvećih dubrovačkih knjižnica (AMB, ZKD) ističu se imena Dubrovčana Brna Đurđevića (1621–1687) isusovca i kanonika dubrovačke katedrale;¹⁰⁹ Tome Petrova Bogašinovića (1661–1748), rodom s Lastova, sina pjesnika i ranarnika Petra Bogašinovića, autora spjeva *Beča grada opkruženje*;¹¹⁰ Mate Frančeskovića,¹¹¹ Bernardina Liberala Ričardića (1680–1716),¹¹² Jeronima Filipija (1654–1720),¹¹³ Šimuna Zlatarića (oko 1593–

¹⁰⁹ Pisao prigodnice na hrvatskom, talijanskom i latinskom. Tiskane su mu pohvalnice autorima u izdanjima Bunićeve *Mandaljene pokornice* (Venecija 1659), zajedno s pohvalnicom Junija Palmotića i Palmotićeve *Kristijade* (Rim 1670). Druge prigodnice ostale su mu u rukopisu: latinski prepjev Palmotićeve pjesme 'O r'jeko...', s početkom '*Fons, qui pastores et amantes flumina Nymphas...*' (AMB 1212, str. 1-2); elegija *Bernardi de Georgiis Ragusini ad Stephanum Gradium. 'Parcite nos parvos magni vexare Leones'* (AMB 1212, str. 86-87); *Stephano Gradio suo in patriam rede[u]nti* (Vat. lat. 6910, f. 249v); *Admodum illustri Stephano Gradio, Patritio Ragusino* (ibid. ff. 247-248) (zadnja dva naslova prema: KRASIĆ: 418, bilj. 111); *Nicolao de Bona Joannis filio, viro eximio et optimo senatori* (ibid. f. 202) (prema KRASIĆ 1993: 762).

¹¹⁰ Toma Bogašinović autor je epigrama i ode u slavu oca tiskanog u izdanju očeva spjeva (Linz 1684; Padova 1685): *D. Thomae Petri Bogasini ad Petrum Bogasinum epigramma; D. Petri Bogasini ad Poetam / Ode* (u sapfirčkoj strofi); *Ejusdem ad eundem / Epigramma*. Isti se epigrami nalaze i u CERVA III: str. 18-19 i 20-21 i u rkp. ZNK 389, pr. 6, kao i u novome izdanju Bogašinovićeva spjeva (FALIŠEVAC 2004: 363 /označen *incerti auctoris/*, 390-391).

¹¹¹ *R. D. Matthaei Francescovich ad Petrum Bogasini Epigramma*, rkp. ZNK 389, pr. 6, str. 6; tiskano uz Bogašinovićovo *Opkruženje* i otud preuzeto u CERVA III: 19 i FALIŠEVAC 2004: 387.

¹¹² Bio je član dubrovačke Akademije ispraznijeh, gdje je 1712. recitirao svoju eklogu *In funere illustrissimi Joannis Seraphini Bona sub nomine Thysidis* (SLADE: 172, bilj. 242), prema podatku iz Matijaševićeva *Zibaldonea I*. Crijević navodi početne stihove njegovih latinskih naslova koje je sam nakon pjesnikove smrti

?),¹¹⁴ Miha Sorkočevića,¹¹⁵ Viktora Besalija (sredina 16. st. – oko 1620),¹¹⁶ Deziderija Nenkovića (?–1647)¹¹⁷ i drugih književnika, čija je imena najbolje potražiti u pjesničkim paratekstovima 'velikih' izdanja, kao što su Palmotićevo *Kristijada*, religiozne poeme i neke melodrame Ivana Gundulića, te sva ambiciozna suvremena izdanja.

Mnoštvo se paratekstova može pronaći u tiskanim historiografskim djelima Ivana Tomka Mrnavića. Budući da paratekstovi ukazuju i na to s kim se autor družio i tko mu je bio voljan pružiti 'moralnu potporu', kod Mrnavića susrećemo zadivljujući izbor imena, hrvatskih i stranih. No paratekstovi, koji su, kao i svaka vrsta prigodnice, sadržajno beznačajni ukoliko

izdvojio iz mnoštva ostalih (CERVA I: 177). Popis vidi u Prilogu br. 2. Ostale su sačuvane njegove 23 pjesme na hrvatskom (ČULIĆ 360).

¹¹³ Dominikanac Jeronim Filipi (zvan i Ioannes) autor je posvetnog epigrama u Bogašinovićevu spjevu *Beča grada opkruženje* (*R. D. Joannis de Philippis / is est, qui deinde dominicanus cenobita Fr. Hieronymus de Philippis appellatus est / Epigramma / Ad poetam*) i elegije *Ad livorem* (tiskano u CERVA II: 144-145). Usp. i FALIŠEVAC 2004: 389.

¹¹⁴ Sin Dominka Zlatarića, i sam je bio pjesnik i prevoditelj. Preveo je na hrvatski u osmercima dijelove prve knjige Ovidijevih *Metamorfoza*, koji je prijevod kasnije doradio i upotpunio njegov pranećak I. Đurđević, pa se taj rad i vodi pod Đurđevićevim imenom (*Istomačenje prvoga pjevanja od Pritvora aliti od Metamorfozi Ovidijovijeh*, v. REŠETAR 1918: 368-448). U rkp. ZNK 389, pr. 6, str. 1 nalazi se njegov epigram za strica Miha, zapovjednika u austrijskoj vojsci, u četi Jurja Zrinskog (1549-1603), sina Nikole Zrinskog.: *Simonis Slatarichii de patruo suo Michaeli militum tribuno sub Caesaris auspiciis in Georgii Zrini acie epigramma* (tiskano u CERVA III: 95).

¹¹⁵ Miho Sorgo autor je četiriju nabožnih pjesama sačuvanih na jednom listu u rkp. 695 AMB. Naslovi pjesama su *Parafrasi dell' 'O spem miram' a S. Domenico* (elegija), *Aspiratio ad Jesum e Soliloquiis S. Augustini* (4 heksametra), *Aspiratio ad Divam Virginem Mariam* (1 elegijski distih) i *Ad arch. Michaelem* (1 elegijski distih). Kartični katalog na kartici pod br. 695 prema informaciji iz SLADE, natuknica br. 197 tvrdi da je to Miho Sorgo koji je autor predgovora djelu *Il consolato del mare* tiskanog u Veneciji 1656.

¹¹⁶ Baranin Besali poznat je kao autor latinskog epigrama u pohvalu Gundulićevih *Pjesni pokornih* (*Idem opus* /= Gundulićeve «Pjesni pokorne»/ *Victor Besalius hoc laudavit Epigrammate*), prepisivanog i na koncu tiskanog u: *Djela Dživa Frana Gundulića*, 3. izd., SPH, knj. IX, Zagreb, JAZU, 1938, str. 333 (v. i ĐURĐEVIĆ 1935: 97 i CERVA II: 230).

¹¹⁷ Deziderije Nenković (Antun Frana) (Slano, /zaređen u dubrovačkih dominikanaca 1605/ - 1647) autor je moralističkog epigrama upućenog Vici Komnenoviću *Pro servando Fortunae moderamine decastichon patris fratris Desiderii Nenchi Ragusini, Sacrae Theologiae professoris et Academicici Incauti, Ordinis praedicatorum* (CERVA III: 164-165).

ih ne shvatimo kao izvor za *realia*, često se, upravo zbog sadržajne šturosti odlikuju zanimljivom formalnom izvedbom.

Baš u Mrnavićevim pjesničkim paratekstovima postoji nekoliko jedinica koje su metrički zahtjevne.¹¹⁸ Neke su sastavljene od neobičnih metričkih kombinacija, kao oda *In laudem authoris Gasparis Sillae Pannonii* (u: *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* Rim, 1630) sastavljena od kombinacije alkejske strofe i glikoneja. No pravo je metričko iznenađenje i zagonetka ‘oda’ tiskana ispred teksta *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas* (Rim 1628), s naslovom *Ad Io. Tomcum Marnavitum Ode Francisci Sacci Rheygni*. Dijelovi pjesme koja se proteže na sedam stranica jesu: Strophe I, Antistrophe I, Epodon I, Strophe II, Antistrophe II, Epodon II, Strophe III, Antistrophe III, Epodon III.¹¹⁹

Formalno zanimljivih sastavaka ima i u izdanju poznate banologije sjevernohrvatskog historiografa Jurja Rattkaya (Veliki Tabor, 1612 – Zagreb, 1666).¹²⁰ Njezini paratekstovi otkrivaju nekolicinu sjevernohrvatskih autora koji su brojčano znatno manje zastupljeni u hrvatskom latinističkom pjesništvu nego što su to dalmatinski, a napose dubrovački pjesnici. No, usprkos tome što su se školovali daleko od pravih centara intelektualnog života – pritom mislimo na Italiju – a djelovali u svojim kurijama i provincijskim gradovima Monarhije (u koje uključujemo i Zagreb), po njihovim pjesmama – a imajmo na umu da se ne radi o ambicioznim pjesnicima – možemo sa sigurnošću ustvrditi da je isusovačka škola, koju su prolazili svi iole obrazovani pojedinci, održavala razinu kvalitete školovanja, barem što se tiče pjesništva.

¹¹⁸ Za paratekstove Mrnavićevih historiografskih djela v. Prilog br. 4.

¹¹⁹ Usp. Prilog 4.

¹²⁰ *Memoria regum et banorum regnum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae inchoata ab origine sua usque ad praesentem annum 1652. deducta* (Beč 1652).

2.1.14. *Inceti Ragusini*

U pojedinim se rukopisima pojavljuju pjesme koje je nemoguće sa sigurnošću atribuirati konkretnim pjesnicima, ma koliko iz konteksta bilo jasno da su dio određena pjesničkog kruga. Tako u rukopisu br. 389, pr. 6 Znanstvene knjižnice u Dubrovniku među prigodnicama manjih dubrovačkih pjesnika nalazimo i elegijski distih – pohvalnicu nepoznata autora Ivanu Gunduliću pod naslovom *Ad Joannem Gundulam auctorem piaculorum Psalmorum Illirico carmine redditorum auctor ignotus.*¹²¹

Najviše se 'nesvrstanih' pjesama ipak nalazi u rukopisu 1212 AMB u Dubrovniku. Radi se o Radeljinu prijepisu Agićevih prijepisa iz vatikanskih rukopisa 6900 i 6910, u kojem se većinom nahode Gradićeve pjesme uz pokoju Palmotićevo ili pjesmu kojeg manjeg suvremenog pjesnika. Agić nerijetko iskazuje dvojbe oko autorstva pojedinih nepotpisanih pjesama, no takve nedoumice najčešće sam rješava.¹²²

Ipak, stanovit broj pjesama iz rukopisa 1212 dubrovačkog franjevačkog arhiva ostao je bez autora. Jedna je od njih i elegija sa str. 71 Radeljina prijepisa, naslovljena *Inceti, sed Ragusini auctoris elegia ad Junium Gradium.*¹²³ Druga elegija nesigurna autorstva, no dubrovačkog autora, čiji je adresat brat Stjepana Gradića Junije, tiskana je u sklopu izdanja četiriju Palmotićevelih latinskih pjesama, budući da se pripisivala Juniju Palmotiću.¹²⁴

U istome se dubrovačkom rukopisu nalazi još 6 metrički različitih pjesama neidentificirana autora, od kojih su tri upućene Stjepanu Gradiću, jedna Juniju, a jedna,

¹²¹ ZNK Dubrovnik, rkp. 389, pr. 6, str. 9.

¹²² Većinu pjesama nesigurna autorstva Agić identificira kao Gradićeve. Usp. poglavlje o Gradiću.

¹²³ *Ergo te nostri, Juni, pars optima cordis*, AMB, rkp. 1212, 71-74.

¹²⁴ *Quamvis ter gelidas biberint jam prata pruinias*, tiskana u KÖRBLER 1912-1: 391-392.

posljednja, nema adresata. Zadnja na ovome popisu je elegija pogrešno pripisana Juniju Palmotiću:¹²⁵

1. «Fol. 143 habetur, insulsa sane, elegiola ad Gradium incerti auctoris, sed Ragusini, qui se nullum appellat, et ex margine ponuntur correctiones autographae ejusdem Gradii; omnia autem ita se habent: ‘*Nullus poeta Ragusinus S. P. D. Si mihi tam magnus victum praeberet Apollo...*’» (str. 21).¹²⁶
2. «Incerti auctoris ad Gradium ex cod. Vat. sub num. 6910 fol. 244. Sed index Vaticanus ait esse Archidiaconi Ragusini; et certe vellicat Ragusinos proceres, qui nullum ex civibus, licet meritissimis, in coetum nobilium adsciscere volebant. ‘*Gradi, mi frustra et nec quicquam cognite amice...*’» (str. 66-68, heksametar).
3. «Ex codice Vatic. sub num. 6910 fol. 179 *Ad Junium Michaelis Gradii de prodigiis nuper visis ode.* ‘*Vidisti, ut atrâ pulveris horridis...*’» (str. 68-70, alkejska oda). In margine: ‘Est incerti auctoris’.
4. «Ex eod. cod. f. 249. incerti auctoris, sed Ragusini carmen scriptum ad Stephanum Gradium. ‘*Maxime Apollineâ vates donande coronâ*’» (str. 70-71, heksametar).
5. «Incerti, sed Ragusini auctoris carmen, equidem irrisorium. ‘*Quae portentoso resonantia carmina cantu...*’» (str. 90-94, heksametar).
6. «Elegia nescio cuius Ragusini, quae chartulae inscripta est et agglutinata habetur folio 205. ac signatur efficitque fol. 26. Codicis Vaticani sub num. 6910. ad Gradium data; eamque Gradii non esse indicare videtur, quae ad calcem ejusdem chartulae leguntur ex parte. Index vero VIII Codicum Latinorum, quae(!) in Vatic. Biblioth. asservantur asserit eam elegiam esse Junii Palmottae.

¹²⁵ Usp. pogl. o Palmotiću, 2.1.4, bilj. 28.

¹²⁶ Usp. poglavlje o Gradiću, 2.1.5.

*Felix anno saeculari 1675. auspicium. ‘Ut jam praeteritum nigro
carbone notari...’* (spacionirala G. S.)» (str. 49-52) elegija.]¹²⁷

Pod brojem 802 istoga arhiva nalazimo rukopis čiji je autor, prema kartičnom katalogu, 'Anonymus c. 1655'. Sudeći po godinama u kojima su nastale neke od pjesama koje je zahvaljujući adresatima moguće grubo datirati, autor je rođen 40-ih godina 17. stoljeća, a sigurno je da je doživio drugo desetljeće 18. stoljeća. Naime, jedna je od pjesama, na temelju koje je i sastavljač kataloga zaključio da se radi o autoru koji piše 'oko 1655' pisana kao rođendanska čestitka papi Aleksandru VII (1655–1667). Druga je pjesma s adresatom čije podatke znamo oda u pohvalu caru Karlu VI (1711–1740). Pohvala habsburškom caru sugerira da autor nije ni mletački podanik ni Dubrovčanin, već građanin Monarhije. U navedenoj se odi dvaput spominje i Panonija, iz koje car tjera tamu i unosi svjetlost (AMB 802, str. /nenum./ 23) što eventualno upućuje na autora iz sjevernih hrvatskih krajeva. Zbirka je dijelom nedovršena, a sudeći po dopisanim i ispravljenim dijelovima teksta, moglo bi se raditi o autografu. U nemogućnosti da identificiramo autora, ovom ćemo prigodom navesti naslove pjesama iz rukopisa:

1. *De Virgine annuntiata ecloga. Sibillam Erythream, quae forte venerat ad Jordanem dum consulunt duo pastores mira audiunt ab illa de Virgine in suo rure paritura.* (str. 1-5, nedovršeno)¹²⁸
2. *Nicander. Ecloga.* (str. 5-6)

¹²⁷ Usp. bilj. 28.

¹²⁸ Paginacija G. S.

3. *Cum bis in terram decidisset clypeus qui statuae Palladis nostro in ludo adhaeret, hoc epigramma conscripsi. Vates, discipulus.* (str. 7, elegijski distih, dijalog)
4. *Laus Deo. Alfonsi Davali Vastii sepulcrum. Hexametri.* (str. 8-9, epigram. heksametar)
5. *De pace. Elegia.* (str. 9-12)
6. *Otium dives. Ode XXVI Lib. II. Cupiditates non nisi divino auxilio domantur. Somnium. Ode anacreontica.* (12-13)
(slijedi talijanski prijevod iste pjesme, a zatim)
7. *Seguita l'ode in versi ed Latini.* (str. 14-16, anacreontici)
8. *In Alexandri VII Pont. Opt. Maxi natalem diem. Elegia.* (str. 16-18)
9. *In dilectissimi vatis obitum.* (str. 18-19, elegija)
10. *Vis educationis in brutis animalibus. Endecasyllabi.* (str. 19-22, falečki jedanaesterac)
11. *De caesaris Caroli laudibus.* (str. 23-24, oda, 3. asklepijadska strofa)

2.1.15. Nova generacija: Ignjat Đurđević

Ignjat Đurđević (Ignatius Georgius) (Dubrovnik, 1675 – Dubrovnik, 1737), jedan od najpoznatijih pjesnika ne samo hrvatskoga latinizma ili starije hrvatske književnosti, nego hrvatske književnosti uopće, rođen je kao potomak novoproglashedog plemića Brnje Nikova Đurđevića i Frane, unuke pjesnika Dominka Zlatarića. Obitelj je dobila plemićki naslov u valu podizanja imućnijih dubrovačkih građanskih obitelji među vlastelu, kako bi se nadoknadio manjak u gradu pogodenom katastrofalnim potresom samo nekoliko godina prije Ignjatova rođenja. Kršten kao Niko Marija, pjesnik je obavljao razne plemićke službe u Republici, kao primjerice šipanskog kneza (1695-96). Nakon duga jedne od dubrovačkih

tržnica za koji je bio odgovoran kao njihov imenovani nadglednik, više ne vrši službe u Republici. Odlazi u Rim gdje ulazi u isusovački red, gdje će se školovati i u sklopu kojeg će raditi kao učitelj (između ostalog, i na hrvatskom kolegiju u Loretu) do 1705. Te godine napušta isusovački red, a sljedeće se pridružuje benediktincima organiziranim u Mljetsku kongregaciju i uzima redovničko ime Ignjat, po kojem će biti poznat i u svojoj pjesničkoj karijeri.

Zbog svađe sa Senatom 1710. je protjeran iz Dubrovnika, pa razdoblje do 1713. provodi u južnoj Italiji i Napulju, gdje je bio u kontaktu s nešto starijim isusovcem i pjesničkim kolegom Mihom Mondegajem.¹²⁹ Ondje piše i prigodnice za lokalne velikaške obitelji, kao što je epitalamij povodom svadbe Loffredo – Grillo (objavljen u Padovi 1712). Po povratku u domovinu posvećuje se književnom radu i surađuje s Akademijom dangubnijeh. Nakon sukoba s dubrovačkim nadbiskupom, Talijanom Gallanijem, odlazi na Mljet (1725). Od 1728. do 1731. treći put boravi u Italiji, gdje ga padovansko sveučilište imenuje naslijednim profesorom egzegeze. Ne ostvarivši tu čast, Đurđević u Italiji nadgleda tiskanje svojih djela, religiozne poeme *Uzdasi Mandaljene pokornice* (Venecija 1728), hrvatskog prijevoda psalama poznatog pod kraćim naslovom *Saltijer slovinski* (Venecija 1729), te pseudopovijesne rasprave o malteškom brodolomu apostola Pavla *D. Paulus Apostolus... naufragus* (Venecija 1730). Nakon povratka i sljedećih nekoliko godina koje su ga dijelile od smrti proveo je kao predsjednik Mljetske kongregacije u samostanu sv. Jakova na Višnjici kod Dubrovnika.

U svojem dinamičnom životu bogata naslijednika i novog plemića sklona svađi, ali i dvostrukog redovnika, opata i crkvenog dužnosnika, Đurđević je stvorio velik dvojezični hrvatski i latinski opus, koristeći se obama medijima onodobne književnosti. O hrvatskom se dijelu Đurđevićeva opusa pisalo neusporedivo više nego o latinskom, pa ćemo njegova

¹²⁹ U rukopisu 460, pr. 3 Znanstvene knjižnice u Dubrovniku sačuvane su dvije Đurđevićeve prigodnice Mondegaju. V. poglavlje o Mondegaju i popis Đurđevićevih pjesama.

pjesnička djela na hrvatskom spominjati samo ako su u vezi s latinskim. Hrvatska je djela početkom stoljeća priredio Milan Rešetar za Akademijinu ediciju Stari pisci hrvatski (sv. 24 i 25), i granice koje je Rešetarovo izdanje postavilo još se uvijek smatraju mjerodavnima što se tiče opsega Đurđevićeva hrvatskog opusa, no i što se tiče faktografije u vezi s pjesnikom i njegovim (hrvatskim) opusom, faktografije u vezi s kojom je Rešetar, barem što se tiče hrvatskog dijela opusa, bio pedantan.

Što se pak tiče latinskih djela, ona još uvijek nisu izdana na jednome mjestu; dapače, osim rijetkih Đurđevićevih latinskih djela koja su mu tiskana za života (spomenuta rasprava o mljetskom brodolomu apostola Pavla, prepjev prvog pjevanja *Uzdaha Mandaljene pokornice* na latinski i epitalamij tiskan u Padovi 1712), njegova najpoznatija zbarka, *Poetici lusus varii*, temeljni tekst za poznavanje Đurđevićeva latinskog pjesništva, u rukopisu je ostala sve do Gortanova izdanja 1956.¹³⁰

Brigu o izdavanju još nekih djela preuzeli su na se u dvadesetom stoljeću filolozi. Đurđevićevu je kasnu *carmen heroicum* o pobojama Eugena Savojskog nad Turcima iz dubrovačkog rukopisa objavio Körbler 1907. Za izdavanje jedne pjesničke poslanice pobrinuo se pak Rešetar koji je 1932. objavio tekst Đurđevićeve epistolarne elegije dum Đuru Matijaševiću sa Šipana 1695.¹³¹ Isti je filolog iz izdanja ponovo priredio i objavio navedenu svadbenu pjesmu tiskanu 1712. u Padovi (REŠETAR 1920). U stanovitu je smislu objavljen i tekst epilija o sv. Margariti iz Cortone (MUHEK 2004), koji se čuva u nekoliko rukopisnih

¹³⁰ *Poetici Lusus varii*. Editionem curavit, praefationem scripsit, nominum indicem composuit Veljko Gortan. Carmina selecta convertit adnotationibusque instruxit Nicolaus Šop. Zagrabiae MCMLVI, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium / *Latinske pjesni razlike*. Tekst priredio, uvod napisao i kazalo imena sastavio Veljko Gortan. Odabrane pjesme preveo i bilješke napisao Nikola Šop. JAZU, Zagreb 1956.

¹³¹ REŠETAR 1932: 131-132. Gortan inače ima primjedaba na Rešetarovo čitanje Đurđevićeva rukopisa (GORTAN 1956: VII).

verzija.¹³² Ostatak Đurđevićeva opusa, o kojem se doista malo zna, zasad je u rukopisu, ili nam je nedostupan.

No, krenimo od poznatog. Osnovne podatke o jedinoj pjesnikovoj cjelovitoj zbirci donosi Gortan u predgovoru zbirci koju je priredio prema rkp. 42 (ČULIĆ 287 = BRLEK 1) dubrovačke Knjižnice Male braće. Zbirka se u dubrovačkim arhivima može naći u dosta prijepisa (usp. BRLEK, KASTROPIL 1997), što govori o njezinoj uspješnoj recepciji tijekom stoljećâ.¹³³ Izvorni naslov zbirke (*Poetici lusus varii Nicolai-Maria Georgii, nunc inter Benedictinos Melitenses D. Ignatio Georgio appellato, ab anno Dni 1703 usq(ue) ad annum 1708 qui fuit Auctori etatis trigesimus secundus*) postavlja vremenski okvir nastanka pjesama, premda su neke nastale prije 1703 (nekima je posebno naznačena godina 1700 ili 1702),¹³⁴ a neke sasvim sigurno poslije 1708 (npr. za Đurđevićeva izgnanstva iz Dubrovnika nakon 1710).¹³⁵ No u svakom slučaju, pjesme obuhvaćaju dio Đurđevićeve isusovačke karijere (studentske i učiteljske) i period nakon izlaska iz reda. Zbirci je sam autor sastavio indeks podijelivši pjesme po metričkom kriteriju na *elegiae, heroica, ode i epigrammata*.

Tematski su pjesme raznolike. Priličan je broj pjesama nabožnog sadržaja s posebnom sklonošću isusovačkim svećima (Alojzije Gonzaga, Stanislav Kostka, Franjo Ksaverski); stanovit dio pjesama bavi se i betlehemskim motivom. Izuzetno su servilna tona pjesme koje slave razne pape; ostale se prigodnice odnose na suvremenike (astronom Nikola Vitov Gučetić, pjesnik Vice Petrović). Uz nekoliko satiričkih epigrama i velikog broja epigrama čija su motivska okosnica likovi iz antičke povijesti, tu su i parafraze psalama i rimskih pjesnika (Horacija i Marcijala), jedne grčke basne (*De asino baiulante idolum*). Žanrovske zanimljiv

¹³² AMB 38, br. 1; ZNK 400; ČULIĆ 286 = rkp. Dubravčić.

¹³³ Status klasika i recepciju koja ga je omogućila stekao je i Ivan Gundulić putem mnoštva rukopisa u kojima se čuvao *Osman* sve do izdanja 1826.

¹³⁴ O dataciji nekih pjesama koje je Đuro Matijašević posjedovao u verziji nešto različitoj od konačne u *Poetici lusus v. REŠETAR 1926 : XCI*.

¹³⁵ V. GORTAN 1956: VIII-IX.

potez predstavljaju četiri ovidijevske metamorfoze o tvarima ili namirnicama razmjerno novim na europskom tržištu (duhan, kava, kakao, barut), te neuobičajeno izravno erotizirana ljubavna elegija *Somnium de domina*, prema nekim prosudbama najbolja pjesma zbirke (GORTAN 1956: X).¹³⁶

Đurđevićev epilij koji slavi protutursku djelatnost vojskovođe Eugena Savojskog (1663–1736) samo je jedan od tekstova posvećenih tom uspješnom austrijskom državniku koji je 1716. i 1717. pobjedama kod Temišvara i Beograda oslobođio Ugarsku, Slavoniju i dijelove Srbije od Turaka.¹³⁷ Nakon mira u Srijemskim Karlovcima sklopljenog 1699, po kojem se Turska bila dužna povući iz navedenih dijelova Europe, Habsburška Monarhija je profitirala teritorijalno i politički. U novi trend uklopili su se i Dubrovčani, snalažljivi diplomati, premda su i dalje Turskoj plaćali danak za slobodu.

Đurđevićev je epinikij bio poznat suvremenicima i starijim biografima (CERVA II: 192; i SLADE br. 112). Spominje ga i Appendini (APPENDINI: 148) ne navodeći točan opseg djela, no Körbler, koji je prema jednom od rukopisa iz Knjižnice Male braće rukopisu priredio prvo izdanje epilija, zaključuje kako ni Appendini nije poznavao više od prva dva pjevanja spjeva koji je, prema naslovniči slučajno otkrivenoga rukopisa, originalno obuhvaćao, ili barem trebao obuhvaćati, četiri pjevanja. Prema Körblerovu izvještaju (KÖRBLER 1907: 3-4), osim rukopisa br. 497 i 506 Kaznačićeva kataloga, u samostanu je postojao i treći rukopis, koji je «O. Urban Talija našao među samostanskim papirima, što su bili skupljeni, da se bace, i u

¹³⁶ Za podatke o zbirci v. GORTAN 1956; popis pjesama i njihova metrička obilježja u Prilogu 3.

¹³⁷ Usp. pjesmu Vice Petrovića *Super insigni victoria principis Eugenii a Sabaudia ducis armorum Caroli VI. parta a Turcis inter Carlovicensem et Petri-Varadini arces. Non. Sextilibus 1716. Vicentii Petrovich Epinicium* (u: KÖRBLER 1911: 272-278); *De recuperando Orientis Imperio post receptam Albam Graecam anno salutis 1717. (KÖRBLER 1907: 2); In obitu Eugenii Principis. carmen vinc. Petrovichii. (ibid. 279-284)*. Na istu je temu pisao i njihov nešto mladi sugrađanin Ivan Karlo Andelić (1686–1750) – odu *Eugenii Sabaudi laudes*.

posljednji ga je čas spasio od propasti» (KÖRBLER 1907: 3).¹³⁸ Rukopis ne sadržava druga dva pjevanja, ali na naslovnicu daje informaciju o njihovu postojanju.¹³⁹ Körbler je kritičko izdanje prvih dvaju pjevanja (od 419 i 563 stiha) priredio na temelju rukopisa koji je otkrio i dvaju rukopisa iz Knjižnice Male braće.

Sačuvana dva pjevana slave Habsburgovce: u mitologiziranoj sceni u maniri *concilium deorum* u prvoj pjevanju boginji Austriji dolaze boginja Roma i robinja Grecija te traže od nje pomoć u borbi protiv Turaka. U drugome pjevanju Austrija odlazi na nebo da dozna volju bogova i da naoruža Eugena. Radnja trećeg i četvrtog pjevanja može se samo rekonstruirati prema naslovu i bilješkama koje je autor ostavio uz tekst: radilo se vjerojatno o konkretnim pobjadama Eugena Savojskog. Tekst je bogato opremljen epskim inventarom (zaziv, najava teme, katalozi, tipične scene), no prave radnje i nema. Đurđević je, sudeći po *argumentu* koji se nalazi prije drugog pjevanja i bilješkama kojima je popratio tekst, ovaj projekt barem neko vrijeme shvaćao ozbiljno, a ne kao velik dio svojega opusa, kao *extemporaneum*. Prilike koje su dovele do toga da se tekst ne dovrši usprkos tomu što se čitao i naišao na odobravanje po cijelome gradu (prema prepisci Aletić-Matijašević REŠETAR 1926: XCIV-XCV), nisu sasvim razjašnjene.

Spjev o vojnim uspjesima Eugena Savojskog nije jedini Đurđevićev latinski spjev. U dubrovačkim se knjižnicama čuvaju najmanje tri rukopisa epilija o sv. Margareti Kortonjanki, spjeva »koji u 437 tečnih heksametara prilično didaktično govori o trinaestostoljetnoj svetici što se nakon godina grešnog života, potresena nasilnom ljubavnikovom smrću, pokajala i

¹³⁸ O podrijetlu rukopisa: «Po njegovu nagađanju bio je on vlasništvo posljednjega Benediktinca iz dokinutoga samostana Sv. Jakova u Dubrovniku, koji je ostatak života svoga proveo u franjevačkom samostanu» (KÖRBLER 1907:3).

¹³⁹ *Augustissimo caesari Carolo Austriaco hujus nominis sexto... ductu... principis Eugenij a Sabaudia... triumphatori... expugnatori... epinicum quatuor libris comprehensum canit et consecrat D. Ignatius Georgius Ragusinus abbas Melitensis.*

prigrlila asketski život» (MUHEK 2004: 8). Svetica je nakon smrti ljubavnika i oca svojeg djeteta pronašla utočište u Cortoni, gdje je nakon trogodišnje kušnje postala trećoretkinja. Kanonizirana je 1728, pa je pretpostaviti da je Đurđevićev spjev nastao povodom svetičine kanonizacije, za vrijeme njegova boravka u Padovi (1728–1731) ili netom nakon toga (MUHEK 2004: 6).

Puni je naslov spjeva *S.ae Margaritae Cortonensis admirabilis ad paenitentiam pietatemque conversio*, a nama su poznati prijepisi iz Znanstvene knjižnice Dubrovnik br. 400 te Knjižnice Male braće ČULIĆ 286 (= rkp. Dubravčić) i BRLEK 38 (= ČULIĆ 294). Rešetar ovaj epilij proglašava izgubljenim, a o djelu osim autora spomenutog diplomskog rada do sada nitko nije pisao.¹⁴⁰ Glavni izvor za priču je *Legenda de vita et miraculis beatae Margaritae de Cortona* svetičina ispovjednika, fra Giunte Bevegnatija, koji od njezina lika pravi novu pokajnicu, franjevačku inačicu Marije Magdalene. Povjesničar i teolog, franjevac Luke Wadding (Waterford, Irska, 1588 – Rim, 1657), u svojima *Annales ordinis minorum* (1625-1654) prikazuje je u fazi prije pokajanja kao bludnicu, što je pridonijelo njezinoj sličnosti s likom Marije Magdalene (MUHEK 2004: 14 i CATHEN: «Luke Wadding»).

Lik pokajnice Magdalene naslovni je lik poznate Đurđevićeve hrvatske religiozne poeme *Uzdasi Mandaljene pokornice* (Venecija, 1728).¹⁴¹ Manje je poznato da je Đurđević sačinio prijevod na latinski prvog pjevanja svoje poeme o kajanjima grešnice Magdalene u

¹⁴⁰ REŠETAR 1926 : XCVI: «U štampanome katalogu Franjevačke biblioteke u Dubrovniku pominju se još dvije Đ-ćeve latinske pjesme : na str. 110 u br. 275 'Ignatii Georgii de morte Helenae Marini Secundi Zamagnii filiae et matris Joannis Gozzei... epigramma', i na str. 145 pod br. 486 (=ČULIĆ 486, G. S.) uz jednu pjesmu Ivana Lukarevića, 'P. D. Ignatii de Georgiis in aludem S. Margaritae Cortonensis', ali i oba su ta dva rukopisa već odavno propala!» 'Jedna pjesma Ivana Lukarevića' je prigodnica povodom rođenja španjolskog prijestolonasljednika, prisutna u više prijepisa. Rešetar ima pravo što se tiče dostupnosti rukopisa: rukopis Čulić 486 i danas, kao i tada, nedostaje u AMB.

¹⁴¹ Poznavaju međusobnih veza i odnosa hrvatskih latinista pridonosi podatak da su *Uzdasi* posvećeni Vicku Zmajeviću: *Prisvitlomu i Pripočtovanomu Gospodinu Gospodinu Vizenzu Zmajevićiu Arkibiskupu zadarskomu, Apostolskomu Namjesniku po Servii, Arbanii etc. D. Ignazio Gjorgi Opat Melitenski P.*

spilji pokraj Marseillesa.¹⁴² Prijevod u heksametrima pod naslovom *Magdalidos Illyricae liber primus* tiskan je zajedno s prvim izdanjem hrvatskoga teksta.¹⁴³ Spjев spominju gotovo svi biografi kao najpobožniji dio pjesnikova opusa, a katkad ga dvode u vezu sa srodnim djelima europske produkcije.¹⁴⁴

Tekst koji bi se bavio odnosom Đurđevića hrvatskog originala i latinskog samoprijevoda još nije tiskan, no tome se problemu posvetio D. Novaković u referatu održanom 1997. na znanstvenom skupu *Plurilingvizam u Europi* održanom u Dubrovniku.¹⁴⁵ Ondje se autor referata usredotočio na sudbinu figuralnog ukrasa u ishodišnom i cilnjom jeziku, vođen prepostavkom da je Đurđeviću kao baroknom pjesniku ornat izuzetno važan. Ovdje nije mjesto da se izlažu zaključci o stupnju očuvanja figuralnoga ukrasa u prijevodu – tek ćemo napomenuti kako se pjesnik, ukoliko je zbog kakve prevodilačke nužde propustio kakav figuralno uređen dio teksta, trudi to u prijevodu i nadoknaditi.

Odnos broja stihova između izvornika i prijevoda je 528 osmeraca : 426 daktijskih heksametara. Prijevod je stotinjak stihova kraći od originala, no uzme li se u obzir broj slogova u heksametru koji varira između rijetkih, ali mogućih minimalnih 12 i maksimalnih 17, latinski je tekst opsežniji. Teološka osvještenost i ispravnost hrvatskoga teksta

¹⁴² Prema francuskoj verziji priče o postevandeoskom životu Marije Magdalene, ona je zajedno sa sestrom Marijom, bratom Lazarom i još nekim sljedbenicima dolazi u Provans i tamo preobraća narod (CATHEN: s. v. «St. Mary Magdalen»).

¹⁴³ *Magdalidos Illyricae liber primus ab autore D. Ignatio Georgio Latine redditus ad Iacobum Facciolatum, Virum eloquentia eximum, et in Patavina Academia Priorum analyticorum interpretem*, str. 209-223 u: *Uzdasi Mandaljene pokornize u spilli od Marsiglie ... Additur in fine Liber Primus ejusdem Magdalidos ab eodem Autore Heroico carmine Latine redditus*. In Venezia MDCCXXVIII.

¹⁴⁴ «Col poemetto sacro intitolato: *I sospiri di Maddalena nella grotta di Marsiglia*, recato da lui stesso dall' originale in versi eroici latini, salì il Giorgi, a somiglianza di Milton, in sul Pindo per nuovo sentiero.», LJUBIĆ 1856: 149.

¹⁴⁵ Do teksta referata i njegovih priloga došli smo ljubaznošću autora.

Mandaljene u prijevodu katkad uzmiče pred humanističkim porivom da se latinski tekst približi antičkoj epskoj pjesmi, što se manifestira kao uporaba poganske mitologije.¹⁴⁶

Magdalis nije, naravno, Đurđevićev prevoditeljski prvijenac. Isusovački se đak i višejezičan pjesnik već prije bio okušao kao prevoditelj s latinskog, prevevši u mladosti prvu četvrtinu prvog pjevanja *Eneide* (koji je prijevod kod kritike posve zanemaren) i, naravno, psalme u svojem daleko poznatijem *Psaltijeru*. I stanovit broj pjesama iz zbirke *Poetici lusus variii* u hrvatskoj se verziji nalazi u *Pjesnima razlicim*. Latinska verzija grčke basne o magarcu koji je nosio ikonu (*De asino baiulante idolum. Epigramma. Latina translatio periphrastica*, *Poetici lusus* 141) pred sobom nosi grčki original, a u *Pjesnima* se pojavljuje kao pjesma od 10 dvostruko rimovanih dvanaesteraca.

Žanrovski jasno izdvojenu cjelinu Đurđevićevih latinskih stihova čine tri epitalamija. Najstariji od tih tekstova, heksametarska svadbena pjesma od 93 stiha, nigdje se ne spominje u Đurđevićevim bibliografijama, premda je tekst tiskan 1711. u Napulju u Muzivoj tiskari, u skupnom izdanju prigodnica nastalih povodom svadbe Pascalea Gaetana od Aragone, grofa d'Alife i darmštatske princeze Marije Magdalene di Croy (MAGAUDDA – COSTANTINI: 8).¹⁴⁷ Do izdanja nismo mogli doći, no prijepis teksta, naslovljenog *D. Ignatii Giorgii Benedictini in felicissimas nuptias D. Paschalis Gaetani de Aragona... Epithalamion* čuva se u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku (rkp. 443, 22-26).¹⁴⁸

¹⁴⁶ Ibid. «pater omnipotens» (*Magdalis*) = «Bog ki vlada sveđ, sve, svudi» (*Uzdasi*); «maximus divum» (*Magdalis*) = «Jezuš» (*Uzdasi*).

¹⁴⁷ Tiskar Michele Luigi Muzio do 1711. djelovao je u Napulju, tada tiskaru prenosi u Piedimonte d'Alife, gdje tiska prigodnice. Kod njega je i Miho Mondegaj tiskao nekoliko svojih elegija i epigrama o sv. Ciru. Do podatka o tiskanju Đurđevićeva epitalamija dolazimo iz korespondencije mladoženjine majke, napuljske pjesnikinje Aurore Sanseverino (1669–1726) u kojoj se u detalje opisuju svečanosti, priredbe i umjetnička djela nastala ili izvedena prigodom vjenčanja. V. MAGAUDDA – COSTANTINI, *passim*.

¹⁴⁸ Naslov, za razliku od samoga prijepisa, prilično je nečitak, a po bilješkama olovkom nekog istraživača vidi se da je i prijašnjim čitačima predstavlja teškoće.

Dvije tek nešto mlađe latinske pjesme nastale povodom vjenčanja dvoje potomaka napuljskih velikaških obitelji, Nicolòa Loffreda i Ginevre Grillo, tiskane su u Padovi 1712. Izdanje, nama također nedostupno, video je Rešetar, koji je prema njemu 1920. izdao Đurđevićeve dvije latinske i četiri talijanske pjesme nastale povodom te svadbe (REŠETAR 1920). Prigodnice su izašle pod naslovom *Varii componimenti per le faustissime nozze degli Ecceletissimi Signori D. Nicolò Arrigo Loffredo ... e D. Ginevra Grillo ..., raccolti dal Dott. Giuseppe Sorge, Napoletano*, a kao i ona ranije navedena, pripadaju trogodišnjem izgnaničkom razdoblju Đurđevićeva života, u kojem se on, čini se, uspio snaći. Prvi se epitalamij za svadbu Loffredo – Grillo sastoji od 130 heksametara (*Plausus Musarum sive in easdem nuptias Evionistikon*), dok je drugi (*Potissimum Horatiano metro celebrandas esse hasce nuptias Poeta monet: inde fausta excellentissimis conjugibus ominatur*) pisan, kako daje naslutiti i naslov, 'horacijevskom' prvom asklepijadskom strofom. Iste su dvije pjesme prepisane u spomenutom rukopisu 443 Znanstvene knjižnice Dubrovnik, zajedno s prethodnom svatovskom prigodnicom, što svjedoči da je autorova djela netko tematski klasificirao u 18. i 19. stoljeću, u koje razdoblja Kastropilov katalog knjižnice smješta prijepis.

Zametnuti epitalamiji nisu jedini zanemaren ili previđen dio Đurđevićeva opusa. To je ispravno zaključio i Rešetar koji je, pripremajući hrvatska *opera omnia* za ediciju Stari pisci hrvatski, naveo kako Đurđevićeve pjesme uključene u zbirku (ili, kako on kaže, zbornik) *Poetici lusus variis* nisu ujedno i sve pjesnikove latinske pjesme:

«Nego u Zborniku nijesu sigurno prikupljene s v e latinske Đ-ćeve pjesme koje je on ispjevalo u Rimu od g. 1700 (čini se da starijih nije bilo), pa u Dubrovniku i u progranstvu do g. 1712; već među ono malo pjesama što su nam se sačuvale u Mat. II ima ih i koje se nalaze u Zborniku i koje se u njemu ne nalaze» (REŠETAR 1926: XCI)

Oznakom 'Mat. II' Rešetar označava drugi tom korespondencije Đura Matijaševića, prvenstveno s Đurđevićem.¹⁴⁹ U prepisci ima sačuvanih Đurđevićevih pjesama koje se ne nalaze u zbirci *Poetici lusus*, a Rešetar ih, konzultirajući rukopis 206 Kaznačićeva kataloga Knjižnice Male braće, navodi:

1. *Monima Milesia Mitridatis Pontici regis uxor post mortem conjugis prae dolore diademate et regali vittâ se suspendit. Ode.* (str. 67-68, oda u alkejskoj strofi)
2. *In idem argumentum epigr.* (= o posjetu pape Inocenta XII isusovačkom sjemeništu) (71-72)
3. *Ad P. Michaelem Mondegajum Neapoli degentem, ut patriae suaे omissis ceteris laudes canat. Ode.* (*Horat. L. I Ode 7*). (73-74) (heksametar + katal. tetrametar)
4. *Ad eundem in eodem sensu (Horat. L. I ode VIII) Ode.* (74) (druga sapfička strofa)
5. *Divus Ignatius de Loyola nocturno Tempore a conspectis syderibus ad eternum Mundi Opificem contemplandum excitatur* (81-82)
6. *Divus Alexius pompas domus paternaе et illecebrosas luxus insidias fuginedo eludit* (82)

Od navedenih se pjesama br. 1-4 mogu naći i u prijepisu u rkp. 460, pr. 3 Znanstvene knjižnice Dubrovnik, koji rukopis Rešetaru nije bio poznat. U Rešetarovu pak rukopisu Mat. II ima i pjesama koje su verzija nekih pjesama iz *Poetici lusus*, kao što je *Orphei querela de bis amissa Euridice* (Mat. II, 79 ≈ Lusus 142), no njima se ovdje nećemo pojedinačno baviti.

¹⁴⁹ *Lettere del sudetto /Georgio Mattei/, tomo II contenente il carteggio con D. Ignazio Giorgi ... ed altri*, ČULIĆ 206.

Rešetar, izgleda, nije uspio konzultirati sve rukopise, pa jednu od Đurđevićevih najprepisivanih pjesama, epigram o smrti majke Ivana Gučetića, kojoj je prepuklo srce nakon što je vidjela u potresu stradalog sina, nije uspio vidjeti: «U štampanome katalogu Franjevačke bibliothike u Dubrovniku pominju se još dvije Đ-ćeve latinske pjesme: na str. 110 u br. 275 'Ignatii Georgii de morte Helenae Marini Secundi Zamagnii filiae et matris Joannis Gozzei ... Epigramma' ... ali su i ta oba rukopisa davno propala!» (REŠETAR 1926: XCVI). Rukopis nije propao, već se nalazi u knjižnici pod br. 244 Brlekova kataloga, a u istoj knjižnici nalaze se još dva prijepisa istoga teksta, a u Znanstvenoj knjižnici najmanje jedan.¹⁵⁰

No najveće je iznenadenje i najobilnija žetva Đurđevićevih neizdanih latinskih pjesama već spomenuti rukopis 443 Znanstvene knjižnice, koji sadržava 36 Đurđevićevih pjesama koje se ne nalaze u *Poetici lusus*, kao i četiri pjesme koje su inačica pjesama iz te zbirke. Popis 'novih' naslova je sljedeći:

1. *Epigrammata. Ad Venetos, cum ad tuendam contra Turcarum impetus Peloponesum Anni Dni. MDCCXV instructa classe navigarent* (str. 34) (epigram. el. distih)
2. *In Lividum* (35) (epigram, el. distih)
3. *In Macrum* (35) (epigram, el. distih)
4. *In Momilianum* (35) (epigram, el. distih)
5. *S. Placidus, Benedictinorum Protomartyr lingua a barbaris abscissa loquitur* (36) (epigram, el. distih)
6. *De Boscione* (42) (epigram, 1 el. distih)

¹⁵⁰ Epigram dolazi pod raznim naslovima: AMB, rkp. br. 1814 (*Matrona Gozzea in maximo terrae motu an. 1667. super defuncti filii corpore in via nacto illacrymans extemplo prae doloris magnitudine interiit. Epigramma ab. Ignatii Georgii*) i 244, str. 105 (*Ignatii Georgii de morte Helenae, Marini secundi Zamagnii filiae et matris Ioannis Gozzei: haec enim videns filium sub caementis correpta dolore efflavit animam. Epigramma.*); ZNK 443, str. 36 (*Cadentibus in Ragusino celebri terraemotu ruinis obrutum Joannem Gozzium conspicata Mater improviso dolore exanimatur*).

7. *D. Placidus per quam juvenis innumera per Christi fidem tormenta a Mauris occiditur*
(44) (el. distih)
8. *Mauri D. Placidi interfectores naufragio pereunt* (44) (epigram, el. distih)
9. *In ingratum amicum* (47) (epigram, el. distih)
10. *In delicatam superbam* (47) (epigram, el. distih)
11. *De Thullo* (48) (epigram, el. distih)
12. *De Glaphyro ad Caecilianum* (48) (epigram, el. distih)
13. *Recessus Melitaei, quem lacum indigene vocant comoditas, ubi Benedictinorum P. P. caenobium est.* (50-51) (epigram, el. distih)
14. *Ad D. Placidum Martyrem, nobilissimo natum genere.* (52) (epigram, el. distih)
15. *Ad Eunomum* (53) (epigram, 1 el. distih)
16. *Ad Anniam* (53) (epigram, el. distih)
17. *De Chrysolite* (53) (epigram, el. distih)
18. *In Mathonem* (54) (epigram, el. distih)
19. *In Zoilum* (54) (epigram, el. distih)
20. *In Blateronem* (54) (epigram, el. distih)
21. *Lodoici XIV epitaphium* (55) (epigram, el. distih)
22. *Ad Helenen* (55) (epigram, el. distih)
23. *De Aulo* (55) (epigram, el. distih)
24. *Amator mendax* (56) (epigram, el. distih)
25. *De Nasica* (56) (epigram, el. distih)
26. *Ad Gaurum* (56) (epigram, jamb)
27. *De Nasica* (57) (epigram, el. distih)
28. *Abatia S. Michaelis Jupanae* (57) (epigram, el. distih)
29. *Ad Sextum, aridum et insulsum poetam* (58) (epigram, el. distih)

30. *Ad Zoilum* (58) (epigram, el. distih)
31. *De Seiano* (58) (epigram, el. distih)
32. *Ad Beatam Virginem* (59) (epigram, el. distih)
33. *Ad Lillam* (59) (epigram, el. distih)
34. *D. Benedictus caenobitarum Patriarcha* (59) (epigram, el. distih)
35. *Amator impatiens more* (60) (epigram, el. distih)
36. *De prudenti sapienti et pulchra quaedam muliere Cassandra nomine* (60) (epigram, el. distih)

Pjesme koje su verzija pjesama iz *Poetici lusus* jesu:

1. *B. Stanislaus Kostka puer puerum Jesum lacrimans in ulnis gestat* (37) (epigram, falečki jedanaesterac) (= druga verzija *Lusus* 73)
2. *In Zoilum* (42) (epigram, jamb) (= verzija *Lusus* 47)
3. *In Ulfum Bulgarum Italizantem* (49-50) (epigram, el. distih) (= verzija *Lusus* 116)
4. *De Asterie* (53) (epigram, el. distih) (= verzija *Lusus* 106)

Stanovit broj Đurđevičevih pjesama krije se u još jednom rukopisu za koji je Rešetar, u potrazi za pjesmama koje Đurđević, prema Appendiniju, naziva *Umbra Martialis* (APPENDINI II: 148), ustanovio da je nestao iz franjevačke knjižnice u Dubrovniku, no prema Kaznačićevu katalogu rekonstruira:

«Sigurno je pak u Franjev. biblioteci bio, i iz nje nestao, rukopis br. 286 (str. 113 štamp. kataloga) u kojemu je bilo i ovo: 'Ignazio Giorgi – Ode – S. Benedetto nel sagro speco di Subiaco; dello stesso – Alcuni Sonetti; dello stesso (?) – traduzione di alcuni indovinelli fatta dal francese'; u istome rukopisu bila je još i 'Raccolta di varii distici, epigrammi, epitafi

italiani e latini da certi manoscritti, ricavata dell' ab. Ignazio Giorgi', ali to je bez sumnje bila zbirka pokupljena od Đ-ća iz tuđih rukopisa a ne od nekog izvađena iz njegovijeh»
(REŠETAR 1926 : XCVI-XCVII)

Prijepis upravo toga rukopisa koji je početkom dvadesetih godina prošloga stoljeća slovio kao izgubljen u međuvremenu je pronađen u vlasništvu g. I. Dubravčića, čijom smo ljubaznošću dobili uvid u ono o čemu je Rešetar govorio. U Rkp. Dubravčić nalazi se na str. 111-118 Đurđevičeva *Raccolta di varii distici*, točnije 30 latinskih epigrama i epitafa različita sadržaja:

1. *Retrogradum in Henricum VIII. Angliae Regem.*
2. *In anagramma Martinus Luterus = Ter Matris Vulnus. Disthicon [!]*
3. *In Magistratus Disticon.*
4. *In Patrem, et Canem, disticon.*
5. *De S. Francisco Xaverio Disticon*
6. *In Pigros epigramma*
7. *In scriptorem ignavum. Dist.*
8. *De Petro Horto Parisiis suspenso Dist.*
9. *De Erasmo Roterdamo. Epigramma*
10. *In Furem Disticon.*
11. *In frigidum scriptorem Disticon*
12. *De Pontifice Disticon.*
13. *Mortis Memoria. Disticon.*
14. *Epitaphium Mathiae Corvini. Dist.*
15. *Epitaphium Calvinii. Dist.*
16. *In Luterum. Dist.*

17. *De Judice et Coquo Dist.*
18. *Anonimi Epitaphium.*
19. *De Atheo Dist.*
20. *De pulvere Cyprio. Epigramma.*
21. *Epitaphium Claudii.*
22. *In Medicum Epigramma.*
23. *Atheus loquitur. Epigramma.*
24. *Epitaphium Pompeii. Epigramma.*
25. *De Catone, Pompejo, et Licino. Epigramma.*
26. *Responsum.*
27. *In funere Desiderii Erasmi Rhoterodami Disticon.*
28. *Eldertoni Angli Epitaphium Dist.*
29. *De villa M. Tullii nomine Academia ab antistio vetere reparata.*
30. *Grammatici Dist.*

Aliquot lepidula epitaphia:

1. *Clerus Praesuli ingrato*
2. *In aedibus Bruti della Valle*
3. *Aliud*
4. *Trium epitaphium*
5. *Athei epitaphium*
6. *Corpulenti hominis*
7. *Spurii*
8. *Mariti, et uxoris*
9. *Feminae cuiusdam*

10. *Ebrii*
11. *Caroli V*
12. *In malum hominem*
13. *Cujusdam nomine Bis*
14. *Anonimi*
15. *Indoci coqui epitaph. Romae*
16. *Anonimi*
17. *Luteri V. Evangelistae*
18. *Joannis Le Veau*
19. *Durandi*
20. *Anonimi*
21. *Trium*
22. *Spectatori*

Inzistiranje na moralno i doktrinarno ispravnim stavovima, kao i tip osoba koje su predmet epigrama – krivovjernici, osobe s tipičnim manama – sugeriraju da se radi o zbirci epigrama za školsku uporabu, no nije jasno je li Đurđević sam sastavio te epigrame da bi ih diktirao učenicima (kao što je slučaj s nekim pjesmama iz *Poetici lusus*), ili ih je doista 'pokupio' iz drugih izvora. Neki od epigrama govore o povijesnim osobama iz prethodnih stoljeća (*Caroli V epitaphium*), dok su neki nedvojbeno nastali u 17. stoljeću, kao epigram o isusovačkom svecu Franji Ksaverskom (1505–1552) koji je kanoniziran 1662/3.

U rukopisu Dubravčić (= ČULIĆ 286) među Đurđevićevim latinskim pjesmama nalazi se i dio epilija o Sv. Margariti Kortonjanki za koji je tekst Rešetar također tvrdio da je izgubljen, te alkejska oda sv. Katarini, zapravo prerada pjesme br. 16 iz *Poetici lusus*.

U svakom slučaju, Rešetar i ne vidjevši rukopis, samo na temelju naslova navedenih u Kaznačićevu katalogu unaprijed odbacuje mogućnost da se radi o Đurđevićevom autorskom tekstu. Mi ovu tvrdnju ovom prilikom ne možemo potkrijepiti, no ne želimo je ni apriorno odbaciti. Konačnom određivanju granica Đurđevićeva latinskog opusa, kako vidimo, nikako nije došao kraj. Đurđević je od svih sedamnaestostoljetnih autora koji su zavrijedili reviziju vjerojatno onaj koji je najviše zaslužuje, kako s obzirom na sam latinski opus, tako i s obzirom na njegov hrvatski opus kojim je zadužio nacionalnu književnost.

2. 2. Mletački podanici

2.2.1. *Augustin Jordanić*

Skromne, no upravo zato i vrijedne biografske podatke o zadarskom pjesniku Augustinu Jordaniću (Agostino Giordani, Augustinus Jordanus; Zadar, prva polovica 17. st. - ?, 1668/1669), imamo zahvaliti povjesničaru umjetnosti, akademiku Petricioliju. Potomak zadarske plemićke obitelji, čiji je najpoznatiji član slikar Petar Jordanić iz 15. stoljeća, studirao je pravo u Padovi gdje je 1654. promoviran u doktora obaju prava. Tijekom i odmah nakon studija tiskana su mu dva latinska prigodna govora.¹⁵¹

Osim ta dva govora zadarski je pjesnik autor zbirke pjesama na talijanskom i latinskom, koju su postumno objavili njegovi prijatelji Scarella, Tetta i Cesarotti. Zbirkom se ponajviše pozabavio Živko Nižić, počevši od proširenja biografskih spoznaja o pjesniku. U

¹⁵¹ *Oratio habita ab Augustino Iordano Patavini Gymnasii consiliario, ab universo caetu scholarium legato...,* Padova 1651; *Scientia humanitatis solatium oratio habita pro solemni studiorum instauratione in basilica catedrali / ab Augustino Iordano / Iuris utriusque doctore,* Padova 1655. Čuvaju se u Marciani (usp. PETRICIOLI 2005).

svojem članku iz 1997. uz pomoć Petriciolija došao je do arhivskih podataka o obitelji Giordani, čiji je kontinuitet moguće pratiti od 15. do 17. stoljeća (NIŽIĆ: 190-191).¹⁵² U članku Nižić predstavlja zbirku talijanske i latinske poezije, dotad nepoznatu znanstvenoj javnosti, koja se čuva u privatnoj zbirci g. Dubravčića. Puni je naslov zbirke *Poesie di Agostino Giordani Da Zara academico ricovrato dedicate All'Illustriss. & excellentiss. Signor Pietro Basadonna Causalier, e Procurator di S. Marco.*¹⁵³ Nižićev se tekst uglavnom, s kulturološkog aspekta, bavi stihovima koji se odnose na Zadar, a dotiče se (i to katkad vrlo argumentirano) i tema pripadnosti Jordanićeve poezije baroknoj književnosti.

Knjiga pjesama objavljena je zalaganjem Jordanićevih prijatelja u Veneciji 1670, a posvećena je kardinalu i diplomatu Pietru Basadonni (1617-1684). Na 132 stranice sadržava 107 pjesama, od kojih je 96 na talijanskom jeziku (od toga dvije na venecijanskom dijalektu), a 11 na latinskom. Talijanske su pjesme uglavnom soneti, i to prigodni, premda ima i satiričkih pjesama. Prigodnice su i Jordanićeve latinske pjesme, koje se nalaze na kraju zbirke, od 118. stranice nadalje. Njihovi su naslovi i metrička organizacija sljedeći:

1. *Philippo Smigliavich... carmen parentale* (29 heksametara)
2. *In felicitatem lauream Ph. Med. Michaelis Vitanovich Iadrensis* (18 sapfičkih strofa)
3. *In laurea Philosopho-Medica Io. Iacobi Muncri Vratislaviensis. alluditur ad Promotorem natione Gallum* (4 elegijska distiha)
4. *Poesie in discessu amicae* (4 elegijska distiha)
5. *Paraphrasis in illud Italicum f... «O tu che qui tue fiamme in forme nuove.* (7 elegijskih distiha)
6. *Paraphrasis in illud Italicum f... «Mandar di Palla á illuminar la Scene.* (7 elegijskih distiha)

¹⁵² Iste je godine izašla i talijanska verzija teksta: «Agostino Giordani: poeta barocco zaratino», *La battana* 34 (1997) 123, str. 108-117.

¹⁵³ In Venetia, MDCLXX per Nicolò Pezzana.

7. *Paraphrasis in illud Italicum f... «Servo lieto a belta, che stratii amari.* (6 elegijskih distiha)
8. *Paraphrasis in illud Italicum CO: CAROLI De Doctoribus. In funere Serenissimi Francisci I Mutinae Ducis. «L'Etto d'Italia é quí sepolto. vinse &c.»* (7 elegijskih distiha, originalni talijanski tekst zdesna)
9. *Paraphrasis ad illud Italicum Sempronii «Moue Zoppa gentil piede ineguale, &c.»* (6 elegijskih distiha, talijanski predložak zdesna)
10. (Poesie Francisci Arbenghi in laudem Autoris) (5 elegijskih distiha). *Autoris responsio* (5 elegijskih distiha)

Od deset Jordanićevih pjesama, pet su parafraze talijanskih soneta; od toga je autor predloška br. 9 talijanski barokni pjesnik Giovan Leone Sempronio (1603–1646),¹⁵⁴ a predloška br. 8 padovanski pjesnik Carlo de' Dottori (1618–1685). Prve su tri pjesme prigodnice, postumna pohvalnica Filipu Smiljaviću (Smiljaniću?), zapovjedniku koji se pod mletačkom zastavom uspješno borio protiv Turaka; druga je oda pobjedniku Zadraninu Mihaelu Vitanoviću, a treća Vroclavljaninu Ivanu Jakova Munceru. Prigodne su, dakako, i neke od spomenutih latinskih parafraza (br. 8). Posljednje dvije pjesme funkcioniраju kao cjelina, kao pohvala Jordaniću od strane Francesca Arbenghija i po svemu sudeći fingiran autorov odgovor, dakako također Arbenghijev (ukoliko *ego versor in umbris / Cimmeriaeque premor nostibus* (!) *ipse plagae* shvatimo doslovno), kojim odriče pohvale i vraća ih posiljatelju. Četvrta pjesma, epigram od 8 stihova, ljubavne je tematike i varira motiv rastanka dvoje zaljubljenih. Na petrarkističku se tradiciju nastavlja elegija kojoj su tema patnje zaljubljenog elegijskog subjekta, preuzete iz soneta koji se u elegiji parafrazira (br. 7).

¹⁵⁴ O njegovoј pjesmi o šepavoj djevojci i sklonosti tjelesnoј deformaciji kao motivu pjesništva vidi PATERNOSTRO, pogl. «Il deformе nelle poetiche barocche: Andrea Sacchi».

Jordanić zasigurno nije bio profesionalni pjesnik, već se pjesništvom bavio iz razonode, kao i nebrojeni gojenci domaćih *humaniora* i inozemnih, prvenstveno talijanskih fakulteta. Pretpostaviti je da je postumno objavljena zbirka samo uzorak ukupna broja njegovih prigodnih i *ocioznih* pjesama.

2.2.2. Matej Jelić Dražojević

Matej Jelić Dražojević (Matthaeus Gelich alias Drasoevich) (Omiš, 1636 – Venecija, 1721) potomak je stare poljičke plemićke obitelji Dražojevića. Sudeći po rodoslovnom dokumentu obitelji Jelić-Dražojević koji se čuva u splitskoj Sveučilišnoj knjižnici (rkp M 33), jedan se ogrank obitelji Dražojevića po stanovitom Ivanu Đelinu prozvao Đelićima, odnosno Jelićima.¹⁵⁵ Matej, treći od petorice sinova kapetana Ivana Jelića (*capitan Zuane*) školovao se od 1652. na isusovačkom Ilirskom kolegiju u Loretu, gdje je završio filozofiju. Odatle je otišao u Veneciju gdje je završio teologiju i zaredio se. Bio je župnik crkve sv. Justine u Veneciji. U tome je gradu proživio, pretpostavlja se, najveći dio života, a sudeći po pjesmama koje je ostavio, bio je uzoran podanik Republike sv. Marka.

Ostavština obitelji Jelić Dražojević iz splitske Sveučilišne knjižnice prijepis je dokumenata, darovnica i privilegija koje je obitelj dobivala od vremena kralja Ladislava (najstarije je pismo datirano 1456) do druge polovice 17. stoljeća (1663), a najveći broj dokumenata potječe iz razdoblja 1570-1652. Iz rukopisa, međutim, nedostaju listovi 34-43,¹⁵⁶ upravo oni koji se tiču godina u kojima je Matej stasao, pa o njegovoj mladosti i tadašnjem

¹⁵⁵ SK ST, M 33, 45v.: «... denominandosi ... da Zuane Gielin Gielichi, mà dall' origine sono Drazoevich, hora chiamati Gielich». Rukopis sadržava i rodoslovno stablo obitelji Jelić koje je sastavio Mlečanin Zuane Capello (fol. 44).

¹⁵⁶ Nedostajali su i 1952, kada je rukopis zaveden u katalog knjižnice.

bavljenju pjesništvom ne možemo saznati ništa, osim da je, kako piše 1663, *al presente filosofo.*

Poznata su četiri Jelićeva latinska pjesnička djela, sva četiri tiskana za autorova života. Prvo mu je tiskana odulja elegija *Cretae regni querelae*, tekst s epskim ambicijama spjevan u jeku Kandijskog rata (1645-1669) žalopojka Krete koja već dvadeset godina trpi Tursku okupaciju i čeka izbavitelja – u ovom slučaju naslovljenika, mletačkog kapetana Dominika Moceniga – da je oslobođi.¹⁵⁷ U elegiji se odražava sva temeljitošću isusovačke škole, koja je vjerojatno najočitija u zanimljivoj pripovjedačkoj poziciji Krete koja se, u humanističkoj tradiciji, obraća antičkim bogovima (ponajprije Jupiteru, koji je tu proveo dio djetinjstva) kako bi joj donijeli spas u obliku venetske oslobodilačke vojske (pritom *vaticinium ex eventu* odaje imena junaka koji bi je trebali izbaviti od turskog jarma). Premda očito mletački podanik, Jelić nije zaboravio spomenuti ni dalmatinsku obalu, čijim gradovima Turci prijete iz već osvojenog zaleda.

Dva su tiskana Jelićeva teksta žanrovske definirana kao *carmen*, epilij, a oba su prigodna. Jedan je od njih epinikij povodom kraja nizozemskog rata i mira sklopljenog u nizozemskom gradu Nijmegenu (1678), dok drugi veliča kraj turske opsade Beča (1683).¹⁵⁸ Osim ratnih tema, Jelićeve su prigodnice tematizirale i rođendane (odnosno rođenje) nesuđenih prijestolonasljednika: spjevalo je idilu povodom rođenja sina austrijskog cara Leopolda, nadvojvode Leopolda Jakova.¹⁵⁹

¹⁵⁷ *Cretae regni querelae. Elegia.* Venetiis, Typis Z. Conzatti, 1666.

¹⁵⁸ *De bello Batavo et pace Noviomasi [!].* Venetiis, Typ. F. Tramontini, 1680; *De Vienna Turcarum obsidione liberata carmen.* Venetiis, Typis F. Tramontini, 1687.

¹⁵⁹ *In natali Leopoldi Jacobi, archiducis, Leopoldi Caesaris filii Idyllium.* Venetiis, Typis F. Tramontini, 1682. Car Leopold I (1658-1701) imao tri žene i šesnaestoro djece, od kojih je većina umrla u ranom djetinjstvu. Samo dvojica Leopoldovih sinova nose očevo ime, no nijedan se ne zove Leopold Jakov. Postojao je Josef Leopold koji se rodio i umro 1679, pa se Jelićeva pjesma može odnositi samo na njega. No neobično je to što je tiskana u vrijeme kada je Leopold Jakov/Josef već bio mrtav (Usp. VACHA: 500-501). Druga je mogućnost da se radi o

2.2.3. *Antun Matijašević Caramaneo*

Višanin Antun Matijašević Caramaneo (Antonius Matthiasaevius Caramanaeus) (Vis, 1658 – Vis, 1721)¹⁶⁰ jedan je od malobrojnih otočana koji su se istakli u književnosti. Nakon školovanja u hvarskom biskupskom sjemeništu Antuna na daljnje školovanje šalju u riječki isusovački kolegij, a zatim na sveučilište u Padovu, gdje 1686. postaje doktorom obaju prava. Vrativši se na rodni otok 1688, dobiva mjesto župnika, no 1696. ponovo odlazi u Italiju, u venetski grad Rovigo, gdje neko vrijeme radi kao profesor na biskupskom sjemeništu. Odatle odlazi u Padovu, a zatim u Veneciju, gdje će nekoliko godina raditi kao odgojitelj djece u patricijskoj obitelji Venier. Živeći u regionalnom središtu kulture i umjetnosti, Caramaneo je upoznao mnoge utjecajne ljude s tih područja: rezultat je takvih poznanstava i Basseggiovovo izdanje Ovidijevih *Fasta, Tužaljki i Pisama s Ponta* iz 1704. za koje je Caramaneo napisao opsežan komentar koji je u obrazovanim krugovima bio izuzetno dobro primljen.¹⁶¹

Solidno obrazovan i izražena humanističkog interesa, Caramaneo je od mladosti pisao latinsku poeziju. Već za vrijeme prvog, studijskog boravka u Italiji, u razmjerno kratkom roku tiskano mu je nekoliko prigodnih pjesama, čije ćemo naslove navesti:

1. *In Budae a Turcarum tyrannide libertatem assertore invictissimo Leopoldo Romanorum imperatore semper augusto carmen.* Patavii : Typis Io: Baptistae Pasquati, 1686.

tada četverogodišnjem princu Josipu, kasnijem kralju Josipu I (1705–1711), čije je drugo ime bilo Jakov. Usp. Vitezović, *Otia metrica*, fol. 18. i d.

¹⁶⁰ BEZIĆ-BOŽANIĆ navodi 1659. kao godinu Matijaševićeva rođenja.

¹⁶¹ Novak izvještava o pohvalama nizozemskog pisca Silvestra Kupera i Matijaševićeva prijatelja, prevoditelja Juvenalovih satira, Camilla Silvestrija (1645–1719). Usp. NOVAK 1961-2: 157.

2. *Naupliâ per illustrissimum atque excellentissimum dominum, dominum Franciscum Maurocoenum equitem... vindicatâ oestrum.* Patavii : Ex Typographia Pasquati, 1686.
3. *Hortus adm. r. p. sac. theolog. mag. Jacobi Salomonii e colonia Cretensi ordinis praedicatorum ab Antonio Matthiasaevio, alias Caramanaeo Dalmata Hisaeo descriptus.* Patavii : /s. n./, 1686.
4. *Castro Novo per Illustrissimum atque excellentissimum ... Hieronymum Cornelium Veneti exercitus in Dalmatia superatorem expugnato carmen ... Venetiis : Apud Jo. Franciscum Valvasensem, 1687.*¹⁶²
5. *Sacellum Divi Antonii Patavii in templo eiusdem ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo... descriptum.* Patavii Antenoris : Ex typographia Pasquati, 1687.
6. *Antonii Matthiasaevii Caramanaei Dalmatae Hissaei I.V.D. hypotyposis statuae aeneae equestris Patavii ad D. Antonii erectae vulgo Gatamela.* Patavii : Typis Petri M. Framb, 1687.

Radi se mahom o heksametarskim prigodnicama političkog sadržaja, epinikijima nastalim povodom pobjede nad turskom vojskom (br. 1, 2 i 4) ili je riječ o opisima (*hypotyposis*) umjetničkih tvorevina s područja pejzažne arhitekture (br. 3), arhitekture (br. 5) i kiparstva (br. 6). Je li ovakav izbor – 'pokriti' po jedno područje lijepih umjetnosti – dio kakva autorova plana (tekstovi su, naime, nastali u razmjerno kratkom roku, a tiskani su u roku od dvije godine), teško je zaključiti iz samo tri teksta. U Caramaneovoj rukopisnoj ostavštini postoji i stihovani opis padovanskog vrta (*frigidarium*) mletačkog plemića Maurocena (Morosini), kao i opis jednog šoltanskog maslinika¹⁶³ no i to je premalo da bismo donosili dalekosežnije zaključke o tematskim afinitetima viškoga autora. Ipak, stanovita sklonost hipotipozi postoji.

¹⁶² Ponovo objavljeno 1928. u BACOTICH: 327-247.

¹⁶³ V. popis rukopisnih pjesama, br. 1 i 20.

Osim navedenih tekstova, koji su bez iznimke objavljeni za vrijeme prvog Caramaneova boravka u Italiji, netom nakon stjecanja diplome, tiskom mu je objavljen samo još jedan pjesnički tekst, no četiri stoljeća kasnije, a doživio je, dapače, i prijevod na hrvatski i engleski, čime se malo koji domaći latinist može pohvaliti. Tekst pjesme u čast mletačkog kapetana Marina Capella koji je boravio u Hvaru priredio je Veljko Gortan prema prijepisu Matijaševićeva učenika Franje Radoša iz 1712 (NOVAK 1961-1: 147-157).¹⁶⁴ Tekst i Gortanov prozni i komentirani prijevod naručeni su za potrebe studije o Petru Semitecolu, mletačkom knezu i providuru, koji je 1612. pregradio prvi kat zgrade arsenala oružja u Hvaru i od njegova istočnog dijela uredio kazalište; Matiješevićev tekst naime uključuje mnogo vjerodostojnih informacija o hvarskim građevinama.

Isti je latinski tekst, uz neke IJsewijnove korekcije, reproduciran u tekstu koji se primarno bavio arhitekturom hvarskog kazališta, a koji je objavljen 1980. u cijenjenom časopisu za humanističke i neolatinske studije *Humanistica Lovaniensia* (ALLISON – SCHNUR: 250-269). Prijevod na engleski priredio je njemački filolog H. C. Schnur (ALLISON – SCHNUR: 249).

Ostatak Caramaneova pjesničkog opusa sačuvao se u rukopisu. Caramaneo kao da nije pokazivao interes za tiskanje svojih djela nakon povratka na rodni otok, ili su objektivne okolnosti – bilo financijske, bilo organizacijske – takve planove ometale. Pjesme, mahom iz mletačkog razdoblja, sačuvale su nam se u prijepisu već spomenutoga Caramaneova učenika i prijatelja, Hvaranina Franje Radoša (Franciscus Radossius), a čuvaju se u Arheološkom muzeju u Splitu. Među rukopisnim pjesmama nalaze se i privezani neki već

¹⁶⁴ Rukopis se tada čuvao u Caramaneovoj rukopisnoj ostavštini u Kaptolskoj knjižnici u Hvaru, dok je danas ista ostavština pohranjena u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu (50b56-1 /pjesme/; 50b56-2 /korespondencija, arheološke i povijesne studije/).

tiskani naslovi. Lista naslova iz onoga djela rukopisne ostavštine koja sadržava uglavnom pjesme (sign. 50b56-1) je sljedeća:¹⁶⁵

1. *Viridarium illustrissimi ac excellentissimi d.d. Ioannis Francisci Mavroceni patricii et senatoris Veneti quod est Patavii ad Divi Maximi, descriptum ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo Dalmata Issensi Issae per Franciscum Radossium superiorum permissu ac privilegio. 1710.* (fol. 1-8) – heksametarska prigodnica
2. «R», (fol. 8v) – epigram o slovu R
3. *In Budae a Turcarum tyrannide libertatem assertore invictissimo Leopoldo ... Carmen* (fol 9-14) (tiskano, v. gore)
4. *Nauplia per ... Franciscum Maurocoenum equitem, ... vindicata* (fol 15-20) (tiskano, v. gore)
5. *Hortus adm. r. p. sac. theor. mag. Jacobi Salomonii e colonia Cretensi ordinis praedicatorum ab Antonio Matthiasaevio, alias Caramanaeo Dalmata Hisaeo descriptus.* (fol. 21-24) (tiskano, v. gore)
6. *Sacellum d. Antonii in templo eiusdem... descriptum* (fol. 25-30) (rkp., inače tiskano, v. gore)
7. *Antonii Matthiasaevi Caramanaei Dalmatae Hissaei J.U.D. hypotyposis statuae aeneae equestris Patavii ad D. Antonii erectae vulgo Gatamela* (fol. 31-34v) (rkp., inače tiskano, v. gore)
8. *Laus musicae ab aliquibus recentium poetarum improbatae, edita ab Antonio Matthiasaevio per Franciscum Radossium. 1711.* (fol. 37-39)
9. *In Asinum D. D. Pauli de Paulis nomine Gryllum carmen Antonii Caramanaei per Franciscum Radossium* (1712) (f. 40-41v)

¹⁶⁵ Za sažet pregled Caramaneova pjesništva vidi NOVAK 1961-2: 163-164. Naš popis nikako ne iscrpljuje korpus tekstova iz Caramaneove ostavštine.

10. *Ant. M. Caramanaei Dalmatae Issaei... consolatio ad clarissimum virum, et medicinae doctorem excellentissimum Petrum Antonium Diamanti de amisione Pelagii eius catuli qui a cane rabioso morsus interiit... 1711.* (fol. 42-44v)
11. *Raptus Helenae novo quodam genere pingendi expressus in museo comitis Camili de Silvestris patritii Rodigini descriptus ab Antonio Matt. Caram. 1711.* (fol. 45-49v)
12. *Castro Novo per Illustrissimum atque excellentissimum ... Hieronymum Cornelium Veneti exercitus in Dalmatia superatorem expugnato carmen ... 1687.* (fol. 50-53)
(tiskano, v. gore)
13. *In auspicatissimas nuptias illustrissimi ac excellentissimi d. d. Nicolai Venerei [Venier] et illustrissimae ac excelentissimae d^{ae} d^{ae} Albae Iustinianae epithalamion Antonii Caramanaei (per Franciscum Radossium). 1711.* (fol. 54-61v)¹⁶⁶
14. *Laus Deo semper. Ludos appetentibus bacchanalibus ab illustrissimo atque excellentissimo d. d. Marino Capello classis Adriatici sinus praefecto Phari hiemante magnificentissime editos Antonius Caramaneus cum huc peregre advenisset demiratus hoc cecinit / per Franciscum Radossium. 1712.* (fol. 62-70v) (tiskano, v. gore)
15. *Locus dictus vulgo Pogliza* (fol. 71v-72) – pjesma od 12 heksametara, s lijeve strane crtež
16. *Ad Illustrissimum ac generosissimum d. d. Michaelem Condopidi ... melos. Alluditur ad stemma.* (fol. 71-73v)
17. *Ulyssippo civitas, caputque Lusitaniae audito ambigi, clariorne ipsa sit D. Antonii ortu an Patavium obitu, inducitur pro se disserens hac elegia ab Antonio Mathiasaevio Caramanaeo Dalmata Isseo J. U. D. 1714.* (fol. 74-77v).

¹⁶⁶ Epitalamij povodom vjenčanja Venierova sina kojem je bio učitelj u Veneciji. NOVAK 1961-2: 164: «smatram nesumnjivo da je ta pjesma bila štampana, jer su takvi sastavci u Matijaševićevu vrijeme bili redovito i štampani».

18. *Introducitur Patavina civitas respondens ad ea, quae in superiore continentur; hac altera elegia ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo Isseo J. U. D.... 1714.* (fol. 78-81)
19. *Ferocia Turcarum per christianos compressa. Carmen A. M. Caramanaei Dalmatae Issaei J. U. D. ... 1716.* (naslov, fol. 82); *Indice dalle opere, che... in questo volume* (f. 83); *Praefatio. Carmen* (f. 83-87v)
20. *Olivetum. Villa in insula Solynta illustrissimorum d. d. comitum O. Petri et Georgii fratrum marchis patriciorum Spalatinorum ab A. Caramanaeo J. U. D. descripta cum praefatione ad illustrissimum d. d. Bartholomaeum abbatem Zenum. MDCCXVII.* (fol. 88-93v)
21. *Autumni descriptio* (fol. 96-97v)
(fol. 88 – prozne bilješke o bici u Termopilskom klancu)
22. *Leonidas, Spartanorum rex, occasione belli a Xerxe Graeciae illati cum trecentis eius suis adversus decies centena milia Persarum ad Thermopylas in Phithiotide dimicans potius fissus et a tergo circumventus, quam victus mortem oppetiit. Poemation imperfectum.* (fol. 99-104)
23. *Antonius Caramanaeus ad Marcum Marsium. Epistola.* (fol. 112-113)
24. *Hyems. Descriptio veris. Descriptio aestatis.* (fol. 113-113v)¹⁶⁷
25. *De sacerdote Sovichio carmen.* (fol. 114; slijede tu i na 114v prozni komentari)
26. *Rufino Alexio.* (fol. 115-117) (prethode prozne bilješke o sv. Aleksiju)

Matijaševićev je interes, kako vidimo, barem što se tiče latinske poezije, obuhvaćao cijelu paletu mogućih tema, rjeđe religioznih, više svjetovnih. Uz politički motivirane prigodnice, epicedije povodom mletačkih pobjeda nad turskom vojskom, pjesnika uvelike

¹⁶⁷ Komentar iz kazala (fol. 83) tvrdi da ta tri opisa nisu od istoga autora.

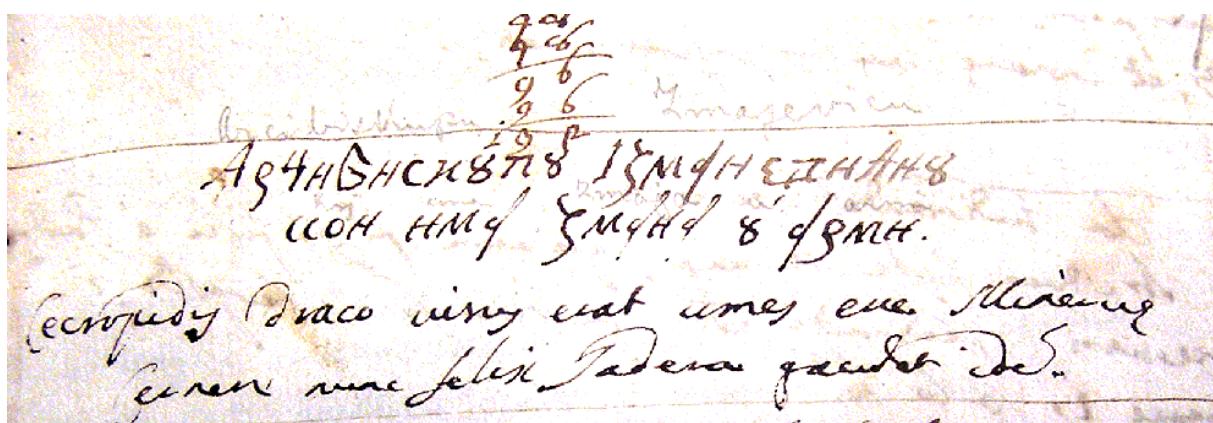
zanima i opis, kako idiličnih mjesta (vrtovi), tako i ostvarenja likovni umjetnosti (slike, kipovi, arhitektura, kazalište). Posebno mjesto zauzimaju i prigodnice, od kojih se neke, koristeći tradicionalne antičke žanrove bave malim temama, kao što je to slučaj u parodiji epicedija, utjesi liječniku Diamantiju kojem je uginuo psić Pelagije.

Matijaševićev primarni interes ipak nije ležao u poeziji, već u bavljenju lokalnom arheologijom i poviješću, o čemu ovdje neće biti riječi.¹⁶⁸ Spomenut ćemo samo da se radilo o znanstveniku velikih dometa i sklonom kritici, zbog koje se zavadio s isusovcima, zastupajući tezu o identitetu sv. Dujma suprotnu tradicionalnoj. Oborio je, naime, službenu tezu splitske crkve da je sv. Dujam bio učenik sv. Petra i da se njegove kosti nalaze u splitskoj katedrali, a isticao da je Dujam bio mučenik za vrijeme cara Dioklecijana te da njegovi ostaci leže u Rimu. Zbog takva su stava Matijaševića napadali kao 'novog de Dominisa' (NOVAK 1961-2: 175), a pismeno je raspravljaо i s isusovcem Riceputijem, začetnikom opsežnog djela *Illyricum sacrum*. Farlati, Riceputijev nasljednik na projektu i izdavač *Svetog Ilirika*, nije uvažio Matijaševićeva otkrića, nego ih, naprotiv, u samoj knjizi, pobija i kori kao sablažnjiva.¹⁶⁹

Caramaneo se bavio i prevođenjem – preveo je na hrvatski prva dva pjevanja Tassova *Oslobodenog Jeruzalema* i poznatu rekвијemsku sekvencu *Dies irae* Tome Celana. Služio se talijanskim, latinskim i hrvatskim jezikom, a često pisao bosančicom. Primjer Caramaneove bosančice nalazi se u posveti jednog epigrama Bokelju, zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću.

¹⁶⁸ O ostatku Caramaneova opusa v. NOVAK 1961-2.

¹⁶⁹ *Illyricum Sacrum* I, 409.

(Caramaneo, fragment rukopisa 50 b 56 fol. 79)

Osim sa Zmajevićem, Caramaneo se dopisivao i kontaktirao s još nekim poznatim suvremenicima: s komiškim baroknim hrvatskim pjesnikom Andrijom Vitaljićem (1642-1725),¹⁷⁰ Spličaninom Jerolimom Kavanjinom, autorom epa *Bogatstvo i uboštvo (Povijest vandelska)*, najduljega epa u hrvatskoj književnosti,¹⁷¹ Ignjatom Đurđevićem¹⁷² i mnogim drugim hrvatskim i talijanskim intelektualcima.

2.2.4. Korčulani: Marko Geričić i Nikola Kapor

Korčulanin Marko Geričić (Ghericeo, Ghericeus, Ghericich) (Korčula, 1669 – Korčula, 1716), «doktor obaju prava»¹⁷³ školovao se i doktorski stupanj stekao 1689, najvjerojatnije u Padovi, gdje se u maticama sveučilišta spominje kao *Marcus Gheviceus*

¹⁷⁰ NOVAK 1961-2: 179.

¹⁷¹ BEZIĆ-BOŽANIĆ: 203.

¹⁷² NOVAK 1961-2: 160. Matijašević se, između ostalog, bavio i pitanjem autentičnosti legende o malteškom brodolomu apostola Pavla, temom koju će kasnije obraditi i Đurđević. Ibid.

¹⁷³ Neke Geričićeve pjesme potpisane su s: M.G.J.U.D. (= *Marcus Ghericeus iuris utriusque doctor*). V. AMB rkp. 787, str. 27-28.

*Curzolensis.*¹⁷⁴ Pod inačicom prezimena *Ghebiceus* vodi se kao autor govora *Oratio in solemni studiorum instauratione habita Patavii in templo maximo ... a Marco Ghebiceo Curzulensi, inclytae nationis Dalmatae consiliario* (Padova 1688). Geričić se bavio i pjesništvom na talijanskom i latinskom. Pjesme mu nisu tiskane, a čuvaju se u dva rukopisa: rkp. 787 iz Knjižnice Male braće u Dubrovniku (*Poesie di autori Corzolani*) i rkp. 804 u dubrovačkoj Znanstvenoj knjižnici, u prijepisu Luke Pavlovića.¹⁷⁵ Što se tiče latinskih pjesama, radi se o istome korpusu u oba rukopisa: 10 latinskih nabožnih epigrama nalazi se u prvoj dijelu rukopisa, zatim slijedi 18 talijanskih pjesama, nakon kojih dolaze dva latinska epigrama, s potpisanim inicijalima (M.G.J.U.D.), datirana 1698 i 1699.¹⁷⁶ U oba rukopisa postoji bilješka o tome kako postoji još Geričićeve poezije, no koja je suviše lascivna da bi se objavila.¹⁷⁷ Ostatak poezije čuva se u «kući Kaporovih», odnosno u «zbirci obitelji Kapor u Korčuli» (FAZINIĆ 1998).

Gericićeve su talijanske pjesme nerijetko satirične i uperene protiv mana njegovih sumještana. Za razliku od njih, latinska mu je poezija isključivo pobožna. Nekoliko je epigrama božićne tematike; dva epigrama tematiziraju Kristovu muku; tri najduža posvećena su sv. Katarini, jedan sv. Ivanu Apostolu, dok su dva kratka epigrama, od po jednog distiha, posvećena sv. Thomasu Becketu, kanterberijskom nadbiskupu (*Sanctus Thomas*

¹⁷⁴ Za biografske podatke i izvore o Geričiću v. FAZINIĆ 1998.

¹⁷⁵ Rukopis iz AMB nije opisan, budući da Brlekov katalog nije došao do broja 787, pod kojim se rukopis čuva. Za razliku od toga, rukopis iz ZNK opisan je u KASTROPIL II: 160.

¹⁷⁶ Prepisivač rukopisa iz AMB nije siguran što se tiče autorstva posljednjih dvaju epigrama, premda potpisane inicijale čita: Marcus Ghericeus Iuris Utiusque Doctor, «cui attribuisco al medesimo gli ultimi due Epigrammi, sebbene di ciò non è una precisa certezza» (str. 28). Kastropil pogrešno navodi kako iza prvih 10 latinskih pjesama slijedi 20 talijanskih «od kojih su zadnje dvije potpisane inicijalima i godinom: 1698, 1699, M.G.J.U.Dr.» (KASTROPIL II: 160).

¹⁷⁷ ZNK 804, str. 17: «in casa Capor di Curzola, conservavansi altre composizioni di q(ues)to Scrittore; chè Satiriche o Libere non stimaronski pubblicare». Vrlo slično AMB 787 str. 28: «Tengo qualche altra di lui composizione latina, ma siccome, o è molto satirica, o libera, così non è stimato trascriverla». Činjenica da prepisivač rukopisa iz AMB piše komentar u prvom licu navodi na zaključak da je taj prijepis stariji od Pavlovićeva prijepisa rukopisa iz ZNK, u kojem se iste opaske prenose u neutralnim iskazima.

Cantuariensis). Na dnu str. 21 rukopisa Arhiva Male braće, kao komentar talijanskog soneta postoji neregistrirani latinski satirički distih. Neke Geričićeve pjesme pokazuju sklonost intenzivnijoj uporabi stilskih figura (primjerice, nabrajanje i asindet u pjesmi *In Circumcisione Domini*).

Drugi je korčulanski autor, arhiđakon katedrale u glavnome otočkome gradu, Nikola Kapor (Nicolaus Capor) (Korčula, 70-ih godina 17. stoljeća (?) – Venecija, 1756)¹⁷⁸ Geričićev suvremenik, no o njihovoj suradnji nemamo nikakvih eksplicitnih podataka.¹⁷⁹ O Kaporovoj je zbirci pjesama krajem devedesetih godina izrađen diplomski rad čija je najveća zasluga prijepis zbirke, čiji je cjelovit i najdostupniji primjerak ležao u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku pod br. 175.¹⁸⁰ Time je rukopis, premda ne široko dostupan, *de facto* objavljen (ZIMA, I.: 26-49), uz faksimil prijepisa u prilogu.

Kaporova zbirka pjesama (*Carmina Admodum Reverendi Domini Nicolai Capor Archidiaconi Cathedralis Curzulensis*) obuhvaća 57 latinskih pjesama odreda pisanih elegijskim distihom. Posvećena je mletačkom namjesniku na Korčuli Carlu Zani, kojem je upućeno i 16 pohvalnica.¹⁸¹ Pjesme su nastale u periodu između 1695 (godina rekonstruirana iz pjesme posvećene mletačkom namjesniku Balbu /1695-1697/) i 1719, kad je sastavljen epitaf Kaporovu bliskom, premda prilično starijem prijatelju i sugrađaninu, pjesniku i dramskom piscu Petru Kanaveliću (1637–1719).

¹⁷⁸ O rekonstrukciji Kaporova datuma rođenja v. ZIMA, I.: 4. O Kaporu nema suvremenih leksikografskih članaka, a i arhivski su podaci o pjesnikovu životu teško dostupni (ZIMA, I: 2).

¹⁷⁹ Usp. ZIMA, I: 11.

¹⁸⁰ Prijepis don Luke Pavlovića. Drugi se prijepis zbirke nalazi u AMB br. 648, Povijesnom arhivu u Zadru, te Arhivu HAZU (ZIMA, I.: 7). Za tri latinska epigrama u pohvalu Petra Kanavelića koji se ne nalaze u zbirci iz AMB, već se čuvaju u ostavštini Šime Ljubića i Arhivu HAZU (*Illustrißimo domino, domino Petro de Canavellis, viro poetae laurea insigni, beati Joannis praesulis Traguriensis vitam Illyrico carmine egregie scribenti epigramma; In eundem nobilis Petrus de canavellis vates canit. Anagramma purum mut. e in i Beati Joannis Praesulis laudes tulit: cane. Epigramma; In eundem distichon*) GJIVOJE: 189.

¹⁸¹ Istome je autoru prigodnice, doduše na talijanskom, pisao i Marko Geričić. Usp. KASTROPILO 1965: 136.

Osim prigodne poezije, enkomijastičkih epigrama posvećenih navedenom namjesniku i lokalnim duhovnim i svjetovnim moćnicima (10, 15-36, 41, 48), epitafa prijateljima (49-53, 56) i satiričkih epigrama uperenih protiv konkretnih osoba (42-47) stanovit je broj epigrama temeljen na religioznim motivima (1-6, 11-13). S obzirom da je njihov autor svećenik, unutar ovakve koherentne i dovršene zbirke razmjerno je malo nabožnih pjesama.

Uzroke toj zanimljivoj i netipičnoj pojavi, netipičnoj za stoljeće u kojem je počela nastajati, stoljeće mahom predano pobožnoj književnosti, jednom će pokušati odrediti iscrpna analiza korčulanskoga književnoga života, ili šire, književnog života u krajevima pod mletačkom vlašću. Satira je prisutna i u Kaporova sumještana Geričića, doktora *obaju* prava, no samo na talijanskom, dok mu je latinski opus religiozan; Jordanić, zadarski mletački podanik, unutar svojega latinskog korpusa ima velik udio svjetovne poezije, no i sam je bio svjetovnjak.

2.2.5. Vicko Zmajević

U opusu Vicka Zmajevića (Vincentius Zmaievich) (Perast, 1670 – Zadar, 1745) zacijelo su važniji i brojniji prozni spisi s područja dogmatike i vjerske polemike, nego što su to pjesnički. Rodom Bokelj, potomak ugledne pomorske obitelji (Vickov otac Krsto (1624 – nakon 1694) bio je zapovjednik, a brat Matija admiral ruske flote), školovao se u Rimu, gdje je završio teologiju i odlučio se za svećenički poziv.¹⁸² Zmajevićeva crkvena karijera dobiva na zamahu 1701, kada biva izabran za barskog nadbiskupa, administratora budvanske nadbiskupije i apostolskog vizitatora za turski Balkan. Tu će funkciju vršiti i kada dvanaestak godina kasnije bude, nakon nekoliko godina župnikovanja u Kotoru, imenovan zadarskim

¹⁸² Za Zmajevićevu biografiju v. ČORALIĆ 3, BABIĆ, NOVAK 1996 i KRSTIĆ.

nadbiskupom. Vicko Zmajević poznat je po tome što je u zadarsko zaleđe naselio arbanaške izbjeglice iz Krajine pod Skadarskim jezerom, utemeljivši naselje Arbanasi. Godine 1703. predsjedao je arbanaškom crkvenom saboru u Mrkinju pokraj Lješa, a zaključke toga sabora – danas vrijedan dokument za povijest arbanaškog jezika - napisao je na latinskom i arbanaškom jeziku i izdao u Rimu 1706.¹⁸³ Kao pobornik slavenskog jedinstva i propagator rimske koncepcije o uniji crkava, Zmajević je bio žestok zagovornik glagoljice, te se godinama zalagao da se u Zadru otvori glagoljaški kolegij. Takav je kolegij doista otvoren, no tek tri godine nakon smrti svoga idejnog začetnika.

Zmajević je figurirao i kao mecena hrvatskim pjesnicima čija su se djela trebala tiskati u Mlecima. Pomogao je, primjerice, vjerojatno i novčano, tiskanje *Uzdaha Mandaljene pokornice* Ignjata Đurđevića (Mleci 1728), a autor ga je zauzvrat počastio epistolarnom posvetom tiskanom na početku istoga izdanja.¹⁸⁴

Veći dio Zmajevićeva pisanog opusa teološke je prirode, dogmatsko-polemičkog karaktera.¹⁸⁵ Glavnina je ostala u rukopisu,¹⁸⁶ a od tiskana pjesničkog opusa dostupne su dvije publikacije: zbirka latinskih prigodnica u slavu Antonia Zena, vrhovnog zapovjednika mletačkih pomorskih i kopnenih snaga u Kandijskom i Morejskom ratu,¹⁸⁷ te jedna makaronska hrvatsko-latinska pjesma.

¹⁸³ «Cuvendi i Arbänit» (*Concilium provinciale sive nationale Albanum habitum anno MDCCIII*), Rim 1706.

¹⁸⁴ *Prisvitlomu i Pripoštovanomu Gospodinu Gospodinu Vizenzu Smajevichju arkibiskupu Sadarskomu, Apostolskomu Namjesniku po Servii, Arbanii, &c. D. Ignazio Gjorgi Opat Melitenski. P., Usdasi Mandaljene pokornize u spilli od Marsiglje spjevani po D. Ignaziu Gjorgi opatu Melitenskomu, In Venezia, MDCCXXVIII, str. 1-2 (nepag.). Usp. ČORALIĆ 3.*

¹⁸⁵ V. KRSTIĆ.

¹⁸⁶ «Brojna, još uvijek nedovoljno proučena rukopisna ostavština Vicka Zmajevića razasuta je diljem domaćih i stranih pismohrana i knjižnica (Mleci, Rim, Vatikan, Perast, Kotor, Zadar i drugdje)» (ČORALIĆ 3).

¹⁸⁷ Morejski rat (1684-1699), rat Mlečana protiv Turaka za tvrđavu Morea u Korintskom zaljevu. Usp. PULJIZ: «Nakon pobjede nad Turcima pod Bečom 1683. godine, Sveta je liga između 1684. i 1699. godine protiv Turske povela tzv. Veliki bečki rat. U našim krajevima taj je rat nazvan Morejskim, jer se u njemu Mletačka republika borila za Peloponez (Moreju). Bečki (Morejski) rat završio je mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine».

Zbirka prigodnica posvećena kapetanu Zenu koju je Zmajević kao 26-godišnji mladić, Bokelj, vjerni podanik Mletačke republike, sastavio 1694, upravo u godini Zenova promaknuća u vrhovnog zapovjednika, raskošno je opremljeno izdanje, tiskano u Rimu. Njegov *humillimus & addictissimus famulus* u djelu naslovljenom *Musarum corus*¹⁸⁸ donosi 16 pjesničkih sastavaka u elegijskom distihu u uokvirenoj kompoziciji. Naime, nakon prozne epistolarne posvete i stihovana prologa (str. 7-8), koji preuzima funkciju stanovitog «zaziva muze» (malodušnom se pjesniku u snu ukazuje Palada i tjera ga na pjesnički rad), te elegije u kojoj Palada potiče Muze da hvale Zena, osloboditelja Parnasa (9-12), redaju se enkomijastički epigrami koje izgovara devet Muza (13-22), da bi se krug zatvorio Apolonovom, Ateninom i pjesnikovom pohvalom (23-27). Na kraju edicije nalaze se jedan anagram u elegijskom distihu s akrostihom i telostihom i elegijski kronodistih s leoninskom rimom (28). Redoslijed ovako smisleno poredanih pohvalnica bio bi sljedeći:

0. Prozni predgovor (str. 3-6)
1. *Prologus.* (7-8)
2. *Pallas excitat musas ad laudes excellentiss. domini Antonii Zeni, quo vindice pristinam Parnasso libertatem restituendam vaticinatur.* (9-12)
3. *Clio commendat ab ingenio eundem excellentissimum dominum* (13-14)
4. *Caliope a consilio* (15)
5. *Vrania a prudentia* (16)
6. *Melpomene a peritia* (17)

Dužd Silvestro Valier (1694 – 1700) imenovao je Zena 1694. vrhovnim zapovjednikom kopnenih i morskih snaga (usp. PREVATO; CANDIANI).

¹⁸⁸ Puni naslov: *Musarum chorus excitatus ad laudes ilustriss. et excellentiss. d. d. Antonii Zeni Venetarum copiarum terra, marique iam inaugurati praefecti generalis ab abate Vincentio Zmaievich Perastino, Collegii Urbani de propaganda fide alumno.* Romae, Typis Francisci de Rubeis, & Francisci Mariae Acsamitek à Kronenfeld. MDCXCIV.

7. *Thalia ab alacritate* (18)
8. *Polyhymnia a fortitudine* (19)
9. *Euterpe a vigilantia* (20)
10. *Terpsicore a vigilantia* (21)
11. *Erato ab amore erga milites et alios* (22)
12. *Plausus Apollinis* (23)
13. *Pallas se in tutelare numen exhibit Zeno* (24)
14. *Fatidicum vatis carmen de prospero belli eventu sub auspiciis praefati excellentissimi domini* (25-27)
15. *Antonii nomen omen victoriarum suppeditat* (28)
16. *Chronodistichon leoninum* (28)

Drugi je Zmajevićev poznati pjesnički tekst objavljen 1991. kao prilog teksta arhivara Tajnog vatikanskog arhiva Tomislava Mrkonjića o Ivanu Paštriću (1630-1708), svećeniku i profesoru teologije na Rimskome kolegiju. U rukopisu br. 481 fonda *Borgiano Latino* Apostolske vatikanske knjižnice nalazi se Paštrićev prijepis Zmajevićeve makaronske hrvatsko-latinske pjesme njemu u čast.¹⁸⁹ Pjesma je grafički organizirana tako da podsjeća na elegijski distih; prva polovica stiha je na latinskom, druga na hrvatskom. U nekim stihovima prva, latinska polovica stiha funkcioniра kao prva polovica heksametra, odnosno pentametra, do cture, odnosno dijereze:

¹⁸⁹ V' *Slauu/ Priposctouanoga Gospodina Iuana Pastritia Spliechanina,/ Bogoslouza, i ù časnoy Vçiteglnizi od Rasplodiegn/ Vierré Nauçiteglia Poçellnoga/ Pyesan/ Viçka Zmaieuichia Perasctanina* (MRKONJIĆ 1991: 532-533). Na dnu rukopisa, kako prenosi Mrkonjić, stoji Paštrićevom rukom napisana datacija prijepisa: «1693, 26 Junij». U istome je članku tiskana još jedna Zmajevićeva pjesma, spjevana povodom Paštrićeva rođendana na hrvatskom jeziku, u osmeračkim katrenima i šesteračko-peteračkim strofama: *Piesan Slauichia/ Na dan od Porogenia Pripoctouanoga Gna/ Iuana Pastritia Dalmatina Splichianina ù/ časnoi Vçiteglnici Rasplodegna Viere ù Rimu Nauciteglia Bogoslouza* (MRKONJIĆ 1991: 531-532). u pjesmi se, doduše može naći i malo latinskog: «Primi milostiuo, drago dobro moye/ *Pastritio tuo scito mā Vila poye*» (99-100).

O stupor, o mirum: nie Mayka milla (1)

Većina ih je, ipak, izvan metra. Pjesma je pisana dvostruko rimovanim dvanaestercem južnog (dubrovačkog) tipa,¹⁹⁰ pa svaki polustih – bilo latinski, bilo hrvatski – ima po 6 slogova. Premda sadržajno beznačajna pohvalnica, pjesma je izuzetno zanimljiva kao primjer formalnih eksperimenata u pjesništvu 17. stoljeća, i dakako, još je jedan dokaz temeljita humanističkog obrazovanja koje su hrvatski intelektualci stjecali na inozemnim sveučilištima.

Zmajevićev pjesnički rad nije zabilježila nijedna antologija bokeljske književnosti, a i leksikografska djela podrobnije donose podatke isključivo o njegovim proznim djelima. U kolektivnom je pamćenju, pa i onom pisanom, uvijek slovio prvenstveno kao važan čimbenik očuvanja katoličke samostojnosti na trusnu području kakvo je Boka bila. Dokaz za to je zasad jedina Vickova biografija, objavljena na talijanskom u Dubrovniku u prvoj polovici 19. stoljeća, autora Antuna Bašića, školskog ravnatelja iz Kotora.¹⁹¹

2.2.6. *Ivan Tomko Mrnavić*

Šibenčanin Ivan Tomko Mrnavić (Ioannes Tomcus Marnavitius) (Šibenik, 1580 – Rim, 1637), povjesničar, dramatik, vjerski pisac, prevoditelj, govornik, epik i pjesnik, uz to i diplomat, naslovni biskup bosanski i papin poslanik, poznatiji je kao pisac povijesnih i

¹⁹⁰ Sa shemom rimovanja: a---b-- / a---b--- /c---d---/ c---d---.

¹⁹¹ «Della vita e degli scritti di monsignor arcivescovo Vicenzo Zmajevich», *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri perastini date alla luce dal sacerdote Antonio Bassich, direttore della c. r. scuola elementare maggiore di Cattaro*. Ragusa, dalla tipografia di Antonio Martecchini, 1833 (str. 1-27). Osim Vickove, u Bašićevoj se knjizi nalaze i biografije Vickova strica, barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1624-1694) i Josipa Marinovića.

pseudopovijesnih djela nego kao pjesnik. Družio se s ključnim hrvatskim intelektualcima-suvremenicima, Faustom Vrančićem i Markantunom de Dominisom. Unutar pjesničkog opusa poznatiji mu je, opsežniji i raznolikiji njegov hrvatski dio od onoga na latinskom. Autor je biografskog epilija *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića...*(Rim 1626), te tragedije *Osmanšćica* (Rim 1631), pisane na istu temu i u isto vrijeme kada i Gundulićev *Osman*;¹⁹² prevodi s latinskog tragediju isusovca B. Stefonija *Žalosnoskazje Krispa Cezara* (1614, izgubljeno).

Od Mrnavićeve je latinske proze ostao popriličan broj naslova: primjerice, životopisi i rodoslovja *Vita Beati Augustini* (u: Ferrari, Sigismund, *De rebus Hungaricae provinciae ordinis praedicatorum partibus quatuor et octo libris distributi commentarii*. Viennae Austriae : Typis M. Formicae, 1637), *Vita Petri Berislavi... episcopi Vesprimensis ... Joanne Tomco Marnavich ... authore* (Venetiis : Apud E. Deuchinum, 1620), *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas a Joanne Tomco Marnavitio Bosnensi edita* (Romae : Typis Vaticanis, 1630), *S. Felix episcopus et martyr. Spalatensi urbi Dalmatica Croatica metropoli, primatiali et veritati vindicatus a Joanne Tomco Marnavitio ...* (Romae : Ex Typographia reu. Cam. apostolicae, 1634.), *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmatica nobilitas sanguine s. Susanna ... clarissima* (Romae : Ex typographia Dom. Antonii Herculis, 1721), rasprave kao što je *Pro sacris ecclesiarum ornamenti, et donariis. Contra eorum detractores. Ioannis Tomci Marnavitii ... Dissertatio.* (Romae : Apud Franciscum Caballum, 1635.), te govori, od kojih je najpoznatiji posmrtni govor prijatelju Faustu Vrančiću - *Oratio habita in funere illmi. ac revmi. viri Fausti Verantii episcopi Chanadiensis.* (Venetiis : Apud Antonium Turinum, 1617).¹⁹³

¹⁹² Premda međusobna veza dvojice autora nije dokazana (FALIŠEVAC 2000).

¹⁹³ Prvo izdanje teško je dostupno, no govor je ponovo izdan i preveden. V. *Govor na pogrebu Fausta Vrančića / Ivan Tomko Mrnavić ; s latinskog prevela Olga Perić.* Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 1993. (Split : Sveučilišna tiskara).

Ipak, poznat pjesnički opus na latinskom svodi se na tri epitafa o Vrančićevoj smrti, tiskana zajedno s govorom,¹⁹⁴ te nešto perifernih prigodnih tekstova: tiskana je oda od 128 manjih asklepijadskih stihova *Ad Andream Sacchettum ab hinc quingentos annos Varadiensem episcopum de quinque Fratribus Sacchetis Author*,¹⁹⁵ dok je u rukopisu ostao Mrnavićev epigram u slavu filozofa i pjesnika dominikanca Vice Komnenovića pod naslovom *In laudem Comnenae familiae, ad P. F. Vincentium Comnenum Ord. Praed. D. Ioannis Tonci Margnavitii Dalmatae ep. Bosnensis.*¹⁹⁶

Usprkos tako malenom broju sačuvanih latinskih pjesama, izdanja Mrnavićevih djela dragocjena su nam zbog toga što su njihove pjesničke paratekstove pisali mnogi suvremeni pjesnici, doduše pretežito strani, no ipak takvi da pruže uvid u maticu pisanja prigodne poezije.¹⁹⁷

2.2.7. *Inceti Dalmatae*

Možda je najintrigantnija anonimna latinska zbirka iz 17. stoljeća ona koju je opisao Miroslav Marković u svojem članku «Poetae Latini Dalmatae inediti» iz 1952. Drugi dio članka («*Anonymous Jadrensis saec. XVII*») posvećen je zbirci iz biblioteke rukopisa Zadarske nadbiskupije. Marković je zbirku dobio od sestara samostana sv. Marije, kamo su rukopisi

¹⁹⁴ Ne radi se o elegijama, kako se navodi u FALIŠEVAC 2000: 513.

¹⁹⁵ U: *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmatica nobilitas*, Rim, 1628 (nepaginirani paratekst).

¹⁹⁶ ZNK rkp. 386, pr. 6, str. 2. Istom Vicku Komnenoviću (c. 1590–1667) nedovršenu pjesmu posvećuje i Stjepan Gradić (AMB 1212: *Ad P. Comnenum de libro, quem editurus erat de laudibus Innocenti X et domus Pamphiliae carmen scriptum an. 1646*).

¹⁹⁷ Od hrvatskih pjesnika u *S. Felix episcopus et martyr* paratekstove pišu Rafael Dudešić, *Marcus Spudeus Salonitanus*, Šibenčani Mihovil Vrančić, Karlo Vrančić i Ivan Lučić, Zagrepčanin Mihovil Klarić, Ivan Mizerčić, Antun Bogdanić.

sklonjeni od bombardiranja u Drugom svjetskom ratu (MARKOVIĆ: 299). Danas je do zbirke nemoguće doći, jer u arhivu Nadbiskupije tvrde da je nestala.

Zbirka sadržava 107 elegija podijeljenih u 3 knjige. Među pjesmama, doduše, očito ima i lirike, kako je zaključiti iz sapfičke strofe koju Marković navodi kao primjer posvetnoga teksta Kristu. Valja također pretpostaviti da je dio 'elegija' zapravo epigram. No, čini se da su osim 4 ljubavne elegije sve ostale pjesme nabožna sadržaja. Priređivač zaključuje da je pjesnik «duhovnjak, sav predan bogu» (MARKOVIĆ: 300), te da «nije bog-zna-kakav talent ali njegove elegije nisu plod praznog sastavljanja latinskih stihova (tako česta pojava kod naših dalmatinskih duhovnjaka!), već unutrašnje potrebe» (ibid.). Iz «monotone i osrednje» zbirke objavio je dvije pjesme: elegiju od 40 stihova o kugi u Beču (prema kojoj se zbirka datirala) i epigram o dvojnosti svjetovne i duhovne ljubavi (*Tempore pestis Viennae an. 1629* /= I, 7/; *Apologia ad Iesum* /= I, 4).

2. 3. Austrijski podanici

2.3.1. Ivan Despotović

Među sjeverohrvatskim je latinskim pjesnicima, barem onima za koje znamo, jedno od najintrigantnijih imena Ivan Despotović. Ime tog profesora teologije, etike i filozofije, čija se profesorska karijera odvijala kako u raznim provincijskim gradovima Austrijske monarhije tako i u prijestolnici, pojavljuje se u isusovačkim ljetopisima, povijestima sveučilištâ i književnim leksikonima 18. i 19. stoljeća, no prvu monografsku bilješku o Despotoviću objavila je 1915. austrijska slavistica Camilla Lucerna (1868-1946)¹⁹⁸ u članku pod naslovom «Fr. X. Markovich i I. Despotovich, dva humanista iz Hrvatske» (LUCERNA 1915). Na temelju podataka iz povijesti tadašnje carske i kraljevske gimnazije u Celovcu (Klagenfurtu) Lucerna dolazi do podataka o dvojici hrvatskih isusovaca – profesora na lokalnom isusovačkom kolegiju, Franji Ksaveru Markoviću (1620-1669)¹⁹⁹ i Ivanu Despotoviću (1656-1696). Članak o Despotoviću iz biografskog zbornika *Znameniti i zaslužni Hrvati* objavljenog 1925. preuzet je iz Lucernina deset godina starog članka i stoga ponavlja pogrešku koju je autorica ispravila tri godine kasnije, u novome članku o istoj dvojici pedagoga i pjesnika (LUCERNA 1928).

Uvidjelo se, naime, da postoje dva Ivana Despotovića (Ioannes Despotovich): Ivan Despotović Stariji (Čakovec, 1639 – Klagenfurt, 1711) i Ivan Despotović Mlađi (Zagreb, 1646 – Klagenfurt?, 1696). Postojanja dvojice Despotovića svjestan je bio i Vjekoslav Klaić dok je pisao monografiju *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.).*²⁰⁰ U poglavlju o Vitezovićevu školovanju spominje obojicu Despotovića, i to starijega kao učitelja pjesništva

¹⁹⁸ DETONI DUJMIĆ i *Frauen in Bewegung. Diskurse und Dokumente der österreichischen historischen Frauenbewegung 1848–1918.* URL: http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_lucerna.htm. (24. 02. 2004.)

¹⁹⁹ Autor školske drame *Fritlandus* (*Fritlandus, tragoequia, Vindobonnae (sic!)* 1661.)

²⁰⁰ Zagreb 1914.

na zagrebačkom isusovačkom kolegiju 1665, u doba kad se mladi Senjanin došao školovati u Zagreb, te mlađega kao Ritterova školskog kolegu i prijatelja (KLAJĆ 1914: 14 -15).²⁰¹ Obojici je Vitezović pisao poslanice u elegijskom distihu: Despotoviću Mlađem dvaput iz Senja u sezoni 1676/77, moleći ga da mu odgovori na njegova pisma i pošalje neku informaciju o sebi.²⁰² Despotović Mlađi kao drag prijatelj spominje se i u poslanicama drugim školskim kolegama.²⁰³ Despotoviću Starijemu, koji mu je, pretpostaviti je, bio učitelj u kolegiju, obraća se također poslanicom za vrijeme svojeg boravka u Zagrebu.²⁰⁴ U poslanicama se o adresatima ne saznaje mnogo – tek njihov odnos prema pošiljatelju. O pjesničkoj djelatnosti dvojice isusovaca nema govora, no usprkos tome, Vitezovićeve su poslanice vrijedan dokaz povezanosti sjevernohrvatske intelektualne scene, koja je većinom funkcionalala u nekoj vrsti emigracije. Premda je od Klaića poznato da su Despotovića dvojica, čini se da ih se ne razlikuje ni u novijoj leksikonskoj literaturi.²⁰⁵

Pjesnički opusi dvojice Despotovića nisu nam dostupni, kao što nisu, uz jedan izuzetak, bili dostupni ni Lucerni.²⁰⁶ O tome radi li se o prozi ili poeziji može se samo nagađati iz naslova. Djela koja se navode pod imenom Despotovića Starijeg jesu:

Apparatus Emblematicus sacrae celebritatis, Beč 1671.

²⁰¹ Despotović Mlađi bio je, doduše, 6 godina stariji od Rittera.

²⁰² *Epistolae metricae* – Arhiv HAZU, rkp. II d. 147: *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber primus* (str. 1-25, br. 1-26). (1676-77), br. 20 i *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber secundus* (str. 26-34, br. 1-11) (1676-77), br. 8 (9).

²⁰³ Ibid., *Ad D. Petrum Gattyanium*. (Usp. KLAJĆ 1914: 14)

²⁰⁴ 1702, stoga možemo biti sigurni da se radi upravo o tome Despotoviću. Poslanica je datirana 25. rujna. Rkp. u: *Eq. Pauli Ritter epistolae metricae* – Arhiv HAZU, rkp. II c 4, *Eq. Pauli Ritter epistolarum metricarum liber...* (1702), «Ad R. P. Ioannem Despotovich e Soc. Jesu Collegii Graecensis. Rectori.» (br. 57, str. 136-137).

²⁰⁵ Usp. KORADE 1993: pod djela Despotovića koji je evidentno Despotović Stariji Korade navodi *Hortus poeticus*, djelo Mlađega.

²⁰⁶ Jedino djelo koje je uspjela osobno vidjeti jest *Theologia Graecensis septem martyrum laureolis gloriosa*, Graecii/Graz 1673. Usp. LUCERNA 1928.

Septem Martyres Theologiae Graecensis Heroes, elogiis et odis celebrati, Graz 1673.

Saeculum Graecense cum versu saeculari cronosticho, Graz 1673.

Honoris torques aureus praemium Sapientiae, Beč 1677.

Hecatombe votiva magni Viennensium flaminis inaugurationi erecta, seu Lusus anagrammatici Centuria, Beč 1686.

Cronographica pro singulis anni diebus, Trnava, s.a.²⁰⁷

Sudeći po naslovima, radi se o prigodnicama mahom izvedenim u formama tipičnim za sjeverni odvjetak hrvatskog sedamnaestostoljetnog pjesništva na latinskom: kronogramu, anagramu, kronostihu, emblemu. Na temelju tih žanrovskeh karakteristika M. Korade proglašio je Despotovića Starijeg «našim najznatnijim predstavnikom barokne amblemske literature» (KORADE 1993) ne uzimajući u obzir poznate opuse ostali hrvatskih latinista toga stoljeća, npr. Frana Gundulića. Ipak, prema naslovu jednoga od Despotovićevih djela, *Cronographica pro singulis anni diebus*, zaključiti je kako se radi o opsežnom tekstu od barem 365 pojedinačnih kronografskih rješenja.

Ivan Despotović Mlađi autor je zbirke pjesama *Hortus poeticus* (Zagreb 1683). Prvi profesionalni zagrebački tiskar, Pavao Ritter Vitezović, tek će 1694. u rad pustiti javnu tiskaru na Gradecu, pošto dobije dozvolu od Sabora, čije je sjedište tada bilo u Varaždinu. Zbirka Despotovića Mlađeg tiskana je u isusovačkoj tiskari koja je prije Vitezovićeve djelovala u Zagrebu, no koja je tako rijetko tiskala knjige da je Despotovićeva pjesnička zbirka pravi bibliofilski raritet.²⁰⁸

²⁰⁷ V. KORADE 1993.

²⁰⁸ «Od god. 1664. imao je Zagreb svoju javnu štampariju. Ali je ona slabo radila, *pače se ne zna ni za jedno djelo, koje bi ona tiskala* (istaknula G. S.). Sam isusovački povjesničar kaže, da je štamparija kroz mnogo godina stajala bez posla, a ne zna radi kojih poteškoća (*typis pluribus annis nulli fuit usui, nescio quibus difficultatibus moram iniicientibus*). Možda nije bila dovoljno snabdjevena svim potrebitim spravama, a možda nije bilo Isusovaca, koji bi se u tiskarski posao razumjeli. Tako je štamparija bila posve zanemarena, te je bila spremljena

Budući da je i ona, premda tiskana, nedostupna, o njezinu se točnom vrsnom sastavu samo može nagađati. Ipak, Lucerna nas izvješćuje kako je jednu od pjesama iz zbirke, heroidu *Eurydice ad Orpheum*, na njemački preveo A. Budik, Despotovićev «panegirista» (LUCERNA 1928: 134). Autorica dalje optimistično nastavlja, nagađajući mogući vrstovni repertoar zbirke: «Latinskoj knjizi ovoga zagrebačkog pjesnika nisam ušla u trag, ali nema sumnje, da bi se dala naći u Zagrebu ili u Klagenfurtu. Nas latinske elegije, ekloge etc. ne bi danas zanimale...».²⁰⁹ U istom prikazu navodi, prema Budiku, da je Despotović Mlađi spjeval pjesmu *Vindobona graviter oppressa et liberata*, s temom turske opsade Beča, po Budikovu sudu ne odveć uspjelu.

2.3.2. Fran Krsto Frankopan

Više nego kao pjesnik, Fran Krsto Frankopan (Bosiljevo?, 1643? – Bečko Novo Mjesto, 1671) poznat je kao urotnik i politički stradalnik u uroti hrvatskog i ugarskog plemstva protiv bečkog dvora na čijem je čelu stajao Petar Zrinski. Frankopanova hrvatska lirika dio je korpusa poezije tzv. ozaljskoga književnog kruga, jednoga od areala hrvatske

neko vrijeme kod Isusovaca, a napokon bi prenesena u biskupske dvore, gdje su na nju gotovo zaboravili» (KLAIĆ 1922: 14). Tu je istu tiskaru Vitezović, posjećujući biskupa Aleksandra Mikulića kao školski kolega, nanovo otkrio u biskupskim dvorima u Vlaškoj i počeo popravljati. Vitezovićeva je tiskara radila na neutvrđenoj lokaciji na Gradecu od 1694. do 1706., kad je uništena u požaru.

²⁰⁹ Ibid. Emilij Laszowski, urednik leksikona zaslužnih Hrvata, svečane edicije tiskane povodom tisućugodišnjice krunjenja kralja Tomislava, a ujedno i autor članka o Ivanu Despotoviću daje naslutiti da je bio *Hortus poeticus*: «Napisao je i tiskao više latinskih djela historijskog i teološkog sadržaja, u kojima ima i dobrih latinskih pjesama («Hortus politicus») (sic!, G. S.)» (LASZOWSKI, s. v. *Ivan Despotović*).

sedamnaestostoljetne književnosti za koju se ustvrdilo da je barok (u smislu stilske odrednice) adaptirao u minimalnoj mjeri, ostajući uvelike vjeran srednjovjekovnom *genusu*.²¹⁰

Za Frankopanova života nije tiskano nijedno njegovo hrvatsko djelo. Interes za književni opus toga neuspješnog političara i, u nacionalnoj svijesti, tragično stradala junaka, javio se tek u drugoj polovici 19. stoljeća, o dvjestotoj godišnjici Frankopanova smaknuća. Iste je godine, 1871, prvi put izdan *Gartlic* (pod naslovom *Vrtić*, prir. I. Kostrenčić).

Frankopanov latinski opus, međutim, ma kako oskudan bio, doživio je nešto bolju sudbinu, barem što se tiče njegove divulgacije. Za života, dapače u ranoj mladosti, Frankopan je svjedočio objavlјivanju svoje – vjerojatno školske – latinske elegije pod naslovom *Elegia Sanctissimae Dei genetrici, Mariae Lauretanae, Piceni, Italiae, Orbis totius miraculo, suaे Regiae, suaе Spei, uni suo Amori*. Prvo izdanje (Macerata, 1656) danas je izgubljeno,²¹¹ a nedostupno je bilo i I. Kukuljeviću Sakcinskому, koji je 1881. u Istri pronašao drugo izdanje Frankopanove latinske pjesme, prema kojem su sačinjena i suvremena izdanja.²¹²

Tužaljka govori o Marijinoj kućici koja je napustila svoje privremeno trsatsko sjedište i odletjela u talijanski grad Loreto; «Drži se uzorkom školskog latinskog pjesništva, a vrvi

²¹⁰ Za generičku i stilsku analizu i komentare Frankopanove hrvatske poezije, naročito zbirke *Gartlic za čas kratiti* vidi KRAVAR 1993, pogl. «Stil i genus hrvatske lirike 17. stoljeća» i KRAVAR 1998.

²¹¹ Kao autori ostalih tekstova u tome izdanju navode se nama zasad nepoznati latinski pisci Dubrovčanin Vinko Gudelj, Trogiranin Đuro Kuljanović i Omišanin Matija Jelić, moguće Matija Jelić-Dražojević (Omiš, 1636 – Venecija, 1721) koji je kasnije bio župnik u Veneciji i autor četiriju tiskanih prigodnica (v. posebno poglavlje). Ipak, za sada nije jasno jesu li i kako bili u kontaktu trinaestogodišnji Frankopan koji je pohađao seminar u Grazu Štajerskom i dvadesetogodišnji Omišanin koji je tada boravio u Veneciji.

²¹² *Divoto pianto. Composto in versi latini dal conte Francesco Cristoforo Frangipani, perpetuo Conte di Tersatto, per la Partenza della s. Casa di Maria ss. trasportata dalla Dalmazia a Loreto.* Stampato in Macerata l'anno 1656, ed ora dato alla luce con la sua traduzione in volgare idioma da alcuni divoti pop. dell' O. de m. c. di s. F. Loreto 1794. Treće izdanje izašlo je u Loretu 1814. Najnovije izdanje pod punim naslovom *Elegia Sanctissimae Dei genetrici, Mariae Lauretanae, Piceni, Italiae, Orbis totius miraculo, suaе Regiae, suaе Spei, uni suo Amori. Franciscus Christophorus Comes de Frangipanibus, Humillimus, ac Obsequentissimus Cliens, et Famulus u: Fran Krsto Frankopan, Djela* (prir. Josip Vončina), MH, Zagreb, 1995., str. 58-75, (preveo Darko Novaković), prema izd. JEŽIĆ 1936. O nedostupnosti i bibliofilskoj vrijednosti prvoga izdanja usp. JEŽIĆ 1936.

tragovima klasične latinske lektire».²¹³ Školska urednost kojom je elegija pisana i prisutnost obaveznih elemenata (zdvajanje, jadikovka, prepričavanje događaja, mitski primjeri, opis (djevičina kipa), molitva, česte apostrofe) svjedoče o Frankopanovoj solidnoj humanističkoj naobrazbi kakvu je kao plemićki sin primio u inozemstvu (Graz, Italija). No, dok je u odavno kodificiranom latinskom jeziku i pjesništvu mogao producirati sastavke koji odgovaraju klasičnoj, odnosno humanističkoj poetici, s hrvatskim je pjesništvom bilo drukčije: u nedostatku standardiziranog jezika i poetičkog i žanrovskog sustava, a i s obzirom na to da živi u krajevima koji su – za razliku od Dubrovnika, primjerice – 'preskočili renesansu', Frankopanova je lirika nastala u vakuumu između srednjovjekovne tradicije i eventualnih baroknih utjecaja (KRAVAR 1993).

Povod za pisanje latinske elegije o temi koja je u lokalnog – kvarnerskog, istarskog, goranskog – stanovništva zasigurno bila živa, u nekom je smislu «feudalan»: Trsat, uzvisina iznad Rijeke na koju su, prema legendi, anđeli 1291. prenijeli Marijinu kućicu iz Palestine kako bi je spasili od Turaka, a tri je godine kasnije odnijeli dalje u talijanski grad Loreto, bio je u posjedu obitelji Frankopana.²¹⁴ Tema odbjegle kućice (koja se premjestila dalje jer je narod nije dovoljno štovao!) nije strana ni drugim lokalnim – doduše samo što se tiče mjesta rođenja – pjesnicima, kao što je Frankopanov suvremenik, nešto mlađi Riječanin, latinist Kajetan Vičić (1650-ih – prije 1700).²¹⁵ Izražena je i mogućnost da je Vičić «možda .. izravno poznavao Frankopanovu elegiju» (NOVAKOVIĆ 2003: 560).

Sudeći po zrelosti kojom je trinaestogodišnji učenik spjeval elegiju, nadaje se zaključak da ona ne može biti jedino njegovo latinsko djelo. No uzmem li u obzir sporost kojom su se objavljivala pjesnikova hrvatska djela, koja načelno, što se tiče recepcije u

²¹³ Ježić, cit. prema KRAVAR 1998: 403.

²¹⁴ Usp. autorov predgovor elegiji: *Lacrymas offero, quas tuus Frangipanum e ditione discessus Anno millesimo ducentesimo nonagesimo primo sub Nicolao Frangipano, Histriae tum, Croatiae, et Dalmatiae Moderatore meis dulciter elicuit ex oculis..., FRANKOPAN: 58.*

²¹⁵ Vičić dotiče temu loretske kućice kako u svojoj lirici (*Montes Mariani*), tako i u epici (*Jišajida*).

znanstvenoj i stručnoj literaturi, uvijek bolje prolaze od latinskih, novim se tekstovima valja nadati s velikim oprezom.

2.3.3. Kajetan Vičić

O riječkome pjesniku Kajetanu Vičiću (Cajetanus Vicich) i njegovu opusu zasad postoje samo pet bibliografskih jedinica: sve su novijega datuma, a tek je jedna od njih nastala kao plod istraživanja neovisnih o nastojanjima autorice ovoga rada (GOLUB, 2000-2001).²¹⁶ Svi poznati podaci o autoru podrijetlom su iz paratekstova njegovih pjesničkih djela, zbirke *Sacer Helicon* (Padova 1686) i epskog spjeva *Jišajida* (Prag 1700).²¹⁷ Među malobrojne sigurne podatke o životu Kajetana Vičića možemo ubrojiti onaj o mjestu njegova rođenja – Rijeci, zatim onaj o autorovoj pripadnosti teatinskoj redu, kao i podatak o godini za koju valja smatrati da je *terminus ante quem* pjesnikove smrti – 1700.²¹⁸

Jedini stariji sekundarni izvor koji donosi podatke o Vičićevu životu jest Vezzosijev leksikon pisaca-pripadnika teatinskoga reda iz 1780.²¹⁹ Kratka natuknica iz toga leksikona potvrđuje već poznat podatak da se radi o redovniku rodom iz *Rijeke u Kranjskoj* (VEZZOSI,

²¹⁶ Opširnije o Vičićevu životu i epskom djelu v. STEPANIĆ 2001 i STEPANIĆ 2002.

²¹⁷ Puni naslovi: *Caietani Vicich congregationis clericorum regularium Liburni Fluminensis Sacer Helicon continens Poesim Epicam, Lyricam et Epigrammaticam*. Patavii, M.DC.LXXXVI. Ex Typographia Seminarii, Opera Augustini Candiani. Superiorum Permissu; *Libri XII Jesseidos hoc est admiranda ss. matris Dei, ex regia stirpe Jesse oriundae, Virginis Mariae vita, ob heroice toleratam sui dilectissimi Filij mortem heroicis conscripta versibus, et in duodecim divisa libros*; A. R. P. D. *Cajetano Vicich clerico regulari, vulgo Theatino, immoriente huic vix compositae vitae: et ideo tanquam opus posthumum, positae*. Neo-Pragae, typis Hampelianis per Joannem Mattis. Anno M DCC.

²¹⁸ Naslovica zbirke *Sacer Helicon* donosi prva dva podatka: autor se određuje kao pripadnik *congregationis clericorum regularium* i kao *Liburnus Fluminensis*. Naslovica *Jišajide* sadržava i podatak o tome kako je autor umro jedva dovršivši spjev, koji je stoga tiskan postumno. Usp. prethodnu bilješku.

²¹⁹ VEZZOSI 1780: 476-477, citirano prema GOLUB: 537-538.

1780: 476) i donosi godinu u kojoj je Vičić položio zavjete i postao članom teatinskoga reda u kući teatinaca San Silvestro u Rimu – 1671. Uzevši pritom u obzir da se taj obred obično vršio u kandidatovoj osamnaestoj godini života, godinu pjesnikova rođenja možemo smjestiti između 1650. i 1655. Vičić je 1684. postao učiteljem novaka u kući teatinaca u Mlecima, a uz to navodi i već poznat podatak da je *Sacer Helicon* tiskan u Padovi 1686.

Nesretnu okolnost pri svakom pokušaju da se Vičiću uđe u trag predstavlja činjenica da je bio redovnik teatinac, a teatinskih misija na području Hrvatske nije bilo.²²⁰ No Vičić je isto tako položio zavjete 1671, iste godine u kojoj je osnivač teatinskoga reda proglašen svecem, pa imamo razloga za bojazan da ime Kajetan nije pjesnikovo kršteno, nego redovničko ime.

O Kajetanovu eventualnu boravku u Rijeci ili Zagrebu, gdje boravi njegov, po svemu sudeći rođeni brat franjevac Egidije Vičić, ne saznajemo ništa.²²¹ U svojim pjesničkim tekstovima sam kaže da je, osim u Veneciji, boravio i u Padovi, gdje je, kako tvrdi u prvim stihovima *Jišajide*, nastao tekst *Svetoga Helikona*.²²² U stihovima koji slijede aludira na svoj

²²⁰ Temelje tom redu postavio je 1523. Kajetan iz talijanskoga grada Tiene (1480–1547), a 1524. potvrđio ga je papa Klement VII. Red je ime dobio po naslovu *Teatinus* svojega suosnivača, biskupa Giovannija Pietra Caraffe iz talijanskoga grada Chieti (latinski *Theate*), potonjeg pape Pavla IV (1555–59). Kajetana je 1629. beatificirao papa Urban VIII, a 1671. kanonizirao Klement X. Teatinci, koji su dugo vremena nakon osnutka djelovali isključivo na području Italije, naročito u Veneciji i Napulju, tek su se u drugoj polovici 17. stoljeća, upravo za Vičićeva života, proširili i na ostala europska područja: München (1662), Prag (1663), Salzburg (1684), Beč (1703) (CATHEN: s.v. *Cajetanus, Saint*; s.v. *Theatines*; WÖRTERBUCH: 581). Vičić je u Pragu završio vjerojatno 'po dužnosti', kao misionar.

²²¹ Egidije Vičić autor je pohvalne ode tiskane na početku *Svetog Helikona: Sacri Heliconis Authori ode*. Nakon pet strofa slijedi potpis: *Ita cecinit Fratri Amantissimo Fr. Aegidius Vicich Ordinis S. Francisci Strictioris Obs. in Conventu Zagrabensi SS. Theologiae Lector. (Sacer Helicon, xix) Usp. bibliotečnu karticu iz Bibliothèque Nationale (notice n° FRBNF31571850): «On trouve parmi les pièces limin., un poème du P. Jeremias Brugnolus, une ode du frère de l'auteur le P. Aegidius Vicich...» (BNF: s.v. *Vicich*).*

²²² *Ille ego, qui Veneto solitâ stagnare Timauo,/ Euganeâ cecini Phrygij positoris in urbe/ Vota, fidemque viri.*
JESSEIS 1, I, 1-3.

boravak u Toskani, vjerojatno u Firenci.²²³ Kasnije u tekstu tog spjeva saznajemo da je mladost proveo u Rijeci.²²⁴

Pjesnik je dug niz godina, za vrijeme boravka u Češkoj u posljednjem desetljeću sedamnaestog stoljeća, održavao vezu s lokalnim plemstvom. *Sacer Helicon* osobno je posvetio Johannu Friedrichu Waldsteinu (1644–1694), praškom nadbiskupu i kancelaru praškoga sveučilišta. *Jišajidu*, tiskanu 1700, Vičićev subrat Ernst Waichard Barbo posvetio je nećaku nadbiskupa Waldsteina, grofu Ernstu Josephu Waldsteinu († 1708), čijem je stricu pjesnik držao posmrtno slovo.²²⁵ Pjesnika je smrt, čiji su nam uzroci nepoznati, zadesila, ako pretpostavimo da se rodio između 1650. i 1655, između 45. i 50. godine života. Mjesto smrti ostaje nam nepoznanicom. Sudeći po kratkom autorovu pogovoru koji je napisao neposredno prije tiskanja *Jišajide*, u kojem se ispričava čitatelju da više nema vremena ponovo pročitati djelo i ispraviti možebitne pogreške koje su se potkrale u tisku, možemo pretpostaviti da se radilo o nekoj dugotrajnoj bolesti kojoj je smrt predstavljala neminovan svršetak.²²⁶ Vičić je vjerojatno video prvotisak djela, ali ne i njegovu konačnu verziju s dozvolom za tiskanje koju je spjev dobio iz Rima 27. ožujka 1700.

Ime latinista Kajetana Vičića ne pojavljuje se ni u jednoj povijesti nacionalne književnosti, nema ga u stranim pregledima novolatinske književnosti, ni u pregledima lokalne književne povijesti ili starijoj leksikografskoj literaturi (TORCOLETTI, 1911; HORANY, 1776; CZVITTINGER, 1711; CODELLI, 1792).

²²³ *Tuscum nunc missus ad Arnum / Laxat ubi patrias sanguis Mediceus habenas.* JESSEIS I, 1, 5-6.

²²⁴ *Flumen... / ...ubi cernere primum/ Fata mihi voluere diem, pronamque Camaenis / Pieridum Phaebique artes rapuere juventam.* JESSEIS II, 33, 873-874.

²²⁵ *Praefatio*, e 4.

²²⁶ *Errarem, si tibi Erudite Lector subrepentes in hoc opus errores eâ exponerem intentione, ut te in eo intelligendo adjuvares illis expositis: Tua scientia magnam per hoc pateretur injuriam: sed eos solum hic subjungo ut morem geram illorum mori; qui suos non exprimunt ex prelo libros: nisi simul errores preli annotando depriment; nec tamen omnes tibi hic adnotabo, quia perfectae libri perfectioni mihi tempus amplius non superest, ni adhuc tardius, dum sat tarde, non ex mea causâ illum ad benignas Illustrissimi ac Excellentissimi Mecoenatis deferre vellem manus...* [JESSEIS, Tit]

Naslovnica padovanskog izdanja iz 1686. određuje *Sacer Helicon* kao zbirku epske, lirske i epigramatske poezije. Uz numerirane 393 stranice sadržava i 24 nenumerirane stranice, 17 sprijeda i 7 straga. Na prvih 17 nenumeriranih stranica nalazimo prozne i pjesničke paratekstove. Odmah nakon predgovora *Erudito lectori*, koji se odnosi na cijelu zbirku, slijedi i drugi, *Praefatio ad lectorem* (str. 8-12), koji se odnosi na ep *Tieneidu*, najopsežnije pojedinačno djelo u zbirci.²²⁷ U tom tekstu Vičić, autor naglašeno osviještene poetike, objašnjava načela svojega epa, odnos prema antičkoj epskoj tradiciji, kompozicijska načela i prednost građe koju je izabrao: život sv. Kajetana, osnivača teatinskoga reda, prema čijem je rodnom mjestu Tieni ep dobio naslov. Slijedi tekst epa u šest pjevanja, koja obasežu približno 5000 stihova.²²⁸

Druga cjelina izdanja započinje prvom knjigom epigrama *P. D. Caietani Vicich clericis regularis epigrammatum liber primus continens epigrammata centum de S. Caietano Thieneo clericorum regularium fundatore*. Niz od sto epigrama pisanih isključivo elegijskim distihom kronološki prati pojedine epizode iz života sv. Kajetana. Druga knjiga epigrama, grafički odijeljena novim naslovom²²⁹ sadržava 108 epigrama, uglavnom u elegijskom distihu.²³⁰ Prvih šezdeset i jedan epigram, kao i nekoliko ostalih, parafraza su *Pjesme nad pjesmama*, a ostatak je knjige tematski šarolik i obuhvaća epigrame o svećima, o novozavjetnim likovima i Djevici Mariji, naročito njezinoj zaštitničkoj ulozi protiv bolesti i u borbi protiv hereze.

²²⁷ Početak cjeline tekstova koji se odnose na *Tieneidu* označen je naslovom *P. D. Caietani Vicich clericis regularis Liburni Fluminensis Thieneidos libri sex. Praefatio. Ad lectorem.* (str. 8)

²²⁸ Stihovi epa nisu numerirani. Manje cjeline od pjevanja predstavljaju paragrafi (koje Vičić naziva ‘*numeri marginales*’, usp. *SACER HELICON*, str. 393) nejednake duljine. U prvom ih pjevanju (str. 13-19) ima 30, u drugom (str. 49-68) ih je 27, u trećem (str. 69-96) 23, u četvrtom (str. 97-131) 36, u petom (str. 132-158) 27 i u šestom (str. 159-192) 45.

²²⁹ *P. D. Caietani Vicich clericis regularis epigrammatum liber secundus, quorum major pars, ex Sacro Salomonis Epithalamio sumpta est* (str. 243).

²³⁰ Samo je epigram br. 105 pisan falečkim jedanaestercem (str. 294-295).

Nekoliko epigrama aludira na razmjerno novije događaje,²³¹ a elegija s naslovom *Virgineae faecunditatis purissimus flos* u 70 stihova, u kojoj se kroz metaforu cvijeta govori o Isusu.

Novi naslov²³² na 300. stranici uvodi knjigu lirike. Deset numeriranih lirske oblike, uglavnom alkejskih oda, zauzima sljedećih 59 stranica. Metričku jednoličnost razbijaju četvrta oda (str. 315-316), pisana razmjerno rijetko rabljenom drugom sapfičkom strofom, i deseta (str. 358-359), pisana manjim asklepijadskim stihom, u naslovu određena kao *parodia*, pjesnička parafraza najpoznatijeg metričkog uzora, Horacijeve ode Mecenatu.²³³ Žanrovsku čistoću knjige oda narušavaju dva umetnuta epigrama (str. 327 i 339) i jedna elegija (str. 349). Ode obrađuju razne teme, a neke su žanrovski pobliže označene podnaslovom: tako je Oda I određena kao *nuptialis*, epitalamij, a govori o vjenčanju Marije i Josipa, dok Ode VIII i IX nose podnaslov *epinicion* i slave pobjedu Marije nad đavlom, odnosno Marijinu pobjedničku ulogu nad protestantskom vojskom u bitki kod Bijele Gore 1620.

Posljednji dio knjige sačinjavaju dvije pjesme objedinjene pod naslovom *Montes Mariani* (str. 360-393). Prva od njih, *Mons Lauretanus in Piceno*, obrađuje motiv Marijine kućice koja je prvo sletjela na Trsat, a zatim odletjela u Loreto.²³⁴ Druga, dvodijelna pjesma, *Mons Esquelinus*, govori o crkvi *Santa Maria Maggiore* u Rimu i relikviji betlehemske jaslice koja se u njoj čuvala. *Montes Mariani* metrički su zanimljivi, jer su pisani u rimovanim distisima sastavljenim od jampske dimetara i anakreontika. Rimovanje kvantitativnih stihova, krajnje neuobičajeno za pjesništvo humanističke tradicije, recidiv je srednjovjekovne stihotvorne prakse, ili je znak pojačane pjesnikove osjetljivosti autora na suvremenu stihotvornu praksu na narodnom jeziku. Rima je unakrsna, ABAB, u jambima najčešće dječja,

²³¹ Npr. epigr. 108 i prigodni epigram u pohvalu cara Leopolda I, br. 106.

²³² P. D. Caietani Vicich clericī regularis lyricorū liber unus.

²³³ Hor.Carm. I,1.

²³⁴ Motiv, nedvojbeno potaknut lokalpatriotskim razlozima, obrađuju i Frankopan u svojoj tužaljci iz 1656. i Vičić u spjevu *Jišajida*. Usp. pogl. o Frankopanu.

u anakreonticima ženska, a ponajviše se ostvaruje na temelju morfološke podudarnosti rimovanih riječi.²³⁵

U neutvrđenom trenutku nakon, ili možda već i prije, 1686. (a ako je vjerovati njegovim vlastitim riječima, svakako u Italiji),²³⁶ Vičić započinje pisati *Jišajidu*, svoje najveće djelo, ep o životu Djevice Marije. Četrnaest godina nakon *Svetoga Helikona* u Pragu izlazi podeblja knjižica s više od trinaest i pol tisuća gusto tiskanih stihova.

Jišajidin 13531 heksametar nadmašuje broj stihova bilo kojeg od rimskih epova, kao i bilo kojeg od izvornih epskih spjevova u hrvatskoj latinističkoj književnosti.²³⁷ O epova na hrvatskome obimnija je jedino Kavanjinova *Povijest vandjelska. Jesseidos libri XII* je, kako želi sugerirati tekst naslovnice, spjev na tragu Vergilijeva, čija je glavna junakinja Marija, mladica iz Jišajeva korijena.²³⁸ Uporaba heksametra, tzv. herojskog stiha, kroz igru riječi opravdava se činjenicom da je Marija herojski podnijela smrt svojega sina,²³⁹ a na naslovnici je dvaput spomenuta riječ *vita*, koja upućuje na žanr svetačke legende. Čini se, dakle, da se suvremenom recipijentu Vičićev spjev nudio kao žanrovska dvolika tekst: kao ambiciozan latinski religiozni spjev, literaran tekst pisan u humanističkoj tradiciji i kao poučan, hagiografski tekst, život svetice nad sveticama, glavne junakinje i snažnoga argumenta katoličke obnove.

²³⁵ Npr. *Faeta increato lumine/ Festina cum volabas/ Tuo beanda nomine/ montana consecrabas* (*Montes Marianii, Mons Lauretanus*, 9-12, str. 360). O pojavi rime u kvantitativnom stihu v. posebno poglavljje.

²³⁶ *Tuscum nunc missus ad Arnum/ Laxat ubi patrias sanguis Mediceus habenas.* JESSEIS I, 1, 5-6. Usp. bilj. 221.

²³⁷ Kunićev prepjev Homerove *Ilijade* (Rim, 1776) ili Džamanjićev prepjev *Odiseje* (Siena, 1777) obimniji su, no oni su parafraze zadanih uzora. I Stayev spjev *Philosophiae versibus traditae libri VI* (Mleci, 1744) *Philosophiae recentioris versibus traditae libri X* (sv. 1 /knj.1-3/ 1755, sv. 2 /knj.4-6/ 1760, sv. 3 /knj.7-10/ 1792) tek su pjesnička parafraza Descartesovih, odnosno Newtonovih filozofskih djela, a ne samostalna umjetnička ostvarenja, pa njihov opseg ovdje nećemo uzeti u obzir.

²³⁸ Učena aluzija prisutna je u riječima *ex regiae stirpe Jesse oriundae Virginis*, gdje se cilja na poznato mjesto iz knjige proroka Izajie na kojem se najavljuje dolazak pravednoga kralja koga će roditi djevica iz Jišajeva korijena. Iz 11,1. u Vulg.: ‘et egredietur virga de radice Iesse et flos de radice eius ascendet.’ Sastavljač naslovnice računa na čitateljevo povezivanje formalno sličnih, no etimološki nesrodnih riječi *virga* i *virgo*.

²³⁹ ‘...ob heroicę toleratam sui dilectissimi filij mortem heroicis conscripta versibus...’.

Temeljni izvori za priču o životu Djevice Marije novozavjetni su apokrifi, posebice tri izvankanonska evanđelja: Jakovljevo protoevanđelje, Pseudo-Matejevo evanđelje (čiji su dijelovi prerađeni pod naslovom *De nativitate Mariae*) i *Transitus Mariae*, ili Ivanovo evanđelje, pripisano Sv. Ivanu apostolu,²⁴⁰ a osim njih i srednjovjekovna zbirka *Legenda aurea* Jakova od Varazza. Jedan je od glavnih izvora dakako Biblija, tu je i patristička literatura, a za prirodoznanstvene i zemljopisne ekskurze Vičiću građu nudi prvenstveno Plinije Stariji i njegov spis *Naturalis historia*, no i Lukanov spjev *Pharsalia*, dok znanja o antičkoj mitologiji preuzima prvenstveno iz Ovidija. Sadržaj spjeva, detaljno izložen na drugim mjestima (STEPANIĆ 2001, STEPANIĆ 2002), ovom prilikom nećemo ponavljati.

Pišući spjev o Djevičinu životu Vičić se uključio u maticu marijanske literature koja je u sedamnaestom stoljeću doživjela velik procvat. Rast pobožnosti prema Mariji u posttridentinskom je razdoblju ‘dosegao je vrhunce kakvi nikad ranije nisu bili dosegnuti’ (MUNDI MELIORIS ORIGO: 6).²⁴¹

Eventualna veza Kajetana Vičića s ostalim autorima nacionalnoga latiniteta nije poznata, a za sada nam je u potpunosti nedostupan i svaki konkretniji podatak iz pjesnikove biografije. No radi se nedvojbeno o najproduktivnijem latinskom autoru toga razdoblja, po svemu sudeći talijanskom đaku humanističke škole, pjesnički sposobljenom da se nosi s brojnim žanrovima: epom, elegijom, epigramom, lirikom, jampskim i anakreontskim pjesništvom. Vičićeva se erudicija, osim na razini stihotvorne vještine, iskazuje i u sposobnosti da u tekst uključi i brojna znanja, kao što su znanje teologije, povijesti, patristike,

²⁴⁰ Za apokrifne spise v. LEXICON MA: s.v. *Apokryphen* i CATHEN, s. v. *Apocrypha*.

²⁴¹ U hrvatskoj neolatinskoj književnosti toga doba nema, doduše, drugih epskih djela o Djevičinu životu, no lirske sastavci kojih je Marija centralan lik, kao što je dijelom rukopisna zbirka Dubrovčanina Frana Gundulića (1587-1629) s početka stoljeća (rkp. 1607) svjedoče o uključenosti marijanskoga kulta u poeziju. Isto stoljeće donosi i opsežne propovjedničke priručnike mariološke tematike, kao što je trotomni *Mundus Marianus* splitskoga isusovca Lovre Grisogona (†1653), te lirske sastavke s temom Marijine tsratske, odnosno loretske kućice, kao što je *Elegia Sanctissimae dei genetrici Mariae Lauretanae* Frana Krste Frankopana (1656).

klasične književnosti, kao i znanja o suvremenome svijetu i njegovim dostignućima (kolonijalizam, astronomija).

Raspolaganje brojnim znanjima naročito je uočljivo u *Jišajidi*, spjevu enciklopedijskih ambicija, čija se tematska okosnica, život Djevice Marije, konstruira poglavito iz apokrifnih evanđelja, čiji je sadržaj tijekom stoljeća preživio u vidu pučke pobožnosti i otuda ulazio u književnost. Glavnu priču Vičić obogaćuje nabrojenim znanjima i na taj se način Marijin lik i događaji koje proživljava Sveta obitelj realistički fiksiraju u vlastitom povijesnom vremenu i, s druge strane, tipološki povezuju sa (židovskom) prošlošću i (kršćanskom) budućnošću. Diskurz teksta čiji je sadržaj orijentiran na prošlost i budućnost u značajnoj je mjeri složeniji od razmjerno jednostavne, epizodično strukturirane osnovne priče.²⁴²

Podudarnosti između jezičnog izričaja u kanonskim retoričkim elementima *Jišajide* i izričaja na odgovarajućim mjestima antičkih autora potkrijepile su Vičićevu tvrdnju o epskim uzorima iz predgovora *Tieneidi*. Uz Homera i Vergilija, pjesnik je naveo i Staciju, Lukana i Siliju. U *Jišajidi* se, kako je vidljivo iz provedene analize kanonskih epskih elemenata u spjevu,²⁴³ u velikoj mjeri koristio i Valerijem Flakom, a naročito Ovidijem. Ipak, činjenica da se, osim u pjesnike klasičnoga, ‘zlatnog’ razdoblja antičke književnosti, ugledao i u postklasične autore, maniriste latinskoga ‘srebrnog vijeka’, navodi na oprezan zaključak kako narativnu razbarušenost *Jišajide* i preobilje digresija i formalnih epskih elemenata, hipertrofiju formalnoga u odnosu na sadržajno, Vičić duguje neklasičnom književnom impulsu. Bilo kako bilo, Vičićeva je poezija danas izašla iz sjene u kojoj se stoljećima nalazila. No da stanje nije uvijek bilo tako crno, govori podatak da je *Jišajida* nedugo nakon

²⁴² Za narativnu analizu spjeva vidi STEPANIĆ 2001: 61-100.

²⁴³ V. STEPANIĆ 2001: 101-147.

što je objavljena prevedena na talijanski: primjerak prijevoda Pietra Domenica Bartolanija čuva se u Marciani.²⁴⁴

2.3.4. Pavao Ritter Vitezović

Pavao Ritter Vitezović (Paulus Ritter/Eques) (Senj, 1652 – Beč, 1713) smatra se prvim profesionalnim piscem u hrvatskoj književnosti, odnosno prvim piscem koji je pokušao (i dijelom uspijevao) živjeti od svojeg spisateljskog rada, bez pomoći u vidu rente, kakvu su često uživali dubrovački pjesnici, ili financijske sigurnosti kakvu je pružala Crkva. Sinu časnika alzaškog podrijetla koji je netom nakon Pavlova rođenja stekao ugarsko-hrvatsko plemstvo, Vitezoviću plemićki naslov u profesionalnom životu nije mnogo pomogao. Naime, nakon osnovna školovanja u rodnome gradu i isusovačke gimnazije koju je završio u Zagrebu, Pavao započinje, no ne završava studij filozofije u Rimu. Neko vrijeme (1676 – 1677) boravi na imanju Bogenšperg kranjskog povjesničara i bakroresca Johanna Weikharda Valvasora (1641–1693), kod kojeg je izučio bakrorezačko umijeće i u čijoj se bogatoj knjižnici uputio u povjesnu problematiku, posebno regionalnu.

U periodu od 1694. do 1699. Vitezović upravlja zemaljskom tiskarom u Zagrebu, prvom civilnom tiskarom u tome gradu, u kojoj će tiskati i neke svoje naslove. Nakon Karlovačkog mira sklopljenog 1699. kao već etablirani znalac povijesti hrvatskih pograničnih krajeva pomaže pri mjerenu i određivanju hrvatsko-turske i hrvatsko-mletačke granice. Na početku 18. stoljeća četiri godine boravi u Beču ne bi li dobio kakvu stalnu i sigurnu službu na dvoru, što mu usprkos poznanstvima i obilnoj korespondenciji s visokim službenicima

²⁴⁴ Pod signaturom It. IX, 566 (10147): «Vicich, Gaetano, Jesseide, poema sacro, tradotto dal latino per Pietro Domenico Bartolani, l'anno 1713, in Bohemia». Podatak o prijevodu *Jišajide* na talijanski dugujemo kolegi Tomislavu Bogdanu.

dvora nikako ne uspijeva. 1703. vraća se u Zagreb, gdje objavljuje svoja djela, latinska i hrvatska, sve dok mu tiskara 1706. nije izgorjela; 1707. postaje skrbnikom kanonika Ivanovića u Šćitarjevu, a nakon njegove smrti vodi parnicu s Crkvom koja mu je osporavala nasljedstvo Ivanovićevih imanja usprkos carskoj povelji koja mu je to nasljedstvo jamčila. Izmučen sukobima, 1710. odlazi u Beč ponovo pokušavajući dobiti neku dvorsku službu, a ne dočekavši je, umire u siromaštvu 1713.

Vitezović je poznat prije svega kao povjesničar, autor proznih i stihovanih djela s područja nacionalne povijesti, intoniranih tako da bude nacionalnu svijest. Pritom su uz njegov hrvatski opus (spjev *Odiljenje sigetsko*, kalendar *Kronika aliti spomen vsega svijeta vikov*), kao i latinski historiografski opus (*Croatia rediviva regnante Leopoldo Magno Caesare* (Zagreb 1700), *Bossna captiva* (Trnava 1712), *Banologia, sive de banatu Croatiae...*, rkp., *Serviae illustratae libri octo*, rkp.), razmjerno poznata latinska stihovana djela *Stemmatographia sive armorum Illyricorum delineatio* (Beč 1701) i spjev *Plorantis Croatiae saecula duo*.²⁴⁵ To su ujedno djela o kojima se najviše pisalo, prvenstveno iz povjesničarskog gledišta; Vitezovića kao autora lijepe književnosti malo tko se primio.²⁴⁶

Linija između lijepe književnosti i one angažirane u Ritterovo je doba tanka, a djela koja su oslobođena baš svake utilitarnosti i korisnosti uistinu su rijetka i u sredinama u kojima se autori nisu morali društveno (vjerski ili politički) angažirati, kao što je Dubrovnik. U Rittera, koji jest angažiran pisac, čak i žanrovi koji prepostavljaju manji udio stvarnosti i društvenih *realia* u svojem sadržaju, nose ih u izobilju – primjerice njegove poslanice. Na liniji političke angažiranosti tako se nalazi i spjev *Plorantis Croatiae saecula duo / Dva stoljeća ucviljene Hrvatske*). Bilo bi preuzetno reći da su se oko žanrovskog određenja ovoga

²⁴⁵ Bibliografija djela Rittera Vitezovića tiskana je u VITEZOVIĆ – DJELA. Životopis je detaljno iznio u svojoj monografiji KLAJČ 1914.

²⁴⁶ Stanovit broj tekstova o raznim aspektima Ritterova latinskog pjesništva – epikom, ljubavnim pjesništvom, poslanicama, anagramima – čeka objavljinje u Akademijinu zborniku radova sa znanstvenog skupa o Vitezoviću održanog u Zagrebu studenom 2002. (*Povjesničar i književnik Pavao Vitezović*).

stihovanog teksta vodile rasprave, no stoji činjenica da su ga poprilično raznoliko definirali: kao ep, tužaljku, stihovanu kroniku, 'pjesničko-historijsko djelo u latinskim heksametrima' i na još desetak načina.²⁴⁷ Tekst 2768 heksametara podijeljenih u dva pjevanja izgovara personificiran lik Hrvatske, iznoseći najvažnije događaje nacionalne povijesti iz proteklih dvaju stoljeća. Ovaj se spjev smatra ideoškim nastavkom Vitezovićevih djela *Oživjela Hrvatska* (Zagreb 1700) i *Stematografija (Grboslovlje)* (Beč 1701, Zagreb² 1702), u smislu da mu je prva pragmatička zadaća iskazivati *amor patriae* i lojalnost carevini.

Spomenuta *Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio* zbirka je heraldičke građe, slika 56 grbova raznih 'ilirskih' zemalja, popraćenih komentarom u dvama elegijskim distisima. Glavnome dijelu zbirke slijedi prozni s objašnjenjima izloženih grbova i načelima njihova izgleda i tumačenja.²⁴⁸

Osim ovih dvaju, jedino je veće tiskano latinsko djelo *Fata et vota sive Opera anagrammaton* (Beč 1699), zbirka anagrama kojih je Vitezović napisao više od tisuću, a samo je u ovoj publikaciji, izdanju koje predstavlja sumu Vitezovićeva anagramatskog pjesništva, u dva dijela od kojih svaki ima po šest knjiga, na ukupno 414 stranica. tiskano njih gotovo 900.

U zbirci *Fata et vota* anagrami prve knjige prvoga dijela kao zadani pojami rabe imena i titule crkvenih velikodostojanstvenika i svjetovnih odličnika i vladara (npr: I, 1, anagr. 3: *Divo Ladislao, Regi Hungariae*: Progr: *Ladislaus Rex Hungariae* / 'Ladislav, kralj Ugarske'). U narednih 5 knjiga prvoga dijela zadani su pojmovi organizirani po geografskom kriteriju: u drugoj knjizi to su nazivi gradova, država i pokrajina u germanskom i anglosaksonском dijelu Europe, odnosno u krajevima pod vlašću tih naroda (npr. *Germania, Angliae regnum, Austria, Carinthia, Franconia, Norwegia, Vratislavia*); u trećoj knjizi premeću se pojmovi onih

²⁴⁷ Pregled dosadašnjih pokušaja da se Vitezovićev spjev žanrovske odredbe detaljno je iznio Pavao Knezović u svojem još neobjavljenom tekstu za navedeni Akademijin zbornik, a koji nam je tekst za potrebe ovoga rada ljubazno ustupio.

²⁴⁸ Djelo ponovo objavljeno u fototipskom izdanju u BANAC 1991.

krajeva Europe koji spadaju pod 'Ilirik' (*Albania, Bosnia, Cetina, Clissa, Dacia, Lica, Salona, Sirmium, Thessalia*); četvrta knjiga zadaje pojmove iz 'sarmatskog' dijela Europe, odnosno iz sjeveroistočne Europe (*Polonorum respublica, Moscovia, Kijovia, Litvania, Prussia, Riga, Vilna*); peta italske i grčke toponime (*Apuleia, Attica, Cephalonia, Ferraria, Istria, Liguria, Peloponesus, Roma, Tuscia*), a šesta one s Iberskog poluotoka, kao i kolonije tih zemalja (*Lusitania, Andalusia, Barcelona, Granatae, Gvinea, Jammaica, Mexicana, Valentia*).

Bečko izdanje iz 1699. mahom ponavlja tekstove iz ranijih izdanja, prvenstveno onih iz 1687. i 1689. Ritterova su tiskana ili djelomično tiskana izdanja anagrama sljedeća:

1. *Laurus auxiliatoribus Ungariae. Pars prima, liber primus*, s. l., 1687.
2. *Anagrammaton sive Laurus auxiliatoribus Ungariae liber secundus*, s. l., 1689.
3. *Germania laureata sive Pars laurus auxiliatoribus Ungariae... nuncupata*, s. l., 1689.
4. *Anagrammaton liber tertius sive Illyricum laureatum*, Zagreb, 1696.
5. *Fatum et votum quod excelsis inclyti ducatus Carnioliae magystratibus et deputatis...*
In annI noVI XenIVM DICat offertqVe eqVes PaVLVs Ritter, Zagreb, 1696.
6. *Fatum et votum sive programma Ferdinandus Bonaventura comes Harrachius XXV anagrammatibus vaticinatum*, Beč, 1699.
7. *Fata et vota sive Opera anagrammaton*, Beč, 1699.
8. *Fatum et votum sive Programma Joannes Paulus Gomolinskius anagrammatibus vaticinatum*, Beč, 1699.
9. *Fatum et votum. Illustrissimo ac reverendissimo domino Benedicto Bedekovitio de Komor...*, s. l., 1704.
10. *Ungaria toga et sago conspicua, regnante Carolo III, fato eDVCta, VotIs CoMIata ab equite Paulo Ritter*, Bratislava, 1712.

Osim ovih izdanja, mnogi su Vitezovićevi anagrami ostali u rukopisu: u dvodijelnoj zbirci *Otia metrica* (NSK Zagreb, rkp. R 3461) nalaze se još 83 rukopisna i 4 tiskana anagrama.

Anagram kao književni oblik trodijelna je tvorevina koja se sastoji od zadanog pojma (*programma*), njegove premetaljke (*anagramma*) i stihovanog tumačenja novonastalog pojma (*exegesis*), u kojem se obavezno rabe riječi iz anagrama, bilo kao gotovi stihovi i fraze, bilo u dijelovima. Pavao Ritter Vitezović anagrame je pisao tijekom gotovo cijelog života. Datum nastanka prvih njegovih anagrama nije moguće odrediti, no po svemu sudeći pisanje anagrama bilo je sastavnim dijelom latinističke naobrazbe u školi zagrebačkih isusovaca, koju je Vitezović pohađao. O tome da je već u ranoj mladosti pisao anagramatsku poeziju svjedoče njegovi vlastiti stihovi iz posvetnog epigrama barunu Stjepanu Čikulinu na početku prve knjige drugoga dijela izdanja *Anagrama* iz 1699, stihovi u kojima kaže da su anagrami koji slijede nastali prije ostalih anagrama u izdanju, i da su plod njegovih pjesničkih početaka, stoga je moguće i da su manje vrijedni i djetinjasti.²⁴⁹

Vitezović, vješt pjesnik koji je latinske stihove slagao s nevjerojatnom lakoćom i u velikim količinama, anagrame je slagao u tematski profilirane zbirke (zbirka anagrama posvećena vojnim i političkim dostojanstvenicima, *Laurus auxiliatoribus Ungariae*, 1687), ili ih je tiskao izolirano i slao kao poklon (*Fatum et votum sive Programma Joannes Paulus Gomolinskius anagrammatibus vaticinatum*, Beč 1699). Anagrami, koje su pisali i Vitezovićev školski kolega Ivan Despotović Mlađi i, doduše u manjoj mjeri, i Đurđević, Mrnavić, Vičić i Zmajević, popularan su žanr prigodne poezije u sedamnaestom stoljeću, naročito, kako se čini, u kontinentalnim krajevima.

²⁴⁹ *Parti primus adest Anagrammaton iste secundae, / Debuerat cunctis qui prior esse liber. / Hic quia vatidicæ mea sunt rudimenta poesis: / Aonii coepi qua comes esse chori. ... Multa leges isthic levia et puerilia pene: / Sic rude principium rebus inesse solet. Fata et vota, sive Opera anagrammaton*, Beč 1699, str. 207, st. 1-4 i 13-14.

Velik dio Vitezovićeva opusa pripada pjesničkim poslanicama, često upućenima poznatim osobama i s jasnom molbom ili porukom, čime katkad preuzimaju funkciju prave korespondencije. Poslanice, u ovidijevskoj tradiciji redovito u elegijskome distihu, čuvaju se u rukopisima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Arhiva HAZU. Rukopis Arhiva s naslovom *Epistolae metricae* čuva se pod signaturom II d. 147 i sadržava poslanice iz razdoblja 1676–1677, u dva dijela: *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber primus* i *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber secundus*.²⁵⁰ U istome se arhivu, pod istim naslovom, no ovaj put pod drugom signaturom (II c 4) čuva još jedna zbirka Ritterovih pjesničkih poslanica, u tri knjige, iz razdoblja 1701–1703.

U Nacionalnoj se knjižnici u Zagrebu čuva dvodijelna tiskano-rukopisna zbirka Vitezovićevih anagrama, poslanica, lirske poezije, rebusa i ostalih marginalnih vrsta pod naslovom *Otia metrica manuscripta et impressa* (R 3461). Dok su zbirke poslanica iz Akademijina arhiva bile uređene, svrstane u knjige u skladu s godinom nastanka i poredane po datumu nastanka, one iz Nacionalne knjižnice ne odaju bilo kakav trag sređivanja raznovrsna tiskana i rukopisnog materijala.

Ipak, upravo su te poslanice Vjekoslavu Klaiću, kada je početkom dvadesetog stoljeća pisao svoju faktografski nenadmašenu monografiju o Vitezoviću, bile glavnim izvorom za podatke o piscu. Elegijski je žanr Vitezović, osim za konkretno dopisivanje, iskoristio i za iznošenje detalja o vlastitu životu. Udio 'čisto' pjesničkoga, beletrističkoga, neopterećenog pragmatičkom funkcijom književnosti, u njegovu je opusu doduše vrlo malen, no dok se ne pojavi prava studija o estetskoj vrijednosti Vitezovićeva pjesništva, ostat ćemo pri činjenici da se radi o autoru velika opusa i neosporiva talenta, koji se možda izgubio u vlastitim životnim prilikama, no čije se djelo tri stoljeća nakon njegove smrti još uvijek – naročito što se tiče njegova historiografskog odvjetka – vrednuje i prevrednuje.

²⁵⁰ Za detaljan opis ovog i sljedećih rukopisa i naslove poslanica v. Prilog 5.

3.1. Epika i heksametarska carmina.

Definicija epike, kako antičke, tako – u još većoj mjeri – novolatinske, predstavlja načelno nerješiv problem (HAINSWORTH 1991; PAULY 4: 11-12).

²⁵¹ Ne laćajući se teorijskog aspekta epike općenito, pa ni novolatinske (jer takav pristup nadilazi ambicije i okvire ovoga rada), u ovom ćemo odlomku nastojati pobrojiti i klasificirati djela sedamnaestostoljetnog latinskog pjesništva hrvatskih autora koja udovoljavaju jednom, poprilično širokom kriteriju: da su pisana u daktijskom heksametru.²⁵²

Među sedamnaestostoljetnim sastavcima u heksametru nalazimo poprilično različite teme; oni su različite duljine (premda ih je samo nekolicina – Vičićevi spjevovi te Rogačićev i Vitezovićev spjev – zaista onoliko duga koliko bi zahtijevao žanr epike). Većina heksametarskih pjesama našega korpusa kratki su sastavci koje veže samo formalni, metrički kriterij, a čije žanrovsko određenje labavo određuje općenit naziv *carmen*, vrlo često dio samoga naslova.

Daktijski je heksametar, naime, osnovna formalna karakteristika homerskog tipa epa, čija je osnovna strukturalna karakteristika narativnost. Nju oponašaju i zadržavaju i rimski autori (Vergilije, Lukan, Stacije) koji će preživjeti kroz srednji vijek kao školski autori i uči u kurikulumi humanističkih, a potom isusovačkih škola, ustanova najzaslužnijih za obrazovanje pjesnika kojima se ovdje bavimo. Međutim, već su se u antici javili heksametarski spjevovi čija je narativnost bila upitna; *pripovijedanje* u heksametrima može prerasti u *izlaganje* u tome stihu, izlaganje takoreći bilo koje građe. U početku to je građa koja barem pokušava oponašati veličanstvenost velikih nacionalnih ili ratnih homerskih epskih tema (npr. filozofske

²⁵¹ «Die Vielfalt der im Ergebnis mit «Epos» vezeichneten lit. Formen macht jede praktikable Definition von «Epos» auch im Hinblick auf die griech. – lat. Lit. unmöglich».

²⁵² «Epičnost» jednoga od tih tekstova, Vičićeve *Jišajide*, detaljno smo proučavali na drugom mjestu (STEPANIĆ 2001: 61-146).

teme, kao što je Lukrecijev filozofski spjev, ili pak manje historijske teme, kao spjevovi manjeg opsega, primjerice Ciceronov *De consulatu suo*).²⁵³ Kasnije – a pritom mislimo na humanističku i kasniju književnost, u daktiškom heksametru može se opisivati, polemizirati, hvaliti, uvjeravati, nekoga slaviti, podučavati. Spektar tema je širok: od religijskih do sasvim praktičnih (o liječenju sifilisa stihove sklada Girolamo Fracastoro, *Syphilis, sive morbus Gallicus*, Verona 1530; o dudovu svilcu piše slavni biblijski epik Marco Girolamo Vida, *Bombyces libri II*, Rim 1527; u 18. st. Dubrovčanin Brno Džamanjić sastavlja spjev *Navis aëria* o letećem balonu, novom izumu braće Montgolfier).

Jedini 'pravi' epovi hrvatske sedamnaestostoljetne književnosti dva su spjeva Riječanina Kajetana Vičića, *Tieneida* (Padova 1686) u šest knjiga, o životu sv. Kajetana, i *Jišajida* (Prag 1700) u 12 pjevanja, o životu Djevice Marije. Oba teksta zadržavaju narativnost cijelom svojom duljinom i uglavnom udovoljavaju formalnim, i stilsko-strukturalnim zahtjevima žanra: obrađuju značajnu temu važnu za zajednicu koja je njihov idealni recipijent, koriste kanonske epske elemente (*Jišajida*, doduše, daleko više nego *Tieneida*), trude se koristiti narativnim mogućnostima kao što su izmjena dijegeze i mimeze, hipodijegetička razina pripovijedanja i sl.²⁵⁴

Premda oba spjeva udovoljavaju formalnim zahtjevima antičkog epa, s tim primarnim žanrovskim određenjem i u jednom i u drugom Vičićevu spjevu interferira srednjovjekovni žanr *vite*, svetačkog života. U slučaju *Jišajide* taj je sekundarni žanr istaknut i u samome naslovu spjeva: *Libri XII Jesseidos hoc est admiranda ss. matris Dei, ex regia stirpe Jesse oriundae, Virginis Mariae vita.*²⁵⁵

²⁵³ O svijesti o tome koje su teme prikladne epu nabolje svjedoči *Culex*, parodija epa iz *Appendix Vergiliana* pripisivana mladom Vergiliju.

²⁵⁴ Više o navedenim elementima u *Jišajidi* STEPANIĆ 2001.

²⁵⁵ Usp. poglavljje 2. 3. 3.

Međutim, život sv. Kajetana nudi daleko manje podataka od Bogorodičina života, ma kako to absurdno zvučalo s obzirom na činjenicu da je Gaetano dei Conti di Tiene (1480–1547) novovjekovna osoba, a Djevica Marija, barem što se tiče faktografije, velikim dijelom mitska.²⁵⁶ Međutim, monotonost gotovo obična građanskog života sv. Kajetana, siromaštvo priče i samim time oskudnost naracije, Vičić je u *Tieneidi* obilato nadoknadio epskim mitološkim aparatom. Tako u drugoj knjizi spjeva postoji scena nebeskog vijećanja (*concilium deorum*) gdje Astreja traži osvetu nad pokvarenim ljudima, a Pietas, koja se predstavlja kao Kajetanova dojkinja, uvjerava Boga da će njezin gojenac riješiti nepravde i pokvarenost u svijetu. Ova scena ima i svoju 'protuscenu' u prizoru podzemnog sastanka bogova iz trećeg pjevanja u kojem Pluton (koji na zemlji caruje na područjima gdje se nalaze muslimani i protestanti) šalje jednu od Erinija, Tisifonu, u Tienu, kako bi omela Kajetana u njegovu pobožnom životu i odvratila ga od siromaštva koje je dobrovoljno prigrlio; nakon nje, Pluton šalje Ambiciju čiji je zadatak da sveca zavede obećanjima o visokim crkvenim položajima.

Pišući u *Tieneidi* o događajima koji su se odvijali stoljeće i pol ranije, Vičić ne može i nema razloga da izbjegne političke i povjesne teme u spjevu. Velik dio teksta, naime, posvećen je problematici muhamedanske okupacije dijelova Europe, pri čemu je otomanska opasnost riječkome pjesniku poznata s dvije strane: Turci prijete mletačkim položajima na moru (sv. Kajetan neko je vrijeme boravio u Veneciji), no što je još važnije, zauzeli su velik dio Monarhije čiji je Vičić podanik u vrijeme nastanka većeg dijela spjeva i u trenutku njegova objavljivanja (premda je sam spjev objavljen u Italiji).

Osim turske opasnosti, tu je i ona gora i veća opasnost u liku nadirućeg protestantizma. Jedan od glavnih zadataka reda teatinaca bio je borba protiv Luterove reforme, no i ostalih oblika odvajanja od Katoličke crkve, koja su u 16. stoljeću u Europi

²⁵⁶ Za izvore podataka o životu Djevice Marije usp. poglavljje 2. 3. 3.

uzela maha.²⁵⁷ Sv. Kajetan predstavljen je kao borac protiv protestantizma za kojim je vapila Italija. Dokumentarni element u spjevu izražen je i u bilješkama realne prirode koje prate tekst: u jednoj od njih spominje se ukazanje sv. Kajetana jednom paraliziranom kapucinu 1685: svetac ga je ozdravio i obrativši mu se na latinskom najavio skorašnju propast Turskog carstva, koja je i uslijedila.²⁵⁸

Protuturske teme i slavljenje kršćanskih vojskovođa koji su se uspješno suprotstavljadi nevjerničkoj turskoj vojsci čini zasebnu skupinu unutar latinističkih *carmina* u sedamnaestom stoljeću. Jednim se protuturskim herojem pozabavio, primjerice, i Ignjat Đurđević u svojem epiliju u dva pjevanja o Eugenu Savojskom (*Augustissimo caesari Carolo Austriaco hujus nominis sexto... ductu... principis Eugenij a Sabaudia... triumphatori... expugnatori... epinicum quatuor libris comprehensum canit et consecrat D. Ignatius Georgius Ragusinus abbas Melitensis*).²⁵⁹ U prvome od dva pjevanja također postoji scena *concilium deorum* (točnije: *dearum*) u kojoj se bira budući osloboditelj Europe. Zanimljivo je to što je ovdje Austrija divinizirana, kao i Roma, a Grecija je Austrijina sluškinja.

Epika i panegiričko pjesništvo idu ruku pod ruku naročito od vremena rimskoga epa razdoblja principata, kada su pjesnici unutar epova ili epilija hvalili careve.²⁶⁰ U Đurđevićevu slučaju (premda je pjesnik Dubrovčanin i u načelu bi se trebao suzdržati hvaljenja tuđih vladara) pohvala ide austrijskom vojskovođi princu Eugenu Savojskom. To je ujedno jedan od

²⁵⁷ «St. Gaetano and his companions zealously endeavoured to combat the errors of Martin Luther, which, having gained a foothold in Switzerland, Germany, England, and France, then threatened Italy» (CATHEN, s. v. «Theatines»). Usp. katalog protestantskih zemalja i vladara *Thieneis* II, 23 (str. 63-64).

²⁵⁸ *Thieneis* IV, 24 (bilj.), str. 119.

²⁵⁹ Tiskano u: *GZPKH* 5, JAZU, Zagreb 1907, 1-40.

²⁶⁰ «Möglichkeiten des Rühmens bietet traditionell das Epos, aber auch kleinere Gedichte. Die Panegyrik dieser Gattungen entfaltet sich voll in der Kaiserzeit (z. B. Verg *Aen.* 6,791-805 ... Lucan 1, 33-66; Stat *Silv.* 1,1)», PAULY 9: 243, s. v. «Panegyrik».

rijetkih dubrovačkih epilija-panegirika / epinikija. U ovome su se žanru mnogo češće okušavali pjesnici iz mletačkog dijela jadranske obale.

Omišanin Matej Jelić Dražojević, koji je velik dio svoje svećeničke karijere proveo u Veneciji, autor je pjesme *De Vienna Turcarum obsidione liberata carmen*, tiskane 1687. u Veneciji. Tekst nam nije bio dostupan, no iz naslova je jasno da se radi o heksametarskoj pjesmi u kojoj se slavi kraj turske opsade Beča. Isti je pjesnik autor pjesme *De bello Batavo et pace Noviomasi (=Noviomagi)* (Venecija 1680) o miru sklopljenom 1678. u nizozemskom gradu Nijmegenu, kojim se okončao nizozemski rat. Bez uvida u tekst, koji je također nedostupan, i boljeg poznавања autorove biografije, ne можемо zaključiti koji je bio povod tomu da se Mlečanin upusti u pjesničko hvaljenje geografski i politički tako dalekih događaja.

Situacija je nešto jasnija kod Višanina Antuna Matijaševića Caramanea, koji slavi mletačke pobjede nad Turcima na Peloponezu (*Naupliā per illustrissimum atque excellentissimum dominum, dominum Franciscum Maurocoenum equitem... vindicatā oestrum*, Padova 1686).²⁶¹ Venetske pobjede nad Turcima slavi i *carmen Castro Novo per Illustrissimum atque excellentissimum ... Hieronymum Cornelium Veneti exercitus in Dalmatia superatorem expugnato* (Venecija 1687). Međutim, i Habsburgovac Eugen Savojski junak je Matijaševićeve pjesme *Ferocia Turcarum per christianos compressa. Carmen A. M. Caramanaei Dalmatae Issaei J. U. D. ... 1716*,²⁶² kao i sam car Leopold u jednoj od Višaninovih najstarijih tiskanih prigodnica, tiskanoj u Padovi 1686, iste godine kada je oslobođen Budim (*In Budae a Turcarum tyrannide libertatem assertore invictissimo Leopoldo Romanorum imperatore semper augusto carmen...*). Matijaševićeve su prigodnice sastavci od tristotinjak stihova s kraćom stihovanom posvetom / predgovorom u elegijskom distihu.

²⁶¹ «Oestrum» u naslovu (inspiracija, pjesnički zanos, žar), ukazuje na patos koji karakterizira pjesnikov odnos prema predmetu.

²⁶² Radošev prijepis u Arheološki muzej u Splitu, rkp. 50 b 56, naslov, fol. 82, *Praefatio. Carmen* (f. 83-87v).

Epičnost se, osim izborom teme i stiha, postiže i obilatim korištenjem antičkog mitološkog aparata te nekim formalnim elementima (zaziv).

Neposrednim su događajem motivirani i Gradićev i Rogačićev *opis dubrovačkog potresa* iz 1667. Gradić pritom u jednoj od verzija prvi dio pjesme posvećuje Mlečanima, inače glavnim jadranskim trgovačkim konkurentima Dubrovačke republike, koje, u svojstvu ovlaštenog diplomata, moli za pomoć (*De laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suaे carmen*, Venecija 1676). Rogačićev je spjev od 300 heksametara posvećen toskanskom vojvodi Cosimu III Medici (1642–1723), a prvih 45 stihova, dakle gotovo šestina spjeva, otpada na pohvalu naslovljenika, prije nego što se *in medias res* prelazi na sam prikaz potresa. Opis dubrovačke katastrofe teži stanovitu realizmu (što je lako objašnjivo, budući da je namjera djela *movere*, dirnuti pokrovitelja), no određeni literarni elementi postoje, poput velike poredbe u sredini spjeva (182-193) ili unošenja antičkih *realia* (Fidija, Praksitel).

U stanovitu smislu heroji su i *sveci*, koji su u sedamnaestostoljetnoj latinskoj poeziji glavni likovi mnogih *carmina*. Zbirka kojom započinje latinsko literarno sedamnaesto stoljeće, ona Frana Gundulića iz 1607, započinje pjesmama određenima kao *carmen*, posvećenima raznim trenucima Bogorodičina života ili pak pojedinim svecima (Petar i Pavao, Ivan Krstitelj, sv. Stjepan). Njihova duljina varira od 92 do 200 stihova, a uglavnom obrađuju neki uži motiv, uz jak enkomijastički element (koji se, primjerice, manifestira čestom uporabom apostrofa i retoričkih pitanja koja sugeriraju pripovjedačevu emocionalnu angažiranost oko predmeta o kojem piše).²⁶³

²⁶³ *De Virgine nascente carmen*, *De Beate Virginis conceptu carmen*, *De purificatione B. V. carmen*, *De Sancti Spiritus adventu carmen*, *De divis Petro et Paulo carmen*, *De Sancto Ioanne Baptista carmen*, *De divo Stephano carmen*, *De Christo resurgentे carmen*, *De Virgine assumpta*. Usp. Prilog 1.

Vičićevskim je dyjema opsežnim *vitama* srođan i Lukarevićev spjev u gotovo 800 stihova u čast katoličke škotske kraljice Marije Stuart, koja je doživjela svojevrsno mučeništvo kad ju je kraljica Elizabeta Engleska, pomagačica protestanata, zasužnjila. Isti je isusovac autor još najmanje tri pjesme o božjim ugodnicima, poznate nažalost samo po naslovima, osim prvoga pjevanja spjeva *De cultu Virginitatis*.²⁶⁴

Lukarevićev mlađi subrat, Miho Mondegaj, autor je sedam *carmina* o životu i djelima mladog isusovačkog (tada) blaženika Alojzija Gonzage (1568–1591). Knjigu od sedam pjesama priredio je i nakon Mondegajeve smrti dao tiskati njegov učenik Luigi Anna (Napulj 1721). Pjesme su, po nekim naznakama, bile javno recitirane povodom raznih blagdana na isusovačkom kolegiju u Napulju, gdje je autor radio kao učitelj retorike. Zbirci je konačan oblik dao priređivač, a svaka od pjesama o mladom Alojziju ima podnaslov koji definira sadržaj pjesama. Premda sve u heksametru, neke od njih (1, 5, 7) imaju u naslovu odrednicu *paeān*, sugerirajući žanr svečane himne.²⁶⁵ Unutar pjesama izuzetno su česte aluzije i spomeni na konkretnе italske lokalitete, od kojih je većina objašnjena u popratnim bilješkama dokumentarnog tipa, budući da se radi, kao i u slučaju Vičićeva sveca, o konkretnoj osobi koja je prije stotinjak godina još bila na životu. Mondegajeva je zbirkia *carmina* ujedno i jedina takva sustavna zbirkia heksametarskih sastavaka posvećenih jednome sveču.

Među *carmina* sa svetačkim temama spada i Đurđevićev spjev o sv. Margariti iz Cortone (*S.ae Margaritae Cortonensis admirabilis ad paenitentiam pietatemque conversio*).²⁶⁶ Spjev se doduše sastoji od samo 437 stihova, no trudi se i na tako malenu

²⁶⁴ *Beatae Mariae Magdalene de Pazzis divinitus demonstrata; Divi Francisci Borgiae a Clemente Sum. Pont. in SS. numerum cooptati apotheosis Beati Aloysii Gonzagae de aquis et igne victoria, B. Aloysii Gonzagae apotheosis*; usp. pogl. 2.1.6, str. 33-34. *De cultu Virginitatis* nalazi se u AMB 1307.

²⁶⁵ Doista, prva pjesma započinje tipičnim uzvicima: *Pandite, io, Charites, ter io, laeta agmina Divum / Plaudite: Mantois Coeli fremat aula triumphis.*

²⁶⁶ MUHEK 2004.

prostoru koristiti epske kanonske elemente.²⁶⁷ I sama je priča zahvalnija za obradu nego što su to bile priča Vičićevih spjevova: legenda o preobraćenoj grešnici puna je tajnih ljubavi, grijeha, bijegova, nasilnih smrти, akcije i elemenata pučke pripovijedne književnosti, a time i bolja građa za prevodenje u heksametar od, primjerice, života talijanskog sveca iz 16. stoljeća.

Đurđević je i autor nekolicine heksametarskih pjesama manjeg opsega uključenih u zbirku *Poetici lusus varii*, od kojih samo *poema* (kako je označava autor) od 355 stihova, *B. Stanislai Kostkae obitus* (br. 26), udovoljava minimalnim zahtjevima epike. Ostali brojni heksametarski sastavci koje nalazimo u Đurđevićevoj zbirci žanrovske su različiti, a najčešće ih je sam autor definirao u naslovu (*paraphrasis, descriptio, epinicum, epicedium* itd.).

Đurđevićev mlađi sugrađanin, Bernardin Liberal Ričardić (Ricciardi) nije imao sreću da mu se djela sačuvaju, no zahvaljujući Saru Crijeviću, imamo naslove i početne stihove nekih njegovih pjesama. Tako nam Crijevićev zapis sugerira da je Ričardić autor jedne heksametarske pjesme o sv. Katarini (*Diva Catharina Alexandrina promissis et minis invicta. Carmen*). Nije nam poznato koliko je opsegom iznosila pjesma, no jasno je da svetica od početka teksta govori u prvome licu, bez pripovjedačeva posredovanja, kao što to čine Đurđevićeva Mandaljena i ostali pokajnici dubrovačkih baroknih plačeva (Gundulićevih i Bunićevih) i kasnije, Kanižlićeva Rožalija.²⁶⁸ Tako bi Ričardićeva Katarina mogla i ispasti iz skupine klasičnih *carmina* u kojim glas ima pripovjedač, zajedno, dakako, s prevedenom Đurđevićevom *Magdalidom*. Slučajno ili ne, oba su autora Dubrovčani, pripadnici najmlađe generacije, rođene u posljednjoj četvrtini sedamnaestog stoljeća.

²⁶⁷ Usp. lijepu vremensku perifrazu za noć punog Mjeseca: *Nox erat et puris per caelum cornibus ibat / Horroremque suis tenebrosum argentea Phoebe / Lenibat radiis ...* (80-82).

²⁶⁸ CERVA I: 178: *O Patria, o Superi, o rerum dulcissime Sponse, / (Nam quem sponsa vocem?) iuvenilibus annue caeptis, / Hanc sine me spem ferre tui, constantior ibo, / Quo me cunque iubes...*

Unutar korpusa latinskog pjesništva kojim se bavimo postoji i stanovit broj *heksametarskih prigodnica* upućenih suvremenim crkvenim ili svjetovnim moćnicima. Junije Palmotić autor je pjesme o ulasku pokatoličene kraljice Kristine u Rim, velikog događaja koji je katoličkom svijetu služio kao argument privlačnosti i nadmoćnosti katoličke vjere nad protestantskom.²⁶⁹ Istoj su temi pozornost posvetili još neki hrvatski latinski pjesnici, kao Ivan Gučetić Mlađi odom²⁷⁰ i Benedikt Rogačić navodnim nedovršenim latinskim spjevom.²⁷¹

Od devet sačuvanih Palmotićevih latinskih pjesama zapravo je velik dio pisan heksametrom. Osim mладенаčke prigodnice posvećene isusovcu Bargioccu (*Admodum reverendo patri Ioanni Baptistae Bargiocco e societate Iesu ... panegyris*, Ancona 1633) i navedene o kraljici Kristini, dubrovački je pjesnik autor još četiriju heksametarskih pjesama.²⁷² Dok su dvije žanrovski određene kao panegirik Mihu Gradiću, pjesnikovu ujaku i skrbniku, jedna je tematski označena kao *epicedium*, koji bi trebao biti naricaljka nad mrtvim tijelom, no to se žanrovsko određenje strogo ne poštuje još od antike,²⁷³ pa se može dogoditi, što je i ovdje slučaj, da se žalopojka izriče naknadno, nakon proteka stanovitog vremena. Palmotić sam naznačuje kako se radi o pet mjeseci nakon Gradićeve smrti.²⁷⁴ Jedna je, navodno Palmotićeva, heksametarska pjesma, *epistula* u horacijevskoj metričkoj tradiciji, poslanica – plod literarnog dopisivanja s Stjepanom Gradićem.

²⁶⁹ *De ingressu in urbem Romanam Christinae Gothorum, Vandolorum, ac Svecorum reginae panegyricus Junii Palmottae patricii Ragusini.*

²⁷⁰ *De adventu reginae Suaecorum in Urbem et ad catholicam religionem reductione. Ode Dicolas Distrophos.* BANFI: 367-368.

²⁷¹ DEMO: 218; KORADE 2000-3: 621.

²⁷² Usp. Pogl. 2.1.4.

²⁷³ «Theoretically distinct from the dirge (qrÁnoj), *epitaphios*, or consolation, as being delivered or performed over the corps and before the funeral, it nevertheless is barely distinguishable from these in content...» OCD, s. v. «Epicedion».

²⁷⁴ *Sero tibi hoc nostrae lacrymarum insigne tributum / Soluunt Pierides; nam quinque argentea signis / Luna renascenti coelauit cornua vultu / Phoebeis animata oculis ex quo impia nobis / te rapuit mors ense truci. ... In obitu Michaelis Gradii epicedion Junii Palmottae* (31-35).

Matej Jelić Dražojević autor je heksametarske prigodnice, rođendanske pjesme-čestitke (doduše neidentificiranu) sinu austrijskog cara Leopolda; obilje tematski istovrsnih i srodnih pjesama nalazimo kod Vitezovića, no njegove su čestitke redovno pisane elegijskim distihom, pa ćemo ih spomenuti zasebno. I isusovac Lukarević autor je heksametarske čestitke povodom rođenja španjolskog prijestolonasljednika, a istim se žanrom pozabavio i Ričardić (*Mariae Hungaricae infantis genethliacon*). Posebnu pozornost zaslužuje neobična prigodnica od 613 heksametara, *get-well-song* španjolskoj kraljici Mariani Miha Mondegaja, djelatnog u Napulju kojim je vladao španjolski vicekralj, kojem je taj *carmen kallieniston* (= *kalloieniston*, «s dobrim znamenjem»), tiskan u Napulju 1697.²⁷⁵ Tekst nosi epska obilježja u vidu kanonskih elemenata (zaziv, katalozi junaka, priviđenja, bitke), a nedostatak radnje nadoknađuje se u dijalozima (odnosno, izmjeni monolitnih monologa) bolesne kraljice i Bogorodice, u kojoj kraljica saznaće slavnu budućnost španjolskih Habsburgovaca.²⁷⁶

Zanimljivu i jedinstvenu skupinu pjesama predstavlju Caramaneovi *heksametarski opisi* (*hypotyposis*) različitih predmeta: crkve sv. Antuna u Padovi (*Sacellum Divi Antonii Patavii in templo eiusdem ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo... descriptum*, Padova 1687), Donatellova kipa *condottierea* Gattemelate smještenog ispred crkve (*Antonii Matthiasaevi Caramanaei Dalmatae Hissaei I.V.D. hypotyposis statuae aeneae equestris Patavii ad D. Antonii erectae vulgo Gatamela*, Padova 1687), te dvaju vrtova (*Hortus adm. r.*

²⁷⁵ *Marianna Hispaniarum regina publicae felicitati sospes. Carmen kallioniston Michaelis Mondegaii e Soc. Jesu. Ad Excellentissimum Dominum D. Ludovicum de la Cerda Methymnae Caeliae ducem etc. Pro-regem Neapolitanum etc.* Neapoli, ex Typographia Jacobi Raillard MDCXCVII.

²⁷⁶ Jedan detalj oву пјесму веže уз Đurđevićеву збирку *Poeticci lusus varii*: i Mondegaj na početku posvete španjolskom potkralju Luisu de la Cerdi svoj uradak naziva «igrarijom»: «Poeticum hunc *lusum* de Marianna Regiae nostrae restitura valetudine Tibi sistendum, seu potius reddendum putavi...» (ZNK 460, str. 5). Ova podudarnost, dakako, može biti i slučajna, no u svakom slučaju govori nešto o stavu autora prema vlastitim pjesmama: one su igrarija, produkt dokolice učena čovjeka, nikako nijihov *opus magnum*. Đurđevićeva zbirka, sjetimo se, funkcionalira je kao književno djelo u rukopisnoj recepciji, a Mondegajev *lusus* o oporavljenoj kraljici tiskan je dakako zbog svojega sadržaja, a nipošto kvalitete.

p. sac. theol. mag. Jacobi Salomonii e colonia Cretensi ordinis praedicatorum ab Antonio Matthiasaevio, alias Caramanaeo Dalmata Hisaeo descriptus, Padova 1686; *Viridarium illustrissimi ac excellentissimi d.d. Ioannis Francisci Mavroceni patricii et senatoris Veneti quod est Patavii ad Divi Maximi, descriptum ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo Dalmata Issensi Issae per Franciscum Radossium superiorum permissu ac privilegio.* 1710., rkp. Arh. muzej Split 50 b 56). Ne radi se dakako o samim opisima u smislu taksativnog nabranja strukturalnih elemenata opisivanih predmeta, nego je predmet opisa često samo povod daljnog estetskog razmatranja.²⁷⁷

Opis mjedenog Donatellova kipa iz 1453, primjerice, nigrje ne spominje njegova autora, nego radije predstavlja povod za opis ratnog konja, junaka-viteza, više apstrahiranog viteza-branitelja nego konkretnog vojskovođu iz 14–15. stoljeća. Zahvaljujući organizaciji teksta (npr. usporedbe s adekvatnim primjerima iz antičke povijesti ili mitologije) veza sa stvarnošću, suvremenošću i poviješću, mnogo je manja od veze s antikom.

Padovanski vrt mletačkog senatora Maurocena, ovjekovječen u prigodnici koja nam je ostala u rukopisu, sastoji se od nešto više od tristo stihova, i neminovno, obuhvaća i pohvalu same senatorove obitelji; plodnost tla odražava i plodnost vlasnikova (ili Božjega?) duha («(natura) ... ceu fertile magni / ingenium Domini reprezentare laborat» (43-44). Osim samih biljaka i izobilja biljnih vrsta opisuje se i paun; svaka biljna vrsta pokušava se dovesti u vezu sa svojim antičkim podrijetlom; da bi se naglasile ljepote rabe se epska retorička sredstva (zaziv, topos neizrecivosti), a za podrijetlo jedne od biljaka (mimoza) Caramaneo se poslužio metamorfozom (182-197).

²⁷⁷ O opisnoj pjesmi v. KRAVAR 1993: 99: govoreći doduše o lirskim marinističkim pjesničkim sastavcima čiji je glavni element opis nekog predmeta, ustvrđuje: «... ali ima i posve deskriptivnih pjesama koje se sastoje od opisa različitih predmeta ili predmetnih kompleksa, recimo, kakva krajolika, osobe, oruđa ili likovne umjetnine. Po mom se mišljenju posebno za opisnu pjesmu može tvrditi da je predstavljala veliko obogaćenje generičkoga repertoara seićenteskne lirike».

Prikaz heksametarske poezije započeli smo, a i završit ćemo opsežnijim tekstovima i krupnijim naslovima. Nijedan od tri spjeva koje ćemo spomenuti ne ispunjava osnovni zahtjev epičnosti, naime, da bude narativan, premda se svaki od njih, u različitoj mjeri, na retoričkoj razini trudi zadržati nekakvu vezu s epskom tradicijom. Nekima to uspijeva, dok je druge doista teško smjestiti u neku određeniju žanrovsку kategoriju.

Žanrovska pozicija Rogačićeva spjeva *Euthymia sive De tranquilitate animi* objašnjena je u drugome dijelu naslova rimskoga izdanja iz 1690, gdje se taj heksametarski tekst u 6 pjevanja definira kao *carmen didascalicum*, poučna pjesma. *Euthymia* je jasan pripadnik didaktičke poezije, i to ne samo po naslovu. Prema nekim interpretacijama, šest knjiga isusovačkog didaktičkog spjeva moglo bi sugerirati antilukrecijevsku orijentaciju djela (uperenu prvenstveno protiv Lukrecijeva ateizma i materijalizma), no radi se o «praktičnom tečaju kršćansko-stočke etike» (HASSELL: 252-253), u kojem se nudi konkretna utjeha za nestalnost sudbine, siromaštvo, gubitak člana obitelji, nepostizanje slave, zatočeništvo, progonstvo i sl. (HASSELL: 254).²⁷⁸ Ciljana su publika Rogačićeva spjeva, sudeći po širini tema, odnosno životnih problema koje obrađuje i koji nikako ne bi smjeli biti problemi redovnika ili svećenika, obrazovani laici. Zanimljivo je to što Rogačić uistinu rijetko spominje isusovce i isusovački red, a primjere poželjna ponašanja ili mišljenja ne crpi većinom iz kršćanske povijesti, već iz antičke. Yasmin Annabel Haskell, autorica studije o isusovačkoj latinskoj didaktičkoj poeziji, Rogačićevu poziciju sumira ovako:

²⁷⁸ Ibid.: «And while *Euthymia* is billed as a 'didactic poem' ... and Rogacci is conversant with the conventions of our genre, the poem has a linguistic and literary texture more reminiscent of the Roman satirical tradition.» Što se tiče svijesti o žanru didaktičke poezije, *Euthymia* započinje zavisnim pitanjem koje strukturalno odgovara onome na početku Vergilijevih *Georgica*: prvo najava teme u zavisno-upitnoj rečenici, a zatim zaziv: *Unde quies animo: quid inertibus anxia curis / Corda levet: quo se clypeo septemplice contra / Externasque vices, et bella domestica Virtus / Protegat, Ausoniis primus vulgare Camoenis / Aggredior. Pulchrae vos, o cupidissima pacis / Pectora, nimbisoni quam per vada caerula ponti, / Aeriaeque alpes, per dura, per invia longis / Usque alacres votis, et anhelo inquiritis aestu, / Irrita si toties conamina, praedaque dulcis / Hactenus elusit vacuos, finire laborem / Si iuvat, optatoque semel considere portu, / Huc agite, et nostris advertite cantibus aures (Euthymia I, 1-12).*

«In short, our Jesuit nowhere directly suggests, or even implies, that the lessons of the ancients have been *superseded*. ... *Euthymia* is the Christian life in pagan dress, tailored to the special needs of a proud, sophisticated, contemporary Roman readership» (HASKELL: 257).

Uporabna dimenzija Rogačićeva spjeva–priručnika to je naglašenija što se na kraju izdanja nalaze detaljna kazala (*Summa totius operis Singulorum Librorum contextum per distincta suis numeris Capita exhibens*, 235-282); spjev je podijeljen na tematski određene paragrafe, pomno određene didaktičke cjeline od kojih svaka obuhvaća jedan argument.²⁷⁹

Je li, onda, *Euthymia* ep? Mi bismo ga radije nazvali spjevom, imajući na umu narativnost koja je osnovna karakteristika epike. U didaktičkom spjevu pripovjedač zapravo to i nije – on ne pripovijeda, već podučava, a odnos učitelj–učenik jezično se ostvaruje čestim apostrofiranjem čitatelja-učenika, naređivanjem, zabranom, zaključkom, dokazom, simuliranjem neposredne usmene komunikacije: *Iamne vides igitur, causae nil esse, malignis / cur scelerum furiis moveare...* (*Euthymia*, IV, 33).²⁸⁰

Rogačićev je spjev vjerojatno zanimljiviji s filozofskog nego s književnog stajališta. I premda se ne radi o epici u pravome smislu, *Euthymia* je, uz Vičićeva djela, jedan od rijetkih opsežnijih latinskih stihovanih tekstova hrvatskih autora u sedamnaestom stoljeću.

Opsegom je velik i Vitezovićev spjev *Plorantis Croatiae saecula duo*, tiskan u Zagrebu 1703. *Dva stoljeća ucviljene Hrvatske također ne odgovaraju definiciji epike prema*

²⁷⁹ Istu numeraciju, ne stihova nego cjelina imamo i u dvama Vičićevim epovima, nastalima u odnosu na Rogačićev gotovo istodobno.

²⁸⁰ Usp. o osveti: *Ulcisci iuvat? Haud teneo. Vlciscare, sed hostem, / Qui propior, graviori animum qui vulnere laedit. Ira animi mentisque bonae est acerrimus hostis...* (*Euthymia* IV, 37).

kojoj je narativnost u epskim tekstovima nužna. Radi se o stihovanoj kronici (B. Glavičić)²⁸¹ u latinskim heksametrima koja obrađuje povijesne događaje na hrvatskim prostorima u 16. i 17. stoljeću, do Karlovačkog mira 1699. Organizacijski princip spjeva je kronološki; dapače, u oba pjevanja (tj. 'stoljeća', *Saeculum primum* i *Saeculum secundum*) na margini su naznačene godine na koje se odnose događaji koji se upravo iznose. Tekst na početku ima ekstradijegetskog pripovjedača koji najavi radnju, no nakon prvih 13 stihova kazivač postaje sama ucviljena Hrvatska. Pošavši od zapažanja da je «Najupadljivija karakteristika Vitezovićeva poetskog diskurza ... rodna podvojenost autora i iskaznog subjekta, personificirane Hrvatske-domovine metaforički izjednačene sa ženom-majkom», te da postoji «alegorijska asocijacija na topos *stabat mater*» (BLAŽEVIĆ 2003: 202, 203),²⁸² žanr Vitezovićeva spjeva možemo (po stupnju odudaranja od tradicionalnog epa s jednim sveznajućim pripovjedačem) povezati i s autorovim hrvatskim spjevom *Odiljenje sigetsko* (Linz 1684; Beč 1685), «najvažnijim hrvatskim Vitezovićevim djelom» (KRAVAR 1991: 241). *Odiljenje* se povezuje sa srednjovjekovnim *lamentima*, čiji su odjek i Marulićevo *Tuženje grada H'jerozolima* i Vetranovićeva *Tužba grada Budima* (KOMBOL: 267). Pitanje konačne žanrovske pripadnosti spjeva ostavit ćemo otvorenim.²⁸³ Ipak, valja ustanoviti da je tužaljka personificirana grada/države prisutna i u sedamnaestostoljetnoj latinskoj književnosti, kao što je to slučaj u djelu *Cretae regni querelae* Mateja Jelića Dražojevića (Venecija 1666) u kojem se izmjenjuju pripovijedanje i žalopojke personificirane Krete koja stenje pod Turcima. Jelić-Dražojevićev je tekst, doduše, pisan u elegijskom distihu, udovoljavajući tako i formalno

²⁸¹ Pokušaje da se spjev žanrovske definira sumira Knezović u svojem neobjavljenom tekstu «Vitezovićeva tužaljka *Dva stoljeća ucviljene Hrvatske*». Sam autor teksta odriče spjevu epičnost: «U Vitezovićevu spjevu... nema izrazitijih karakteristika nekog epa, a niti uobičajenih postupaka, koje smatramo epskom teknikom i zato ga ne bi trebalo uvrštavati među spjevove» (str. 9) Mi bismo rekli: epove, jer spjevom smatramo svaki dulji kontinuirano stihovani tekst.

²⁸² Autorica spjeva naziva lirsko-epskim spjevom. Ibid., 201.

²⁸³ Usp. BLAŽEVIĆ 2003: 202.

žanru tužaljki koji je zapečatio Ovidije zbirkama *Tristia* i *Epistulae ex Ponto*. Postoji i pokušaj da se vrsna pripadnost *Plorantis Croatiae* promatra kroz žanr *Grenzfestungen-Dichtung*.²⁸⁴

Što se tiče epske opreme spjeva, ona je poprilično oskudna, budući da je naglasak na jakoj horizontalnoj, kronološkoj, izlagačkoj silnici, koja jedva dopušta estetski višak na tekstu. Uz priповjedača koji se diskretno povlači pred izlagačicom Hrvatskom (i nikad se više ne vraća kako bi zatvorio prvu dijegetsku razinu), i ponekog antičkog epiteta («Tunc Varasdinam consumit Mulciber urbem», str. 73, r. 20), spjev doista nema karakteristike umjetničke književnosti, već mu je primarna zadaća izvještavati. Ako mu je *genus* barokni, *stil* zacijelo nije.²⁸⁵

Ili, kako se izrazio američki proučavatelj latinske književnosti slavenskih autora sedamnaestog stoljeća: «Occasionally attempts are made to dispense with 'dolce' (!) entirely, so far as this is possible, and to send out the 'utile' core message unadorned. To the extent that the already highly organized, and therefore automatically ornamental, language that constitutes poetry in general, and Latin lyric in particular, can produce an 'unadorned' form, this tendency at its worst produced Latin works like Pavao Ritter Vitezovic's *Plorantis Croatiae saecula duo...*» (CROXEN: 309-310).

Nacionalna (i nadnacionalna) je povijest potka još jednog teksta koji se, međutim, ne može smatrati pravim epskim tekstrom, no radi se o djelu koje, barem prema ambicioznosti svoje teme i metričkom izboru, ima dodira s epikom. *Breve compendium nationis gloriosae totius linguae Illyricae* franjevca Martina Rusića ideološki je nabijen pseudohistorijski epilij, odnosno niz latinskih heksametarskih sastavaka mjestimično prekinutih talijanskim stihovima ili tablicama podataka. Čak i na razini metričke organizacije stihova Rusićev tekst je nerijetko

²⁸⁴ BLAŽEVIĆ 2003: 203; ANGYAL 228-229.

²⁸⁵ Razlika dvaju konstitutivnih elemenata sedamnaestostoljetnih tekstova stil / genus potječe iz KRAVAR 1993.

ispod razine koja bi se očekivala od, primjerice, isusovačkih đaka, o čemu je svoj komentar dao već i Saro Crijević. Rusićev *Breve compendium* djelo je koje prilično neuspješno pokušava estetizirati povijesne, no zapravo ideološke teze o suvremenoj vrlo snažnoj ideji o jedinstvu i plemenitosti Slavena (*natio gloriosa*). Ideološka je dimenzija djela, međutim, mnogo uspjelija od estetske.

3.2. *Elegija*

Među tradicionalnim se antičkim vrstama koje su u svojem pjesništvu koristili pjesnici u sedamnaestom stoljeću našla, dakako, i elegija. Dapače, vrlo velik dio našega korpusa otpada na elegiju, kao što je to slučaj i u ostalim stoljećima novolatinske književnosti. Elegija, naime, kao razmjerne kratak pjesnički oblik pisan elegijskim distihom, može podnijeti širok spektar tema, tolerira i narativnost i njezinu odsutnost, omogućuje introvertiran stav elegijskog ja i ne ograničava se na objektivno prikazivanje isključivo vanjskog svijeta (kao što je to slučaj u uzornim verzijama epa).

Usustavljanje velike elegijske građe sedamnaestog stoljeća načelno je nemoguće zadatko, pa ćemo pokušati tek naznačiti neke podvrste tekstova koje smatramo elegijama. Bez ambicije da obuhvatimo sve aspekte svih tekstova, utvrdit ćemo četiri osnovna tipa elegija u latinističkom sedamnaestom stoljeću. To su, u podjeli koja ni na što ne obvezuje, religiozna, poslanica, tužaljka i ljubavna elegija.

Pogledamo li jednu od mogućih podjela humanističke latinske elegije hrvatskih autora, dakle one iz 15. i 16. stoljeća, koja elegije dijeli na tužaljku, autobiografsku (osobnu i kolektivnu) i ljubavnu,²⁸⁶ odmah ćemo primjetiti jednu razliku. Status koji je ljubavna poezija stekla u humanističkim stoljećima izgubljen je: za razliku od doba Pucićeve inkunabulske zbirke, te Paskalićevih ili Crijevićevih ciklusa ljubavne elegije, doba u kojemu se čvrst žanrovski okvir kakav su zadali rimski ljubavni elegičari s uspjehom i obilato imitirao, u sedamnaestom se stoljeću ljubavna elegija mora i te kako tražiti. Srećom, nekoliko je primjeraka ljubavne elegije tradicija sačuvala; neke od njih namjerno, u prijepisima, dok su nam neki tekstovi sasvim slučajno ostali dostupni.

²⁸⁶ NOVAKOVIĆ 1994: 81 i d.

Usprkos prevalenciji religioznih tema u sedamnaestostoljetnih pjesnika, udio elegija s religioznim temama razmjerno je malen. Premda gotovo i nema pjesnika u čijem se opisu ne bi našla koja pjesma s religioznom temom, religiozne su elegije pisali samo neki od njih. Dapače, ima i slučajeva kao što je Gradićev, da pjesnik visoko pozicioniran u strukturi Crkve nije napisao nijedan tekst primarno religiozna sadržaja!

Najstarije su *religiozne latinske elegije* u sedamnaestom stoljeću one iz Gundulićeve zbirke nabožne poezije. Među elegijskim naslovljenicima tu su Krist, Marija Magdalena i sv. Lucijan. Liberal Bernardin Ričardić dio elegija posvećuje sv. Katarini, te isusovačkim svećima, Franji Ksaverskom i Ignaciju; isti su sveci vrlo čest predmet Đurđevičevih ostalih pjesama, no religiozne se elegije ovoga benediktinca odnose prvenstveno na dijete Isusa (*Poetici lusus variii* br. 45, 57, 62, 91). Pritom ulogu govornika u navedenim elegijama preuzimaju dijelovi svijeta ili mjeseci u godini, te izražavaju dobre želje tek rođenom Isusu (*Vota Decembris ad nasciturum Dominum*, *Vota mensis Martii ad nasciturum Dominum*, *Vota orbis terrarum ad nasciturum Dominum*). Jedna Đurđevićeva elegija tematizira motiv nazaretske Marijine kućice koja je sletjela u talijanski Loreto (98); Đurđević piše s pozicije Italije koja je blagoslovljena tim događajem.

Isti je motiv obraden u poznatijoj Frankopanovoj elegiji tiskanoj u Macerati 1656. Ovdje se religiozna tema miješa s podžanrom elegije tužaljke, zbog činjenice da je Marijina kućica napustila Trsat i otišla u Italiju. Naglašen element žalovanja pomiješan je s lokalpatriotskim motivom.

Djevica Marija središnja je tema poezije teatinca Kajetana Vičića; premda je elegija u golemu Vičićevu opusu, za razliku od obilja heksametara i epigrama, rijetka, elegija *Virgineae faecunditatis purissimus flos*, temeljena na trima biblijskim motivima, kroz metaforu cvijjeta tematizira bezgrešno začeće (*Sacer Helicon*, 297-299). Marija je, naravno, i

centralni lik Lukarevićeve elegijske parafraze himna *Salve Regina*. O svecima koji su bili temom elegija pjesnika označenog kao *Anonymus Jadrensis*, autora izgubljene trodijelne zbirke od 107 elegija, možemo samo nagađati.

Prigodničarsko pjesništvo, čiji je kvantitativni udio izuzetno velik u ukupnoj masi pjesništva sedamnaestoga stoljeća, u svojem je 'čistom' obliku u elegiji prisutno zapravo vrlo oskudno. Tu pojavu dugujemo činjenici da elegija i nije najbolje mjesto za izricanje pohvale kakvu odličniku, kao što su to epigram ili oda. Ipak, izrazito je zanimljiva tiskana zbirka prigodne poezije Peraštanina Vicka Zmajevića posvećena zapovjedniku mletačke mornarice i kopnenih snaga Antoniju Zenu. Zbirka, pomno organizirana u cjeline u kojima pojedine muze slave pojedine Zenove kvalitete, sastoji se, doduše, većinom od epigrama, no *Prologus*, koji izgovara autorov glas, tekst je u elegijskim distisima mnogo dulji od prosječnog epigrama; takav je i sljedeći tekst u zbirci, u kojem Palada slavi Zenu kao budućeg osloboditelja Parnasa od Turaka.²⁸⁷ Zbirku uokviruju spomenuta elegija s autorskim elegijskim ja na početku i slična elegija na kraju: naslovnik nadmašuje sve povijesne primjere hrabrosti i vojne uspješnosti, a besmrtnost mu je zagarantirana. Premda skromne književne kvalitete, Zmajevićeva je zbirka vrijedan spomenik kvalitetno izrađena prigodničarskog kiča, u kojem se pretjerivanje, prisutno na svakom koraku, smatra sastavnim dijelom žanra. Ozbiljnosti zbirke svakako pridonosi i njezina likovna oprema, bakrorezni frizovi i inicijali, kako je vidljivo na sljedećoj reprodukciji:

²⁸⁷ *Pallas excitat Musas ad laudes excellentissimi domini Antonii Zeni, quo vindice, pristinam Parnasso libertatem restituendam vaticinatur, Musarum chorus*, Rim 1694, str. 9-12.

18

THALIA

AB ALACRITATE.

*Iuida nec Virtus Venetis, nec deficit ardor,
Magnanimo tentant ardua queque sinu.
Norit id ANTONIVS, cuius sub pectore feruor
AEstuat in Thrases mille Trophea ferens.
Per Te, Bellipotens, hostilis Luna iubetur
Pallere Illyrico non socianda Sinu;
Quique truces olim trepidabat Nauta Pyratas,
Nunc tenet Adriaci littora tutu maris.
In nunc, & lauros, palmas refer, atque Triumphos,
Gloria sic Venetis, sic eris una salus.*

P O-

U neku su ruku prigodne i dvije Caramaneove elegije, međusobno sadržajno povezane, koje se zasad mogu naći samo rukopisu 50b56 iz splitskog Arheološkog muzeja. U prvoj od njih govori Lisbon, rodni grad sv. Antuna, a u drugoj Padova, grad u kojem je svetac umro.²⁸⁸ Portugalski i talijanski grad natječe se međusobno za slavu koja im pripada.

Od elegija koje sadrže kakav element prigodničarstva, kvantitativno je mnogo bolje prošla *elegija poslanica*, prvenstveno zahvaljujući pozamašnu prigodničarskom opusu Pavla Rittera Vitezovića. Senjski je pjesnik autor oko 350 elegija posvećenih priateljima, znancima, pripadnicima sitnog plemstva s kojim je bio poslovno povezan ili pak raznim moćnicima s austrijskoga dvora, uključujući i samoga cara Leopolda. Popis naslova (v. Prilog 5) odaje mnoštvo Vitezovićevih adresata, a datumi potpisani pod svako pismo u elegijskom distihu gotovo omogućavaju da Ritterov život pratimo iz dana u dan: upravo je činjenica da je svako pismo datirano omogućila Vitezovićevu biografu Klaiću da napiše vrlo detaljnu monografiju o pjesniku. Svaka *epistula* ima naslov (npr. *Ad D. Julium Fredericum Com. Bucellenium, Supremum Aulae Austriacae Cancellarium*), a u prvim stihovima, kako zahtijeva žanr pjesničke poslanice, simulira se retorika pisma: na prvome je mjestu metakomentar tipičan za pismo (informacija o tome kad je posljednji put pisao, je li mu adresat bio otpisao). U navedenoj Ritterovoj poslanici od 15. siječnja 1701. pošiljalac se adresatu ispričava što ponovo gnjavi, no da se radi o nuždi:

Molestem ne forte frequens praesentia reddat,

Submitto chartam, pauca referre levem.

²⁸⁸ *Ulyssippo civitas, caputque Lusitaniae auditio ambigi clariorne ipsa sit D. Antonii ortu an Patavium obitu, inducitur pro se disserens hac elegia ab Antonio Mathiasaevio Caramanaeo Dalmata Isseo J. U. D. 1714.* (fol. 74-77v); *Introducitur Patavina civitas respondens ad ea, quae in superiore continentur hac altera elegia ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo Isseo J. U. D... 1714.* (fol. 78-81).

Hancque verecundus mos praescripsisse vetabat:

Majus at hoc justo more necesse fuit.

(Eq. Pauli Ritter epistolarum metricarum liber ...1701, 2, 1-4)

U središnjem dijelu pisma pripovijedaju se događaji, iznose misli ili se izriče molba.

Ritter prepričava kako je na carev nalog smjesta iz Zagreba krenuo za Beč, no zbog brojnih nesreća put se odužio. Pali su, naime, u rijeku:

Bini ad humum, bini fuerant in flumina casus

Ut pene in primo flumine mersus eram.

Casibus his fractum famulum Gallenica virtus

Vix mihi in hanc potuit restituisse diem. (9-12)

Pravi razlog što mu piše je financijski. Pjesnik je u dugovima:

In qua [Urbe Viennensi] pro victu, non pro splendore profecto,

In pignus datis debita rebus alo. (23-24)

Kraj pjesničke poslanice redovito je obilježen pozdravom, preporukom i kratkim *Vale*:

Me tibi devovi, patronum tuque dedisti

Te mihi, sic ad te rite recurro. Vale. (35-36)

Premda u strukturi vrlo jednostavne, Ritterove poslanice nameću pitanje u kojoj su mjeri literarne, a u kojoj su mjeri služile kao realna pisma, prijave za posao na dvoru, molbe

za financijsku pomoć, poslovna pisma. Forma im je, doduše, u skladu s ovidijevskom pjesničkom poslanicom, sadržaj im je konkretan, a većina tekstova pragmatičke naravi. Radi li se o hiperestetiziranoj privatnoj i službenoj korespondenciji, skupljenoj u skupine, klasificirane po godinama, koja tako poredana čini neku vrst dnevnika i svakako unosi autobiografski element u Vitezovićevo pjesništvo? U nemogućnosti da ponudimo konačan odgovor, ostat ćemo pri tvrdnji da je ovako višestruko kodirana oveća, naknadno uređena skupina Vitezovićeve stihovane korespondencije jedinstvena pojava te vrste u sedamnaestostoljetnoj latinskoj epistolarnoj književnosti naših autora.

Tradicionalnije poslanice u distihu pisao je, primjerice, Gradić. U maniri Ovidijevih pisama *Ex Ponto*, Gradiću, koji boravi u Rimu, i kojem su pisma koja dobiva iz domovine *unica cura meis curis*. Krnja poslanica s fol. 15-17 rukopisa 1212 AMB upućena je Palmotiću (*Stephanus Gradius Junio Palmottae S. P. D.*); za razliku od Vitezovićevih pisama, ova je upućena rođaku i bliskom prijatelju. O Gradićevu svakodnevnom životu zapravo malo saznajemo: većina je pjesme satkana od mitoloških i literarnih primjera razdvojenosti od domovine i prijatelja. Tek u posljednjoj šestini poslanice stižemo *ad rem*: u odnosu *ja – ti* elegijski subjekt zapovijeda pismu neka posjeti Palmotića koji boravi na Mljetu i isporuči mu pozdrav i Rima. Pritom nije zaobiđen ni *topos modestiae*:

Neve rudem pudeat doctis occurrere musis:

Defectus facilis corriget ille tuos

Vade age; et hanc (Junio referes) tibi ferre salutem

Romanâ Gradius jussit ab Urbe tuus. (AMB 1212, str. 17)

Jedna je od tradicionalnih manifestacija elegije *tužaljka*. Pritom je teško razgraničiti razne oblike tužaljki, budući da je elegičarima svaki povod za žalovanje dobar: i smrt prijatelja i smrt važne javne osobe, odsustvo iz domovine, nedostatak pjesničke inspiracije – sve su to valjani razlozi za žalovanje i legalni motivi elegije tužbalice.

Klasičnih je epicedija, odnosno trenova, u elegijskom distihu zapravo malo, budući da motiv žalovanja nad nečijom smrću nije isključivo vezan uz elegijski žanr (premda je elegija primarno tužaljka) i lako putuje kroz čitav niz metara i vrsta. Dio žalobne poezije svakako su preuzeli epigram i lirika, a neke od funkcija koje prirodno pripadaju elegiji preuzeli su, vidjeli smo, neki kraći heksametarski sastavci, kao Palmotićeva tužaljka nad smrću Miha Gradića.

Mihov sin Stjepan autor je tužaljke nad smrću neimenovana princa koji je umro «premlad». ²⁸⁹ Elegija s nekim elementima epicedija (*lamentatio*, *laudatio* pokojnika i njegove obitelji, naročito pokojnikove neustrašivosti u bitkama, *consolatio*) zapravo nam vrlo malo odaje o konkretnom pokojniku: pohvala pokojnika je vrlo apstraktna, a samo oplakivanje vrlo literarno i dugačko (prvih 8 stihova, u kojima se žalovanje za pokojnikom uspoređuje sa žalovanjem Trojanaca za Hektorom i Grka za Ahilejem). Bilješka na margini odaje nam da se vjerojatno radi o konceptu pjesme koja je objavljena u drugoj prilici i u dorađenijem obliku, nama nedostupnom. ²⁹⁰ U prilog tome da se radi o literarnom konceptu govori i podatak da je elegija posvećena (vjerojatno) Brnu Đurđeviću, Gradićevu dubrovačkom prijatelju, a posveta se sastoji od osam heksametara koji elegije prethode. Epicedije nalazimo i u, primjerice, Frana Gundulića, a u njegovoj su zbirci epicediji Juniju Rastiću gotovo jedini tekstovi koji referiraju na autorovu stvarnost.

Češće nego nad pokojnicima, elegičari tuguju nad vlastitom sudbinom. Gradić je autor elegije *De discessu a Patria* u kojoj se tematizira *amor patriae* i nostalgija čovjeka koji je

²⁸⁹ *Quam brevis illa fuit tantis virtutibus aetas / Quamvis jam canas viderit ille comas* (AMB 1212, 10, 9-10).

²⁹⁰ *Ex hac elegia conflata est alia longior in funere Nanii Veneti, quae exscribetur ex Cod. sub num.^o 6900* (AMB 1212, 9).

godinama izvan domovine (AMB 1212, 39-42). Isti je autor napisao i neke heksametarske poslanice u kojima se manifestira *Heimweh*, no daleko više od njega, žalost zbog toga što mu rođak Palmotić ne šalje svoje pjesme.²⁹¹ Razmjerno je poznata Vitezovićeva tužaljka nad samim sobom *De Natali Die sui ipsius 7. Januarii*, svojevrsni *antigenethliacon*:

Ad Natale bono gratatur amicus amico:

Perquam plura illam saecla vovendo diem.

Mos quoque communis natalizantibus hic est:

Utque ea tunc inter maxima festa colant.

Hos ego nequaquam, ceu dignos, improbo mores

...

Nam mihi ni melius posthac Fortuna faveret,

Quam mihi praesentem favit adusque diem,

Optarem ut nunquam vivo amplius ulla rediret

Proximaque exequiis lux foret apta meis.

(*Fata et vota II*, 238-239)

Žalopojka nad vlastitom tužnom sudbinom dijelom je literarna, a dijelom realna: Vitezoviću, kojem je karijera cijelog života slabo išla, ni najokorjeliji optimist ne bi mogao zamjeriti ovakav životni stav. Naravno, oprema elegije, kako se tekst primiče kraju, postaje sve manje klasičnom žalopojkom kakvu je inauguirao prognanik Ovidije: u autobiografskoj tužaljci Ritter demonstrira svoje stihotvorno umijeće, rimujući pentametre i heksametre, o čemu će biti riječi u zasebnom poglavlju.

²⁹¹ *Nec desiderium tantum patriaeque domusque, / Nec quidquid quondam peragratem tersit Ulyssem, / Quam gravis una tuae, Juni, est absentia Musae / Ruptaque tam doctae mecum commercia mentis* (KÖRBLER 1912-1: 386 = AMB 1212: 11).

Svojevrsna prognanička žalopojka prisutna je u jednoj od najzanimljivijih i najkompaktnijih zbirki latinističkog sedamnaestog stoljeća, elegijskom ciklusu *Dolorum libri IV* napuljskog isusovca Miha Mondegaja, rodom iz Slanog.²⁹² Od zamišljene četiri, sačuvala nam se samo prva knjiga (*Dolorum liber I: Psyche exul in igne*) koja obuhvaća 23 elegije na 64 stranice. Nakon uvodne elegije u kojoj autorsko elegijsko ja objašnjava kako mu se ukazala Duša i zamolila ga da prenese njezine žalopojke u prvoj licu, slijedi uvodna elegija (*Psyche sui in hoc Opere instituti rationem exponit*, str. 8-10) u kojoj Duša tumači svoju nedaću: prognana je iz svoje nebeske domovine i ne može se vratiti kući dokle god ljudi grijše i ne kaju se. Prva knjiga posvećena je temama posljednjeg suda, paklenih muka i kajanja, a svaka od 23 elegije funkcionira kao minijaturna epizoda u kojoj se duša nakon smrti bori za spas, premda se ne može govoriti o pravoj radnji. Osim literarne ambicije koja se manifestira autorovim trudom da slijedi retoriku tužaljke (uzvici, retorička pitanja), nakana je zbirke svakako i didaktička: pokazati čitatelju svu strahotu prolaznosti svega zemaljskog i potrebu da se okrene duhovnom životu. Okrenutost prema onostranom jasno je prisutna u naslovima pojedinih elegija: *Anniversarium sui e corpore exitus diem celebrat*, *Sui nominis jacturam apud suos cives deletam queritur*, *Deum inhiat ceteris omnino contemptis*.

Kao što u Mondegajevoj zbirci elegija izlaganje na se preuzeo personificiran ucviljeni ženski lik *Psyche*, tako i u oduljoj elegiji Mateja Jelića Dražojevića *Cretae regni querelae* tiskanoj u Mlecima 1656, za vrijeme Kandijskog rata (1645-1669), personificirana i okupirana Kreta nariče i traži mletačkog osloboditelja, i to sasvim konkretnog – naslovljenika zbirke, senatora Dominika Moceniga. Narativni je udio u ovoj elegiji možda veći nego što je to slučaj u prosječnom tekstu te vrste, tako da osim stiha, intradijegeetičkog i homodijegeetičkog elegijskog ja (dakle takvog koje je unutar priče koju priča i koje priča o sebi) i općeg «vanjskog impulsa» te vrste, naime žalopojke, ovaj tekst zapravo funkcionira kao kakva

²⁹² *Dolorum libri IV, in quibus Psyche exul praeit. Carmina Michaelis Mondegali Epidaurii e Soc. Jesu.* Neapoli : In officina typographica Felicis Moschii, 1706.

carmen, panegirik upućen vojnom zaslužniku, kakvim pjesmama naše stoljeće, vidjeli smo, obiluje. Zašto onda elegija? Vjerojatno zbog elementa naricanja – koji je, međutim, prisutan mnogo manje nego kod Mondegajeve Duše. Možda je i ovaj žanrovski hibrid jedan od znakova da se i naučeni antički žanrovski sustav (u kojem se znalo kojim se stihom o čemu može i smije pisati) u sedamnaestome stoljeću pomalo razlabavio.

I na kraju – ljubavna elegija koja je, premda u definitivnom uzmaku (budući da se bavi svjetovnom, dapače nepočudnom temom), ipak ostavila, doduše samo nekoliko, no ipak vrijednih primjeraka u sedamnaestostoljetnoj književnosti hrvatskih latinista.

Najbliža humanističkoj ljubavnoj elegiji svakako je elegija dubrovačkog vlastelina Vice Pucića Soltanovića *Ad Pantasileam fidem non servantem*.²⁹³ Naslov odaje mnogo, prvenstveno fazu u kojoj se nalazi ljubav elegijskog subjekta–zaljubljenika; budući da mu Pantasilea (= Pentesileja) nije održala obećanje i da ga je iznevjerila, odnos se nalazi u poodmakloj fazi, pred raspadom: prevrtljivica je, kako to nalaže žanr, kriva i neuslišani muški elegijski subjekt reagira mješavinom gorčine i prezira prema vlastitoj nekadašnjoj slabosti. Pucić Soltanović postupa prema prokušanu receptu humanističkih elegičara: neuslišani subjekt ljubavni odnos opisuje tradicionalnim terminima: on je *captivus* (uznik); spominje *vinculum* (okov) u kojem se našao zaljubivši se, jaram koji podnosi (*pudet... toties misero colla dedisse jugo*).

Jadikovke i optuživanja u izvještaju o djevojčinoj nevjeri izmjenjuju se s mitološkim partijama u kojima se subjektova situacija uspoređuje s mitološkom, pri čemu je njegova situacija redovito teža i bezizlaznija. Pucićeva je elegija retorički uobličena kao poslanica i na svojem početku i kraju nosi semantički obilježene dijelove karakteristične za poslanicu, naime

²⁹³ Tiskano u CERVA III: 192-193.

svojevrsne metakomentare koji tematiziraju čin pisanja, čitanja i slanja pisama i njihovih odgovora.²⁹⁴

Isti retorički okvir koristi i Vitezović u elegiji *Ad Herulam Slavam*.²⁹⁵ Elegijski subjekt ovdje se identificira s autorom nazvavši se u prvom stihu Eques (=Ritter), dok je identitet žene prema tradiciji rimske elegije zaštićen pseudonimom.²⁹⁶ No, «njezino je lažno ime politička poruka: za razliku od antičkih prethodnica, Herulka-Slavenka imenom ne ističe ni obrazovanost ni otmjenost nego narodnosnu pripadnost». ²⁹⁷ Tako se Vitezovićevo primarna opsesija, ilirski politički mit, uvukla i u ljubavnu elegiju, žanr koji u rimskoj književnosti ne podnosi politiku i aluzije na javni autorov život, već predstavlja eskapističko utočište za književnost o privatnim temama.

Jedan važan element dijeli ovu elegiju od humanističke latinske ljubavne elegije. Humanistički elegijski subjekti nisu konzumirali ljubav jer je njihova *domina*, prvenstveno pod utjecajem dominantnog modela ljubavi – petrarkističkog – već u startu nedostižna. Kod Vitezovića elegijski subjekt otvoreno poziva svoju izabranicu na intimno druženje:

Teque pari, o utinam, sufflammet amore Cupido,

*Intrares lectum saepius ipsa meum.*²⁹⁸

²⁹⁴ *Non tibi mitto meam, nisi quam saepe salutem...* (192); *Extrema exiguo claudatur epistola dicto...* (193).

²⁹⁵ *Epist. metr. II*, Arhiv HAZU II d. 147, str. 9-12.

²⁹⁶ Detaljniju žanrovsку analizu elegije nalazimo u neobjavljenom tekstu D. Novakovića *Vitezovićevo ljubavno pjesništvo na latinskom*.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ *Ad Nobilem puellam Carniolam* (*Epist. metr. II*, Arhiv HAZU II d. 147, str. 29)

U Vice Pucića je ljubav, čini se, također konzumirana, ili se barem na njezinu moguću konzumaciju otvorenije aludira nego u humanista, primjerice u pjesnikova prezimenjaka Karla Pucića:

Agnovi et veteres damnavi cautior aestus,

Insidiasque tui deliciasque tori. (str. 193)

Otvorenost kojom Pucić Soltanović opisuje djevojčinu vanjštinu nešto je veća nego u njegovih prethodnika, no ipak manje slobodna nego u poznatoj elegiji Ignjata Đurđevića *Somnium de domina*, zbog svoje svjetovnosti danas možda najpopularnijem tekstu zbirke *Poetici lusus varii*, popularnom dakako u onoj mjeri u kojoj se o popularnosti uopće može govoriti.

San o gospoji elegija je u kojoj muški subjekt doduše ostaje neuslišan i ne konzumira ljubav s *gospodaricom* (također tradicionalan naziv za ženski lik u elegijskim ljubavnim 'pričama'), no otvoreno iskazuje svoju želju da se njihov odnos dovede do kraja. Osnovni mehanizam koji amortizira naglašenu erotičnost elegije jest hipodigejetička razina, san u kojem se odvija ljubavna scena: nesretni i ljubomorni subjekt u idiličnom krajoliku (u sjeni stabla, uz bistar potok koji vijuga kroz travicu) promatra svoju odabranicu kako se predaje drugome, i to njegovu neprijatelju. Scena je prilično erotizirana, a seksualna metaforika vrlo jasna. Nakon što, naime, okoliša po raznim dijelovima djevojčina tijela (*Nunc instant femori, tenero nunc basia collo*, 43), njezin ljubavnik juriša prema krajnjem cilju:

Iamque ad extremam tandem contingere palmam

Armaque devicta figere in arce cupid. (45-46)

Domina pritom surađuje više nego što bi subjekt, koji scenu gleda iz prikrajka, to želio, a kriva je ženska prevrtljiva čud. No za razliku od humanističkog (i Soltanovićeva) subjekta koji nakon lošeg iskustva prekida vezu s odabranicom – a neki subjekti u Petrarkinoj maniri raskidaju i sa svijetom – Đurđevićev neostvareni ljubavnik, probudivši se, izriče smionu molitvu, i to doslovnu Jupiteru, koji će ga kao poznavatelj žena shvatiti:

O, quem Sidonias iussit mugire per herbas

Altior orbe suo, se quoque maior Amor,

O vindex superum, cui rerum in fronte sedenti

Pendent a domina subdita fata manu,

Omnia quae falso vidi, bone Iuppiter, in me

O queat attonitus cernere vera Lycas! (79-84)

Ne samo da se sasvim otvoreno iskazuje seksualna želja i za pomoć traži poganskog boga (dakle, bez obraćenja karakterističnih za humanističke elegičare), već subjekt otvoreno, kao dodatnu nagradu, priželjkuje 'osvetu' nad svojim takmacem iz sna! I u ovome su tekstu prisutni *comparatumi* iz literarnog svijeta:

Non velut Ismario Philomela oppressa tyranno

Eiulat abiectis torva per ora comis,

Sed pugnat, placito quondam ut pugnabat amori

Callida Dardanias ante Lacena rates. (63-66)

Domina se, naime, svojem ljubavniku opirala baš kao i Helena Parisu – nikako.

Osim ovih ljubavnih elegija postoje i dva prijevodna teksta s temom neuslišane ljubavi: prijevodi Palmotićeve dvanaesteračke pjesme *O r'jeko ka tvoreć romone svim mile* Stjepana Gradića i Brna Đurđevića. Palmotićevidih osam dvanaesteračkih distiha Brno Đurđević je prepjevao u odgovarajućem broju elegijskih distiha, dok je Gradić tekst amplificirao na dvostruk broj stihova. Elegijski je subjekt neuslišani pastir (?) zaljubljen u vilu koja se ogleda u izvoru vode; budući da je ona nedostizna, frustracija se prenosi na izvor koji fungira kao adresat pjesme, a koji se optužuje da je poprimio nešto od viline oholosti, budući da ne želi subjektu pokazati vilin odraz. Činjenica da se radi o prepjevima teksta s jakim pastoralnim elementom ne popušta ni u latinskoj verziji žanrovski svjesnih prevoditelja: hrvatska Rakle na latinskom je Phyllis, Filida, nimfa iz Vergilijevih ekloga. S obzirom na sve to, dva prepjeva bliži su eklogi nego ljubavnoj elegiji, premda ih vrsta stiha formalno određuje kao elegijske.

Svojevrsna je antiljubavna elegija Gradićev tekst u elegijskim distisima tiskan u zbirci *Septem illustrium virorum poemata*, naslovljena *Ad Venerem Titiani artificio pictam, in aedibus illustrissimi D. Casanattae*. Adresat je naslikana Ticijanova Venera koju elegijsko ja, koje evidentno zastupa moralnu neporočnost i čistoću od svakoga putenog užitka, nagovara neka napusti dom Girolama Casanatte (1620–1700), kardinala i komornika pape Inocenta X, čovjeka slavnog podrijetlom i po obiteljskom bogatstvu (otud Ticijan), navodno posve predana intelektualnom radu. Venera, neprijateljica kardinalove vrline, oslovljava se poprilično grubo:

Nil nato, rebusque tuis favet ille, tuasque

Respuuit invicto pectore delicias. (Poemata septem... str. 386)²⁹⁹

²⁹⁹ Također ibidem: *Vile illi tua forma bonum, tua cingula ridet / Et mage Cecropiae virginis ille calet.; Praeque illo amplexusque tuos, atque oscula temnit, / Cumque suo caelum nectare, et ambrosia* (str. 387).

Odricanje zadovoljstava i uzbuđenja one vrste koju jamče Venera i njezin sin i priliči svećeniku. No on, kao uzor u karakterizaciji dotjeran do kraja podučava i mlade djevojke neka se prime zadatka koji priliče ženama i tako izbjiju iz glave ludosti koje napadaju besposlen um:

Et radiis cogit, rigidoque assuescere penso,

Staminaque assiduâ ferre, columque manu;

Ne segnis mores corrumpat inertia, neve

Mens vacet ad lusus desidiosa tuos. (str. 388)

Stav Gradićeva govornika prilično je različit od onoga kakav zastupa Đurđevićev elegijski subjekt. Gradićev subjekt Veneru, predmet umjetnine koja je u stvarnosti služila kao statusni simbol bogate napuljske obitelji, u personificiranu okršaju kardinalovih vrlina tjeranog Casanattine kuće:

Quin age, et ingrato te protinus eripe tecto,

Et sine cum Musis illum habitare suis. (str. 388)

Muze s kojima kardinal ostaje sasvim su bezopasne.

3. 3. Epigram

Prilagodljivost epigrama gotovo neograničenom spektru tema rezultirala je njegovom izuzetnom popularnošću u sedamnaestom, kao i u prethodnim novolatinskim stoljećima. Pojam epigrama slabo je određen još od antike, pa je ta pjesnička vrsta obuhvaćala čitav niz kraćih stihovanih sastavaka, koji su podnosili nekoliko metričkih opcija.

Humanističke poetike definiraju epigram kao «kratku pjesmu satiričkog, elegijskog, gnomskog ili panegiričkog karaktera» (PAULY 13: 981). Scaliger u svojim *Poetices libri septem* (1561) ističe kratkoću (*brevitas*) i domišljatost (*argutia*) kao konstitutivne osobine ove vrste. No činjenica je da epigram ne mora uvijek biti naročito domišljat niti mora nužno sadržavati poantu na svojem kraju. Listu 'karaktera' epigrama, dakako, možemo širiti u raznim smjerovima, uzimajući u obzir tematske specifičnosti sedamnaestostoljetne latinske književnosti – činjenicu, naime, da je mahom religiozna.

Religiozni epigram 'potkrao' se gotovo svakom od naših autora, a prepostaviti je da su svi autori tijekom školovanja, ma gdje i kod koga učili, morali pisati epigrame s nabožnom tematikom. Ovdje ćemo kao autore religioznih epigrama posebno spomenuti samo dva autora: Frana Gundulića s početka stoljeća i Kajetana Vičića s njegova kraja.

Gundulić u je svoju neizdanu zbirku gotovo isključivo nabožne poezije od ukupno 168 tekstova razne generičke pripadnosti uključio 110 tekstova koje on sam određuje kao *epigramma* ili oni to jesu. Epigami, u elegijskim distisima i, mjestimično, u falečkim jedanaestercima tematiziraju niz svetaca, no posebno mjesto u Gundulićevu motivskom repertoaru imaju Bogorodica (br. 94 – 106; 140 – 146 Priloga 1) i dijete Isus (br. 55 – 71 i 109 – 118 Priloga 1). Situacija je nešto sređenija u tiskanoj zbirci Kajetana Vičića *Sacer Helicon* (Padova 1686) koja u svojem drugom dijelu sadržava dvije knjige epigrama: prva obuhvaća 100 epigrama o životu sv. Kajetana, dok druga sadržava 108 epigrama koji parafraziraju

dijelove *Pjesme nad pjesmama*.³⁰⁰ Svaki od sto epigrama o svetom Kajetanu nosi zaseban naslov koji funkcionira kao njegov 'program', a pojedini su sastavci poredani kronološki u odnosu na svečev život: prvi po redu govori o tome kako Kajetan vuče podrijetlo iz Atene (*Stemma Sancti Cajetani Athenis deductum*), dok posljednji opisuje svečevu kanonizaciju (*S. Cajetanus a Clemente X. Sanctis adscribitur*). Tako prva knjiga epigrama predstavlja žanrovsku transformaciju onoga što je već izloženo u spjevu *Tieneida*, tiskanom u istoj ediciji. Pojedinačni epigrami, doduše, ne omogućuju naraciju, budući da svaki samo iskazuje i komentira fragment svečeva života, no poredani u kronološki niz funkcioniraju kao fragmentirana, iscjecpiana *vita*.

U drugoj knjizi epigrama nema, naravno, naracije, budući da oni parafraziraju i amplificiraju lirske biblijske tekste. Amplifikacija citata iz *Pjesme nad pjesmama* u Vičićevim epigramima računa na mogućnost alegoreze: ponekad se odnos zaručnik – zaručnica prenosi kao odnos vjernik – Krist (epigr. LXXV: *Ad Christum Amantis Votum*), no ponekad lirsko 'ja' progovara doslovno, nudeći svojevrsnu moralno 'čistu' inačicu senzualne poezije biblijskog epitalamija:

Craeseis Virgo quę colla monilibus ornas,

Illa putas animę vincla futura meae?

Falleris: augusti non me rapit illa metalli

Lux; debet fulvo nil mea flamma luto.

Oblecent alios multo decorata monili

5

Colla; animos splendor non rapit ille meos.

Quae mihi prę reliquis una es carissima nymphis,

³⁰⁰ P. D. Caietani Vicich clericī regularis epigrammatum liber primus continens epigrammata centum de S. Caietano Thieneo clericorum regularium fundatore; P. D. Caietani Vicich clericī regularis epigrammatum liber secundus, quorum major pars, ex Sacro Salomonis Epithalamio sumpta est.

*Aurato nimium vel sine torque places.
Colla tibi solida veluti cudentia bruma,
Sollicitant oculos vel sine torque meos 10
Auri alios splendor sponsos oblectet amantes;
Tu magis ingenua simplicitate places.
Hinc venit, augusto quae sunt mage grata metallo
Torque velut forti, me tua colla ligant.* (Sacer Helicon, II, 33)

Subjektu pjesme zaručnica je prihvatljiva jedino neokićena, dopadljivija je *ingenua simplicitate*. Posljednji distih, iskazan kao zaključak (uveden frazom *hinc venit*, «iz toga slijedi») igra se doslovnim i metaforičkim značenjem riječi *torques*: ona znači ogrlica, ali i jaram – zaljubljenika djevojčin bijeli vrat drži pod čvrstim jarmom. Jaram je, pritom, samo jedna od inačica institucije ljubavnog ropstva (*servitium amoris*), zatvora (*carcer*) u kojem se nalazi subjekt. Prenda u ovome epigramu nema naznaka za metaforičko čitanje (Zaručnica je Crkva?), kontekst u kojem se nalazi (religiozna zbirka, autor svećenik) sugerira da je i takvo čitanje moguće. Valja primijetiti i to kako se tekst sintaktički i motivski organizira tako da tvori cjeline od 4+4+4+2 stiha, što odgovara šekspirijanskom sonetu.

Epigram XXXVII Vičićeve druge knjige epigrama temelji se na citatu iz *Pjesme nad pjesmama*, *Dilectus meus Inter ubera mea commorabitur* (Pj 1:12). Ovdje se valja prisjetiti lascivnog i neskrivenog motiva ogrlice koja spuzne do djevojčinih grudi u svjetovnim pjesmama Ludovika Paskalića.³⁰¹ Tamo je subjekt htio biti ogrlica, kako bi se približio djevojčinim grudima. U Vičića se, barem metaforički, netko drugi transformira u nakit:

Regia Partheniae subii delubra juventae;

³⁰¹ *De monili dominae* (Carmina, Venecija, 1551, fol. 12v-13).

Quale gerit, didici, quaeque puella decus.

Si decus expendo capitis; rosa verna ruborem

Virgineis visa & deposuisse genis.

Sunt oculi stellae: cervix via lactea: frons est

5

Campus ubi certo Marte duellat amor.

Vbera conspexi : hic gemino turgentia clivo

Virgineos frangunt scissa alabastra sinus.

Vberibus mediis fulvo conclusa metallo,

Magna peregrini gemma nitoris erat.

10

Ista meo, dixi, si luderet ubere gaza,

Pulchrior hac duplex luce papilla foret.

Et simul exclamo: gemma o pulcherrime IESV,

Vberibus niteas tu pretiosa meis.

Lirski se subjekt (čiji nam spol nije poznat) ovdje definira kao poznavatelj petrarkističkih konvencija u opisu ženske ljepote: zna da se usne i obrazi trebaju prikazati rumenima poput proljetne ruže, oči kao zvijezde, vrat kao mlječna staza, čelo kao polje na kojem se, uvijek kao pobjednik, bori Amor/ljubav; grudi su dva brežuljka od alabastra, a u udolini između njih na zlatnom lancu visi presjajni dragulj. No u svojevrsnom religijskom buntu subjekt iskazuje otpor prema takvu opisu: kad bi se na njegovim/njezinim grudima poigravao taj dragulj, same bi dojke bile ljepše od sjaja dragog kamenog. Poanta je, kako i priliči epigramu, u posljednjem distihu: otkriva se da je dragulj Isus, koji neka blista na subjektovim prsima. Petrarkistički je opis ovdje prisutan u obliku svojevrsnog metatekstualnog komentara o konvenciji opisivanja ženske ljepote. Kršćanski lirski subjekt

odbacuje standardni opis (čijim predmetom također odbija biti) i metaforizira jedan od elemenata opisa – dragulj – pridajući mu novo značenje.

Erotiziranost religiozne poezije nije inače opća karakteristika sedamnaestostoljetne poezije hrvatskih autora – pritom mislimo na latinsku poeziju, jer s hrvatskom stvari stoje nešto drugčije: Đurđeviću su, naime, prigovarali da je lik Mandaljene u *Uždasima* isuviše puten!

Ljubavni epigram, paradoksalno, mnogo je manje erotiziran, odnosno, premda postoje sastavci u kojima se intimnost s odabranicom otvoreno nudi, opisi ženskoga tijela, ukoliko postoje, daleko su manje erotični. Autor najvećeg broja ljubavnih epigrema, ujedno i najizravnijih je Ritter Vitezović. Premda neki njegovi tekstovi stoje na žanrovskoj 'ničijoj zemlji' između elegije i epigrana (retorički i motivski su elegija, duljinom i poentiranošću epigram), u rukopisnoj ostavštini senjskoga autora postoji nekoliko 'pravih' epigrana eroške tematike. Najčešće se radi o svojevrsnom sukobu između subjekta i žene, kao u fingiranom ogorčenom odbijanju Celiandre («one koja začarava muškarce»), koja kao zavodnica mora pjesnika ostaviti u društvu samih Muza.³⁰²

Manje se čednim doima epigram *Ad Benignam*, u kojem djevojka iz naslova dokazuje tvrdnju *nomen est omen*, budući *benigna dando*.³⁰³ Isto vrijedi i za epigram *Ad Tulipanam*, u

³⁰² *Otia metrica*, NSK R 3461, fol. 79. O ovome epigramu postoji komičan Klaićev komentar koji računa na dokumentarnost Vitezovićevih spisa: «Gotovo pak s ogorčenjem odbacuje 2. veljače 1683. neko žensko čeljade, koje hoće da ga zavede. Neka se ne pričinja dražesnom ni lijepom, već neka bježi ispred njegovih očiju. Neka traži konjušnike, a neka ne dira u pjesnika. Da je sve i dražesnija i umiljatija, ne bi je rukom obuhvatilo, da je obljubi. Jer pjesnici, koji slave Muze, mora da su čisti. Stoga neka se tornja, neka mu vjeruje, da mu se ne svidja» (KLAIĆ 1914: 72).

³⁰³ *Otia metrica*, NSK R 3461, fol. 79v.

kojem naslovljenica ne uzvraća 'besplatan' dar subjektu koji u nju materijalno investira u vidu skupih poklona.³⁰⁴

Čednost, međutim, resi kratki sastavak u elegijskom distihu Zadranina Agostina Giordanija (Jurdanića): na stranici 124 tiskane zbirke Jordanićeve poezije (Venecija 1670) nalazi se pjesma *In discessu amicae* s motivom rastanka zaljubljenog para. Ostale pjesme s aluzijama na žensko tijelo u ovoj su zbirci prijevodi s talijanskog, kao što je latinska parafraza pjesme talijanskog pjesnika iz prve polovice stoljeća, Giovan Leona Sempronija, o šepavoj ljepotici (*Moue Zoppa gentil piede ineguale*). Premda hroma, kaže pjesma, zasigurno je imala uspjeha u ljubavi, kao što je to možda bio slučaj s Venerom, suprugom šepavog Hefesta.

Na epsku i elegijsku motivsku tradiciju naslanja se Đurđevićev kratak *Amatorium epigramma* (*Poetici lusus varii*, br. 106): subjekt se ujutro budi iz sna dok Aurora otvara sunčani prozor; nakratko ne može razabratи je li ono što vidi Feb ili lice njegove drage:

Invalidos sicci nisus pertesa mariti

Surgebat roseo lutea sponsa toro,

Et volucrum cantu solitas miscere querelas

Me matutina lege iubebat amor.

Cum subito ante oculos visa est consistere nostros

5

Semper amata mihi, semper amanda Lyce.

Hei mihi, nam miserum splendor decepit amantem.

Non ipsa, at veniens aequore Phoebus erat.

Pjesma je duhovita zbog niza aspekata: prvo, miješa epsku retoriku (tipična vremenska perifraza za vremensku oznaku jutra, nakon koje slijedi «cum subito») s elegijskom (zbog

³⁰⁴ Ibid.

ljubavi subjekt jadikuje od rane zore). Sam trenutak fingirane neupućenosti, u kojem je draga toliko lijepa da ju je zamijenio za sunce znak je sedamnaestostoljetne težnje da poredbu («draga je lijepa kao sunce ili ljepša nego sunce») zamijeni metaforom («draga jest sunce»), i postoji, *mutatis mutandis*, u tradiciji pjesništva na hrvatskom.³⁰⁵ No onaj erotski element i najduhovitija sitnica pjesme koja ruši ozbiljnost i dostojanstvo situacije, nalazi se u prvom stihu: Aurora ustaje iz kreveta jer su joj dosadili neuspješni pokušaji njezina sasušenog muža. Aurora je, naime, od Jupitera izmolila za svojeg muža Titona vječni život, no zaboravila je zatražiti i vječitu mladost, pa se on od starosti toliko sasuošio da se pretvorio u skakavca.

Nekolicina epigrama tematizira *ljepote pjesnikova zavičaja*. Učitelj Ivana Gundulića, Lopuđanin Petar Palikuća napisao je *In patriam suam encomiasticon*:

*Quae jacet Illyricis Elaphite nobilis undis
Insula Racusio subditur imperio.
Gignit parva viros, melius queis gurgite vasto
Nulla per aequoreum gens trabe currit iter.
Hic nemus Hesperidum, sunt hic Peneia Tempe
Sunt fontis latices, Naiadesque Deae.
Neptunus fert sceptra, Venus Cytharea videtur
Posthabuisse Gnidon, postque habuisse Cypri
I nunc, qui blateras, in nos mendacia scribe
Dentes ni cesses experiere meos.*³⁰⁶

Osim podatka o podložnosti otoka dubrovačkoj vlasti, informacije o tome kako su njegovi stanovnici odlični moreplovci i kako su prirodne ljepote takve da nadmašuju mnogi mitski *locus amoenus*, na kraju slijedi poanta koja epigram donekle kontekstualizira u

³⁰⁵ Usp. Ivan Bunić Vučić, *Plandovanja* 29: «Ćim gledam ja ružicu / koja ti zene u licu / i onu, Rakle mila, / kojom si se uresila, / ne umijem razabrati / ali si ti ruža, ali je ruža – ti.»

³⁰⁶ Tiskan u CERVA III: 42.

autorovu stvarnost: svakome tko brblja protiv Lopuda i protiv njega piše, subjekt prijeti da će ga ugristi, ukoliko ne prestane.

U Palikućinoj je pohvali Lopuda Venera bila ta koja zanemaruje Knid i Cipar radi elafitskog otoka; u Gradićevoj pak pjesmi pisanoj holijambom, *De insulae Jupanae amoenitate*, bogovima se daje na znanje da njihove gozbe nisu ništa prema obilju i kakvoći vina koje dolazi s drugog otoka u otočju – Šipana:

*Nullaque [insula] vite laetius calet, nulla
His gratiora pampinis gerit serta,
Praequis his adulto collibus mero vestras
Desiderare, Coelites, negat mensas.*³⁰⁷ (6-9)

Najčešća je asocijacija na spomen epigrama *satiričnost*; najjači je utjecaj, naime, na *Nachleben* ove vrste imao Marcijal, autor koji je vlastitu recepciju renesansu doživio nakon Boccacciova otkrića rukopisa i nakon prvoga izdanja 1471. Satirični epigrampi manje su, kako se na prvi pogled čini, česti od istovrsnih sastavaka u humanističkih pjesnika, kao što su, primjerice, Jan Panonije ili Marko Marulić. Ipak, stanovit broj satiričnih epigrama proizveo je Ignjat Đurđević. Zbirka *Poetici lusus vari* sadržava tekstove poput ovoga:

In quendam pauperem, qui se a Fabiis ortum ostentabat. Epigramma 63.

*Nasceris a Fabiis, certe id tua mensa fatetur,
Et tibi consuetos dat pia coena patres.*³⁰⁸

³⁰⁷ *Septem illustrium virorum poemata*, Amsterdam ²1672, str. 398.

Neki se siromah hvalio da potječe od slavnoga rimskog roda Fabijâ, a dokaz za to je sirotinjski grah (*faba*) koji obično jede.

Epigram koji izruguje domaćeg čovjeka koji se pravi da je otmjen stranac pojavljuje se u dvije verzije: *In Grillum Dalmatam italizantem. Epigramma 68* i *In Ulfum Bulgarum italizantem* (ZKD 443, str. 49). Usprkos visokom stupnju pretjerivanja koje proizvodi komičan efekt, fizioloških se objašnjenja ne kloni epigram *Ebrii epitaphium*:

Dum Bacchum iugulo, me bacchus, et impete caeco

Alter in alterius fata subinde ruit,

Pugnando cecidi sparsamque crux meraco

Cum victore simul victimam animam vomui.

Ut tamen implacidum veni ad radamanton, et illum

Feda exhalati perculit aura meri,

Pro pena fixum me nigro in margine iussit

Eternum Stygii cernere fontis aquas.³⁰⁹

Epitaf se kao lako odvojiva podvrsta epigrama pojavljuje sporadično (kao što je to slučaj u epigramu *Palicuchia in suum tumulum*).³¹⁰ Posebno je izdvojena veća skupina epitafa u Đurđevićevoj (?) zbirci od 22 latinska epitafa s naslovom *Aliquot lepidula epitaphia* (rkp. Dubravčić = ČULIĆ 286).³¹¹ Isti je pjesnik autor nešto dužeg epitafa francuskog kralja Luja

³⁰⁸ *Poetici lusus varii* br. 110.

³⁰⁹ *Poetici lusus varii* 103.

³¹⁰ CERVA III: 42.

³¹¹ O nesigurnoj atribuciji Đurđeviću usp. poglavljje 2. 1. 15.

XIV. (ZKD rkp. 443. str. 55). Prigodno epitafe pišu i Vitezović, Fran Gundulić i Liberal Ričardić, a u Vičićevu spjevu *Jišajida* pripovjedač na nekoliko mjesta u pripovjednu maticu spjeva ubacuje nadgrobnicu sv. Ani (V, 1021-1041), sv. Josipu (XI, 557-558), Herodovim žrtvama Dorki i Hanu (IX, 1174-1177).

Najveći je broj epigrama *prigodan*. Doslovno nema autora koji nije pisao prigodne epigrame, a najveći dio minornih autora poznajemo upravo zahvaljujući njihovim prigodnim tekstovima, ponajčešće tiskanima u svojstvu parateksta kakvu izdanju (Besali, Bogašinović, Filipi, Frančesković, Jordanić, Nenković, Szlavatus, Zlatarić). Tako, paradoksalno, pjesnički opus inače plodnog proznog pisca, povjesničara Ivana Tomka Mrnavića, moramo svesti na nekoliko epigrama-prigodnica.

Prigodnice pojedinog autora obično dolaze pojedinačno, no postoji primjer složenije autorske zbirke prigodnica jednomo adresatu: radi se Zmajevićevoj ediciji *Musarum corus* koju smo već spomenuli u vezi s prigodnim elegijama. Raskošno opremljena zbirka sadržava i 11 epigrama koje izgovaraju Muze, Apolon i Palada, a čija je funkcija u skladu s osnovnim zahtjevom prigodničarske poezije, ma koje vrste ona bila: povod za njezin nastanak nužno mora biti javne, društvene prirode, a ne privatne. Bodrenje vojnog mletačkog Mesije, zapovjednika Zena, koji će Mediteran oslobođiti od Turaka, čini se dostoјnim povodom.

Golem je udio prigodnoga pjesništva u ukupnome pjesništvu, a epigram i elegija samo su 'posude' raznih oblika koje drže prigodni sadržaj. U sedamnaestome stoljeću, zahvaljujući feudalnoj društvenoj podlozi na kojoj je funkcionalala književnost, proizvedene su velike količine prigodne poezije. Zahvaljujući tisku, ta je poezija i sačuvana. Danas je njezina vrijednost prvenstveno dokumentarna.

3. 4. Lirika

Za razliku od epigrama ili elegije, liriku je mnogo teže definirati, čak i s formalnog aspekta, budući da se ona u svojoj metričkoj raznolikosti opire čak i formalnom, metričkom određenju. I ostali aspekti novolatinske lirike mogu se samo djelomično izvesti iz onih funkcija koje je obavljala rimska lirika (i sama već uvelike transformirana u odnosu na grčku liriku). To su, prvenstveno, određena metričko-ritmička strukturiranost u ograničen broj stihova i strofa, stanovita društvena funkcija (npr. pohvala zaslужnika), kratkoća i zbijenost, subjektivnost, refleksivnost (PAULY 15/I: 246).

Mi ćemo za potrebe što jasnijeg razgraničenja lirike od epigrama ili elegije ovdje zagovarati formalno rješenje i lirskim tekstovima smatrati one tekstove koji su pisani u jednoj od lirskih strofa: sapfičkoj, alkejskoj, u nekoj od asklepijadskih strofa ili stihova, u anakreontiku, jambu ili nekoj od epodskih kombinacija stihova (najčešće heksametar koji se izmjenjuje s jambom ili katalektičkim daktiškim tetrametrom); nerijetko, premda ne u obavezno, lirski je tekst u naslovu označen kao *ode*.

Tematsku podlogu latinske lirike sedamnaestostoljetnih autora odredila je, kao što je to slučaj i u ostalih pjesničkih vrsta, pragmatička dimenzija književnosti: i lirika uglavnom ispunja kakvu religioznu (pohvala sveca) ili društvenu funkciju (pohvala javnih osoba, svjetovnjaka kao i svećenika).

Neki su autori ostavili mahom *religioznu liriku*, kao što je to slučaj s Franom Gundulićem i Kajetanom Vičićem. Gundulićeva rukopisna zbirka sadržava 23 lirska sastavka u raznim metrima, organiziranih u više-manje kompaktan lirski blok pjesama unutar zbirke (br. 14 ili 32-54 Priloga 1). Ode nerijetko zadržavaju svoju apelativnu funkciju i apostrofiraju naslovljenika, što je naznačeno u naslovu (*Ad D. Agnetem Virginem et Martyrem Ode XIII*,

br. 45); katkad je adresat apostrofe apstraktan (*Apostrophe ad scientias*, br. 48). U svojoj nemogućnosti da pri povijeda i tako semantički širi tekst, lirska se pjesma često koncentrira na detalj, pa makar to bile pelene malog Isusa (*De fasciis Christi infantis Ode 6*, br. 37), koje služe samo kao povod mislima od tome kako se Krist već rodio ranjen.

Vičićeva kompaktna zbirka lirike tiskana je u sklopu vrstovno raznolike edicije *Sacer Helicon*, s podnaslovom *Lyricorum liber unus*. Knjiga lirike sadržava deset oda, Djevici Mariji (1, 2, 8, 9, 10), sv. Kajetanu (3-4), Sv. Terezi (5), sv. Tomi Akvinskom (7), te jednu refleksivnu o ljubavi prema Bogu (6). Sve su ode pisane alkejskom strofom osim posljednje, koja je *Parodia ex Q. Horatii Flacci Lib. I. Ode. I. Ad Virginem Deiparam*, i oponaša metar svojeg uzora – manji asklepijadski stih; druga je nealkejska oda pisana razmjerno rijetkom većom sapfičkom strofom (Ode IV). Pjesme nerijetko imaju i podnaslov s 'kratkim sadržajem', a neke su i žanrovski pobliže određene odrednicom kao *epinicion* ili *nuptialis*.³¹² Drugi lirski kompleks u *Svetom Helikonu* nosi naslov *Montes Mariani* i u naizmjeničnim jampskim dimetrima i anakreonticima, unakrsno rimovanim, sadržava tekst vrlo blizak litanijama, s mnoštvom apostrofa i pohvala Djevici.

Đurđevićeve ode iz zbirke *Poetici lusus varii*, njih ukupno deset, mahom su religioznog sadržaja (*B. Aloysius Gonzaga inferno invictus. Ode anno 1700*, br. 17; *D. Francisci Xaverii bene repensus labor. Ode*, br. 101). Uglavnom slijede načelo pojačane apelativnosti karakteristično za antičku lirsku poeziju, a isusovački dril koji je Đurđević prošao odrazio se i na vještinu baratanja većim repertoarom metara (alkejska strofa, jamb, kombinacija daktijskog heksametra i tetrametra, asklepijadiske strofe). Posebnu metričku zanimljivost predstavlja pjesma br. 79, *Iter ad antrum Bethlemiticum. Stylo Livii Andronici, poetae vetustissimi iambici*, mješavina trohejskih i jampskeh stihova koja obrađuje betlehemske motiv. Metrička kompleksnost i nepravilnost zbirke ukazuje na plautovska

³¹² *Epinicion Immaculatae Virginis Deiparae Conceptioni* (Ode VIII); *Ode I. Nuptialis cum esset desparsata Mater Iesu Maria Joseph.*

cantica, nipošto na stihove Livija Andronika koji je Đurđeviću, kao i nama, mogao biti poznat samo iz nekolicine fragmenata. Gortanova analiza pjesme u leksiku i u metru otkriva komediografov utjecaj, te predlaže razlog zbog kojeg bi Đurđević mogao Livija Andronika staviti u naslov: naime, da prešuti Plauta kao (moralno) nepočudnog autora (GORTAN 1951: 192).

Junije Palmotić, od koga nam se sačuvalo malo latinske religiozne poezije, autor je himna svecima Kuzmi i Damjanu, koja je navodno imala i hrvatski prijevod (KÖRBLER 1912-1: 368-369).

Isti pjesnik, međutim, napisao je i *prigodnice* svojim sugrađanima i priateljima, rođaku Stjepanu Gradiću i Ivanu Buniću Vučiću. Alkejska oda Gradiću (ŠREPEL: 15-16) slavi intelektualne sposobnosti adresata i u diskretnoj aluziji na poznat stih *Felix qui potuit rerum cognoscere causas* (Verg. *Geor.* II, 490) definira Gradićevu 'odabranost' i poslanje:

*Felix! decoris cui favet optima
Fortuna votis, quem sapientium
Dictis honorandum catervis
Inserit ingeniosa virtus.* (41-44)

Nakon ovakve čestitke nužna je i stanovita doza provincijskog jala onih koji su ostali u zavičaju:

*At me hoc carentem munere detinet
Foecunda diris Insula viperis
Foecunda sylvis, duplique*

Grandiloqui memoranda semper

Pauli Periclo, fama licet loquax

Fictique cornix garrula gentibus

Hos reddat externis honores

Arbitrio popularis aurae. (45-52)

Palmotić, koji je službovao kao knez na Mljetu, perifastički određuje taj otok pod dubrovačkom vlašću kao šumovit otok pun zmija na kojem je sv. Pavao apostol doživio brodolom, premda se odmah izriče sumnja u tu teoriju; priča o malteškom / mljetskom brodolomu Pavla apostola kombinira se s legendom o sv. Pavlu Pustinjaku kojem je gavran donosio hranu.

Palmotićevo alkejska oda Buniću odgovor je na Bunićevu odu u 2. asklepijadskoj strofi (tiskane zajedno u RATKOVIĆ: 227-231), u kojoj je velik udio intertekstualnog materijala, a razmjerno malo referenca na izvanknjiježnu stvarnost, osim što, naravno, subjekt ode hvali besmrtno Palmotićevo pjesničko umijeće.³¹³ Palmotićevo odgovor, međutim, sadržava dosta 'izvanknjiježnog materijala', prvenstveno aluzija na tursku vladavinu koja je na Sredozemlju uzela maha. Bunić je 1645, kada je nastala oda, bio knez Republike, i to bi Dubrovniku trebalo ulijevati osjećaj sigurnosti usprkos turobnoj političkoj stvarnosti na početku Kandijskog rata:

Virtutis ergo dum comes aureae

Bonus Joannes invigilat tuis,

Ragusa, muris, vir sagaci

³¹³ Usp. pogl. 2. 1. 3.

Strenuus ingenio, manuque

Secura saevi vive periculi

Hoc lacrymoso tempore, nec minas

Fido superstantes ovili

Thericii timeas Tyranni. (21-28)

Posljednji stihovi nedovršene ode molitva su nebesnicima nakon što se izrekla bojazan za budućnost kršćanskih zemalja:

Vis o, supremi Coelicolae, lues

Arcete nostris moenibus horridas... (69-70).

Stjepan Gradić autor je nekoliko prigodnih oda, od kojih su neke i tiskane u skupnom izdanju *Septem illustrium virorum poemata* (Amsterdam 1672).³¹⁴ Uz nekoliko tiskanih prigodnica i gdjekoji rukopisnu (nedovršena oda koja amplificira *locus amoenus*, AMB 1212, str. 19-20), najzanimljivija je sapfička oda na str. 17-18 navedenog dubrovačkog rukopisa, tematski vezana uz elegiju *Ad Venerem Titiani artificio pictam, in aedibus illustrissimi d. Casanattae* tiskanu u drugom izdanju *Septem illustrium virorum poemata*, svojevrsnu antiljubavnu elegiju. Ista je nakana i nenaslovljene ode čiji je prvi stih *O Venus, Regina Gnidi, Paphique*: prve dvije strofe doslovan su citat Horacijeve pjesme *Carm. I*, 30:

O Venus, Regina Gnidi, Paphique,

Sperne dilectam Cypron, et vocantis

³¹⁴ Nataleu Rondininiju (*Ad Natalem Rondinimum, Alexandro VII P.O.M. ab epistolis ad principes*), Juniju Palmotiću (*Ad Junium Palmottam, scriptorem egregii poematis, de rebus a Christo Domino inter homines gestis, Illyrico carmine compositi ode*).

Thure te multo Glicerae decoram

Transfer in aedem.

Fervidus tecum puer, et solutis

Gratiae zonis properentque Nymphae,

Et parum comis sine te Juventus³¹⁵

Mercuriusque.

(1-8)

U Horacija lirskega subjekta moli Veneru, da ne ostavi svoja uobičajena prebivališta in neka se useli v kuću /'hram' djevojke Glikere, prema kojoj je sam imao stanovitih ambicija.³¹⁶ Gradićev lirskega subjekta tjerata naslikanu, Ticijanovo Venero da se zajedno skloni na svojem prstnjom kod Glikere, ker mora neporočnog svečenika Casanattu pustiti na miru da se druži izključivo s Muzama. Muze su kot poželjne in čedne pratiteljice spomenute v še jednom citatu:

Cum suis vivat, valeatque Musis (9),

parafrazi Katulovih stihov v istem metru iz *Carm. 11, 17*. Ono što čudi je činjenica da se v Katulovoj pesmi subjekt (posredno, preko 'vjernih prijatelja') obrača nevjernoj dragoj in v naglog obratu tona pesme (koja započinje s motivom odvajanja dvoje ljubavnika in prenosenja pozdrava preko treće osobe) poručuje joj v zadnjim dvjema strofama neka živi sa svojimi ljubavnicima, kadar ih več ima:

Cum suis vivat valeatque moechis (Cat. *Carm. 11, 17*).

³¹⁵ Hor. C. 1, 30, 8: Juventas.

³¹⁶ Grčko ime Glycera je v rimskoj književnosti ime kurtizana in ljubavnica (LEWIS & SHORT: s. v. «Glycera»).

Ostatak Katulove strofe, prilično vulgaran, Gradić nije parafrazirao.

Što dokazuje ovakva parafraza, u kojoj se moralno nepočudan tekst koristi u opravdane i časne svrhe? Osim što dokazuje da se Gradić razumije u pjesnički posao, daje naslutiti još nešto: sedamnaestostoljetni autori koriste građu koju im pruža cjelokupni korpus rimske književnosti neselektivno, ne uvažavajući više žanrovsku barijeru, ili pak barijeru između počudne ili nepočudne književnosti. Kršćanski ili barem moralno prihvatljivi sadržaji mogu se izlagati u 'starim posudama', pa makar se prije 'novog vina' u njima nalazio Plaut ili Katul.

3. 5. Ostali žanrovi antičkog podrijetla

3. 5. 1. Ekloga i idila

Teokritove kratke pjesme, na koje se Vergilije otvoreno poziva u svojim *Eklogama*, nose naslov *Idile*. Taj se termin upotrebljavao isključivo u vezi s Teokritovom zbirkom kratkih, međusobno tematski i oblikom različitih pjesama iz 3. st. pr. Kr, no renesansni su autori pastorala, adaptirajući Vergilijeve ekloge koje se otvoreno pozivaju na Teokritovo djelo, pojam idile shvatili i proslijedili u značenju kratke heksametarske pjesme s pastoralnim motivima, čija se radnja odvija u idealiziranom krajoliku (*locus amoenus*) (PAULY 3: 911). Takva se definicija uvelike slaže s definicijom bukolske poezije. Likovi ekloga su pastiri s glazbenim i literarnim sposobnostima koji u prirodnom okolišu raspredaju o pastirskom životu, pjesništvu, ljubavi i, diskretno, o politici; ekloge mogu biti monološke i dijaloške, s replikama, pa čak i pjesničkim nadmetanjima pastira (*carmen amoebaeum*). Kršćanska književnost adaptirala je žanr ekloge prvenstveno putem betlehemskog motiva, posjete pastira tek rođenome Isusu, a adaptaciju bukolskog pjesništva valja zahvaliti i Vergilijevoj 4. eklogi u kojoj se proriče rođenje dječaka za čijeg će se života vratiti zlatno doba. Za razliku od Vergilijevih suvremenika, koji su dijete identificirali s očekivanim sinom Marka Antonija i Oktavije (OCD, s. v. *The Eclogues*), kršćani su u njemu vidjeli Krista.

Na ovo se tradicionalno tumačenje oslanja i Đurđević, koji premda je posebnu pozornost posvetio pjesničkim razradama betlehemskog motiva, ima samo jednu pjesmu s podnaslovom *Idillum: Christo Domino nato* iz zbirke *Poetici lusus vari* (br. 19). Eklogu izgovara židovski pastir Nabatejac Himilkon, pred čijim himnom novorođenom Spasitelju priroda zastaje i sluša; slijedi 9 cjelina ispresjecanih refrenom, uglavnom u formi molitve i enkomija, u kojim se rođenje dječaka objašnjava kao početak zlatnoga doba apsolutnog

mira.³¹⁷ Refren koji se ponavlja u Đurđevićevoj eklogi, *Concine Bethlemis mecum de cautibus Echo*, naslanja se na Teokritovsku i Vergilijevsku tradiciju refrena u ovome žanru, premda se, za razliku od matičnih, antičkih tekstova, ovdje ne radi o čaranju.³¹⁸

I za tekst od kojeg nam se sačuvao samo naslov, Jelić-Dražojevićevu prigodničarsku «idilu», enkomijastičku rođendansku pjesmu *In natali Leopoldi Jacobi, archiducis, Leopoldi Caesaris filii Idyllium* (Venecija 1682) prepostaviti je da se oslanja na Vergilijevu četvrtu eklogu, tumačeći prijestolonasljednika kao Odabranika koji će suvremenom svijetu političkim potezima donijeti zlatno doba.

Autor je izgubljene ekloge i Dubrovčanin Bernardin Liberal Ričardić. Podatak o tekstu pod naslovom *Tyrsis cum Menalca de bello conqueritur, quibus supervenit Corydon pacem nuncians. Ecloga* prenio nam je Saro Crijević.

Rukopis AMB 802 sadržava poeziju anonimnog pjesnika iz sredine sedamnaestog stoljeća, a među poezijom iz toga rukopisa nalaze se i dvije ekloge: prva nosi naslov *Sibilla*: dvojica pastira, Sephis i Arnos, odlaze starcu Liziji (*Lysias*), željni njegova pri povijedanja; on ih šalje Eritrejskoj Sibili koja proriče rođenje Bogorodice i Isusa. Druga je elegija, *Nicander*, po svemu sudeći poganskog sadržaja, odnosno nema otvorenih referenci na kršćanstvo: pastiri Tityrus i Lycidas nadmeću se u idealiziranom krajoliku u pjevanju. U takvu ambijentu prisutni su tipični akteri, Pan, nimfe (Hamadrijade, nimfe drveća), satiri. Neka od imena koja se spominju, Aminta (Amyntas) i Amarilida (Amaryllis) upućuju na vergilijevski uzor.

Bukolski motivski kompleksi prešli su i u neke druge stihovane vrste, naime u ep: Vičićeva *Jišajida* u sceni poklonstva pastira «antikizira» biblijsku scenu putem kataloga

³¹⁷ Usp. Đurđevićovo *Alludunt tygres pecori, mollesque iuvencos / Lambens ursa fove, tenero lupus accubat haedo* (*Christo Domino nato*, 39-40) s Vergilijevim *ipsae lacte domum referent distenta capellae / ubera nec magnos metuent armenta leones* (*Ecl. IV*, 21-22).

³¹⁸ Usp. Verg. *Ecl. VIII*, 21 (*Incipe Maenalios mecum, mea tibia, uersus*) i *VIII*, 61 (*Desine Maenalios, iam desine, tibia, uersus*) s Đurđevićevim *Desine Bethlemiis mecum de cautibus Echo!* (59); Theocr. *Idyll. II*.

pastira koji su se došli pokloniti novorođenom djetetu: intertekstualna igra s Vergilijem izražena je u 'bukolskom odsječku' devete knjige. Imena pastira³¹⁹ sva, osim imena Doril (*Dorylas*), preuzetog iz Ovidijevih *Metamorfoza*,³²⁰ potječu iz Vergilijevih *Ekloga*.

3. 5. 2. *Fasti*

Tradiciju kršćanskih pjesničkih *fasti*, svojevrsna kalendara koji obrađuje po zajednicu važne događaje i pokušava naznačiti dataciju i objasniti podrijetlo pojedinih blagdana, u hrvatskoj latinističkoj poeziji najbolje predstavlja djelo *De diebus fastis* Šibenskog humanista Jurja Šižgorića (c. 1445–1509?). Taj kalendar crkvenih svetkovina iz svojeg žanrovskog uzora, Ovidijevih *Fasti*, preuzima podjelu na jedinice teksta koje odgovaraju mjesecima, što se ne može reći za sedamnaestostoljetnog predstavnika istoga žanra, Lopuđanina Nikolu Brautića.

Podjelu na mjesece u tiskanu Brautićevu *Martirologiju*³²¹ primjećujemo samo u tekućoj glavi izdanja. Tekst, odnosno više tisuća distiha međusobno odvojenih podnaslovima nižu se podijeljeni prema danima u godini, a za svaki dan nudi se dvadesetak tekstova koji parafraziraju (prije nego tumače) neki aspekt života i djelovanja nekoga od svetaca koji su ubilježeni u pojedini dan kalendarske godine. U *Martirologiju* nema teksta dužeg od jednog elegijskog distiha, pa premda je autor baštinio stih Ovidijevih *Fasti*, nema ni govora o kontinuitetu kazivanja i uzročno-posljedičnim odnosima zbivanja u prirodi, povijesti i

³¹⁹ Tityrus, Corydon, Menalcas, Aegon, Mopsus, Daphnis, Thyrsis, Alexis, Lycidas, Phyllis, Galatea, Palaemon, Dorylas (IX, 17, 430-450)

³²⁰ *Dorylas* u Ov. *Met.* 5, 129, 132 nije pastir, nego zemljoposjednik!

³²¹ *Martyrologium poeticum sanctorum totius Italiae et eorum qui in Martyrologio Romano continentur, cum Christi genealogia et quindecim mysteriis Sanctissimi Rosarii* (Rim 1630). Za djelo usp. pogl. 2. 1. 2.

religioznom životu zajednice koji Ovidije i Šižgorić žele postići. Primjer Brautićeva diskurza visoke metaforičnosti i niske obavijesne vrijednosti neka bude distih o sv. Petru i Pavlu:

Lumina restituit coelis Urbs bina, retentis

Pignoribus sacris, sanctificata datis. (p. 295)

3. 5. 3. Epitalamij

Epitalamij, svatovsku pjesmu koja je već u rimskoj književnosti bila isključivo literarna vrsta bez podloge u pučkim običajima, po uzoru na sedamnaest sačuvanih rimskih epitalamija (Katul, Stacije, Auzonije, Klaudijan) obnavljaju humanisti.³²² Od početka 16. stoljeća epitalamiji se tiskaju; njihova hiperprodukcija izaziva degeneriranje, pa se tako (prema V. Tufte) «u XVII. stoljeću epitalamiji ... svode na repetitivne i formulačne panegirike darežljivim naručiocima» (JOVANOVIĆ 1994: 59).

Što se tiče hrvatskih autora u tome stoljeću, ovakva je procjena djelomično točna. Profesionalni autor epitalamija po svemu sudeći bio je Đurđević: za vrijeme svojega 'izgnanstva' u Napulju (1710–1713) napisao je tri poznata epitalamija. Prvi, *D. Ignatii Giorgii Benedictini in felicissimas nuptias D. Paschalis Gaetani de Aragona... Epithalamion*, nastao je povodom svadbe Pascalea Gaetana od Aragone, grofa d'Alife i darmštatske princeze Marije Magdalene di Croy. Tekst ovoga svatovca obuhvaća 93 heksametra i pripada u tzv.

³²² Za adaptaciju rimskog epitalamija kod Mateja Andreisa usp. JOVANOVIĆ 1994. Usp. ibid. i pregled literature o epitalamiju.

epske narativne epitalamije.³²³ Na početku pripovjedač zaziva Auroru, računajući na erotski potencijal personificirane boginje svitanja («*Pieridum nutrix Aurora, sed hostis amantum*»); slijedi najava teme: pohvala zaručnikâ i njihovih obitelji. Kao praočac i 'zajednički nazivnik' obaju obitelji javlja se lik kralja Karla V, pretka i španjolskih i njemačkih Habsburgovaca, koji žali što osobno (budući mrtav) ne može prisustvovati svadbi, pa zato šalje lokalne (napuljske) nimfe (Egle, Nesis, Inarime, Vesbias) u Darmstadt gdje će mladoj na dar donijeti skupocjen prsten. U drugoj polovici epitalamija, nakon što nimfe otpjevaju svoju svadbenu pjesmu, pripovjedačev glas preuzima njihov lirske diskurz i, napustivši svako pripovijedanje, niže kratke himničke cjeline isprekidane politički obilježenim pripjevom *Surgite majores Carolo nunc Caesare taedae.*³²⁴

Drugi Đurđevićev epitalamij, *Plausus Musarum sive in easdem nuptias Evionistikom*, dio je veće tiskane cjeline pohvalnica (*Varii componimenti per le faustissime nozze degli Ecceletissimi Signori D. Nicolò Arrigo Loffredo ... e D. Ginevra Grillo ...*) koju je 1712. objavio Napuljanin Giuseppe Sorge. I ovaj epitalamij može se svrstati u epske: nakon vjenčanja dvoje velikaških potomaka, Kaliopa skuplja napuljske pjesnike i drži im govor o slavnim precima Lofreda. Na nebu prikazuje niz kipova obiteljskih predaka, među kojim se ističe slika upravo novovjenčanog para. Pripovjedač opisuje prizor mladog para okruženog andeoskom djećicom; u tom prizoru i Venera odrješuje svoj pojас – *cestos* – te širi draguljima optočen sjajan natpis *Gloria Lofredo formosam Grillida iunxit*. Statičnost i opis slike skloni smo dovesti u vezu s modernim emblematskim pjesništvom; no prava pripovjedačka zaigranost sastoji se u pohvali kompilatora prigodne zbirke – Sorgea – unutar teksta pjesme (126), kao i u citatu Katula u završnim stihovima epitalamija:

³²³ Podjela epitalamija na epske i lirske (R. Reitzenstein) tiče se ponajviše izbora metra, no i organizacije teksta (JOVANOVIĆ 1994: 58). Epski se epitalamiji dalje dijele na deskriptivne (ukoliko je težište na opisu svadbene ceremonije) i narativne (ukoliko se pripovijeda pretpovijest svadbe, snubljenje mlade, zaruke i sl.).

³²⁴ I aktualni je habsburški car bio Karlo, Leopoldov sin Karlo VI (1711–1740).

*Vivat io, Henricus, vivat Genevra beatis
Auspiciis; Hymenaee, io, Hymen, o Hymenaee,
O Hymenaee pari vix unquam cognite taeda.*

(131-133)

Slijedi lirske epitalamije u 1. asklepijadskoj strofi u 50 stihova. Pohvala obitelji, poticaj na slavlje i dobre želje tri su okosnice pjesme, čiji je sadržaj čak prepričan u naslovu (*Potissimum Horatiano metro celebrandas esse hasce nuptias Poeta monet: inde fausta excellentissimis conjugibus ominatur*).

Lirske epitalamije i fiktivni, religiozni epitalamij Kajetana Vičića u slavu braka Djevice Marije i Josipa, predstavljen kao nastao 'povodom' toga vjenčanja. Tekst alkejske ode od 44 strofe himničkog je karaktera, i simulira neposrednu situaciju vjenčanja, odnosno iskonski epitalamij – pjesmu koja se pjevala prilikom odvođenja mlade u bračnu ložnicu i ispred nje. U kršćanskoj verziji, dakako, hvale djevičanska čistoća i suzdržavanje od konzumiranja braka u oba bračna partnera, pa nema razloga zazivati Veneru; ni Lucina, čuvarica bračne ložnice, neće biti potrebna:

*Procul marita Virgine Cyprides
Recede Iuno pronuba: ludicrae
Silete lascivaeque musae;
Et thalami genialis absit
Lucina custos...*

(117-120, *Sacer Helicon* str. 304).

Autor je jednoga epitalamija i Vitezović. Točnije, njegov *Votum Martio-nuptiale*³²⁵ kombinacija je epinikija i epitalamija, s time da je heksametarski tekst tehnički izведен kao niz anagrama. koji premeću zadani pojam *Maximilianus Dux Bavariae elector*. 'Službenih' anagrama ima dvanaest, uz dva moguća koja se iznose u fusnoti. Prvi anagram pritom funkcioniра као refren (*Nixum a laude Jubar, Leo recte, in maxima salve*).

Najambiciozniji latinski epitalamij sedamnaestog stoljeća, Caramaneov heksametarski svatovac od 318 stihova s naslovom *In auspiciatissimas nuptias illustrissimi ac excellentissimi d. d. Nicolai Venerei et illustrissimae ac excelentissimae d^{ae} d^{ae} Albae Iustinianae*, prema sadašnjim spoznajama, nije tiskan.³²⁶ Najveće dijelove epski impostiranoga teksta izgovara Venera, koja, navodno, majka i rodonačelnica obitelji Venier (lat. Venerei): ona je primalja na rođenju muških članova te obitelji, a prate je tri Gracije.³²⁷ Potomci iz obitelji Venier, pa tako i mladoženja, uvjerava Venera svojega sina Amora, usporedivi su s ostalim Venerinim sinovima:

*... Prorsus ut humano non possit sanguine credi,
Divina sed stirpe satus; memetque videtur
Aeneae par, parque tibi, iactare parentem
Posse, supergressus mortales indole mores.* (29-32)

Laska mladoženji nastavlja se u zgodno zamišljenoj fabuli: dok Venera nije pazila, Minerva je ugrabila priliku i ubacila se kao primalja u trenutku kad se rađao Niccolò; tako ga je uzela pod svoje, pa je dječak osim ljkosti naslijedio i iznimnu pamet i dar za razne

³²⁵ *Fata et vota* II, 3, str. 281-285.

³²⁶ Arheološki muzej u Splitu, 50b56-1, fol. 54-61v.

³²⁷ *Usque meo nam ferre dedi cognomina stirpi / Illius ut possim (!) quodammodo mater haberi* (50b56-1, f. 56, stih 14–15).

discipline; jahanje, vojnu disciplinu, pa čak i slikanje, kaže Venerin izvještaj Amoru o mladoženjinu djetinjstvu. Budući da je došlo vrijeme da se ženi, ona šalje sina da zabije jednu od svojih sudbonosnih strelica u njezina štićenika, dok će drugu upotrijebiti na mletačkoj nevesti iz kuće pravednika, roda Justinijana. Nakon pohvale druge obitelji slijedi pripovjedačev izvještaj o tome kako su se mladi smjesta zaljubili i kratak opis vjenčanja, ukrasa, nevjestine odjeće.

Novootkriveni prigodni svatovski tekstovi – to će reći, gotovo svi ovdje navedeni epitalamiji – zanimljivi su ponajprije iz dvaju razloga. Prvo, otkrivaju neke pragmatičke aspekte pjesnikovanja poznatih pjesnika (a to se naročito tiče Đurđevića); osim toga, u nekim slučajevima, naročito kod Caramanea, ukazuju na priličnu pripovjedačku osposobljenost autora koji nije ostavio mnogo duljih latinskih epskih tekstova.

3. 5. 4. *Metamorfoza*

Tema pretvorbe ljudskoga bića u životinju, biljku, kip ili kakav drugi oblik prisutna je već u grčkoj književnosti, a svoju je najveću i najutjecajniju primjenu doživjela u Ovidijevim *Metamorfozama*, epskome kompendiju 250 labavo vezanih mitoloških priča kojih većina uključuje element pretvorbe (CONTE, 1994: 353-354).

Metamorfoza nije poseban književni žanr, nego «poseban tip mita» (PAULY 8: 76), odnosno (pred)književni oblik nalik onima koji se «trajno nalaze u nekom drugom agregatnom stanju» (JOLLES: 13). Metamorfoze u svojoj kultnoj, predknjiževnoj fazi postoje u obliku priče koja se trudi objasniti podrijetlo pojavnog svijeta, a jezično uobličene u književnosti predstavljaju izolirane mitološke ili pseudomitološke epizode koje mogu ući u

razne žanrove (kao, primjerice, roman, kao što su Apulejeve *Knjige metamorfoza / Zlatni magarac*).

Novolatinski pjesnici sedamnaestoga stoljeća pišu samostalne heksametarske sastavke koji obrađuju jednu zasebnu pretvorbu. Najpoznatiji primjeri takva pjesništva u hrvatskome su latinizmu četiri metamorfoze Ignjata Đurđevića iz zbirke *Poetici lusus varii*. Na narativnoj osnovici i s pomoću klasičnomitološkog repertoara likova Đurđević prikazuje postanak ‘novih’ biljaka i tvari. Prva metamorfoza, *De herba tabacco metamorphosis* (*Poetici lusus varii* br. 3, ed. Gortan 1956: 91) prikazuje postanak duhana; druga, *Caphei Thracis in plantam sui nominis metamorphosis* objašnjava postanak kave (*Poet. lusus* br. 4; ed. Gortan 1956: 93); treća, *De origine cocolatis sive Psicri pueri in cacaum, Thermidis puellae in vaginulam et Glicerae anus in mellitam arundinem metamorphosis*, nastanak čokolade i njezinih sastojka, kakaa, vanilije i šećerne trske (*Poet. lusus* br. 38; ed. Gortan 1956: 142); četvrta, *Melanionis in pulverem tormentarium metamorphosis*, prikazuje postanak baruta (*Poet. lusus* br. 90; ed. Gortan 1956: 199).

Biljke i tvari čiji postanak Đurđević 'objašnjava' razmjerno su novi proizvodi, odnosno sirovine na europskom tržištu, uvezeni iz prekomorskih zemalja ili s Istoka (barut). Tradicija pisanja o novosvjetovnim delicijama u novolatinskoj didaktičkoj poeziji već postoji početkom 18. stoljeća, u trenutku kada Đurđević, pretpostaviti je, piše svoje četiri metamorfoze. Naime, napuljski isusovac Tomasso Strozzi (1631–1701) među svojim nabožnim pjesmama iz zbirke *Poemata varia* (Napulj 1689) objavio je i epilij *De mentis potu, sive De cocolatis opificio*. Čokolada, vruć aztečki napitak, preko španjolskog je imperija dospio i u napuljsko kraljevstvo. Fama koju je čokolada stvorila – naime, kako stimulira umoran pjesnikov um –

postala je topos u novolatinskoj poeziji koja tematizira, uz čokoladu, i druga dva nova opijata: kavu i duhan (HASKELL: 82-83).³²⁸

Oslanjajući se na tradiciju latinskih sastavaka o navedenim tvarima, Đurđević se ograničio na četiri izolirane metamorfoze, u kojima ništa ne upućuje na ambiciju da ih uklopi u neko opširnije epsko djelo. Posebnu ćemo pozornost obratiti na dvije metamorfoze: o postanku duhana i o nastanku kave.

Duhan je nastao tako što je Jupiterova munja pogodila Brazila, divljaka i ljudoždera koji je u novome svijetu iskvario iskonski nevine narode i natjerao ih na kanibalizam.³²⁹ Točnije, Jupiter je kanio ubiti Brazila, no Pluton ga je (i sam negativac, dakako), da bi ga spasio od sigurne smrti, pretvorio u grm duhana. Munja je samo oprljila Brazilovo lišće, no pouka i budućnost je jasna: ono što je on radio ljudima, vratit će mu se: žvakat će ga, sjeckati na komadiće, paliti; njihove će ga nosnice, kada ga samelju u prah, ušmrkavati; plakat će za njim kada ga budu žvakali i ušmrkavali, i to će biti kazna za sve što im je učinio. Zanimljiva je etimologija naziva *tabacco*:

Juppiter at fremitu, tonitrum quod vinceret omnem,
«Te primae», dixit, «rapuerunt Tartara poenae,
Te nemo servabit ab hac (sic nomina germen
Traxit et hinc plantam Satyri dixere Tabaccum... (62-65)

³²⁸ Ibid. autorica nabraja i sljedeće naslove: Raphael Thorius, *Hymnus Tabaci* (Leiden 1625), Pierre Petit, *Thea, sive De Sinensi herba Thee carmen* (Pariz 1685), Thomas Fellon, SJ, *Faba arabica* (Lyon 1696), Guillaume Massieu, *Caffaeum, carmen* (Pariz 1738) i dr. (HASKELL: 83, bilj. 30).

³²⁹ Za Brazil kao divlju i opasnu zemlju usp. Vičić, *Jišajida*: donijevši mir na svijet boginja *Pax* sapela u okove svojega oca Marsa i odnijela ga preko Pacifika do otoka na suprotnoj strani svijeta, pokraj Brazila, i tamo ga zatvorila u pećinu.

Etimologija je nešto jasnija u imenu Kafeja, divljaka koji provalio u Bakhov grad Nizu i uništio mu vinograde. Na Bakhov mig Kafej se pretvara u grm kave:

*At Capheus verbis ictus ceu fulmine parvam
Cogitur in molem corpusque virescere cernit,
Vidissetque suas frondes cumulataque baccis
Brachia, ni tenues petiisset spiritus auras.* (45-48)

Kafej je pritom Tračanin, što je dobra podloga za suptilnu političku poruku:

*Priscum nomen inest. Ast hinc cognata propago,
Qui Rhodopen, Hebrumque tenent, Arabesque Getaeque
Bassaridum ciatos Bacchique odere liquorem
Deque suo Capheo succos paterasque calentes
Mutato de fratre bibunt. Sic ulti ab orbe
Pellit adhuc mollem Capheus post fata Lieum.* (49-54)

Odnosno, objašnjava se zašto muslimani (=Turci) ne piju vino, već kavu.

Osim Đurđevičevih samostalnih metamorfoza, jednu nalazimo u Caramaneovu opisu jednog padovanskog vrta. Ta je metamorfoza, zapravo, vrlo tipična, budući da opisuje postanak cvijeta mimoze.³³⁰ Jupiter je djevicu Aeschynomene (koja se na latinskom zove Pudica) pretvorio u cvijet kao kaznu što joj se nisu svidjeli muškarci.³³¹

³³⁰ Pretvorbe u cvijet su vrlo česte, a vjerojatno je najpoznatija Narcisova pretvorba.

³³¹ *Viridarium illustrissimi ac excellentissimi d.d. Ioannis Francisci Mavroceni patricii et senatoris Veneti quod est Patavii ad Divi Maximi, descriptum ab Antonio Matthiasaevio Caramanaeo Dalmata Issensi Issae per Franciscum Radossium superiorum permissu ac privilegio. 1710.*

Stanovit je broj metamorfoza uključen u Vičićev religiozni ep o životu Djevice Marije.

U tekstu *Jišajide* tema metamorfoze pojavljuje se u sedam navrata: VII, 10, 300-371 (Golijak i Perilija); VIII, 22, 607-615 (Kalista); VIII, 40, 1068-1082 (Baukida i Filemon); X, 31, 826-834 (Tifoej); X, 35, 912-949 (Izidin izvor); XI, 27, 798-831; 28, 871-895 (cvijet Kristove muke); XI, 32, 1031-1041 (Nioba).

Priča većine metamorfoza uključenih u diskurz *Jišajide* preuzeta iz Ovidija. Posve je originalna jedino metamorfoza o Golijaku i Periliji; metamorfoza o cvijetu Muke (*flos passionis, passiflora incarnata*) oslanja se na Vičiću razmjerno suvremenu legendu o nastanku toga američkoga cvijeta iz kaplja Kristove krvi.

Radnja metamorfoze o Golijaku i Periliji smještena je na područje današnjega grada Rijeke: pripovjedač proširuje motiv potočića Perilije i objašnjava njegov postanak i postanak brda Goljak. Kao što je to slučaj i u Ovidijevim metamorfozama, ljudski se likovi nađu u nemilosti kakva boga ili lika koji posjeduje nadnaravnu moć. Kvarnerska vještica pretvorila je dvoje mladih ljubavnika u potočić, odnosno brdo, jer je mladić Golijak odbio uzeti njezinu kćer za ženu. Rezultat toga događaja u neodređenoj prošlosti osjeća se ‘još i sada’; potočić je, uz to, zadržao i djevojčino ime:

Garrit adhuc et adhuc labens sua murmurat unda,

Atque eadem gaudet velut ante Perilia dici. (VII, 10, 370-371)

Metamorfoza o cvijetu Muke odvija se u posljednjim satima Kristova života: za vrijeme molitve u Getsemanskom vrtu kaplje krvi padaju na tlo, na kojem se pretvore u cvijet. Pripovjedač ne propušta spomenuti slične primjere iz antičke mitologije u kojima iz krvi nastaje cvijet: slučaj mladića Hijacinta kojega je Apolon slučajno u igri usmratio diskom i nakon toga pretvorio u cvijet (Ov. *Met.* 10, 174-219) i Ajanta koji se ubio od bijesa što je

Ahilejevo oružje dobio Odisej, a ne on (Ov. *Met.* 13, 384-398). I jedan i drugi cvijet ostali su slavni ‘do dana današnjeg’:

*Mansit honor flori; siquidem celebranda redibant
Annua praelata Graiis Hyacinthia pompa.* (XI, 27, 821-822)³³²

Nakon iscrpna opisa cvijeta i razgovora anđela s Isusom (XI, 28, 832-870), metamorfoza se nastavlja: anđeo se ‘smiluje’ cvijeću i spašava ga od Židova odnijevši ga u Zapadnu Indiju, odnosno Ameriku. Ne propušta se za metamorfozu važan element imenovanja novonastalog bića: ime je cvijetu dao ‘pohlepni istraživač svijeta i odvažan moreplovac’, Španjolac, nazvavši ga *granadillom*.³³³

Metamorfoza o Kalisti (Ov. *Met.* 2, 401-530) koju je ljubomorna Junona pretvorila u medvjedicu, Jupiter postavio na nebo, a Ocean joj na Junoninu molbu zabranio da uranja u nj, umetnuta je u digresiju u osmoj knjizi *Jišajide* kako bi se prikazalo mjesto radnje: Mars je, naime, protjeran na otok kraj Brazila, na drugu stranu svijeta, gdje boravi Kalista (= zvježđe Medvjeda) dok ga mi (=Europljani) ne vidimo (VIII, 22, 607-624).

Preostale tri metamorfoze u *Jišajidi* ne prikazuju postanak stvari, nego služe kao *comparatum* za pojedine situacije iz Isusova, odnosno Marijina života. Ovidijeva priča o Niobi služi kao najbolji (iako, naravno, po intenzitetu i važnosti mnogo slabiji) mitološki pandan Marijinim bolima: obje su, naime, izgubile djecu. Priča o starom bračnom paru Baukidi i Filemonu, čiju su skromnu kućicu bogovi poštanjeli u potopu, a zatim je pretvorili u hram (Ov. *Met.* 8, 616-720) odgovara legendi o Marijinoj kućici koja je, sletjevši konačno u

³³² Ov. *Met.* 10, 217-219.

³³³ Slično u didaktičkom spjevu *Horti* francuskog isusovca Renéa Rapina (1621–1687) (HASKELL: 28).

Loreto, postala crkvom. Pripovjedač u usporedbi dviju pretvorba naglašava fiktivnost antičke priče i istinitost kršćanske legende.³³⁴

Metamorfoza koju kod Ovidija priča jedna od Pijerovih kćeri, o tome kako su se bogovi sakrili pred divom Tifoejem u Egipat i tamo pretvorili u razne životinje (Ov. *Met.* 5, 294 i d.) služi kao *comparatum* Isusovu boravku u Egiptu: Isus-Bog se također sakrio pred Herodom. Razlika je, naravno, prisutna: pripovjedač apostrofira Nil (Egipat) i naglašava kako su ti su bogovi bili lažni, dok je Isus pravi.³³⁵

U Vičićevu djelu metamorfoza nije ideološki neovisna: ona služi kao instrument uzdizanja kršćanske vjere. Antički mit pritom funkcioniра kao *comparatum* kršćanskom, neka vrsta lažne praslike, a usporedba između njih odvija se po nesličnosti: odgovarajuće su situacije iz svete povijesti značajnije i dalekosežnije nego one iz literature. U ovoga autora za zaigranost i neobveznost Đurđevičevih metamorfoza nema mjesta.

3. 6. 1. Sonet

Jedini primjerak tako izrazito novovjekovne lirske vrste kao što je sonet Đurđevićeva je latinska pjesma br. 104 iz zbirke *Poetici lusus varii*. Sonet nosi talijanski naslov, ili točnije, talijansko-latinski: *Sonetto latino sopra S. Caterina vergine e martire liberata dal tormento della rota. Epigramma 58.* Posljednji dio naslova, oznaka broja epigrama, kazuje nam kako je Đurđević žanrovski pokušavao 'ugurati' tekst koji je izvan svih antičkih žanrovskih sustava u taj sustav: podveo ga je pod epigrame. I ne bez razloga, sudi li se prema sadržaju pjesme i

³³⁴ *Hic si ficta iuvat veris componere*, (VIII, 40, 1068); ... *Pelignus talia vates / Dum commenta dabat, veram Iudaea parabat / Commenti formam: minor ipso est fabula vero* (VIII, 40, 1080-1082).

³³⁵ *Totum fuit id si fabula mendax, / Nec fera, nec numen, nulla hic mendacia: verus / Hic puer et Deus, quem tulare protegis, exul* (X, 31, 846-848).

naglašenoj inovativnosti i obratu na njezinu kraju. No i to što je autor stavio talijanski naslov sonetu, znak je jasne svijesti o tome kojoj književnoj tradiciji sonet kao vrsta pripada.

Verzifikacija soneta nije kvantitativna, a ne naslanja se ni na srednjovjekovno silabičko stihotvorno načelo latinskog pjesništva. Stihovi, razmješteni u dva katrena i dvije tercine, jedanaesterci su s naglašenim (6. i) 10. slogom, kako zahtijeva ritmička struktura talijanskog soneta. Na mjestima gdje postoji prevelik broj slogova, slogovi se reduciraju sinicezom (stapanje dvaju susjednih vokala koji pripadaju različitim slogovima unutar riječi u diftong) i sinalefom (stapanje završnog vokala riječi i početnog vokala naredne riječi u diftong). Rima je u katernima obgrljena, a u tercinama ima shemu *cdc dcd*.³³⁶

U tekstu se evociraju neki trenuci legende o sv. Katarini Aleksandrijskoj, mučenici koju su krvnici htjeli razapeti na kotač, koji se međutim raspao, pa su joj u bijesu mačem odrubili glavu. U sonetu o maču nema govora (taj se dio priče pojavljuje u epigramu koji slijedi), no kršćanska se priča o neuspjelom razapinjanju na kotač evocira uz obilatu pomoć antičkog mitološkog aparata:

Incumbit rotae Nemesisque verba

Minarum vomit fremitu admirando

In seque raptim rediens rotando

Furit insana vi Parca superba.

Versa est in rotam Lachesis acerba,

5

Ut sit Ixion, quem rapit volando.

Nec maior turbo premit arva, quando

Teritur nube ardente arbos et herba.

³³⁶ Za metričku analizu soneta usp. GORTAN 1963.

Prava je (anti)junakinja prvih dvaju strofa bijesna Parka, koja se kroz medij kotača sprema nauditi svetici. U drugom je katuenu bilo mjesta i za poredbu silovitih okretaja kotača i olujnog vihora. No lirski subjekt s izlaganja prelazi na apostrofu: obrativši se djevici Katarini izlaže joj opcije, za slučaj da se preda kotaču i za slučaj da taj naum propadne:

Quid cessas, Virgo? Te rota frementi

ceu serto cinge, ni Deum vis una

10

auferat rotae vires imminentis.

Si rotae insistes, reor, opportuna

Eris fortuna tuo, Virgo, clienti.

Si non insistes, maior es fortuna.

Sadržaj soneta zacijelo nije bio uzrokom odabira baš ovoga oblika, budući da ne 'očiju' s otvoreno petrarkističkim sadržajima koji bi potkrepljivali njegovu intertekstualnost. Razlog uzimanja upravo ovoga oblika držat ćemo, stoga, eksperimentalnim.

3. 6. 2. Anagram

Prema definiciji koju nudi novija leksikonska literatura specijalizirana za pitanja književne poetike, anagram u općem smislu jest premještanje slova unutar riječi ili fraze s ciljem da se dobije nova riječ ili fraza.³³⁷ Anagram kao književni oblik trodijelna je tvorevina koja se sastoji od zadanog pojma (*programma*), njegove premetaljke (*anagramma*) i stihovanog tumačenja novonastalog pojma (*exegesis*), najčešće epigrama, u kojem se obavezno rabe riječi iz anagraama, bilo kao gotovi stihovi i fraze, bilo u dijelovima.

Autor najvećeg broja anagraama i najveći profesionalac u njihovu sastavljanju bio je Ritter Vitezović. Njegovi anagrami gotovo redovito se sastoje od triju navedenih obaveznih dijelova, zadanog pojma, njegove premetaljke i tumačenja u stihu. Broj Vitezovićevih anagraama na pojedini zadani pojam varira od jednog do čak 73.³³⁸

Anagram je svjesno proizveden, u velikoj mjeri konstruiran, umjetan verbalni oblik. Pretpostavka za uredno funkcioniranje anagraama jest, s jedne strane, pjesnik sposoban za sofisticirane postupke s verbalnom građom, a s druge, da bi anagram doživio valjanu recepciju, potreban je čitatelj sposoban da prepozna prisutnost anagraama i prihvati novonastalu riječ u kontekstu u kojem se ona pojavljuje. Anagram stvara dodatno značenje koje je potrebno iščitati; on semantički širi prvotni, zadani pojam.

U sklopu anagraama postoji, dakle, doslovan zadani pojam, a preslagivanjem njegova jezičnog materijala (preslagivanjem označitelja) otvaraju se vrata sasvim novim značenjima. Premetanjem nečijega imena, prezimena, odnosno titule, dobiva se fraza koja predstavlja «skriveno značenje» zadanoga pojma ili fraze; «dokaz» da je novootkriveno tajno značenje

³³⁷ Usp. Henryk Baran, «Anagram» u: PREMINGER-BROGAN: 69-70.

³³⁸ *Programma «Comes Petrus Riceiardi»* (Grof Petar Ričardić) premeće se 73 puta u heksametarskoj pjesmi *Novus Skenderbeg. V. Otia metrica* (NSK Zagreb, R 3461), fol. 64-76. Ova je pjesma ujedno primjer sekundarnog tipa anagraama, budući da anagram tu nije primarni oblik, nego se kao postupak sporadično javlja u duljoj pjesmi.

ispravno i valjano iznosi se tumačenju; ono fungira kao «razrješenje», kao interpretacija rezultata dobivenih premetanjem. Na djelu je postupak srođan izradi natalnog horoskopa (i ne spominjemo ga uzalud, budući da je Vitezović, između ostalog, izrađivao horoskope), samo što podaci potrebni za interpretaciju nečije osobnosti i sADBINE ne leže u datumu rođenja, nego u nazivu, odnosno imenu. Premetanje i reinterpretacija zadanoga pojma dovodi označitelj (npr. osobno ime) i označeno (sADBINA, poslanje i kvalitete te osobe) u motiviranu vezu, negirajući arbitarnost jezičnoga znaka (pretpostavlja se, naime, da se netko ili nešto ne zove slučajno tako kako se zove).³³⁹

To ukazuje na drugačiji i kompleksan odnos prema jeziku. Na djelu je, prema Gustavu Renéu Hockeu, jednome od ključnih istraživača fenomena književnog manirizma, «magična simpatija znaka prema označenom», inače «jedna ... od temeljnih ideja kabalistike» (HOCKE 1984: 43). Vitezovićev postupak iščitavanja «tajnog» značenja skrivenog u imenima osoba, u toponimima ili riječima koje označavaju apstraktne pojmove, može funkcionirati jedino u kontekstu misticizma i mistična odnosa prema materijalu jezika, odnosa kakav je bio tipičan za sedamnaesto stoljeće.

Jedna od najistaknutijih karakteristika sedamnaestostoljetnog intelekta jest, naime, sklonost okultnom i mističnom. Maniristički pisci ideje za oblikovanje jezičnog materijala velikim dijelom ne nalaze u klasičnoj, «atističkoj» starini, nego u orijentalnoj, semitskoj, «azijanskoj» starini (HOCKE 1984: 40). Pod utjecajem židovskih okultnih spisa, koji su u novovjekovni europski intelektualni svijet ušli uglavnom preko obnovljena institucionaliziranog neoplatonizma Marsilija Ficina,³⁴⁰ autori pišu priručnike u kojima se

³³⁹ PREMINGER-BROGAN: 69.; usp. BITI: 6, s.v. «Anagram»: «...vlastito se ime kao najkonvencionalniji (najarbitrarniji) jezični znak počinje 'onečišćavati značenjem'».

³⁴⁰ Marsilio Ficino (1433-1499) 1463. završio je prijevod s grčkog na latinski djela mističnog dijaloškog spisa *Corpus Hermeticum* Hermesa Trismegistosa, egipatskog 'boga' pismenosti i mudrosti, Totha. Taj je spis uvelike utjecao na misticizam i hermetičku misao u narednim stoljećima. Usp. HOCKE 1984: 109. Totha, doduše kao

nude metode kombinatorike slova i brojaka, koje služe tome da se spoznaju tajne ustrojstva svijeta.³⁴¹ Jedan je od najpoznatijih takvih priručnika vjerojatno *Ars Magna Sciendi sive Combinatoria* njemačkoga isusovca Atanazija Kirchera (1601-1680).

Europski kabalisti preuzimaju neke od metoda koje nudi Kabala, zbirka židovskih ezoteričkih tekstova: *gematrija* (traženje skrivena značenja riječi s pomoću brojčane vrijednosti njezinih slova); *notarikon* (tvorba riječi iz inicijalnih ili finalnih slova riječi neke fraze; zapravo – sastavljanje akrostiha ili telostiha), i *temurah* (zamjena slova unutar riječi drugim slovima po zadanoj shemi).³⁴² Te su metode, naravno, čvrsto vezane uz hebrejski jezik i u samo se ograničenom opsegu mogu primjenjivati u ostalim jezicima, pa tako i latinskom. No, autori sedamnaestostoljetnih okultističkih priručnika preporučuju metode, odnosno jezične oblike, retoričke figure kojima je moguće približiti se božanskom i uz pomoć jezika proniknuti u bit stvari: preporučuju paronomaziju, pangramatske stihove, abecedne pjesme, rebuse, asindet, sumacijsku shemu, uporabu simbola, akrostiha te anagrama.

Anagrami su u sedamnaestom stoljeću bili vrlo popularni. Hocke navodi podatak da su od teksta *Angelusa* anagramiranjem stvorili 1200 pohvalnica Djevici Mariji, kao i slavan stih Bernarda von Banhuysena: *Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera caelo* («Toliko je u tebe, Djevice, darova, koliko je zvijezda na nebū»), koji je moguće (smisleno) premetnuti 1022 puta, sukladno broju tada poznatih nebeskih tijela (HOCKE 1984: 25). Poznati su bili i

lažnog boga, ali izumitelja hijeroglifa, u svojem religioznom spjevu spominje Vičić (v. *Jišajida X*, 21, 488 – 24, 626).

³⁴¹ Usp. HOCKE 1984: 49: «U svojoj *Ars magna sciendi sive Combinatoria* Kircher nudi vlastitu jezičnu i prije svega ontološku kombinatoriku, stanovitu metodu kojom se još šire poima božanski pratemelj svijeta s pomoću kombinacija riječi i brojeva.»

³⁴² Usp. REGARDIE: 109-120 i HOCKE 1984: 42.

anagrami liturgijskih tekstova, kao stiha *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum*: mađarski isusovac Martin Szentiványi sastavio je po jedan anagram toga teksta za svaki dan u godini.³⁴³

Vitezovićevi su anagrami mahom prigodnice. U vezi s izdanjem iz 1699. već smo ustanovili da je jedanaest od dvanaest knjiga anagrama posvećeno javnim osobama (I, 1 i II, 2-6) ili europskim, odnosno svjetskim gradovima, odnosno zemljama.³⁴⁴ Anagrame koji premeću imena država, gradova i pokrajina također možemo shvatiti kao prigodnicu; uzmemeli u obzir naslov prvih izdanja anagrama, onoga iz 1687, i onoga iz 1689 (*Laurus auxiliatoribus Ungariae, Lovor-vijenac pomagačima Ugarske*), otkrit će nam se namjera tekstova: hvaliti utvrde kršćanstva – ljude ili zemlje – koji pomažu Ugarskoj u borbi protiv Turaka. Jedina knjiga koja obrađuje općenite pojmove prva je knjiga drugoga djela, za koju autor u predgovoru tvrdi da ju je napisao kao mlad, još neiskusan pjesnik.³⁴⁵

Aptum situacije u kojoj nastaju anagrami-prigodnice zahtijeva da pjesnik hvali svoje adresate; i doista, Vitezović se toga strogo držao: ni u čijem imenu nije našao na loš ili zlokobni znak sudbine; kršćanske zemlje čije nazive premeće zaslužuju samu pohvalu.³⁴⁶ *Fatum*, sudbina, odnosno tajna osobina skrivena u zadanoj riječi, i *votum*, pjesnikove želje upućene naslovljeniku, uvijek su pozitivne; pjesnik kao glasnogovornik zajednice revno 'drži stranu' zaslužnima u borbi protiv Turaka.

³⁴³ EVANS: 246. Usp. i bilj. 82: «In beiden Fällen brachte der verwendete Text 'Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum', solche Blüten wie 'Te puram sine macula genitam adoravi' hervor» (ibid., str. 388).

³⁴⁴ Usp. pogl. 2. 3. 4.

³⁴⁵ Usp. bilj. 249.

³⁴⁶ Usp. JOVANOVIĆ 1998: 445: «Prigoda je reprezentativna jer adresat izlaže sebe zajednici; pjesnik u tom javnom činu sudjeluje trudeći se da adresata prikaže u najboljem svjetlu; stoga će *aptum* situacije, pravila lijepog ponašanja, zabranjivati autoru otvorenu kritiku ili zauzimanje osobnog stava u prigodnici.»

Pjesnik pritom ima, dakako, i stanovit osobni interes: upućujući anagrame moćnicima, Vitezović je 'skupljaо bodove' i tako ulagao u vlastitu karijeru.³⁴⁷ S tim u vezi naročito su duhovita dva posljednja stiha u sljedećem anagramu:

Programma:

PAULUS RITTER SEGANIENSIS

Anagramma:

PETIS ENSI LAURUS? STRINGE;

LAURIGER STES PENNIS TUIS

Ad lectorem.

Alsatici a proavis Equitis cum stirpe relictum

Ense triumphantis nomen et arma fero.

Pieriisque caput cupidus praecingere sertis,

Non mihi visa fuit penna aquilina satis;

Da virides *ensi*, (dicebam) Cynthie, *laurus*;

Stringe ensi laurus, quas (ait ille) petis.

Cumque *tuis pennis stes lauriger* amodo vates;

Vatidici fuerant talia verba dei.

Ast modo in humano fatum, divumque voluntas,

Arbitrio stat: nec stringere verba queo.

Vos mihi, pro Phoebo, Lectores, proque Camaenis,

L dempto, laurum reddite: laetus ero.

(*Fata et vota*, II, 1, str. 208, kurziv autorov)

³⁴⁷ Usp. NOVAKOVIĆ 1997: 355: «... takva registracija važnog kolektivnog zbivanja nije lišena i personalne note, ponekad zacijelo i osobne računice, a nema također sumnje da su brojni takvi sastavci opterećeni teško podnošljivom laskom.»

Na kraju anagrama u kojem premeće i tumači vlastito ime i pjesničko poslanje, pjesnik moli čitatelje da iz riječi *laurum* (lovor-vijenac) oduzmu slovo L, čime se dobiva riječ *aurum* (zlato). Odnosno, poručuje im da mu umjesto pjesničke slave ponude novac, te da će ga to učiniti sretnim.

Okazionalnost poezije gotovo redovito znači i njezino sadržajno siromaštvo. Takav je slučaj i s Vitezovićevim anagramima. Sadržaj *egzegeze* sužen je njezinim pohvalnim karakterom (jer teško je maštovito hvaliti više stotina puta), kao i samim anagramom. Što je tekst anagrama besmisleniji (a to se znade dogoditi), to je teže izmisliti sadržaj koji bi ga amplificirao. Vitezovićeve je anagrame stoga nužno promatrati kroz sraz «visokih» i «niskih» namjera: s jedne strane imamo žanr čije je podrijetlo u kompleksnim okultnim jezičnim operacijama, dok se s druge strane radi o prigodnicama, odvjetku pjesništva čija je estetička dimenzija nerijetko zanemarena.

Premda su Vitezovićevi anagrami kao književna vrsta, sudeći po njihovoј kratkoći i poentiranu završetku, uglavnom epigrami, među njima moguće je naći stanovit broj žanrovske «hibridnih» anagrama – takvih čiju je *exegesis* moguće drukčije i točnije žanrovske definirati. Takvi su, primjerice, epitafi, epinikiji, epitalamiji i kombinacija epitalamija i epinikija (npr. *Votum martio-nuptiale* bavarskom vojvodi Maksimilijanu Emanuelu, u kojem se istodobno hvali njegova vojna vještina i izbor supruge, *Fata et vota*, III, 3, str. 281). Zanimljiv je i epitaf, simulirani nadgrobni spomenik u *Fata et vota* II, 3, str. 301, u kojem je *programma* pokojnikovo ime, prezime i titula, *anagramma* je elegijski distih - nadgrobni natpis u kojem je kazivač sam pokojnik, dok je *exegesis* epigram s vanjskim kazivačem, u trećem licu. U tekstu u kojem se navode i hvale pokojnikove temeljne osobine (služba i vjernost Bogu, kralju i domovini), motivi se nižu u sklopu figura *divisio* i sumacijske sheme:

EPITAPHIUM

GEORGIUS Pohroncius de Selepceni Me-
tropolita Strigoniensis, Primas Ungariae

Anagramma.

Ecce Polo, Regi, Patriae, meritis insignis
Sum supera dignus gloria, honore potens.

[*Exegesis*]

Magna tuo iam sunt encomia scripta sepulchro:
In quo sola tui nomina scripta manent.

Ecce, Polo, Regi, Patriae, meritis insignis,
Sum supera dignus gloria, honore potens.

Et sortem, et Titulos, producta Sydere fausto,
Ex Genesi Genius possidet hosce tuus.

Vixisti Patriaeque Pater, Regique Minister:
Vixisti aethereo Mysta mitrate *Polo.*

Insignis meritis, superum pro gloria: honore
Sat coram *Patria, Rege, Polo*que potens.

Vixti cum *Patria* nonginta, et *Rege*, per annos:
Sed nunc cum *Polico* vivis in aeva Deo.

(*Fata et vota*, II, 3, str. 301, kurziv autorov)

Vitezović nije jedini sedamnaestostoljetni hrvatski latinist koji je sastavljaо anagrame. Najmanje dvije knjige anagrama tiskao je i Čakovčanin Ivan Despotović Stariji (1639–1711), pod naslovom *Apparatus Emblematicus sacrae celebritatis* (Beč 1671) i

Hecatombe votiva magni Viennensium flaminis inaugurationi erecta, seu Lusus anagrammatici Centuria (Beč 1686). Tiskani anagram nalazimo i kod Vicka Zmajevića, u zbirci prigodnica mletačkom zapovjedniku Antoniu Zenu (*Musarum chorus*, 28). I Kajetan Vičić tiskao je 5 anagrama s prilično dugim programom (*Beatus Caietanus Tienaeus Clericorum regularium Fundator*) (*Sacer Helicon*, 241). Jedan se Mrnavićev anagram, doduše bez tumačenja, nalazi u paratekstu djela *Pro sacris ecclesiarum ornamentiis et donariis* (Rim 1635); u Đurđevićevoj zbirci *Poetici lusus varii* nalazimo jedan, i to neuspješan anagram (*Pontifex Romanus : Arx omnipotens*). No za dubrovačkog se pjesnika, kao ni za ostale dalmatinske, ni izdaleka ne može reći da su se anagramu posvetili onoliko koliko su se njime bavili sjevernohrvatski pjesnici.

3. 6. 3. Emblematsko pjesništvo

Kao i anagram, trodijelnu strukturu ima i emblem, jedna od najpopularnijih vizualno-književnih vrsta šesnaestog i sedamnaestog stoljeća. *Emblema* se sastoji od kratkog naslova, motta (*lemma, inscriptio*) koji uvodi temu, odnosno motiv, nerijetko citata kojeg antičkog autora, biblijskog navoda ili poslovice; nadalje, tu je slika koja prikazuje temu iz naslova (*pictura, icon, imago, symbolon*), obično drvorez ili bakrorez, odnosno crtež, koji može prikazivati gotovo svaki predmet ili pojavu vidljivog svijeta ili pak egipatske hijeroglifne, antičke novčiće, prizor iz neke mitološke priče. *Nulla res est sub Sole, quae materiam Emblemati dare non possit*, izreka je češkog isusovca i emblematičara Bohuslava Balbina iz 1687 (HENKEL-SCHÖNE: XII). Ispod slike nalazi se *subscriptio*, tekst u stihu ili prozi koji objašnjava prizor iz slike i iz značenja pripisanog slici pokušava izvući kakvu životnu mudrost ili naputak o poželjnu ponašanju.

Podrijetlo emblema je višestruko, dijelom srednjovjekovno heraldičko, dok dijelom potječe od zanimanja humanista za hijeroglifne, za koje su vjerovali da će im otkriti tajne ljudske i božanske mudrosti (HENKEL-SCHÖNE: X). Godine 1517. u latinskom je prijevodu tiskana antologija hijeroglifa *Hieroglyphica* aleksandrijskog građanina Horapolla (2. pol. 5 stoljeća), za koju su se (uzalud) nadali da će omogućiti dešifriranje egipatskog pisma. U poetici oponašanja antičke književnosti i umjetnosti, humanisti su iz navedenih i još nekih izvora (biblijska alegorija i simbolizam, tekstovi iz *Grčke antologije*) stvorili umjetnost emblema.

Emblemi u prvim svojim izdanjima, počevši od slavnoga prvog izdanja *Emblematum liber* Mlečanina Andree Alciatija (Augsburg 1631) nisu pokazivali znakove prostorne organizacije unutar listova knjige, no kasniji emblemi drže se načela: jedan emblem na jednu stranicu.

Toga se načela držao i jedini hrvatski autor emblema sedamnaestoga latinskog stoljeća čiji su nam tekstovi sačuvani – Dubrovčanin Fran Gundulić. Literatura, duduše, spominje i Despotovićovo djelo *Apparatus Emblematicus sacrae celebritatis* (Beč 1671), no njegov tekst nam nije dostupan. U stanovitu se smislu – sekundarno – emblemima bavio i Stjepan Gradić, sastavivši sapfičku odu koja predstavlja tumačenje (nepostojećeg?) emblema iz latinskog izdanja *Povijesti Tridentinskog koncila* njegova kolege i prijatelja Sforze Pallavicina koji bi, prema Gradiću, tamo trebao stajati (*In emblema, apponendum Latinae editioni Historiae Concilii Tridentini, Cardinalis Pallavicini, cum aquila unguibus ferente serpentem, et ad solem, nomenque JESU in sole praefulgens, respiciente. Ode*).³⁴⁸

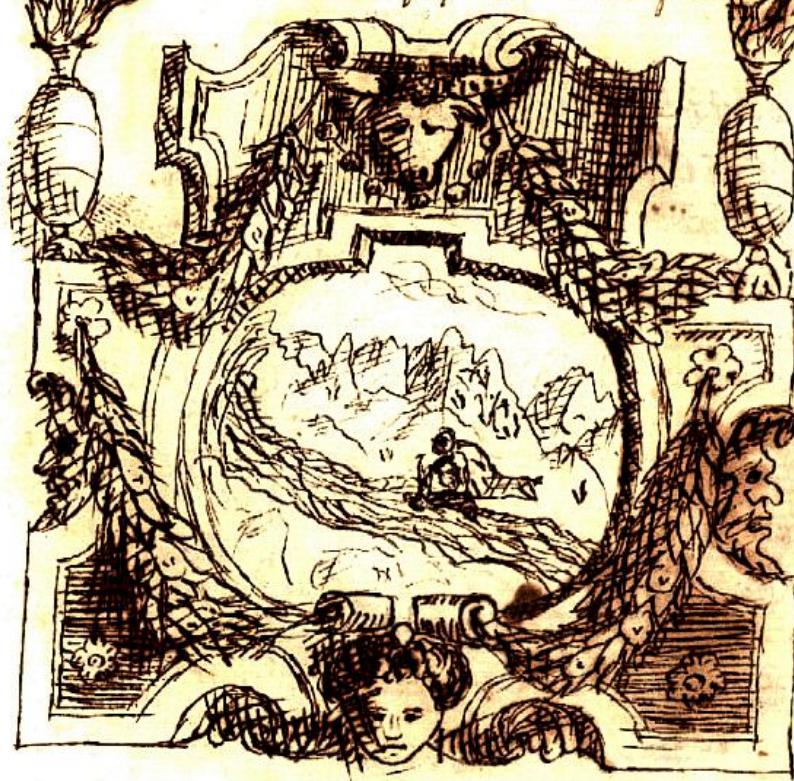
Gundulić je unutar latinske pjesničke zbirke iz 1607. ostavio 15 potpunih emblema.³⁴⁹

Kao primjer reproducirat ćemo jedan od njih, emblem s fol. 64:

³⁴⁸ *Septem illustrium virorum poemata*, Amsterdam 1672, 401-402.

³⁴⁹ V. Prilog 1.

DE EADEM
Pepinorum flumen, et malierum in eo nudum puerum negit

Duratum golo dico latine Virtus
Hocum ad fluminis deferebat ora.
Hoc curabula erat puerorum
Qui post terror erat sens. futuri.
O quis membrum golo, impensis Virgo,
Durabit rabi mater: das haec omnis
Vires ventres, et pauebit idem.

(64)

De eadem (= De Virgine nascente)

Depingatur flumen, et mulier quae in eo nudum puerum mergit

Duratum gelu dia Latina Virtus

Natum ad flumina deferebat ortum:

Haec cunabula erant puellorum

Qui post terror erant heres futuri.

O quo membra gelu, limphisque Virgo,

5

Durabit tibi mater: has Havernus

Vires sentiet, et pavebit idem.

Slika prikazuje prizor iz naslova: ženu koja uranja dječaka u rijeku. Naredni stihovi proširuju priču; tako je rimska boginja Vrlina svoje potomke uranjala u ledenu rijeku, kako bi budući gospodari (svijeta) ojačali nakon takve 'kolijevke'. Slijedi kršćanska primjena toga običaja: subjekt iskaza obraća se Bogorodici: njezina će joj majka – Virtus - očvrsnuti udove tako da će je se bojati Pakao, koji će osjetiti njezinu snagu.

Na isti su način organizirani i ostali emblemi iz Gundulićeve zbirke. Nerijetko se, međutim – i nažalost – primjećuje kako je od cijele umjetnine najbolji okvir – rad nepoznata majstora (možda samog pjesnika?) nastao po talijanskim obrascima.³⁵⁰ No, ma kakve kvalitete bili, Gundulićevi emblemi pokazuju mnogo: prije svega, činjenicu da je mladi dubrovački patricij bio u tijeku literarne mode, barem što se tiče žanrovskog izbora; da je imao u rukama talijanske primjerke istoga žanra, što prepostavlja književnu komunikaciju s onom stranom Jadrana. I još nešto: Gundulić je po tome što se upustio u emblematiku, hibridni, novi žanr,

³⁵⁰ Za tu ocjenu likovnog aspekta anagrama zahvaljujemo mr. Dubravki Botici.

koji prepostavlja stanovitu dozu alegorije, tumačenja, šifriranja ideje u crtež i dešifriranja značenja toga crteža – po tome je Gundulić prava iznimka među južnohrvatskim autorima, koji su se uglavnom držali tradicionalnih pjesničkih žanrova. Kod sjevernohrvatskih pjesnika, i onih koji su djelovali u srednjoeuropskim kulturnim krugovima, situacija je bitno drugačija, što prije svega svojim mnoštvom anagrama pokazuje Vitezović. Na sjeveru su autori bili skloniji formalnim eksperimentima, što će pokazati i naredno poglavlje.

4. 1. Formalni eksperimenti – ludička dimenzija pjesništva

4. 1. 1. *Rebus*

Zadrijevši emblematskom poezijom u polje likovnosti načeli smo novu kategoriju pjesničkih postupaka koje sedamnaestostoljetni autori rabe u svojim pjesničkim tekstovima. Radi se o nizu postupaka i elemenata čija je informativna vrijednost beznačajna ili je uopće nema, a svrha im je proizvesti *maravillu* u sadržajno siromašnim tekstovima kao što su prigodnice. Majstor i absolutni prvak formalnih igrarija bio je Pavao Ritter Vitezović.

U Vitezovićevim rukopisima nailazimo na dva rebusa, oba iz 1682. godine. Stariji rebus dio je prigodne tiskane edicije koju je Vitezović sastavio prilikom, čini se, imendana (o Josipovu) prijestolonasljednika cara Leopolda, njegova sina Josipa Jakova (1678–1711), kasnijeg cara Josipa I (1705–1711). Mlađi je rebus tiskan u studenom iste godine, kao imendanska čestitka Leopoldu Koloniću, biskupu u Bečkom Novom Mestu.

Rebus je «temeljna vrsta zagonetke ... u kojoj se zagonetljaj tvori stanovitom slikom ili tekstrom (u prozi ili u stihu)... Odgonetljaj jesu riječ, fraza ili rečenica što ne smiju imati po svom značenju pojmovnu vezu sa zadanim pojmovima» (ENCIKLOPEDIJA JLZ 7: 29-30). Ili obrnuto: crtež kojim se 'šifriraju' zadani pojmovi ne smije prikazivati cijeli pojam, već, u idealnom slučaju, zadnje slogove prethodnog i prve sljedećeg pojma. Pogledajmo kako to izgleda na slici:

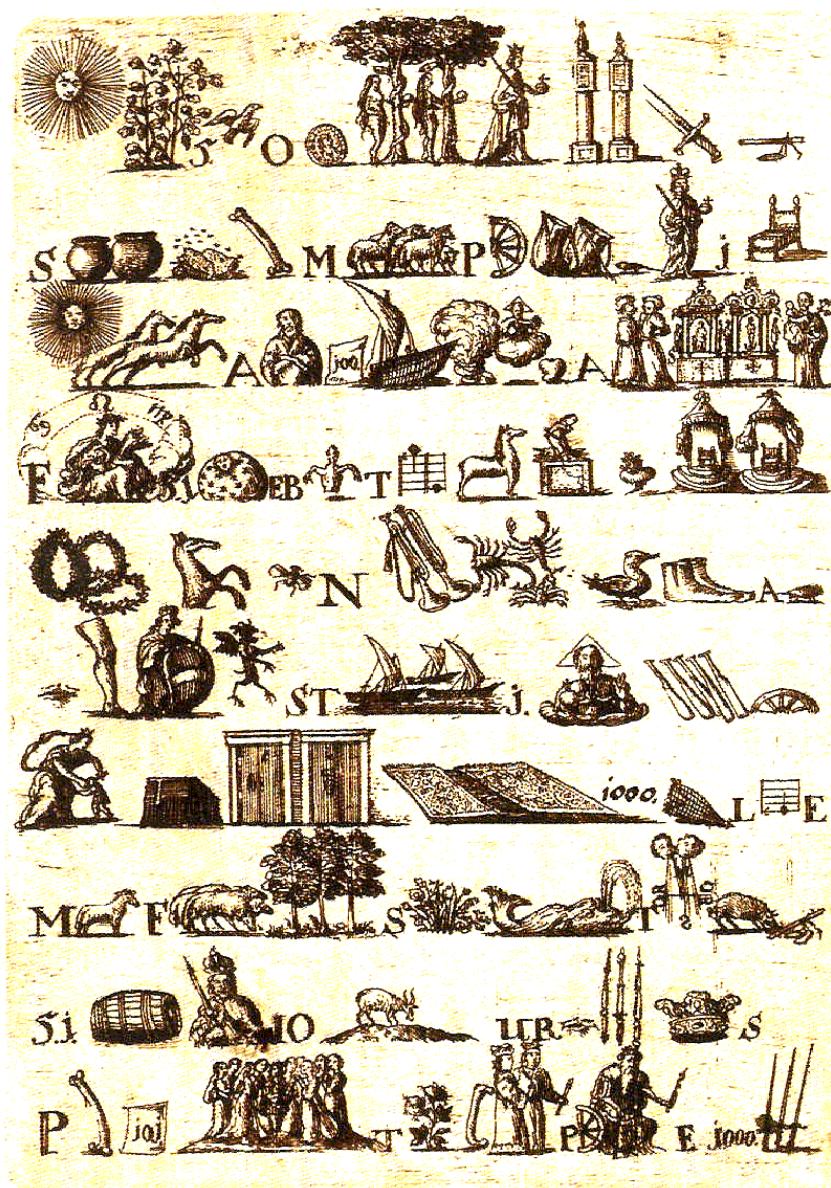

(Vitezović, *Otia metrica*, NSK, rkp. R 3461, 2. dio, fol. 63v)

U rebusu koji je sam autor označio kao *hieroglyphus*, prvi slog, *vi-* je skraćeni odgonetljaj prikazanog pojma *vir* (muškarac nije prikazan u cijelosti, što znači da pojmu treba oduzeti posljednji slog); bačva je *vas*; Nestor je prikazan, no ovdje ga trebamo kao prvi dio pridjeva *Nestoreos*; *e* je napisano, a nacrtana kost je *os*; seljaci su *coloni*, broj 100 je *C*, što zajedno s napisanim *H* daje prezime naslovljenika, *Colonich*. *Lav*, *leo*, pola jabuke (*pomum*) daje *po-*, što uz *l* i pola od *Deus* čini *Leopolde*; torba, *pera*, daje prijedlog *per*, a finalno *a* koristi se kao prvo slovo sljedeće riječi, *annos*, sastavljene od *a*, dva *n* i usta (*os*). Tekst koji nastaje odgonetavanjem je usto heksametar.

4. STIL: stilске karakteristike latinske poezije sedamnaestog stoljeća

Na istom su načelu građeni i ostali stihovi u ovome rebusu, a i stihovi iz rebusa prijestolonasljedniku:

(Vitezović, *Otia metrica*, NSK, rkp. R 3461, 2. dio, fol. 21)

Tekst ovoga rebusa nije upisan između redova crteža, već je tiskan posebno:

S(Ol-vite s-v-avis-o-num mus-æ, ve-r ex-cipi-en-te
 S-ole, * mel-os * M-agni * p-ro-pere-mus * Cæsar-i-s ædes,
 Sol-e qui-a * ho-c * na-tus * de-cor-a-tur Cæ-sare * Ioseph,
 F-esta f-uī * cel-eb-rat * la-ut-è qu-i Sac-ra Pa-troni:

Sertu * da-mus, ca-n-tu be-ne pæ-an af-soci-a-mus.
 O S-pes * Austria-dæ mon-st-ra te s.i-de-re mi-ro
 Progna-tum, * porte-n-ta petes * mille-na fa-l-ut-e
 M-agna * f-oves * populi-s * flores-cet e-t * Austr-i-a per * te;
 Vi-vas * imper-io, * capé la-ur-os * sceptr-a * corona * s,
 P-os-ci-mus, e-t * rofe-os * duces * p-ro * Nestor-e * m-en-ses.

(Vitezović, *Otia metrica*, NSK, rkp. R 3461, 2. dio, fol. 20v i 22)

U rebusima ovakve namjene – prigodne – tekst je primaran, a crtež se konstruira naknadno. Postupak gonetanja i odgonetanja je otvoren, odnosno prikazan u samome grafičkom izgledu teksta: zvjezdica naznačuje granice riječi, povlaka između slogova unutar riječi ukazuje na granicu između crtežâ unutar jednog nacrtanog retka. Tekst je sam po sebi beznačajan: cilj je zadiviti.

4. 1. 2. Kronogram

Jedan je od vrlo čestih postupaka i kronogram, koji je u poetskim tekstovima najčešće stihovan. Ne pojavljuje se samo u Vitezovića: sustavno ih je pisao Despotović Stariji (*Cronographica pro singulis anni diebus*, Trnava, s. a.), a sporadično i drugi autori (Zmajević, Vičić). Kronogram je vrsta slovno-brojčane zagonetke koja se sastoji u tome da se zbroji brojčani iznos slova iz neke fraze ili stiha koja u rimskom načinu bilježenja brojeva imaju

4. STIL: stilske karakteristike latinske poezije sedamnaestog stoljeća

brojčanu vrijednost. Zbroj brojčanih vrijednosti slova koja su obično grafički istaknuta daje godinu u kojoj je djelo tiskano, ili pak godinu rođenja slavljenika. Tako zbroj svakog od ova dva stiha iz prigodnice biskupu Koloniću daje godinu 1682:

DVCta IMo eX Voto Vates, o PraesVL, honorI

DeVoVet Ista tVo CarMIna PaVLVs EqVes.

Kompleksnosti kronograma pridonosi pravilo da se u stihu moraju iskoristiti sva slova s brojčanom vrijednošću, odnosno, ne smije se (izo)staviti nijedno suvišno. Primijetiti je i kako je autor pazio na svaki detalj: riječi koje bi inače pisao velikim slovom ostavlja malima, kako se ne bi miješala s velikim slovima-brojkama; ipak, i ona su grafički istaknuta kao velika tiskana slova manjeg fonta.

4. 1. 3. *Carmen cabalisticum*

Srođan je postupak koji se u Vičića naziva *cabalisticum*: radi se o zbrajanju brojčanih vrijednosti abecede, po modelu židovskog načina izražavanja brojeva: svako slovo ima svoju brojčanu vrijednost, a kad se te vrijednosti zbroje, dobiva se suma, obično godina izdanja ili nastanka djela. Ne objasnivši doduše postupak, Vičić je u paratekstu *Jišajide* sklada sljedeći *cabalisticum duplex*:

Mixti Aquilis ornant Insignia laeta Leones

An casu ex magno dicitur ungue Leo?

U tablici koja slijedi daju se zbrojevi pojedinih riječi, posebno za heksametar i za pentametar i (*Proba Hexam.*; *Proba Penam.*); u oba stiha zbroj je 1700, godina u kojoj je tiskan ep.

Mnogo je transparentniji postupak u paratekstu izdanja Rattkayeve banologije

Memoria regum, et banorum, regnorum Dalmatiae, Croatiae, & Sclavoniae tiskane 1652:

CHRONOSTICHON
Annum complectens, quo verum erat dicere.
Nobile prodit opus, cultè quod Nobilis
Author edidit.

Alphabeto iam olim sic estimato.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130

R E S O L U T A.

N	30 t	90 u	100 u	100
o	40 o	40 o	40 t	90
b	2 p	50 d	4 h	8
i	9 u	100 N	30 o	40
l	10 s	80 o	40 r	70
e	5 c	3 b	2 E	5
p	50 u	100 i	9 d	4
r	70 l	10 i	10 i	9
o	40 t	90 i	9 d	4
d	4 e	50 s	80 i	9
i	9 q	60 A	1 t	90

269 | 628 | 325 | 429

Collectio quatuor columnarum per additionem Arithmeticam.

2 6 9
6 2 8

3 2 5

4 2 9

Facit 1651. Annum.

Pofuit

P E T R V S B A X A I,
 Vice-Comes Comitatus
 Varasdienensis.

(*Memoria regum, et banorum, nenum.*)

4. 1. 4. *Akro-, mezo- i telostih*

Omiljen je Vitezovićev postupak akrostih (početno slovo uzastopnih stihova daje željeni pojam), koji on često kombinira s mezostihom (isti postupak u sredini stiha) i telostihom (isti postupak na kraju stiha). Katkad se radi i o prilično kompleksnim jezičnim operacijama, kako pokazuje sljedeći primjer iz anagrama-prigodnice senjskom kapetanu Portneru iz *Otia metrica*:

Programma: JOANNES CAROLVS PORTNERVS

Anagramma I.
PONE COR SANUS INTER LAVROS.
APOLLO.

¶one cor ò lauros spe Oiosas inter, & ampl
Oberves ævi valid Þs tibi corpore san O
¶idente & cœlo vi Þes, & forte benign Þ
¶etellus amet, arq, p Olus dabit axe levame Z
Zá virtute tibi est p Enū cor, Carole; nume Z
¶xterna, interna, sim El æternaque salut E
Þespiciat te, tu lauro & que annosq; mereri S

(*Fata et vota II*, 2, str. 265)

Slično je i u ostalim kompleksnijim prigodnicama, kao u onoj princu Josipu iz 1682:

salve divino JOSEPHO proximus arÆ
Care Dijs Juvenis, DoMui spes maxima veniT
Augustae Tecum, et reDeunt Saturnia fortE
Lustra Tuā, lætus naCto Te Germine CæsarK
Laetusque est populus: cLaret sub Principe NumeN
In Te nil cernit(mi Du X) gens recta quod illI
Omninō gratum non eXtet; quam tua raptat
Praeclarā Virtus eXCœlis nata venustA
Expectat Duce quam DII defendant beabunT
qui Tibi dent totum, MAGNO ut Regi altius OrbEM

(*Otia metrica*, fol. 23)

Ovdje akrostih nije potpun, budući da *Calliope* ima manje slova nego što je ovdje stihova; mezostih je godina 1682; telostih glasi *aeternitatem*. Radi se zapravo o kvadratu, koji uključuje i vodoravno čitane istaknute riječi iz prvog i zadnjeg stiha, pa je ukupna poruka: *Calliope Josepho Magno aeternitatem MDCLXXXII.*

Istim se postupkom, u kombinaciji s anagramom, služio i Zmajević u prigodnici Antoniju Zenu:

Rma per Odrysij circumfer Regna Tyrann
Σe dubites : hostem signa referre vide Σ?
Ne Getice pictus pharetræ timor horret ; Ε alge Η;
Omnia succendent vota fauente pol O.
Ζubibus emissum veluti tonat attere fulme Ζ
rrue, Ε in Thraces Mars generose ton Δ.

(*Musarum chorus*, str. 28)

4. 1. 5 Rima

Jedna je od zanimljivijih pojava u sedamnaestostoljetnom hrvatskom latinizmu rimovani kvantitativni stih. Rimovanje latinskih stihova uobičajena je pojava u srednjovjekovnoj latinskoj lirici, no kada se rimuju kvantitativni stihovi riječ je o srazu načela dvaju verzifikacijskih sustava: kvantitativni stih koji u antici ne poznaje rimu asimilira je iz silabičkog stiha. Smjer ovakve pojave, koju nalazimo u Vitezovića i Vičića, ide od književnosti na narodnom jeziku prema književnosti na latinskom i primjer je utjecaja koji je književnost na hrvatskom vršila na latinsko pjesništvo.

U slučaju Vičićevih unakrsno rimovanih jampske dimetara i anakreontika ne možemo doduše donijeti zaključka o utjecaju pjesništva na hrvatskom jeziku na pjesnikov latinski opus, budući da nemamo nikakvih znakova da je autor pisao hrvatske stihove. Istodobno, kratki jambi i anakreontici bliži su srednjovjekovnoj poeziji od Vitezovićevih heksametara:

Restat latinum Virginis

Votis sacrare collem,

Ubi increati Luminis

Spirat MARIA solem.

(*Montes Mariani, Mons Lauretanus in Piceno*, str. 378)

Kratkoća i mjesto iktusa u stihovima uvjetuju i tip rime, pa se pravilno izmjenjuju dječja i ženska rima.

Dalje je od svake tradicije Đurđević, koji rimuje heksametar; primjer koji slijedi nalazi se u bloku prigodnica senjskom kapetanu Portneru:

Nescio quo vates* versū modulando placere;
 Credo nefas: grates* Fautorū quando tacerē.
 Pluribus auderem; *laudes cumulavit abundē,
 Surgere deberem. *verūm sum nescius, unde?
 Ad mea facundæ * corcurrite vota Cainænæ,
 Edite jucundè * modulamen vocis amœnæ:
 Deficiunt venæ * nani vellro ad carmina Vati,
 Ut celebret plenè * Domini Natalia grati: (NIS
 PORTNER adornati * clara virtute JOAN-
 Vestræ sacrati * turbæ à puerilibus annis.

(*Fata et vota II*, 2, 264)

Rima je parna, a heksametar je dvostruko rimovan: na kraju stiha i u cezuri, obavezno nakon pete polustope. Dvostruko rimovanje pritom se provodi po modelu tzv. sjevernog tipa dvostruko rimovanog dvanaesterca, tipa kojim je Marulić rimovao *Juditu*: rima s kraja prva dva stiha prenosi se na sredinu (odnosno ovdje u cezuru) u sljedeća dva stiha. Veza s tradicionalnim hrvatskim umjetnim stihom (koji, doduše, u Vitezovićevu stoljeću uzmiče pred osmercem!) je nepobitna: a da autor nije htio da čitatelju štogod promakne, dokaz su zvjezdice koje privlače pozornost na rimu u cezuri.

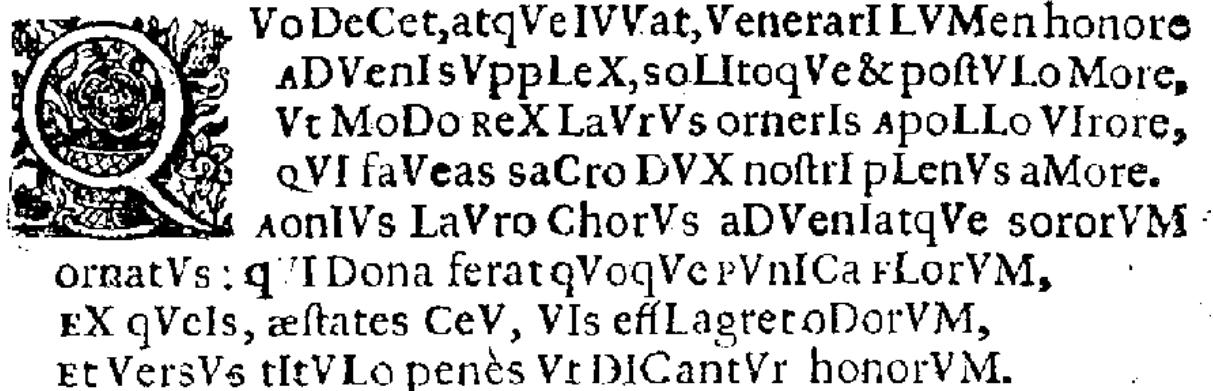
Rimuje se i elegijski distih:

Grata ergò juvenem* fortunent astra Poëcam:
 Efficiatque senem* Parca benigna, petam.
Quam priùs adversam* matrē cœu sensit agonū,
 Sortem, conversam* sentiat, inque bonum.
Musæ illi laurum* texent, & ferta Napææ:
 Et donent aurum* Juno, aliæque Deæ.
Virtus, & Charites* firment, comitentur Hono-
 Gloria cuī dites* pandat amica fores. [res:
Cumque Diis faveat* Vati, atq; deabus, Apollos:
 Donec ab hoc abeat* Mundo, habitetq; Polo.

(*Fata et vota II*, 2, 240)

Ovdje je rimovanje dvostruko, no ne prenosi se uvijek u sredinu naredna dva stiha: takva je tradicija, primjerice, u dubrovačkom dvostruko rimovanom dvanaestercu. Rima je u heksametru u cezuri (*semiquinaria*), a u pentametru u dijerezi.

Rima u kvantitativnom stihu u Vitezovića može se kombinirati s najrazličitijim postupcima, kao što je ovdje slučaj s kronostihom:

(*Otia metrica*, fol. 20)

4. 1. 6. Abecedne pjesme, jeka, traductio

Razmjerno su rijetke, no važne Vitezovićeve tzv. abecedne pjesme, kao što je nedovršena rukopisna elegija *Alphabeticum encomii Mariani* (*Otia metrica*, fol. 1v-2). Svaki distih započinje narednim slovom abecede, s time da oba stiha u distihu započinju istim slovom, a i zadnja riječ u stihu započinje tim slovom. Sam tekst građen je po modelu litanija – nabraja Marijine atributte, inače bogat izvor biblijske metaforike:

Alphabetum ^tIncomii Marianum:
A urota excellens Coelestis quilibet Atra.
Area sacra pacis, fay Dicitur, omnis.
Bacca Bere lauri ornantij Numina: Bodrum
Brunnam non nescius: lux puerorum Balij.
Clavis, que reserat clavis postea aura celi:
Capit dardikj, Libanorumq; Cedriq.

(*Otia metrica*, fol. 1v)

Antun Matijašević Caramaneo autor je epigrama naslovljenog s «R», u kojem se konstruira pjesma o tome slovu, u neprestanom gibanju između doslovne i metajezične razine:

Princeps sum Regum, radiisque cahaereo Solis

Ipsa sed in tenebras nescia lucis agor.

Insequor errores, nullius conscientia mendae

Ingrediorque trucis viscera diva patris.

(Arheološki muzej Split, rkp. 50 b 56, fol. 8v, 1-4)³⁵¹

³⁵¹ Cijelu pjesmu v. u Prilogu 8.

U Vitezovića se i u hrvatskom i u latinskom opusu pojavljuju *versus echoici*, stihovi s rimom. U nedovršenoj heksametarskoj pjesmi *De morte* slogovi posljednje stope u stihu (tj. posljednja dva sloga) početni su slogovi prve riječi u narednom stihu. Pritom ne valja zanemariti ni značenjsku dimenziju pjesme ni njezinu temu – svemoć smrti, *theatrum mundi*:

Horn.
Plangor.
Sodales.

8. mrt.

Affice quo victimæ ludit libetina Thoro
Stro: sportator pars; Centorum libelli;
Belli quo Pacijen horn non fudit. Agylla
Ella fugat quando, fugit usq. condito nulla.
Ulla nec eiusq. tollit medicina fricti:
Hij ad hanc omnes, eisq. poena separabuntur;
Pulchri quidquid habet ^{Tolli} quidcumque patens;
Satij, cum de multis si cum libetina severa;
Vera tamen; nulli respiktus Parvus horoni;
Ovis in curulis juvenes fuit examinatus;
Atq. Iunq.: fortis, infirmos; omnes genypa;
Uso venit gallo nupis, diadema, ^{ff} Tigrum
atram

(Otia metrica, fol. 2v)

Isti se postupak pojavljuje i u tiskanoj verziji, u prigodnici princu Josipu, s time da se jeka pojavljuje unutar stiha: dvosložna riječ na kraju stiha (u zadnjoj stopi) «jeka» je riječi koja dolazi prije cezure: tako se rimuju sredina i kraj stiha, tvoreći leoninsku rimu:

4. STIL: stilske karakteristike latinske poezije sedamnaestog stoljeća

Ergo canam Musis non taliter hactenus usis:

Forte tamen suavis; fausta secundet avis.

Huc sacra turba choris, Latiis venerior oris,

Ad votum juveni, fausta canendo, veni,

Noster erit praeco (jucunda subaudiat Echo)

Ut recitet gnave Caesare Filio Ave.

(*Otia metrica*, fol. 20, 1-6; istaknuo autor)

Figura jeke pojavljuje se i u Vitezovićevim hrvatskim stihovima, u trećem dijelu *Odiljenja sigetskoga*: tu je jeka i sadržajno opravdana, budući da personificirana Jeka razgovara s putnikom. U dvostruko rimovanim dvanaestercima rimuje se kraj prvoga stiha s devetim i desetim sloganom drugoga, dok su jedanaesti i dvanaesti slog njegova jeka:

Otkud je ov hamet? otkud to grobovje?

Jeda li to zamet sigetov je? Ov je.

(*Odiljenje sigetsko*, III, 1-2)

Proizvodi sličan efekt, no različita je figura *traductio*, supostavljanje homofonih riječi koje imaju različito značenje i različite su vrste:

Hostem non mundum repelles, ipseque Mundum

Post proavos Reges dexteritate reges.

In spe jam Decor es referes post ritè Decores:

Augebit Vires Austria, dulcè vires.

Per Pacem & Bellum reddet te Gloria bellum

Victorem comis, dignaque serta Comis.

(*Otia metrica*, fol. 23v)

I formalni se postupci i figure mogu kombinirati unutar jednog stiha, no i unutar složenije tiskane prigodnice. Najbolji je primjer koncentracije formalnih postupaka netipičnih za klasični latinitet spomenuta Vitezovićeva prigodnica sinu cara Leopolda: tiskovina (Beč 1682) sadržava kompleksnu naslovnicu, stihovani predgovor, donosno posvetu princu u elegijskim distisima, 20 heksametara–kronograma koji su rimovani po četiri u nizu, epigram u elegijskom distihu sa leoninskim stihovima–jekom, anagram čiji je zadani pojam svih sedam prinčevih imena, rebus, niz od 9 naizmjeničnih stihovanih kronograma i grupa od po 7 heksametara na kojima je izведен akrostih, mezostih i telostih, ovećeg epigrama u distihu s figurom *traductio*, te dvostruko rimovane heksametarske pjesme.

4. 2. Pokušaj stilske definicije hrvatskog sedamnaestostoljetnoga latinskog pjesništva

Sinteza stilskih aspekata književnog razdoblja (pri čemu naše razdoblje zasad uzimamo u mehaničkom smislu, vremenskim odsječkom od početka sedamnaestog do tridesetih godina osamnaestog stoljeća) nije nimalo lak posao, budući da je korpus sedamnaestostoljetne nacionalne latinističke književnosti, koji je ovaj rad težio zacrtati, podložan dopunama i revizijama, a tako će zacijelo biti još neko vrijeme. Još je rano za definitivno označavanje njegovih granica, pa tako i svaki pokušaj definicije stilskih tendencija toga opusa nužno mora ostati nedovršenim, skicom buduće ocjene.

Trebamo li se pak unaprijed izjasniti o stilskom statusu književnosti koja je predmetom ovoga rada, naša je radna hipoteza – uzrokovana dakako željom da se uspostavi paralela između stilskih tendencija visoke književnosti na narodnom jeziku i književnosti na latinskom jeziku – da i u latinskom sedamnaestostoljetnom pjesništvu možemo pronaći dovoljnu količinu pojava koje neki tekst – prema čitavom nizu u literaturi definiranih simptoma – mogu svrstati u barok. Zadatak određivanja baroknosti našeg odsječka književnosti bio bi kudikamo lakši kad na 'tržištu' definicijâ baroka ne bi vladao posvemašnji nered.

Zanimanje za stilski, vrstovni i književnopovijesni aspekt nacionalnih europskih (pa i hispanoameričkih!) književnosti u sedamnaestom ozbiljnije je započelo u prvoj polovici prošloga stoljeća, a svoj je vrhunac doseglo sedamdesetih i osamdesetih godina. Potaknuti inozemnim raspravama o baroku i naši su znanstvenici uvelike pridonijeli slici tog odsječka nacionalne literature koji je do druge polovice dvadesetoga stoljeća bio slabo definiran i nedovoljno izdvojen iz slike cjelokupne starije hrvatske književnosti, i gotovo redovito

negativno ocjenjivan.³⁵² «I u našoj književnosti sedamnaestog stoljeća ima više «literature» i retorike nego poezije», piše Kombol sredinom stoljeća žaleći što se dalmatinska književnost morala ugledati baš na dekadentnu talijansku književnost (KOMBOL: 221). O talijanskoj književnosti, kolijevci baroka, negativno se izražavaju i talijanski povjesničari književnosti devetnaestog stoljeća (De Sanctis) i prve polovice dvadesetog (Croce), ocjenjujući baroknu književnost sa stajališta romantičarskih predodžba o nadahnuću i spontanosti forme, pri čemu je svaka konstruiranost teksta znak nedostatka nadahnuća.³⁵³

Pojam baroka preuzet je iz povijesti umjetnosti (Wölfflin, *Renaissance und Barock*), dok je prvotni smisao riječi, nevezano uz bilo koju umjetnost, bio pejorativan (WELLEK 1963: 69-71). Pojam se u povijesti književnosti koristio i koristi se s vrlo slabom preciznošću, što nerijetko rezultira ishitrenim proglašavanjem nekog djela baroknim. Ovome ćemo se problemu vratiti nešto kasnije; prije toga važno je ukazati na dva glavna načina korištenja pojma *barok*. U opseg pojma *barok* može ući mnogo toga, no uglavnom se radi o dvije suprotstavljenе koncepcije: historijskoj i tipološkoj.

Stanovit broj inozemnih proučavatelja sedamnaestostoljetne književnosti, uz nužne razlike, dakako, smatra da književnost toga stoljeća sadržava niz poetičkih osobina koje je jasno odvajaju od književnosti prethodnoga stoljeća odnosno razdoblja renesanse, kao i od književnosti osamnaestoga stoljeća, u kojem se javlja prosvjetiteljstvo. Ukoliko je barok

³⁵² KOMBOL: 221, o talijanskoj književnosti : «... u bezbrojnim pobožnim stihovima sedamnaestog stoljeća i ima više retoričkog opominjanja, pozivanja na kajanje i podsjećanja na pobožnost, ukratko više praktičnog elementa negoli čiste poezije, tako da pjesnička vrijednost tadašnjeg duhovnog pjesništva ne stoji ni u kakvom razmjeru prema obilnosti, u kojoj se pojavljuje.» Nadalje, o vrednovanju hrvatske književnosti toga doba: ustanovivši da je pjesnički jezik sada već vrlo razvijen, «daleko od početničkih tepanja i traženja», zamjera kritičarima koji su se povoljno izražavali o onodobnoj književnosti: «Ta je pojava ostavljala oduvijek jak utisak na mnoge naše kritičare, i oni su, zamjenjujući kulturnohistorijske vrednote s pjesničkima, bili često skloni, da u nekim djelima ovoga doba vide klasične pjesničke proizvode... Kritičnije ... promatranje ... otkrivajući i našem pjesništvu sedamnaestog stoljeća jak nerazmjer između zavodljivih vanjskih oblika i nedostatka istinskih nadahnuća» (KOMBOL: 222).

³⁵³ Za ocjene sedmnaestostoljetne književnosti talijanskih kritičara v. NOVAKOVIĆ 2003: 551.

period, odnosno epoha u književnosti, morao bi imati jedinstvenu poetiku, što znači da bi, barem u visokoj književnosti, trebao postojati konsenzus oko osnovnih pitanja poetike, naime: čemu služi književnost, koja je njezina društvena uloga, koji je položaj i koja je služba autora, koje će se teme preferirati, koja će ideologija biti službena ideologija književnosti, koji će biti općeprihvaćeni književni uzori; koje će književne vrste biti reprezentativne, koji stihovi i kakav stil. Ovakav stav – historijsku koncepciju pojma baroka zastupaju znanstvenici kao što su (suzdržano) Wellek, Warnke (koji koristi termin kao čistu kronološku oznaku perioda), te Segel. Potonji autor navodi skup ideoloških elemenata po kojima bi se književnost baroka trebala razlikovati od prethodnih i sljedećih razdoblja. Segelov barokni *Weltanschauung* uključuje: 1) pojačavanje konflikta na svim područjima života; 2) politički i ekonomski nemiri i prevrati u 17. stoljeću, pojačani religioznim, znanstvenim i filozofskim događajima; 3) napredak znanosti i filozofije u 17. stoljeću; 4) sukob katoličke i protestantske crkve, koji je rezultirao pojačanom duhovnošću karakterističnom za razdoblje baroka; 5) svjetovni život koji se ipak u potpunosti ne odbacuje; 6) barok se može definirati kao doba antiteze, paradoksa i protuslovlja (SEGEL: 51-65; CROXEN: 14-15).

S druge strane, već u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća interes za barok se revitalizira u radovima tipološki orientiranih znanstvenika, kao što je Ernst Robert Curtius, koji u poznatoj zbirci tekstova *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje* dokazuje preživljavanje i recepciju antičkih motiva i stilskih 'stalnih mesta' i postupaka kroz latinsko srednjovjekovlje. Opterećenost stila književnosti u sedamnaestome stoljeću retoričkim – formalnim i misaonim – figurama Curtius vidi kao nastavak, odnosno ponovno oživljavanje stilske inačice koja nije nova, već je postojala u antici, u njezinim manje klasičnim periodima. Curtiusovu školu nastavlja njegovu učenik Gustav René Hocke, koji pronalazi zajedničke 'formalne manirizme', misaone i formalne obrasce koji odudaraju od klasično, tj. jasno i

nedvosmisleno izražene misli i namjerno se trude otežati recepciju tekstova ubacujući u njih ludički element, intelektualno otežavajući književnost.

Dok Curtius i Hocke dokazuju kako je periodizacija književnosti, odnosno historijsko kronološko segmentiranje književnosti potpuno kriv pristup, i kako u književnosti postoje dvije rekurentne tendencije, klasična i antiklasična (maniristička), njihovi 'konkurenti' prepostavljaju da je 'duh vremena' kakav je postojao u sedamnaestom stoljeću (a koji uključuje navedene Segelove elemente) jedinstven historijski fenomen koji se stoga više nikada i ne može ponoviti.

Dvojstvo predodžba o tome kako bi trebalo definirati pojам *baroka* i književnost sedamnaestoga stoljeća manifestira se i u hrvatskoj znanosti o književnosti, prije svega u radovima s kraja osamdesetih godina dvojice znanstvenika srednje generacije, Zorana Kravara i Pavla Pavličića. Tekstovi obojice autora u kojima oni pokušavaju obraniti vlastitu – tipološku ili historijsku – poziciju tiskani su jedan uz drugoga u zborniku *Književni barok* (1988).

Pavličić na tragu Segela zastupa historijsko stajalište o baroku kao razdoblju čiji autori dijele jednu poetiku. Pritom autor dijeli postrenesansnu književnost na dva razdoblja (usp. Warnke, CROXEN: 13), manirizam i barok, dva suslijedna razdoblja od kojih prvo zauzima drugu polovicu šesnaestog i početak sedamnaestog stoljeća, a više je označeno segelovskom poljuljanom slikom svijeta i razmišljanjem autora o književnoj tradiciji i konvencijama, odnosu književnosti i zbilje, autotematičnošću djela. Problemi prve generacije su uglavnom ideološki. U baroku koji slijedi, autori su, smatra Pavličić, prevladali i razriješili poetičke probleme koji su mučili prethodnu generaciju; budući da su ideološki problemi nestali, u prvi plan dolazi drugi aspekt poetike, a to je stil, koji prelazi iz jedne ideologije u drugu (npr. protestantski autori mogu pisati istim stilom kao i katolički) (PAVLIČIĆ 1988-2).

Kravar, s druge strane, ustanovivši veliku neselektivnost pojma 'barok', pokušava pronaći nedvojbeni zajednički nazivnik djelima sedamnaestostoljetne književnosti. Priznavši asinkroniju i različiti stupanj razvijenosti raznih europskih nacionalnih književnosti (a u nekim svojim tekstovima također i razne stupnjeve književne evolucije u kojima su se u tome stojeću našle književnosti raznih hrvatskih regija), Kravar odbacuje *Weltanschauung* kao kriterij određenja razdoblja i priznaje koegzistenciju konkurentnih književnih pravaca u sedamnaestom stoljeću: društveno utilitarnih, srednovjekovnih (pučka književnost, crkveno pjesništvo), i onih koji se zasnivaju na tekovinama renesanse, dakle na obnovljenom antičkom sustavu artificijelnih književnih vrsta, čiji je glavni cilj zadovoljiti estetičku potrebu publike. Ono što je zajedničko postrenesansnoj književnosti u sedamnaestom stoljeću jest, prema Kravaru, stil, smješten «negdje između *elocutio* i *ornatus*» (KRAVAR 1988: 39), stil koji se u europskim tradicijama naziva *stile attrattivo*, *stile culto*, *argutezza*, *stile ingegnoso*, *agudeza*, *cultermanismo*, gongorizam, manirizam, *euphuism*, *Schwulst* (ibid. 47-48). Upravo jedinstvo i internacionalnost toga stila i nedostatak jedinstvenoga internacionalnog naziva za taj stil za Kravara predstavljaju razlog da stil nazove barokom. Za Kravara je, suprotno od Pavličića, 'barok' isključivo stil. To ne znači, naravno, da ne postoje žanrovi ili motivi, ili pak narativni postupci i tretman fabule tipični za sedamnaesto stoljeće. No on ih tada ne naziva baroknima nego *seiçentesknima*.

Kako stoje stvari s novolatinskom književnošću? Croxenova harvardska disertacija o nacionalnim književnostima na latinskom jedina je nama poznata studija o novolatinskom slavenskom baroku. Autor, čiji je predmet interesa djelomično istovjetan našemu, promatrao je primjerke poljskog, češkog i hrvatskog latinskog pjesništva u sedamnaestom stoljeću. U nedoumici koje definicije pojma baroka da se uhvati, nakon pregleda povijesti pojma odlučuje

se za historijsku koncepciju, budući da u latinskoj poeziji koju je obrađivao ne nalazi karakteristika stila koje bi opravdala uporabu pojma baroka kao čisto stilske odrednice:

«Stylistic features specific to the Baroque are therefore (zbog sličnosti sedamnaestostoljetne latinske književnosti s latinskom književnošću renesanse, G. S.) not to be found in great profusion in the confines of the Latin literature of the period. ... The 'Baroque-ness' of the Latin literature of the period must accordingly be sought in the ideological contours and historical perspectives of the literature, but also and more specifically in the interrelation of the Latin and local vernacular system» (CROXEN: 21)

Budući da predmet kojim se bavimo – stilske tendencije u sedamnaestostoljetnoj hrvatskoj latinskoj poeziji – od nas zahtijeva da se odredimo prema najčešće rabljenom pojmu koji označava razdoblje – pojmu baroka – svrstat ćemo se, u suprotnosti prema Croxenu, uz onu struju koja baroknost traži u stilu. Razlog za to leži u činjenici da stil bolje definira pojam baroka od labavih odrednica kao što su svjetonazor ili ideologija. Osim toga, u ovoj fazi proučavanja dosad slabo poznata segmenta latinske književnosti smatramo nužnom stanovitu uzdržljivost od književnopovijesnih 'etiketa', koje, ako se pridaju mehanički, mogu naići na reviziju i djelovati neutemeljeno.

Tako, na primjer, u postojećoj literaturi nailazimo na ovakve tvrdnje: «Zadranin Agostino Giordani živio je u 17. stoljeću, dakle u baroku» (NIŽIĆ: 190). Zadarski proučavatelj opusa svojega sugrađanina, talijanskog i latinskog pjesnika iz sedamnaestoga stoljeća očito mehanički identificira stoljeće s književnopovijesnim razdobljem. Istina, pjesnik Jordanić je, naročito u svojem talijanskom opusu, «i tematski i formalno asimilirao baroknu tehniku»

(NIŽIĆ: 191), što se argumentirano dokazuje analizom concetta temeljenog na prezimenu djevojke u sonetu *Bella Donna di Casa Lucij.*

Situacija je nešto manje sretna u Koradeovu tekstu o latinistima 17. stoljeća (KORADE 1994). Pišući o dubrovačkim isusovcima Lukareviću, Rogačiću i Mondegaju, autor daje koristan uvod o organizaciji književnog života u isusovačkim kolegijima. Poetička tendencija jezuitskog pjesničkog obrazovanja naziva se klasicističkom i navode se kritike kolegijskih profesora (Strada, Sforza Pallavicino) uperene protiv končetozne literature koja je u Italiji tada bila u modi. No mjestimično se govori o «tipičnoj baroknoj dramatici i teatralnosti», «obilato iskićenoj mitološkim slikama i primjerima» (KORADE 1994: 187), pri čemu se misli na Lukarevićeve prigodne pjesme u heksametru. Mi bismo spomenuto dramatiku i teatralnost radije pripisali zahtjevima prigodne poezije (veličanje adresata), a frekvenciju mitoloških slika i primjera humanističkoj poetici, čija je referentna stvarnost antička, a referentni tekst antička književnost.

I Rogačić, odnosno njegov spjev *Euthymia* predmet je stilske procjene, no nespretno formulirane. Prvo se citira Rogačićev predgovor spjevu u kojem se navodi kako će se paziti da se stil ne udaljava od harmonije antičkih pjesnika (KORADE 1994: 188).³⁵⁴ Uzori koje Rogačić navodi, odražavaju, drži Korade, «humanistički duh i barokni klasicizam djela». Za humanistički je duh jasno, on je nužno posljedica obrazovanja u isusovačkim *humaniora* i pretpostavka pisanja novolatinskog epa; no sintagma «barokni klasicizam» predstavlja *contradictio in adjecto*, tim više što autor članka i sam inzistira na razlici 'dekadentnoga' baroka i isusovačkog «klasicizma».³⁵⁵ Ili: «Konačno, prema Appendiniju Rogačić je pisac koji se borio i nije se dao pobijediti od lošeg ukusa seicenta» (KORADE 1994: 190).

³⁵⁴ «...ut stylus postremo a Veterum harmonia, varietate, elegantia, caeteroque carminis cultu ne nimium abesset» (*Euthymia, Praefatio*, nenum. XII)

³⁵⁵ Ako je 'barok' oznaka perioda, 'klasicizam' ne može označavati stil ili poetiku, kao i *vice versa!*

Likovnom, wölfflinovskom metodom u procjeni baroknosti *Eutimije* poslužio se i Knezović u tekstu koji je devedesetih godina revitalizirao dubrovačkog isusovca. Osim pojačane uporabe figura, Knezović baroknost vidi u nejasnoći Rogačićeve jezične prezentacije građe: «... U Rogačića je gotovo osnovna karakteristika općenita, nejasna i neizdiferencirana slika» (KNEZOVIĆ 1995: 148). Ili opširnije:

«Po odabiru, poretku i prezentaciji građe, izgradnji fabule, krhkom jedinstvu radnje, po svojevrsno zatamnjenoj i neizdiferenciranoj predodžbi pejsaža i likova koji se gotovo uvijek nude čitaocu u kontrastnoj dinamici i osobito po korištenju karakterističnih retoričkih figura, Rogačićev didaktični ep *Euthymia* nadaje se kao tipično barokno djelo» (KNEZOVIĆ 1995: 144-145).

Izbor građe u skladu je sa žanrom didaktičkog epa; građa se prezentira fragmentarno jer tako određuje *dispositio* spjeva; fabule nema jer ne radi se o narativnom spjevu, kao ni radnje, dakako ni njezina jedinstva (aristotelovski su zahtjevi za jedinstvom mjesta, vremena i radnje primjereni tragediji). Zatamnjost i nediferenciranost karakteristika su stila, no ne nužno barokna, budući da se (shvatimo li barok kronološki) pojavljuju i u drugim književnopovijesnim razdobljima i epohama, kao što su romantizam ili impresionizam. Slaba razumljivost teksta može, dakako, biti i posljedica izbora građe: u dugačkom heksametarskom tekstu teže je izlagati teološke, psihološke ili etičke sadržaje nego pripovijedati, tim više što je najveći broj klasičnih antičkih (i školskih) spjevova narativan; oni u svojoj narativnosti i klasičnosti predstavljaju mjeru jedinicu za razumljivost, koju jedan novolatinski spjev, naročito takav koji izlaže specifične znanstvene (teološke, etičke) sadržaje ne može doseći. Nerazumljivost i baroknost nisu isto i nisu u uzajamnoj uzročno-posljedičnoj vezi.

«Korištenje karakterističnih retoričkih figura» moguć je simptom baroknosti no, budući da se redom radi o figurama antičkog podrijetla, dakle takvima koje već odavno postoje, od same njihove uporabe ključna je njihova frekvencija: barokno se djelo prepoznaće po *hipertrofiranoj* uporabi figura i tropa. U baroknome bi djelu stil³⁵⁶ trebao biti nadređen svim ostalim slojevima djela: temi, fabuli, sižeu, ideologiji. Barokni stil želi izboriti status tekstualne dominante, prekoračiti granice svojega medija: jezik više ne želi biti medij za prenošenje poruke nego estetički objekt nadređen poruci koju djelo pokušava prenijeti (KRAVAR 1988: 41). On bi trebao pozornost čitatelja toliko svrtati na sebe da potreba za informativnošću teksta postane minimalna. Nama se čini da Rogačić dotle nije došao.

4. 3. Stilski istaknutija mesta u latinskim pjesničkim tekstovima

U prvome dijelu ovoga poglavlja iznijeli smo formalne eksperimente (od kojih su neki tradicionalne figure, a neki novovjekovna pojava) kojima po našem sudu latinsko pjesništvo sedamnaestog stoljeća izlazi iz okvira idealnog humanističkog pjesništva, takvog koje se želi u imitaciji antičkoga pjesništva sa svojim uzorom i natjecati. Apsolutni je prvak formalnih inovacija Pavao Ritter Vitezović, čija je sadržajno najčešće beznačajna latinska poezija, mahom prigodničarska, pravi poligon formalnih eksperimenata u obliku anagrama, rebusa, kronograma, rimovanih stihova ili dijelova stihova. U ostalih se autora rečeni postupci pojavljuju samo kao iznimka, kao što je to u dvojice dalmatinskih pjesnika, Caramanea i Zmajevića.

No baroknost teksta ne može se utvrditi samo na temelju smjelih formalnih i slovčano-brojčanih akrobacija. Primjerice, barok dubrovačke književnosti ne sastoji se od grafičkih i

³⁵⁶ Shvaćen kao «ukupnost jezičnih oblika i figuralnih klišaja koji se učestalo pojavljuju ili po prvi put nastaju u nekom nizu tekstova koji su bili u međusobnom dodiru» (KRAVAR 1988: 39).

formalnih eksperimenata (premda krajem 16. stoljeća Dinko Ranjina piše tzv. figuralne pjesme u kojim grafički izgled teksta tvori sliku!). Baroknost bi valjalo potražiti prvenstveno u repertoaru klasičnih figura i tropa, metafore, metonimije, poredbe, antiteze, etimoloških figura.

U našem korpusu sedamnaestostoljetne latinske poezije ima tekstova koji svojim figuralnim uređenjem nadilaze nužnu i prosječnu 'ukrašenost' latinskog pjesničkoga teksta i u kojima figuralni ukras dominira djelom, odnosno, ako se radi o dužim tekstovima kao što su epovi, zauzima razmjerno velik dio teksta i odvraća pozornost od njegove informativne razine.

Humanistički i posthumanistički su pjesnici izrazito svjesni tehničke strane jezične umjetnine, budući da je njihovo retoričko i pjesničko školovanje proteklo u učenju antičke retorike, tropa i figura, načina i aptuma njihove uporabe. Glavna je prepostavka barokne retorike da je figuralni ukras moguće naučiti i da je sve jezične 'akrobacije' moguće nazvati zasebnim (antičkim) retoričkim terminom.

Barokni jezični ukras nije nov, ali nov je njegov status unutar književnoga djela: za razliku od antike, gdje se traži prikladan trenutak za umetanje ukrasa koji će uljepšati ili, eventualno, razjasniti dio teksta, u baroknim djelima svaki je dio teksta dobro mjesto za ubacivanje ukrasa. To što autor u tekstu rabi metaforu, antitezu ili anaforu ne znači automatski da je djelo barokno. Te se figure, da bi tekst zadobio status baroknosti, moraju ponavljati s na prvi pogled uočljivom pojačanom frekvencijom ili intenzitetom.

Figuralni ukras hipertrofira, i to često na račun sadržaja djela. U manjim, lirskim formama – a ovamo na latinskom spadaju i epigrami – upravo figuralna majstorija ili dovitljiva zamisao izvorištem su pjesme, a ne prvenstveno njihov sadržaj. Kada lirski subjekt, primjerice, svoju dragu poistovjećuje (a ne uspoređuje!) s ružom, izvorište 'ideje' je mogućnost poistovjećivanja žene i ruže na nekoliko razina (rumenilo obraza, ljepota,

svježina), i vlastita retorička vještina koja omogućuje da se metafora razvije, a ne sama fasciniranost ljepotom ženskoga lica. Čest su izvor pjesme, naročito u religioznoj poeziji, antiteza i paradoks: tu se autori oslanjaju na paradoksalnost samih teoloških istina, od kojih je zacijelo najpoznatija Marijino djevičansko majčinstvo.

Jedan od najčešćih baroknih tropa jest metafora. Trop kao što je metafora intelektualne je prirode, a ne emotivne, i to se naglašava: idealni je barokni čitatelj fasciniran pjesnikovom ingenioznošću i sposobnošću da intelektualnim operacijama konstruira jezičnu umjetninu, a ne njegovom tankočutnošću, osjećajnošću, senzibilitetom koji se smatra glavnom osobinom dobroga pjesnika od romantizma na ovom; upravo je neoromantičarska predodžba inspirirana pjesnika kumovala brojnim negativnim stavovima prema baroknoj poeziji.

Bez ikakve namjere i ambicije da zadremo u složenu teoriju metafore, reći ćemo samo da u tipičnoj baroknoj metafori označitelj i označeno stoje u slaboj vezi, oslobođeni svih mimetičkih odnosa (FALIŠEVAC 1987). Poznat su u hrvatskoj baroknoj književnosti primjer udaljene metafore stihovi iz Gundulićeva *Osmana*:

Eto zora ključmi od zlata

vedri otvorit istok ide,

proz korajna neka vrata

nadvor žarko sunce izide.

(*Osman*, XIX, 249-252)

Metafora u kojoj su zrake jutarnjega sunca zlatni ključevi kojima zora ide otključati istok i pustiti sunce oslanja se na homersku vremensku perifrazu u kojoj personificirana 'ružoprsta' Aurora ('Hèj) ustaje iz bračne postelje i otvara prozor puštajući tako sunčeve zrake

na svijet. Ono što je u Gundulićevoj metafori barokno jest to što su metafora za zrake sunca zlatni ključevi (umjesto ružičastih prstiju); rumena boja zore predstavljena je drugom metaforom: koraljnim vratima. Predmeti kao što su ključevi i vrata u stvarnosti ne stoje u bliskoj vezi s pojавom svitanja. I jedan i drugi označitelj u metaforama umjetni su predmeti, što je misaoni proces tipičan za baroknu poeziju: «Radi se o estetici koja prirodno lijepo podređuje ili čak žrtvuje umjetno ili formalno lijepome. Zakon te estetike glasio je: lijepo se ne nalazi, nego se pravi» (KRAVAR 1993: 99 i HOCKE 1984).

Primjer za objašnjavanje prirodnoga umjetnog javlja se, doduše rijetko, i u latinskoj poeziji. U djelu *Cretae regni querelae* Mateja Jelića Dražojevića Kreta ovako govori o svojim šarenim livadama:

Mille theatrales viridissima prata colores

Luminibus pompas explicuere meis. (str. 2)

U latinističkoj poeziji sedamnaestoga stoljeća metafore su u načelu suzdržanije od onih u hrvatskoj istodobnoj poeziji. U Đurđevićevoj parafrazi 37. psalma, koji pripada među pokajničke psalme, lirska subjekt, nakon što zamoli milost od srditoga Boga, objašnjava mehanizam kojim strašni Bog privlači k sebi preplaštene duše:

Siste manum flamasque, pater, qui saepe dolenti,

Dulciss ut possim te reperire, lates,

Qui nube horrificas vultus, ut territa corda

Pronuba ad amplexus advocet ira tuos.

(*Poetici lusus*, 66, 43-46)

Božja je srdžba djeveruša koja preplašena srca priziva k Božjem zagrljaju.

Nekoliko 'jakih' metafora nalazimo u Vičićevoj *Jišajidi*. U trećoj se knjizi epa tumači se kako je Isus *verbum novum*, za razliku od Deset Božjih zapovijedi koje su *lex vetus*; analogno tome, Djevica Marija identificira s Kovčegom saveza:

Vitae expers, Vitae indicium si lignea motu

Arca dedit, viva petuisse videtur ab Arca,

Quam gero, vitales animos, vel mortua vivae

Cedere non deses praesenti Numinis Arcae,

Venturos hilari motu praesagit honores.

(*Jesseis*, III, 408-412)

Metafora se ovdje kombinira s figurama antiteze (*mortua-vivae*), poliptotom (fleksija riječi *vita*), distinkcijom / dijaforom (različita značenje riječi *vita* u prвome stihu), paregmenonom (različite vrste riječi istoga korijena: *vita* – *vivus* - *vitalis*), te svakako aliteracijom.

Isto tako, sv. Josip predstavlja se kao *portus honoris*, a pomorska se metafora nastavlja:

Tu mihi vir, tu frater eris, tu portus honoris.

Et quamvis nulla est quae mersa jugalibus unquam

Virginitas emersit aquis, te conjugē portum

Invenit secura suum quam provida caeli

Cura!...

(*Jesseis* VII, 481-485)

Metonomiju za bistri potok, omiljenu u opisu idealnoga krajolika, nalazimo kod Đurđevića, u ljubavnoj elegiji *Somnium de Domina*:

Fronde sub arborea, qua per lactentia serpit

Gramina perspicuae mobile frigus aquae...

(*Poetici lusus varii* 107, 19-20)

Mobile frigus bistre vode ipak nije onoliko artificijelan kako je to imenička metafora živi kristal u Kanižlićevoj *Svetoj Rožaliji*.³⁵⁷

U Đurđevića se katkad leksikalizira izreka, kao što je slučaj u epigramu *Monima diademate se suspendit*. Monima, supruga Mitridata, kralja Ponta nakon muževe smrti objesila se o krunu i kraljevsku vrpcu:

Insonuit laqueo facilemque pera era saltans

Dixit: «Ohe, plaudite, finis adest».

Cessat vita quidem, sed non tua gloria, namque

Fine coronato nobilitatur opus.

(*Poetici lusus varii*, 31, 7-10)

Poanta je u doslovnosti izreke *Fine coronato nobilitatur opus*: objesivši se o krunu Monima se proslavila.

Slično je i u epigramu sv. Katarini iz iste zbirke: legenda kaže da je iz svetičina vrata, nakon što su joj odrubili glavu, iscurilo mljekko a ne krv. Iskazni subjekt to ovako interpretira:

³⁵⁷ «Pokraj šipilje živi kristal bistro teče», Antun Kanižlić, *Sveta Rožalija II*, 11, 50.

*Dum strident enses, et durior ense tyrannus
Gestit virginea tingere caede manum,
Aurea saecla refert Virgo, nam vulnere sacro
Ambrosii fontes, flumina lactis eunt.
Nam dum foemineo feritas se pectore vinci*

5

*Conspicit et vanas luget inulta minas,
Erubuisse adeo censetur, ut, unde ruberet,
Virgineus potuit non habuisse cruor.*

(*Poetici lusus varii*, 105)

Pjesma se gradi na pretpostavci personifikacije surovosti Katarininih krvnika: *Feritas* je od bijesa što ju je djevojka svojom hrabrošću pobijedila toliko pocrvenjela da je nestalo i crvenila iz svetičine krvi. Tako bijela krv postaje izvor mlijeka, što je uz spomenutu ambroziju jasna aluzija na zlatno doba, u kojem u antičkoj verziji teku nektar i ambrozija, a u biblijskoj med i mlijeko.

Mnogo češće od samih metafora kao figure misli pojavljuju se paradoks, često verbalno uobličen u antimetaboli. Paradoks je pritom samo jedan od oblika antitetičnog mišljenja, omiljenog u baroknih pjesnika.

Kratak je i jednostavan, a i doslovno školski primjer Đurđevićev (?) epigram *In patrem et canem distichon* iz rkp. Dubravčić:

*Submersit Natum Genitor, canis eripit undis,
Hic Patris officio fungitur, ille canis.*

(Dubravčić, 111)

Na paradoksu i identifikaciji *život : smrt* temelji se i višestruko prepisivani epigram istoga pjesnika o smrti Ivana Gučetića Mlađeg *Matrona Gozzea in maximo terrae motu an. 1667. super defuncti filii corpore in via nacto illacrymans extemplo pae dolori magnitudine interiit:*

Dum Ragusinas subitus tremor arietat arces,

Et miscet trepida diruta tecta manu,

Gozzea terribili poterat superesse ruinae,

Sed viso nati funere, Mater ait:

«Pergam Nate tuos animare per oscula vultus,

5

Cum sine te mors est vivere, vita mori.»

Dixit, et absumpto per verba, et basia sensu

Demisit Dominae corpus anile neci.

Quaenam ultra miseri restant solatia cives,

In vos si pietas pugnat, et hostis amor?

10

(AMB 1814)

Ovaj epigram neodoljivo podsjeća na poznati epigram iz zbirke *Anthologia Latina, De puer glacie perempto*, u kojem majka poginula tračkog dječaka izriče oštromnji paradoks na temelju pojmovnog para vatra-voda.³⁵⁸

Isti se paradoskalni pojmovni par javlja i u Đurđevićevu epigamu *Fons e sepulchro*. Spremno se – na prenesenom planu, dakako – objasnjava zašto je voda koja izvire iz groba ledena (zbog mrtvačevih ledenih udova) i čista (smrt je očistila svaku njegovu nečistoću). Na

³⁵⁸ Taj epigram kao primjer oštromne poante navodi Curtius (312), kao i Gracián u *Discurso I: Panegírico al arte y al objecto* (v. GRACIÁN 2001: 47).

kraju ne nedostaje ni savjet slučajnom prolazniku neka se opere u izvoru, s fingiranim epitafom na kraju, koji sadržava morfološki hijazam:

Omnia quo properant, tu nasceris inde, nec ulla

Iustius hoc nomen lympha perennis habet.

Viva e morte venis, finem coniungis et ortum,

Nec mortem metuis, quae tibi facta parens.

Et gelida, haud mirum, gelidos si transilis artus,

5

Pura es, nam sordes tergere fata solent.

...

Dat mihi vita necem, mors vitam; te quoque certum est

Vivere ne vivas, ne moriare, mori.

(*Poetici lusus varii* 82, 1-6; 11-12)

Epigram *Clepsydra ex amici cineribus* u završnom distihu sadržava obraćanje iskaznoga subjekta prijateljevu pepelu zatočenom u satu:

Qui fueras mea vita, meae sis regula vitae,

Cumque tuo nequeas, tempore vive meo.

(*Poetici lusus varii*, 28, 9-10)

Dosljednije je razrađena antiteza crno–bijelo u Đurđevićevu epigramu *Christus Dominus in pagella punctim depictus*:

In media calami consedit mucro papiro

Tinxit et exigua candida lina nota.

Mox iterum atque iterum salienti pollice ductus

Suppositas pupugit non sine lege nives.

Iam folii candor sensim laceratus in umbras

5

Degenerat, maculis area tota latet.

Tantaque congeries speciem coalescit in unam.

Visus et a fusca surgere nube decor.

Mirandum, quod lux non fecerat, umbra peregit,

Finxit et exanimem guttula nigra Deum.

10

Quam merito expressit Domini pia gutta dolores

Membraque et Isacio verbere tergus hians.

Nam dum submergi poenis gravioribus ardet,

Iste dolor cupidus nil nisi gutta fuit.

(*Poetici lusus varii*, 10)

Temeljni likovni *chiaroscuro* ostvaruje se u verbalnim opcijama za bjelinu (*candida lina, nives, folii candor*) i tamu (*umbrae, maculae, fusca nubes, guttula nigra*). *Concetto* se sastoji u 'negativu' slike: tinta koja je iscurila na bijeli papir oformila je mrlju koja je prikazivala raspetoga Krista: za prizor nije zaslužno svjetlo, nego sjena, a kapljica tinte od koje je sve počelo metaforički se povezuje s Kristovim bolima: one za nj nisu bile više od kapi.

Na antitezi se grade i sljedeći Vičićevi epski stihovi koji tematiziraju Marijine boli pod

Križem:

... *Poenarum filius esse*

Rex voluit, propriae fluxit cui purpura venae;

Pallore emicuit genetrix, Regina dolorum:

Si dispar color est, dolor est communis utriusque.

(*Jesseis*, XI, 1045-1048)

Ono što se suprotstavlja crvenilo su Kristovih rana (metaforički povezano s njegovim kraljevskim statusom), te Marijina bljedoča (objašnjena time što je ona kraljica boli). Suprotnost se u posljednjem stihu (koji je i posljednji u numeriranoj cjelini unutar epa!) pomiruje u hijazmu fonetski vrlo sličnih riječi (*color – dolor*).

Antiteza petrarkističke provenijencije, *vatra-voda*, prisutna je u sceni o Davidovu preljubu s Bat-Šebom iz istoga spjeva. Pritom se spajaju doslovna voda (u kojoj se Bat-Šeba kupa) i vatra Davidove strasti:

Incaluit David: Mirum! Succensus ab ipsis

Ignis aquis, ardere facit cruciatque potentem

Iessei solii flamma sisti impote patrem.

Nunda nurus regi incauto spectata pudorem

Abstulit et tantum in lymphis invenit amantem,

Fonte cupidineas gelido iaculata sagittas.

Nec sterilis fax ista fuit: quae emergit ab undis

Est fecunda Venus...

(*Jesseis*, II, 677-684)

Isti tip petrarkističke antiteze (ovdje *vatra-led*), no modificiran u religiozne svrhe, nalazimo u Vičićevu epigramu *Ad Christum amantis votum*:

Cum videam nostris tibi dulce caloribus uri

Teque meo pasci pectoris igne putem;

O utinam rapidos, totus convertar in ignes,

Et focus id fiat quod fuit ante caro!

Scintillent oculi, valido caput ardeat aestu,

5

Sint mihi flamma manus, sint mihi flamma pedes.

Cumque tuos fuero IESV mutatus in ignes,

Et gelidum fortis cor mihi flamma petet;

Voto erit inscribi, gelida qua condar in urna:

Divini hoc tumulum pulvis Amoris habet.

10

(*Sacer Helicon, Epigrammatum lib. II, 75*)

Nakon nekolicine izraza koji označavaju vatru i gorenje (*calor, urere, ignis, focus, scintillare, ardere, aestus, flamma*), slijedi antiteza (*gelidum cor, gelida urna*). Lirski se (muški) subjekt od ljubavi prema Kristu želi pretvoriti u vatru i izgorjeti. Pritom se metafora realizira i ona zaista izgori i postane pepeo koji završi u urni.

U latinskim tekstovima mjestimično nalazimo i figure *per adjectionem*, kao što su *poliptot* (često ponavljanje iste riječi u raznim oblicima njezine fleksije), *paregmenon* (zvan i *figura etymologica*, supostavljanje različitih vrsta riječi istoga ili fingirano istoga korijena), te *traductio* (homofoni koji pripadaju različitim vrstama riječi i nisu etimološki vezani).³⁵⁹

³⁵⁹ Figura je objašnjena u 4. 1. 6.

Poliptot mjestimično rabi Đurđević:

Sit vester titulus titulos spernendo mereri

Sic vestrum in spreto culmine culmen erit.

St modus in rebus, modica nam sorte iaceti

Maxima sors sortem non timuisse fuit.

(*Poetici lusus varii*, 6, 17-20)

I paregmenon u *Epitaphium Claudii*:

Claudius hic claudor, morior dum clauditur annus

Tali clausura clauditur omnis homo.

(rkp. Dubravčić= ČULIĆ 286, 113)

Vičić pak kombinira poliptot s paregmenonom, u primjeru iz *Jišajide* u kojem se govori o bračnom djevičanstvu Josipa i Marije i u epigramu o Ivanu Krstitelju:

...Sociabere sponso,

Cui tua virginitas, et nupti exempla pudoris

Custodia dabit: vir erit cum Virgine virgo.

(*Jesseis*, V, 943-945)

Quem dicunt utero matris salisse Joannem,

Saltatrix ferro propudiosa necat.

Quod bene saltando reliquos superavit; inultum

Non est saltatrix aemula passa caput.

(*Sacer Helicon, Epigrammatum lib. II*, 72)

Jedna od omiljenih figura jest i *enumeratio* – nabranje istovrsnih pojmova u kontaktu, odnosno doslovno provedeni asindet. *Enumeratio* se koristi u raznim žanrovima, a kod manjih oblika, kao što je epigram, može 'preuzeti' cijelu pjesmu, kao u Vičićevu epigramu *De Spiritu Sancto*:

*Ros, oleum, nexus, lingua, umbra, columna,
Flamma, columba, quies, impetus, aura, calcis
Unio, lux, donum, cor, gratia, vita, voluntas,
Vox, nubes, genitus, pax, dolor, imber, amor.
Nosse volo, rerum tot significata quod uni
Spiritui veniant attribuenda Deo.
Hic Amor est: prodesse cupid quot rebus amato
Tot rerum exercet munera verus amor.*

Neuobičajeno je velika i opsežna petnaesteročlana epska *enumeratio* iz *Jišajide*, u kojoj se nabrajaju pokršteni narodi, na koju se neposredno nastavlja trinaesteročlani katalog rijeka metonimijski upotrijebljenih umjesto naziva krajeva koje su pokrstili apostoli:

*Iam Christum vox multa sonat: veneratur Iesum
Indus, Iber, Samothrax, Auson, Scytha, Parthus, Achaeus,
Medus, Achaemenius, Maurus, mutator Eoae
Mercis Arabs, Colchi, Brachmanes, Susa, Canopus.
Iamque tui famuli, genetrix, Tiberimque Tagumque*

*Eridanum, Euphratem, Rhodanum, bibimusque ruentem
Amne Tigrim; Colcho Eoum cum Phaside Gangem,
Nomine gaudentem dupli libavimus Istrum,
Et septemgemini numeravimus ostia Nili,
Saxosumque sonans Hypanis iam suavia nati
Sub iuga, iam Tanais, iam barbarus ivit Araxes,
Quique sitim nostris oppressit faucibus amnis,
Lustrandis eadem successit gentibus unda.*

(*Jesseis*, XII, 39, 1194-1206)

Simptomom baroknoga smatratićemo i Vičićeve razvijene epske poredbe u kojima se ta figura kombinira s metaforom. U epskoj poredbi uspoređeni predmet (*comparandum*), dio konteksta, uspoređuje se sa svojim poredbenim korelatom (*comparatum*) čiji opis u tekstu nerijetko zauzima višestruko više prostora nego opis samoga predmeta. Uzmimo primjer poredbe u kojem se rajske izvor četiriju rijeka uspoređuju s nastankom mlijeka u ženskim grudima:³⁶⁰

*E rubeis veluti, quae sunt in corpore, venis
Feminea elapsus concurrit ad ubera sanguis;
Sed lactis candore color propriusque cruoris
Mutatur sapor et guttas quas mamma recepit
Sanguinis, has dulci variant humore papillae -
Non aliter fons iste salo dilapsus abibat*

³⁶⁰ Usp. grudi i dojenje kao omiljeni predmet opisa i omiljeni temu: Vičić, *Sacer Helicon, Epigrammatum lib. II*, 9; *Jišajida IV*, 314-321 i sedamnaestostoljetne slike *Lactatio Sancti Bernardi*, Prilog 7.

Profluu in dulcem placitaram faucibus undam. (I, 10, 219-225)

Figura poredbe (*similitudo*) u retoričkim se priručnicima tretira kao dokazno sredstvo s pomoću kojeg se predmet o kojem je u govoru riječ može približiti slušateljima tako da ga se usporedi s drugim, svima poznatim predmetom ili pojmom.³⁶¹ Građa zastupljena u pjesničkim poredbama, međutim, nerijetko je manje poznata i jasna od pojave o kojoj se u tekstu govori. Predmet navedene Vičićeve poredbe spada u grupu predmeta niske bliskosti s iskustvom recipijenta, takvih koje Kvintilijan ne odobrava (LAUSBERG: 420).³⁶² U proznom, nefikcionalnom govoru, nepoznato iz diskurza uspoređuje se s poznatim iz života. U pjesničkom se pak diskurzu ono što je poznato (što je dio konteksta, prisutno u svjetu djela) uspoređuje s nepoznatim (izvankontekstualnim, odsutnim). Epska poredba svojim sadržajem ne razjašjava, već sugerira složenost prikazanih pojava. Funkcija joj je estetska, a ne demonstrativna.

U nekolicini Vičićevih poredaba iz *Jišajide* dolazi do kombiniranja poredbe s metaforom. Tako se, na primjer, poredba u četvrtoj knjizi epa (IV, 756-764) gradi na metafore Isusa kao sunca, Marije kao zore (koja prethodi suncu) i Joakima kao zvijezde Danice (Fosfor, Lucifer):

³⁶¹ Usp. LAUSBERG: 419: «Die *Similitudo* ist ein Beweismittel, darüber hinaus aber ist sie auch eine Figur des Ornatus. Die *similitudo* ist eine Tatsache des Naturlebens und des allgemeinen (nicht historisch fixierten) Menschlebens, der mit dem Redner vorliegenden Gegenstand in Parallele gesetzt wird. Die poetische Kraft der *similitudo* entspricht ihrer Beweiskraft: die *similitudo* vereindringlicht durch den Appell an die allgemeinen Erfahrungen des Natur- und Menschlebens».

³⁶² Quint. *Inst.* 8.3.73: ‘debent enim, quod illustrandae alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat.’ Ova bi Vičićeva poredba potpala pod Lausbergovu kategoriju ‘Der minimale Bekannschaftsgrad’. Usp. «Die ungewöhnlichen Vergleichsbildinhalte beziehen sich auf der allgemeinen Kenntnis weniger zugängliche Spezialgebiete des Natur- und Menschlebens, oder nähern sich durch Einbeziehung der Historie oder der Mythologie: sie setzen also eine Schulbildung voraus und können dadurch pedantisch wirken, können aber bei Dichtern besonders bei Einbeziehung der Mythologie religiös-erhabene Akzente nehmen.» (LAUSBERG: 420-421).

*Vix faciem quartum Lunae variaverat astrum,
Et nitido Mariam crescentem expresserat ore;
Cum gravis aetate et vergente in fata senecta
Occubuit Ioachimus. Sic Phosphorus orta
Conditur Aurora: visâ splendoris Eoi
Lucifer occumbit flammâ: non ille propinquum
Expectare solet, nec natum cernere solem.
Talis erat Ioachimus, caligine priscae
Legis olorino morum candore refulgens;
Hebraeae cernens Eoa crepuscula noctis,
Splendidus expirat, contentus ad usque serenam
Fulsisse Auroram legalis Phosphorus umbrae.* (IV, 26, 753-764)

Situacija u kojoj se našao Marijin otac Joakim – umro je, naime, prije nego što je mogao vidjeti svojega unuka – predstavlja se trostruko: doslovno (*occubuit Ioachimus*; određuje se i vrijeme njegove smrti, četiri mjeseca nakon odlaska trogodišnje djevojčice Marije na obuku u jeruzalemski hram), kroz poredbu (*comparatum*: upravo tako zora prikriva sjaj jutarnje zvijezde: *sic Phosphorus orta conditur Aurora...cernere solem*) i metaforom, koja dolazi u ponovljenom *comparandumu*, inače doslovnom dijelu poredbe (vrijeme netom prije Kristova rođenja je *crepusculum Hebraeae noctis*; Joakim se moralnom čistoćom izdiže iz blata Staroga Zakona; on je *legalis Phosphorus umbrae* – možda lučonoša, glasnik svjetla u Limbu, kamo privremeno odlazi).³⁶³

³⁶³ Metaforu u *comparandumu* nalazimo i u *Jesseis* III, 6, 99-104; IV, 27, 843-866; V, 20, 434-449; VII, 34, 934-942; X, 41, 1102-1114; XII, 21, 709-720; XII, 23, 760-765.

4. 4. Stil prijevoda

Na kraju, valjalo bi vidjeti kako stoje stvari s prijevodnom književnošću, tekstovima koji su s narodnog jezika prevedeni na latinski. Ograničit ćemo se na jedan poznati tekst, na Đurđeviću *Magdalidu*. O vanjskim okolnostima prijevoda bilo je riječi u prvoj poglavlj. Nas će ovdje zanimati način i mјera u kojoj je autor prenio ornatus hrvatskoga izvornika u samoprijevodni latinski tekst.

Premda neobjavljena, studija Darka Novakovića o Đurđevićevim prijevodnim postupcima uvelike nam je ponudila smjernice razmišljanja o očuvanju figuralnoga ukrasa u latinskom prijevodu. Iznijet ćemo stoga postojeća zapažanja o prvoj i trećoj strofi *Mandaljene*:

Vjero sveta, koju zače
slavnom rieči čačko slavni,
davne istine novi zrače,
novieh slavâ zrače davni;
bog je sunce rajskeih dvorâ, 5
ti rajskega sunca Zora.

Ti pričista, liepa i draga
slijeplim nami dan si običan;
na celov se tvoj podlaga
bitjem, znanjem puk različan 10
i tvoj sliedeć stieg pribieli,
jedno ufa, ljubi i želi.

Ti si umrliem, kad se skruše,
provodica privesela,
ključ od raja, raj od duše, 15
od kreposnich duša djelâ,
dobro očito, skrovna istina,
tamna svjetlos, svjetla tmina.

*Immensi concepta patris de perpetue verbo
filia, diva FIDES, veteris nova nuncia veri
et laudis lux prisca novae. Si caelitis aulae
sol DEUS, ipsa deum demonstras praevia solem,
candida ab aeternis exorta cubilibus Eos. 5
Tu nobis caeca sub nocte jacentibus afflas
jucundum formosa diem; tua numina adorat
pronaque magnanimos inclinat ad oscula vultus
gens diversa locis, studiisque ac moribus impar.
Contra Erebi fraudes tua fulgida signa secuti
conspirant, eadem sperando et amando, tuisque
auspiciis nimis alta petunt. Malefacta gementi
sternis pace viam; via diceris aurea caeli,
caelum animi morumque animus pretiumque vigorque
atque illustre bonum, verum sublustre, retrusus
fulgor et arcanum servans caligo nitorem. 10
15*

Uzdasi, 1-18

Magdalisi, 1-16³⁶⁴

³⁶⁴ Usporedni citat Novakovićev, podebljanje naše.

Novaković u prvoj strofi originala ističe kyklos, figuru okruživanja u kojoj stih započinje i završava istom riječju (2. stih, *slavnom riječi čačko slavni*). Te figure u latinskom prijevodu nema, no očuvao se hijazam *davne istine novi zrače / novijeh slava zrače davni* naspram latinskom: *veteris nova nuncia veri / ... laudis lux prisca novae* u posve pravilnom obliku (pravilnijem nego što je u izvorniku!). Hrvatski «zrak» koji se u poliptotu ponavlja u latinskom je variran («nuncia» : «lux»), stoga se poliptot izgubio, kao i poliptot «davne» : «davni» u prijevodnome sinonimnome «veteris» : «prisca».

U trećoj strofi, od trećeg stiha nadalje, ističe se figura gradacije (*climax*), koja se sastoji od toga da se u svakome novom odjeljku (u hrvatskom tekstu to je stih ili polustih) ponavlja riječ iz prethodnoga odlomka: *Ključ od raja, raj od duše, / od kreposnijeh duša djelâ*. Slijedi antiteza izvedena u hijazu (*dobro* očito, skrovna *istina*), a nakon nje hijastički postavljen dvostruki oksimoron, ujedno i paregmenon (*tamna svjetlos, svjetla tmina*).

Kako su se te figure, koje su očito najvažnija sastavnica teksta i koje nužno na sebe svraćaju pozornost i tako je odvraćaju od ostalih sastavnica teksta, prošle u prijevodu? Klimaks je sačuvan (*via... caeli / caelum animi, morumque animus*), zajedno s poliptotom; sačuvana je antiteza (*illustre bonum, verum sublustre*), no za razliku od izvornika, ovdje imamo etimološku vezu između pridjeva (*illustre – sublustre*). Ipak, najefektniji figuralni element i vrhunac hrvatske strofe izostaje.

Primjera ima mnogo: hrvatski stihovi s dvostrukim hijazmom

Reži medvjed, vuk zavija

Vepar hroče, zvižde zmija.

(*Uzdasi Mandaljene pokornice*, I, 65-66)

latinski su preneseni ovako:

...ululat Lupus abditus umbris,
Saevit Aper, Ursique fremunt, et sibilat Anguis.

(Magdalidos liber primus, 61-62)

Hijazam je doduše očuvan, no uz izmijenjen poredak životinja; ono pak što u latinskom tekstu nedostaje, i to ne samo u ovome primjeru, nego općenito, jest simetričnost hrvatskog osmerca u kojoj figure poput hijazma odmah dolaze do izražaja.

Nadalje, klimaks u hrvatskoj strofi:

*Oblak, kimi sunce krije
Sunce, u plać me ke raščina:
Plać u kojem slike nije:
Slika od smarti, smartna tmina...*

(Uzdasi Mandaljene pokornice, I, 283-286)

u latinski je prenesen uspješno, s time da se pazilo da ponavljane riječi koje grade klimaks budu na krajevima stihova, a i paregmenon iz sredine četvrтoga stiha je očuvan; dodana je i poredba sa snijegom koji se topi:

*Nubes, quae laetos properat mihi condere Soles:
Sol, quo (more nivis) per longos tabeo luctus:
Luctus, cui similem non est reperire: perenni
Persimilis letho formido, et lethifer Orcus...*

(*Magdalidos liber primus*, 227-230)

Strofa koja slijedi u hrvatskom izvorniku također sadržava klimaks, no riječi koje ga grade centralno su položene u stihu:

Prije oblaka grom me obsine,

Prije groma trijes me udara

Prije trijeska me smart prekine,

Prije smarti me Pako shara...

(*Uzdasi Mandaljene pokornice*, I, 289-292)

Toga se držao i Đurđević kao prevoditelj:

Me fulgur sine nube ferit, sine fulgure fulmen:

Ante diem nex, ante necem me Tartara sorbent...

(*Magdalidos liber primus*, 233-235)

Četverostruka anafora iz hrvatskih stihova ipak nije prenesena, kao ni sintaktički paralelizam stihova (prva dva naspram druga dva). Ipak, nedostatak jednih figura nadoknađuje se drugima: u prvome latinskom stihu prisutna je aliteracija.

Velik je nedostatak latinskoga heksametra njegova nesimetričnost i pomicnost njegove cezure. Osmerac, koji se tijekom sedamnaestoga stoljeća u hrvatskome pjesništvu, naročito dubrovačkom, profilirao u dominantni epski stih i stih religiozne poeme, u svojoj je simetričnosti idealan medij za razne figure ponavljanja. Ukupnoma dojmu uređene i

osmišljene jezične umjetnine pridonosi i podjela na strofe (katrene u epici, sestine u poemi): fragmentiranje dugačkog teksta na minijaturne u osnovi lirske oblike omogućuje končetoznosti da ispliva na površinu; u kontinuiranom heksametu, stihu koji je u svojem temelju koncipiran tako da vodi «naprijed», dalje, za pričom, fragmentiranost, koja je nužna za intenziviranje končeta, nije moguća. Upravo je zato u sedamnaestome stoljeću dvanaesterac, tradicionalni epski stih starijega hrvatskog pjesništva i pandan latinskom heksametu, stao uzmicati pred kraćim osmercem: «I u spretnim rukama dubrovačko-dalmatinskih seičentista zna se dvanaesterac, sa svojim urednim ritmičko-sintaktičkim pretincima (6+6 / 6+6), pokazati metrom nepodesnim za brzu baroknu figuraciju koja, budući da su joj i stih, i proza podjednako neravni mediji, preferira stihove bez oštih rubova i dubokih unutrašnjih granica» (KRAVAR 1993: 146).

I metaforika je u *Magdalidi* jača no u ostalim Đurđevićevim i, općenito, latinskim djelima ovoga stoljeća, upravo zahvaljujući činjenici da se radi o prijevodu snažnom metaforikom prepunjena hrvatskog teksta. Tako apostrofirajući Grijeh, Mandaljena ga različito naziva:

O latro virtutum, Divini sanguinis ingens

Jactura, o praecox, atque Ultio prima Nocentum!

Arbor stirpe vetus, Stirps et ramosa laboris,

Mundum luctificâ funestans turpiter umbrâ.

«Iako nije uvijek uspijevalo rekreirati iste efekte na istim mjestima, njegov prijevod pokazuje istovrsnu brigu za figuralni ukras kao i njegov autorski tekst» (NOVAKOVIĆ, referat

za skup *Plurilinguizam u Europi*, 1997). Težnja za pojačanim figuralnim ukrasom u Đurđevića je naročito izražena, no opet, moramo uzeti u obzir da se radi o autoru čiji je hrvatski opus službeno proglašen baroknim. S jedne strane, Đurđević je svjestan da je barokni figuralni ukras, koji je svoj puni zamah doživio u pojedinim nacionalnim jezicima u Europi, donekle moguće prenijeti u latinski jezik. Karakteristika baroknoga stila i jest to što on prekoračuje jezične, tematske i žanrovske granice. No s druge strane, isusovački je gojenac svjestan toga da latinština u svojem najboljem izdanju funkcioniра kao *klasična latinština*, onakva kakva se stoljećim učila u školama, na temelju srednjovjekovnih i kasnije humanističkih školskih kurikuluma, koji su inzistirali na provjerenim piscima kao izvoru latinističkih znanja i dobrog stila.

4. 5. Barok ili ne?

Kada piše izvorno latinski, Đurđević u velikoj većini slučajeva piše «klasično»; kada prevodi hrvatski tekst čija je najveća vrijednost u bujnosti i efektnosti ornatusa, tada u latinskom inzistira na figuralnoj preopterećenosti teksta. Na djelu je, rekli bismo, svijest o svojevrsnoj jezičnoj barijeri koja možda odgovara onoj koja je odredila sudbinu soneta u starijoj hrvatskoj književnosti: svijest, naime, da se sonet piše na talijanskom jeziku i da je to talijanski oblik, dovela je do toga da u starijoj hrvatskoj književnosti soneta ne bude, već da se on kompenzira metrički drukčijim vrstama lirike.

Širi zaključak mogao bi izgledati ovako: pisanje na latinskome prepostavlja pisanje na jeziku koji se trudi biti što sličniji klasičnim uzorima, a pisanje na narodnom jeziku u sedamnaestome stoljeću, pisanje književnosti koju nazivamo baroknom, prepostavlja predavanje stilskoj modi koja je tijekom stotinjak ili više godina zahvatila gotovo cijeli europski kontinent, modi koja prepostavlja efektni, figurama bremeniti stil primjenjiv u svim žanrovima i jezičnim medijima. Takva se jezična podvojenost primjećuje kod nekih dvojezičnih autora koji su na hrvatskom pisali barokno, naime, Palmotića, Ivana Bunića, te s ponekom rezervom, u Đurđevića. Prva dvojica u svojim latinskim djelima ne odaju ama baš nikakve namjere da stil podignu na razinu tekstualne dominante. U velikoj većini Đurđevićevih originalnih latinskih tekstova to je također slučaj; iznimka su epigrami, koji međutim nisu nužno barokno končetozni. Epigram je, naime, vrsta koja je od antike služila kao «posuda za duhovite i smislom bogate misli» (CURTIUS: 312). I teoretičari poentiranog stila, kao što je Baltasar Gracián, obilato citiraju, primjerice, Marcijala kao model poentiranosti (GRACIÁN 1998, *passim*).

No uzrokom razmjerno slabe zastupljenosti stilski izrazito obilježenih djela u južnoj hrvatskoj književnosti mogao bi postojati još jedan uzrok. Krajem sedamnaestog stoljeća u

Italiji se javlja književni pokret koji je naročito djelovao u instituciji akademije «degli Arcadi», čija je poetika promovirala vraćanje jednostavnom stilu lišenom pretjerana baroknog ukrasa, a s tematskog aspekta forsirala, naspram barokne fascinacije umjetnim, pastoralne teme i idealiziranje prirode (DEANOVIC 1933: 4-5).

Ponešto je drukčiji slučaj Vitezovićevo pjesništvo: u njegovu opusu gotovo su sva latinska djela prigodnoga karaktera, s naglašenim interesom za formalni eksperiment, najčešće u sferi figura ponavljanja, no s tipičnim izletima u svijet brojčane vrijednosti slova, skrivena značenja riječi u anagramima, kao i ostalih formalnih manifestacija sedamnaestostoljetna interesa za mistično i okultno. Zanimljivo, takav interes samo sporadično postoji u dubrovačko-dalmatinskih autora, a snažno je izražen u autora koji djeluju u srednjoeuropskom kulturnom krugu (Vitezović, Despotović Stariji, Vičić).

Takva regionalna podjela stilskih tendencija odraz je političke podjele hrvatskih zemalja u ovome stoljeću, no moguće i odraz strogosti raznih poetičkih škola, pa bi tako Dubrovnik održavao latinštinu najvjerniju klasičnoj, mletački dijelovi dalmatinske obale bili bi nešto skloniji stilskim eksperimentima, dok bi srednjoeuropski areal hrvatskoga latinizma u sedamnaestome stoljeću bio popustljiv za brojne vrste otklona od klasičnoga latiniteta.

No ne valja smetnuti s uma ni činjenicu da je najveći broj spominjanih autora djelovao u inozemstvu, iselivši silom prilika (školovanje, uspinjanje u crkvenoj hijerarhiji, služba) iz Hrvatske. Ta činjenica sili na nužan oprez ukoliko bismo željeli pridati opusima tih pjesnika bilo kakve nacionalne ili lokalne attribute: veći je utjecaj na njih zacijelo imala inozemna latinska ili književnost na jeziku zemlje-domaćina.

Ipak, utjecaj narodnoga književnog supstrata u nekim je slučajevima vidljiv, kao u izoliranom primjeru Đurđevićeva soneta. A pojava rime u Vitezovićevim heksametrima i pentametrima, i to rime kakva se pojavljuje u epskoj tradiciji dubrovačko-dalmatinske književnosti na hrvatskom, ne ostavlja sumnje oko toga u kojem je smjeru utjecaj išao.

Za razliku, dakle, od ranog novovjekovlja u kojem se književnost na nacionalnim jezicima formirala u samostalnu instituciju i oslobođila se utjecaja srednjovjekovne utilitarne književnosti i pučke književnosti uzimajući za svoj uzor već uređenu antičku književnost i formirajući prema njezinu modelu sustav rođova i vrsta, sedmanaesto stoljeće bilježi obratan fenomen. Jezik književnosti na narodnom jeziku u prethodnim se dvama stoljećima formirao i sazrio; književnost je izgradila svoj vrstovni sustav, svoj registar stilova, svoj stihovni repertoar. Nešto od toga uređenog sustava prelazi i u paralelni, latinski, što znači humanistički, što pak znači antički sustav.

Jezik i novovjekovna književnost na hrvatskom naglo se razvila, unutar dva stoljeća, dok je latinski kao mrtav jezik s književnošću čiji je izvorni korpus zatvoren, ostao gdje je i bio, u svojoj školskoj klasičnoj čistoći koju su čuvale humanističke škole. Proboji poput rime, pojačane figuracije, soneta, individualni su i, uzmemli u obzir ukupnost stihova, zapravo malobrojni. Barok koji je u hrvatskoj književnosti, naročito dubrovačko-dalmatinskoj, u sedamnaestome stoljeću doživio procvat, u latinskoj je suvremenom pjesništvu sveden na pojedinačne izlete u figuralno ukrašeniju, manje klasičnu književnost. Za latiniste, poslužimo li se riječima koje su već upotrijebljene za Frankopanovo hrvatsko pjesništvo, barok – u smislu naglašeno i dosljedno, kroz cijelo djelo i kroz sve žanrove provedena figuralna stila – nije epohalni stil, nego «stilska alternativa» (KRAVAR 1993: 57).

Barokno se stoga i na latinskom može pisati, no to se čini samo u vidu individualna odstupanja iz jedine prave i poželjne, klasične poetike. Premda mjestimično sasvim uspješno podržava barokni stilski kompleks, hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestome stoljeću ne možemo, u onome smislu u kojem smo odredili taj termin, zvati baroknim.

Kao i svako veliko pospremanje, i ovo je zacijelo propustilo odstraniti paučinu iz pokojeg kutka sedamnaestostoljetne latinske poezije. No vjerujemo kako popis autora i njihovih djela, slika žanrovskog repertoara, kao i stilskih tendencija latinskog pjesništva pruža predodžbu bitno drukčiju od onih na koje smo navikli u antologijama hrvatskoga latiniteta.

Već i sam pogled na kazalo još uvijek mjerodavne antologije, druge knjige *Hrvatski latinisti* (1970) iz serije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, govori nešto o statusu sedamnaestostoljetne latinske književnosti unutar cjelokupnog korpusa hrvatskoga latinizma: od 22 autora latinske književnosti 17.-19. stoljeća, samo ih je 7 iz sedamnaestoga, a od toga su samo trojica zastupljena (i) svojim pjesničkim tekstovima. Uz historiograve i teologe De Dominisa, Lučića, Ratkaja i Baltazara Patačića, pjesničkim su tekstovima, uz prozne, predstavljeni Gradić, Vitezović i Đurđević: Gradić odlomcima iz *De laudibus Serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus Patriae suaे carmen*, te dvama domoljubnim kraćim sastavcima (*De insulae Jupanae amoenitate*, *Ad Junium Palmottam ode*); Vitezović odlomcima spjeva *Plorantis Croatiae saecula duo* i depresivnom autobiografskom elegijom – rođendanskom pjesmom *De natali die sui ipsius 7. Januarii*; Đurđević izborom od 15 raznorodnih pjesama zbirke *Poetici lusus varii*.

O prilično niskom statusu sedamnaestostoljetnoga latinizma u vrijeme priređivanja antologije, a napose pjesništva, govori i činjenica da su svi pjesnički tekstovi preuzeti iz postojećih izdanja, a nijedan iz rukopisa. Stanje je još gore u novijoj antologiji pjesništva hrvatskoga latinizma (*Latinsko pjesništvo u Hrvata – dvojezična antologija*, 1997): ondje između Ivana Bone Bolice (1520 – 1570) i Benedikta Staya (1714 – 1801) stoji jedino Ignat Đurđević s četiri pjesme, sve četiri iz *Poetici lusus varii*. Priređivanje antologija možda nije

podrazumijevalo traganje za rukopisima, no njihovi su autori previdjeli doista mnogo od 68000 tiskanih i razmjerno lako dostupnih latinskih stihova.

Terensko je istraživanje – koje je katkad zahtijevalo traganje za samostanskim rukopisima sumnjivih signatura, no često se svelo samo na odlazak do obližnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke – promijenilo, vjerujemo, sliku «siromašnog» i «dekadentnog» stoljeća. Već izrečena brojka od 93500 stihova govori sama za sebe, kao i popis prisutnih pjesničkih žanrova.

Konačna slika literarnog stoljeća načelno je nemoguća, jer radi se o vječito radnome popisu. No i uspostavljanju našega korpusa ispriječio se niz (slatkih filoloških) problema. Valjalo je, prvo, doći do izdanja i rukopisa; rukopise pročitati i, radi li se o izuzetno nečitkim rukopisima, prepisati. Valjalo je sklopiti sliku opusa pojedinih autora iz fragmenata sekundarne literature (slučaj Ignjata Đurđevića, primjerice), ili pak ustanoviti veze između pojedinih pjesnika.

Postoji stanovit broj pjesnika koji u nacionalnoj književnosti uživaju visok status, no čiji latinski opus nije u potpunosti popisan (Đurđević, Palmotić, Bunić). Za neke se autore znalo – barem su bili navedeni u katalozima – no donedavno se nitko na njih i na njihove opuse nije obazirao (djelomično Rogačić, Vičić, Zmajević). Drugi su pak autori stekli ugled zahvaljujući «domoljubnom» odsječku svojega pjesništva, koji je poznat i obrađen, no ostali dijelovi njihova pjesništva, takvi koji nemaju nikakve pragmatičke vrijednosti i nisu zainteresirali nijednoga antologičara, ostali su donedavno u sjeni (Vitezović, Caramaneo). Niz manjih pjesnika, koji su stvarali kompletne zbirke ili izdanja, gotovo je potpuno zanemaren (Jelić Dražojević, Jordanić, Geričić, Kapor, Despotovići). Nanovo su otkriveni plodni autori poput Frana Gundulića i Kajetana Vičića; revidiran je opus isusovačkih pjesnika (Lukarević, Mondegaj).

U trećemu dijelu rada pokušali smo revidirati žanrovski inventar latinskoga pjesništva u sedamnaestome stoljeću. U tradicionalnim žanrovima pjesnici pokazuju razmjernu žanrovsku strogost i uglavnom se drže antičkih postulata što se tiče sprege teme, razine stila i vrste stiha u pojedinom djelu. Epika se odlikuje malenim brojem velikih spjevova (Vičić, *Jišajida, Tieneida*; Rogačić, *Euthymia*; Vitezović, *Plorantis Croatiae saecula duo*), a heksametarski sastavci uglavnom se bave ovim temama: prigodnim hvaljenjem vladara i odličnika (Đurđević, Jelić Dražojević, Caramaneo, Lukarević, Mondegaj), pjesmama o pojedinim svećima (isti autori); opisom djela kiparstva, slikarstva, arhitekture ili pejzažne arhitekture (Caramaneo), te opisom dubrovačkoga potresa (Gradić, Rogačić).

Elegija – religiozna, poslanica, tužaljka ili, rijetko ali recepcijски uspješno, ljubavna – svoje najzanimljivije primjerke ima upravo u potonjim dvjema tematskim podvrstama: Pucić-Soltanovićeva ljubavna elegija i Đurđevićev *San o gospoji* rijetki su sastavci te tematike u okruženju protuljubavne poezije (Gradić) ili duhovne ljubavne poezije (Vičić); zbirke tužaljki poput žalbe Mondegajeve alegorijske izgnane Duše koja u sačuvanoj prvoj knjizi *Dolorum libri quatuor* uzdiše nad zemaljskim ispraznostima, ili pak elegijska tužaljaka epskoga karaktera u Jelić-Dražojevićevoj *Cretae regni querela* predstavljaju nešto kompleksnije obrasce elegijskoga žanra.

Epigramatika podnosi svakojake teme, premda je zamjetan velik udio religioznih epigrama; u stanovitu je broju, naročito kod nekih autora (Đurđević, Vičić) izraženija sklonost poentiranju epigramatskoga sadržaja. Lirika je mahom religiozna, no česti su i prigodni sastavci, ode moćnicima ili prijateljima. U rukopisu je sačuvano nekoliko ekloga ili žanrovski osviještenih teokritovsko-vergilijanskih idila (Anonymus, Đurđević); tiskano je ili je sačuvano u rukopisnoj verziji i nekoliko epitalamija (Đurđević, Caramaneo), a jedno od najopsežnijih pjesničkih djela ovoga stoljeća Brautićev je *Martirologij* u kojem se, u tradiciji kalendara – *fasta* – kronološki kroz dane crkvene godine u distisima obrađuju pojedini sveci.

Od žanrova, odnosno gotovih oblika koji se integriraju u druge pjesničke vrste popularna je metamorfoza, samostalna (Đurđević) ili kao dio veće cjeline (Caramaneo, Vičić). Za sedamnaestostoljetnu literaturu tipični su i brojni anagrami (Vitezović) i, doduše rijetko, no ipak prisutno emblematsko pjesništvo (Gundulić). Žanrovski je i verzifikacijski eksperiment prisutan je u Đurđevićevu latinskom sonetu.

Osim anagrama, ostali postupci koji spajaju sliku i tekst, odnosno obradom jezičnog materijala pokušavaju doći do skrivena smisla ili blistava efekta jesu rebus, kronogram, odnosno kronostih, *cabalisticum*, akro-, mezo- i telostih, abecedne pjesme, pjesme s figurom jeke, razni obrasci rime u kvantitativnom stihu – svi postupci prisutni uglavnom kod Vitezovića, najvećeg majstora formalnog eksperimenta.

Treća velika cjelina ovoga rada bavila se stilskim aspektima korpusa. Pobrojavanje i analiza stilski napregnutih mjeseta u tekstovima, takvih na kojima se s pojačanom i napadnom učestalošću javljaju određene retoričke figure (prvenstveno metafora, posebice tzv. *jaka* metafora, asindet, sumacijska shema, *traductio*, antimetabola, antiteza, paradoks itd.), pokazali su da se navedene figure, premda retorički uspješno izvedene, javljaju sporadično, te da su učestalije u opusima samo nekih autora (Đurđević, Vičić, Jelić Dražojević).

Istraživanje stila sedamnaestostoljetne latinske poezije hrvatskih autora započeli smo tezom da bi se i u latinskome pjesništvu, kao i u hrvatskom, trebalo pronaći ono što se, u smislu stila, kako smo odredili, u hrvatskome pjesništvu naziva barokom. Prema ograničenjima koje smo postavili slijedeći odabrana tumačenja pojma «barok», analiza je pokazala da u hrvatskome latinizmu, barem što se tiče duljih tekstova, nema slučaja da se stil nadredi svim ostalim sastavnicama djela, što bi se u baroku shvaćenom u stilskome smislu trebalo dogoditi. Jedina djela koja se u cijelosti temelje na dosjetci ili paradoksu, odnosno stilskoj figuri ili tropu, kraći su epigrami, no njihova stilska zasićenost nije nužno rezultat barokne stilske mode, već je osobina samoga epigrama. Baroku su također nešto bliži

prijevodi baroknih predložaka, kao što je to slučaj s Đurđevićevom *Magdalidom*. Ipak, baroka koji u smislu nadindividualna agresivna stila ulazi u sve žanrove i jezike, u hrvatskom pjesništvu na latinskom u sedamnaestome i početkom osamnaestoga stoljeća nema.

To samo znači da je u latinskoj literaturi tradicionalna, klasična i klasicistička tradicija, počevši od škole, pa sve do otvorene latinističke pjesničke scene, uvijek bila jaka, te da su latinisti bili i ostali čuvari humanističke tradicije latinskoga pisanja, dok su književnosti na narodnim jezicima, oslobođene svojeg klasičnog uzora, nastavile svojim putem, oscilirajući između sličnosti s klasičnom stilskom, tematskom ili vrstovnom tradicijom, i otklona od nje. U ovome se dijelu Europe zbog niza – uglavnom političkih – čimbenika latinski održao sve do druge polovice devetnaestog stoljeća kao žilav suputnik pjesništvu na hrvatskom, gotovo dva stoljeća dulje nego što je to imao prilike biti u zapadnoeuropskim književnostima. Na pitanje je li to prednost ili mana, znak napretka ili zaostalosti, odgovorit će jednoga dana povijest nacionalne književnosti, dakako, ukoliko je na takva pitanja objektivan odgovor uopće moguć.

Prilog 1: popis naslova pjesama iz zbirke *Francisci Gondolae carminum et Iunii Antonii Restii orationum liber* (Dubrovnik 1607) Frana Gundulića (Dubrovnik, 1587 – Dubrovnik, 1629), Arhiv HAZU, I a 55.

rukopisno:

1. De Virgine nascente carmen (fol. 6-10) (heksametar, 168 stihova)
2. De Virgine nascente carmen (f. 10v-14) (heksametar, 134 stiha)
3. De Beatę Virginis conceptu carmen (fol. 14v-17v) (heksametar, 120 stihova)
4. De purificatione B. V. carmen (fol. 18-23) (heksametar, 200 stihova)
5. De Sancti Spiritus adventu carmen (fol. 23v-26v) (heksametar, 126 stihova)
6. De divis Petro et Paulo carmen (fol. 27-30v) (heksametar, 146 stihova)
7. De Sancto Ioanne Baptista carmen (fol. 31-34) (heksametar, 122 stiha)
8. De divo Stephano carmen (fol. 34v-38) (heksametar, 141 stih)
9. De Christo resurgentे carmen (fol. 38v-41) (heksametar, 92 stiha)
10. De Virgine assumpta (fol. 41v-44v) (heksametar, 130 stihova)
11. In obitu Ioannis Restii, rectoris illustrissimę Reipublicae Rhacusinae carmen (fol. 46-49v) (el. distih, 140 stihova)
12. De natali Christi die elegia (fol. 50-52) (el. distih, 86 stihova)
13. De sancta Maria Magdalena elegia (fol. 52v-58) (distih, 200 stihova) (oštećeno, izrezani listovi!)
14. (zadnja strofa alkejske ode) (58v) (alkejska, 4 stiha)
15. De eiusdem capilis (58v) (epigram? el. distih, 3 stiha)
16. (*At quae vasta meas...*) 2 elegijska distiha nakon odrezana 2 lista (61) (el. distih, 4 stiha)
17. De Virgine nascente. Depingatur flumen medio divisus, et supra illud †aeriae† duo pueri. (fol. 62) (emblema, falečki, 8 stihova)
18. De eadem. Depingantur cunae aureae, ac intus puerulus sed lepidus. (fol. 63) (emblema, falečki, 6 stihova)
19. De eadem. Depingatur flumen, et mulier quae in eo nudum puerum mergit. (fol. 64) (emblema, falečki, 7 stihova)

20. De eadem. Depingantur cunae, sed suo loco deturbatae, et circa eas serpens indignatus (fol. 65) (emblema, falečki, 8 stihova)
21. De eadem. Depingatur palatum ex utraque parte, et aliquis qui capite ferat cunam aliis comitantibus (fol. 66) (emblema, falečki, 8 stihova)
22. De eadem. Depingatur arbor olivae, eiusque ad radices puella (fol. 67) (emblema, falečki, 8 stihova)
23. De eadem. Depingatur Chaos, et in medio puerulus, qui illud incipiat adornare (fol. 68) (emblema, falečki, 8 stihova)
24. De eadem. Depingantur cunae circumdatae cum uno puerulo (fol. 69) (emblema, falečki, 7 stihova)
25. De eadem. depingatur mulier quae vasto incendio puerum exurit (fol. 70) (emblema, falečki, 8 stihova)
26. Depingatur infans in cunis, ac flamma ad eius caput (fol. 71) (emblema, falečki, 8 stihova)
27. De purificatione B. V. (fol. 72) (emblema, el. distih, 8 stihova)
28. De eadem. Depingatur sol qui ex opposito lunam illuminet. (fol. 73) (emblema, el. distih, 8 stihova)
29. De eadem. Depingantur duo musicorum instrumentorum genera, et in uno (?) manus, quae stet in actu sonandi (fol. 74) (emblema, el. distih, 8 stihova)
30. De eadem. Depingatur sol ex una parte aquilis circumdatus, ex altera aliis volucribus, quae aspectum versus terram figant eo quod non possint sollemne lumen (fol. 75) (emblema, el. distih, 8 stihova)
31. De eadem. Depingatur sol, imposita crystallus, quam solis radii transeant (fol. 76) (emblema, el. distih, 8 stihova)
32. De Christi natali die Ode I. (fol. 78-78v) (asklepijadska, distih, 18 stihova)
33. De nativitate Domini ad B. V. Ode 2 (fol. 78v-79) (manji asklepijadski stih, 18 stihova)
34. De sancto Silvestro Ode 3 (fol 79-80) (asklepijadska, 3 askl. + glikonej, 32 stiha)
35. De Sancta Maria Magdalena Ode 4 (fol. 80-80v) (anakreontik, 15 stihova)
36. De Paleis Christi infantis Ode 5 (fol 80v-81) (asklepijadska, distih, 26 stihova)
37. De fasciis Christi infantis Ode 6 (fol 81-81v) (jamb, trimetar + dimetar, 8 stihova)
38. De Mariae Magdalena lacrymis Ode 7 (81v-82) (jamb, trimetar + dimetar, 18 stihova)
39. De Virgine concepta Ode 8va (82-82v) (sapfička, 16 stihova)

40. Ode 9na (82v-84v) (asklepijadska, distih, 70 stihova)
41. Ode Xma (84v-85) (sapfička, 24 stiha)
42. De Virgine Assumpta Ode XI (85v-86v) (alkejska, 48 stihova)
43. De eadem Ode XII (86v-88) (sapfička, 48 stihova)
44. De eadem Ode XIII (88-88v) (sapfička, 32 stiha)
45. Ad D. Agnetem Virginem et Martyrem Ode XIII (89), (sapfička, 12 stihova)
46. Ode XV. Ad D. Antonium (89-90v) (manji asklepijadski stih, 42 stiha)
47. Mens humana predita scientiis omnibus XVI (90v-91) (heksametar, 26 stihova)
48. Apostrophe ad scientias (91-91v) (manji asklepijadski, 14 stihova)
49. Ode de Natali. Ioseph loquitur ad praetereuntes secus praesepe (91v-92v) (jampski distih, 35 stihova)
50. Ode de Visitatione B. V. Mariae (92v-93v) (anakreontik, 28 stihova)
51. Ode de Visitatione B. V. ad Lunam (93v-94) (anakreontik, 24 stiha)
52. Ode de eadem Visitatione B. V. (94v-95) (anakreontik, 28 stihova)
53. Ode de eadem Visitatione (95-96) (anakreontik, 29 stihova)
54. Ode de eadem Visitatione (96-96v) (anakreontik, 20 stihova)
55. In Die Natalis Domini de lachrymis Puelli (102) (epigram, el. distih, 6 stihova)
56. In Die Natalis Domini de Puer fasciis involuto (102-102v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
57. De Natali Christi die Mater ad Filium (102v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
58. Ad Puerum Iesum ex illo Deut. 4 «Deus tuus ignis consumens est» (102v-103) (epigram, el. distih, 6 stihova)
59. In diem Natalis Domini de Puer Iesu (103) (epigram, el. distih, 6 stihova)
60. De Christi Natali Die (103-103v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
61. De Christi Natali Die ad Puerum (103v-104) (epigram, el. distih, 14 stihova)
62. Ad Puerum Iesum (104) (epigram, el. distih, 8 stihova)
63. De Nomine IESU (104) (epigram, el. distih, 4 stiha)
64. De Christi Natali Die (104v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
65. De Natali Christi Die (104v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
66. De Nativitate Domini ad Pastores (104v-105) (epigram, el. distih, 6 stihova)
67. De Christo nascente (105) (epigram, el. distih, 8 stihova)
68. De Circumcisione Domini ad Cultrum (105-105v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
69. In Epiphania Domini ad Reges antrum intrantes (105v) (epigram, el. distih, 8 stihova)

70. In Epiphania Domini de Stella (105v-106) (epigram, el. distih, 6 stihova)
71. In Epiphania Domini de Stella (106) (epigram, el. distih, 6 stihova)
72. Ad Christum de catherinis Sancti Petri (106) (epigram, el. distih, 6 stihova)
73. De Sancto Mauritio (106v) (alkejska strofa, 8 stihova)
74. De B. V. Annuntiata (106) (epigram, el. distih, 6 stihova)
75. Ad Sanctum Ioannem Baptistam (107) (epigram, el. distih, 6 stihova)
76. De Sancto Paulo Apostolo (107) (epigram, el. distih, 6 stihova)
77. De eodem (107-107v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
78. De sanctis Petro et Paulo (107v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
79. De Sancto Stephano (107v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
80. De eodem (108) (epigram, el. distih, 6 stihova)
81. De eodem (108) (epigram, el. distih, 6 stihova)
82. De eodem (108-108v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
83. De eodem (108v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
84. De eodem disticon (108v) (epigram, el. distih, 2 stiha)
85. De Sancto Ioanne Euangelista (109) (epigram, el. distih, 8 stihova)
86. De eodem (109) (epigram, el. distih, 4 stiha)
87. De eodem (109v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
88. De eodem (109v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
89. De Caede Sanctorum Innocentum (110) (epigram, el. distih, 8 stihova)
90. In Festo Sanctorum Innocentium De Herode (110-110v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
91. De Sanctis Innocentibus (110v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
92. De Circumcisione Domini (110v), (epigram, el. distih, 6 stihova)
93. De circumcisione Domini Ad Puerum (111) (epigram, el. distih, 8 stihova)
94. Ad Virginem Nascentem (111-111v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
95. De Purificatione B. V. Ad Simeonem (111v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
96. Aliud de Simeone (111v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
97. Aliud de Eodem (112) (epigram, el. distih, 6 stihova)
98. Aliud de eadem Purificatione (112) (epigram, el. distih, 8 stihova)
99. Aliud de eadem (112v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
100. Aliud de eadem (112v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
101. Aliud de eadem (112v-113) (epigram, el. distih, 6 stihova)
102. Aliud de eadem (113) (epigram, el. distih, 6 stihova)

103. Aliud de eadem (113) (epigram, el. distih, 6 stihova)
104. Aliud ad Simeonem (113v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
105. Aliud ad eundem (113v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
106. Aliud de eadem Purificatione (113v-114) (epigram, el. distih, 8 stihova)
107. Tumulus Benedicti Flischi (114) (epigram, el. distih, 10 stihova)
108. Ad Illustrissimum Cardinalem Rusticucium (114v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
109. De Christi natali die (114v-115) (epigram, el. distih, 10 stihova)
110. De Christo vagiente in stabulo (115) (epigram, el. distih, 4 stiha)
111. In Epiphania Domini (115-115v) (epigram, el. distih, 10 stihova)
112. De Christo infante (115v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
113. De nativitate Domini (115v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
114. De circumcisione Domini (116) (epigram, el. distih, 8 stihova)
115. Ad Puerum Iesum (116-116v) (epigram, el. distih, 12 stihova)
116. De Christi Natali Die (116v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
117. De eodem (117) (epigram, el. distih, 8 stihova)
118. De eodem ad Puerum (117) (epigram, el. distih, 8 stihova)
119. Epitaphium Ioannis Restii Rectoris Rhacusini (117v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
120. Eiusdem (117v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
121. Eiusdem (118) (epigram, el. distih, 4 stiha)
122. Eiusdem de matutino obitus sui tempore (118) (epigram, el. distih, 6 stihova)
123. *In terras coeli properat...* (118-118v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
124. *Evocat aethereas coelo Virgo orta phalanges* (118v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
125. Ad Sanctos Martyres Marium et Socios (118v-119) (epigram, el. distih, 6 stihova)
126. Ad Sanctum Rusticum (119) (epigram, el. distih, 6 stihova)
127. Ad Sanctos Martyres Marium et Socios (119-119v) (epigram, el. distih, 10 stihova)
128. De Diligentia (119v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
129. De eadem disticon (119v) (epigram, el. distih, 2 stiha)
130. De Academia (120) (epigram, el. distih, 6 stihova)
131. De Ingenio (120) (epigram, el. distih, 8 stihova)
132. De Circumcisione Domini (120v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
133. De Magorum annunciatione (120v) (epigram, el. distih, 6 stihova)

134. De Sancto Paulo primo Heremita (120v-121) (epigram, el. distih, 6 stihova)
135. De Eodem (121) (epigram, el. distih, 8 stihova)
136. De Sancto Antonio Abbate (121-121v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
137. Ad Divum Sebastianum (121v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
138. De Sancta Agnete, Virgine et Martyre (122) (epigram, el. distih, 6 stihova)
139. De Sancto Paulo Apostolo (122) (epigram, el. distih, 6 stihova)
140. De Natali Beatae Virginis Die (122-122v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
141. De Natali Beatae Virginis Die (122v) (epigram, el. distih, 8 stihova)
142. Ad Virginem Nascentem (122v-123) (epigram, el. distih, 6 stihova)
143. Ad eandem (123) (epigram, el. distih, 6 stihova)
144. In Natali die Beatae Virginis (123-123v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
145. *Nata quid ah rides...* (123v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
146. *Quid vides hominum...* (123v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
147. Sanctae Caeliliae Simulacrum (124) (epigram, el. distih, 4 stiha)
148. De Eadem ad Lictorem (124) (epigram, el. distih, 6 stihova)
149. De eadem inventa, et in templo exposita (124.124v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
150. De eadem (124v) (epigram, falečki, 6 stihova)
151. De eadem (124v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
152. De Cardinali Sanctae Caeciliae, et Angelo tutelari (125) (jampski trimetar, 10 stihova)
153. Ad Eundem. Roma. (125-125v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
154. De Oratore Sanctae Caeciliae Comitis Honorati (125v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
155. De Rure Canalensi quod Racusii invenitur (125v-126) (epigram, el. distih, 6 stihova)
156. De Sancta Apolonia (126) (epigram, el. distih, 6 stihova)
157. De Sancto Alexio (126) (epigram, el. distih, 6 stihova)
158. De eodem (126v) (epigram, el. distih, 6 stihova)
159. Aliud de eodem (126v) (epigram, el. distih, 4 stiha)
160. Aliud de eodem (126v-127) (epigram, el. distih, 3 distiha)
161. De Sancto Laurentio (127-127v) (epigram, el. distih, 2 stiha) (sačuvana samo 2 stiha, drugi rukopis, ostatak lista odrezan)
162. Magdalena in mari naufraga. Elegia (127v) (samo naslov, ostalo odrezano)
163. In Bacchantes. Carmen (133-137) (heksametar, 150 stihova)

164. De Beato Ignatio di P. Titiano carmen (137) (drugi rukopis, prekriženo!)
165. Sanctus Lucianus in carcere XXXX XXX pectus sanam hostiam offert. Elegia.
(137v-139v) (el. distih, 90 stihova)
166. In imaginem Beatae Virginis Christum inter Bracchia tenentem (140) (epigram, el. distih, 8 stihova)
167. Amico imago Christi e Cruce pendentis missa. (140) (epigram, el. distih, 8 stihova)
168. Aloysius Caeli sidus. Epigramma. (140v) (epigram, el. distih, 10 stihova)

Prilog 2: Sačuvani pjesnički opus Bernardina Liberala Ricciardija (Ričardića) (1680–1716)

U rukopisu:

ZNK 389, pr. 6.

Bernardini Ricciardi in laudem Seraphini de Bona epigrammata (str.1)

1. *In aquilam stemmatis Illustrissimi D. Seraphini de Bona* (1 el. distih)
2. *In laudem nominis Illustrissimi D. Seraphini de Bona patricii Ragusini* (el. distih)
3. *Ad Illum Seraphinum Bona in principatu eius filii*
4. *F. Dionysii Gigli Ord. Min. funus Bernardinus Ricciardus poeta clarissimus hoc prosequutus est Epigrammate / Amoris et Doloris Ragusii certamen in funere Adm. Rend. patris Dionysii Gigli / Epigramma* (str. 9) (el. distih)³⁶⁵

Tiskano:

Počeci pjesama u: CERVA I: 177-181.

1. *Diva Catharina Alexandrina promissis et minis invicta. Carmen*
2. *Mariae Hungaricae infantis genethliacon. Carmen*
3. *Tyrsis cum Menalca de bello conqueritur, quibus supervenit Corydon pacem nuncians. Ecloga.*
4. *Sequuntur elegiae: De Dei in Beata Virgine incarnatione.*
5. *De divino erga mortales amore.*
6. *De tabella Beatae Virginis Portus die Pentecostes exusta et alia eiusdem indulgendi pluviam virtutis subrogata Epidaurus.*
7. *Virgo cruci proxima.*
8. *Sancta Catharina non redditia Mezentio littera ipsa praesens respondet.*
9. *Diva Catharina ad tyranni mina set promissa.*
10. *Diva Catharina Alexandria sub mortem.*
11. *Ad divum Franciscum in Indiam abeuntem.*
12. *Divus Ignatius arma deponens, ut caelestis militiae tyrocinium deponeret.*
13. *David cum videret Absalonem arbore pendentem.*
14. *Pro amico navigaturo.*
15. *Ad amicum absentem.*

³⁶⁵ Tiskano u: CERVA I: 253.

16. *Animo iam senescente de temporis fuga.*
17. *Desideriorum modus.*
18. *Genius Ragusinae reipublicae feretro principis cardinalis Caroli Barberini protectoris sui innixius.*
19. *Beatus Aloysius Gonzaga se ipsum alloquitur.*
20. *Epitaphia: Divi Salvatoris, Caroli cardinalis Berberini*
21. *Elogia: Christi cruci affixi, D. Catharinae Alexandrinae, D. Francisci Xaverii.*
Sequuntur elogia: D. Philippi Benitii, Ioannis Raphaelis Gozei, Marci Basilei.
22. *Plurima item epigrammata.*

Prilog 3: popis naslova zbirke *Poetici lusus varii (Latinske pjesni razlike)* I. Đurđevića / prir. Veljko Gortan, Zagreb, 1956. (prema AMB, BRLEK 1)

<u>red. br.</u>	<u>naslov</u>	<u>žanr/ metar</u>	<u>incipit</u>
1.	<i>Somnium de nursiae excidio . Anno domini 1703.</i>	elegija	Postquam visceribus terrae grassatus in imis
2.	<i>Epistula ad amicum, qui Romae adfuerat Tyberis inundationi, cum Collegium Illyricum Laureti igne ex proxima caupona excitato arsisset. Anno 1703.</i>	elegija	Esse quid hoc dicam, quod me Vulcanius ardor
3.	<i>De herba tabacco metamorphosis.</i>	heksametar	Frigus erat, iunctis foribus tectusque lacerna
4.	<i>Caphei Thracis in plantam sui nominis metamorphosis.</i>	heksametar	Iam populi aurorae, iam cesserat India Baccho
5.	<i>Divae Clarae de Monte Falco Sepulcrum splendore, concentu, fragrantia admirabile post horrendos motus terrae per totam pene Italiam auditos. Anno 1703.</i>	elegija	Clara Parens divi, cui signa in corde doloris
6.	<i>Epistula Clementis XI ad suos ex fratre filios, ut privatae vitae rationem glorioissime amplectantur.</i>	elegija	Scribimus ex adytis, quae supplex orbis et aether
7.	<i>Artemisia post epotos Mausoli mariti cineres Mausoleum condit. Epigramma 1.</i>	el. distih	Quae nova regali consurgens machina luxu
8.	<i>Epistula obsignata mortis effigie ad Castricum. Epigramma 2.</i>	el. distih	Conscriptas signat ferali emblemate ceras
9.	<i>Athis, Cresi filius mutus, ut patrem a percussore defendat, loquela recipit. Epigramma 3.</i>	el. distih	Proxima regali iugulo dum dextra minatur
10.	<i>Christus Dominus in pagella punctim depictus. Epigramma 4.</i>	el. distih	In media calami consedit mucro papiro
11.	<i>D. Thomas Aquinas impudicam mulierem titione fugat. Epigramma 5.</i>	el. distih	Stabat in invicta servatus Aquinus arce
12.	<i>Ad illustrissimum ac reverendissimum dominum Fabricium de Augustinis Laureti praesidem. Anno 1703. Poemation epeneticum.</i>	heksametar	Coguntur proprium Musae deponere morem
13.	<i>De spiritu Sancto in die Pentecostes, hymnus Anno 1700.</i>	heksametar	Qui purus amor summi de corde Parentis
14.	<i>Cum auctor absoluto philosophiae triennio ad propugnandas publice theses electus esset et a poetico otio avulsus. Anno 1702.</i>	elegija	Men saevae ulterius vexabit virga Stagyrae
15.	<i>In eos, qui peregrinas merces afferunt gulae irritandae. Anno 1700. Ode.</i>	sapfička strofa	Languidum nota modo lance stertit
16.	<i>Cum laurea civili ornaretur dominus N. N. ode anno 1702.</i>	alkejska strofa	Qualis, refracta nube Diespiter
17.	<i>B. Aloysius Gonzaga inferno invictus. Ode anno 1700.</i>	alkejska strofa	Sol alma noctis discutit horrido
18.	<i>Traianus diademate vulnera militum obligat. Ode 1700.</i>	2. asklep. strofa (3+1)	Te, qua terrificat Pannonicum diem
19.	<i>Christo Domino nato idillium.</i>	heksametar	Betleo postquam iacuit deiectus in antro

20.	<i>Messor uno falcis ictu serpentem et se ipsum interficit. Epigramma 6.</i>	el. distih	Dum iacet et trifida meditatur vulnera lingua
21.	<i>In statuam Antonini Pii in Capitolio positam epigramma 6.</i>	el. distih	Qua truncos senio calcant nova tempa colossos
22.	<i>Emmanuel card. Bullonius reserat sacras fores D. Petri in Vaticano ineunte anno saeculari 1700 eodem fere die, quo ante sexcentos annos Godefridus Bullonius, gentilis suus, portas Hierosolimae captae vitor aperuit. Epigramma 8.</i>	el. distih	Bullonidum cineres tuque, o Godefride, verendum
23.	<i>De testudine templi S. Ignatii Romae ab Andrea Puteo egregie depicta epigramma 9.</i>	el. distih	Si Loioleam concesseris, hospes, in aedem
24.	<i>Christus natus inferorum terror. Hymnus.</i>	heksametar	Uror, io, Deus ecce Deus! proiectus in antro
25.	<i>Artemisia alloquitur mariti cineres. Elegia.</i>	el. distih	Egelidi cineres, gelidos si dicere possum
26.	<i>B. Stanislai Kostkae obitus. Poema</i>	heskametar	O cui inocciduis alte praecingitur astris
27.	<i>Christi Domini parientis imago ex electro. Epigramma 10.</i>	el. distih	En sacra divini servat monumenta doloris
28.	<i>Clepsydra ex amici cineribus. Epigramma 11.</i>	el. distih	Estincti cineres vitro dum condit amici
29.	<i>Cardinalis Albanus triduana repugnantia collatum sibi summi sacerdotii principatum suscipere renuit et profusis etiam lacrymis tanto se indignum culmine gloriosissime profitetur. Epigramma 12.</i>	el. distih	Eia age tergemini properata ad pondera mundi
30.	<i>B. Kostka animo liquitur, dum verba minus pudica audit. Epigramma 13.</i>	el. distih	Si tibi, Kostka, animum Paphio fixere susurro
31.	<i>Monima diademate se suspendit. Epigramma 14.</i>	el. distih	Dorica barbarici Monime post fata mariti
32.	<i>De lacrymis Clementis XI elegia</i>	el. distih	O lacrymae, quos non vincit Danaeus imber
33.	<i>Clemens 3.us pacatis Europae motibus Christianorum principum arma in Palestinam convertit. Poematium.</i>	heksametar	Ut primum triplici fulgens terrore potestas
34.	<i>Laureti aestate multo magis quam hyeme tonat. Epigramma 15.</i>	el. distih	Urbs ubi felici cingit sua nomina lauro
35.	<i>Nato rerum principi dona natalitia. Poematium.</i>	heksametar	Molles fasciolas et picta crepundia gemmis
36.	<i>Aeterna Christi Domini origo. Hymnus anno 1703 Laureti dictus</i>	heksametar	Magna canam et potero: stat nostrae proxima Musae
37.	<i>Divina in homines pietas ultricem Omnipotentiam in Bethlemitico campo exarmat. Epinicium. Stylo Claudiani anno 1703.</i>	heksametar	O ades et tandem famulas illapsa per auras
38.	<i>De origine cocolatis sive Psicri pueri in cacaum, Thermidis puellae in vaginulam et Glicerae anus in Mellitam arundinem metamorphosis.</i>	heksametar	Flos Dryadum, Divum sanguis, spes alta procorum
39.	<i>Monima diademate suspensa. Epigramma 16.</i>	el. distih	Ut vidit Monime fatali saucia ferro
40.	<i>Vir religiosus mittit antistiti N. N. libellum de imitatione Christi. Epigramma 17.</i>	el. distih	Ter sacer et multo perfusus numine gestit

41.	<i>Cleopatra Actiacam pugnam tentat et victa admotis serpentibus cadit. Epigramma 18.</i>	el. distih	Foemineis ductam auspiciis ubi fervere classem
42.	<i>In assumptione B. V. Mariae epigramma 19.</i>	el. distih	Exere, terra, tuos indigno e pulvere vultus
43.	<i>Artemisia post epotos Mausoli mariti cineres Mausolaeum condit. Epigramma 20.</i>	el. distih	Cum cineres bibis et tristi te protulis auor
44.	<i>Traianus diademate suo militum vulnera obligat. Epigramma 21.</i>	el. distih	Romulidum princeps, quo cessit vindice Dacus
45.	<i>Vota Decembbris ad nasciturum Dominum. Elegia.</i>	el. distih	Si quis honor fidei, si qua est fiducia fasso
46.	<i>In Zoilum aqua rosacea oculos foventem. Epigramma 22.</i>	el. distih	Sume canis spumas et siccae guttur hienae
47.	<i>In Novatum Lippum invidum. Epigramma 23.</i>	holijamb	Qua Zoiolorum fluxa membra pallentum
48.	<i>In Alexandrum ambitiose novos mundos a Iove petentem epigramma 24.</i>	el. distih	Helluo regnorum, iuvenis Pellee, quid optas
49.	<i>In Flaccum frivola typis edentem nec filiis edenda porrigentem epigramma 25.</i>	el. distih	Plaudite, cordillae, calamosque inflate, siluri
50.	<i>Corporis Christi Domini sacro die et octavo post illum ventus ingens cohortus fuit Laureti anno 1703. Epigramma 26.</i>	el. distih	Lux aderat, quando nivea sub fruge quotannis
51.	<i>Psalmi Davidici, qui poenitentiales dicuntur, Latine redditii. Psalmus 1.</i>	el. distih	Ne, pater, horrisona qui frontis nube severae
52.	<i>Psalmus 2. Beati, quorum remissae etc.</i>	el. distih	Felix, cui veteres superum clementia culpas
53.	<i>Christi Domini amissam effigiem Xaverius a cancro recipit. Epigramma 27.</i>	el. distih	Tristibus hausta vadis ut sacra abscessit imago
54.	<i>In eum, qui Laodices personam bene gesserat ex Nicomedie domini Cornelii. Epigramma 28. Laodice loquitur.</i>	el. distih	Cura Deum, regum sanguis, spes prima procorum
55.	<i>De Innocentio 12. graviter aegrotante ex morbo, quo deinde mortuus est. epigramma 29.</i>	el. distih	Postquam semideum chores aucturus amaro
56.	<i>B. Aloisius Gonzaga a profana ad sacram militiam transcriptus. Epinicium.</i>	heksametar: nedovršeno	Gonzagam canimus, teneris quem firmus in annis
57.	<i>Vota mensis Martii ad nasciturum Dominum. Elegia.</i>	el. distih	Qui primus quondam redivivi in mensibus anni
58.	<i>Religiosus iuvenis a moderatore, ne in Indian pergeret, inhibutus loquitur. Epigramma 30.</i>	el. distih	O mihi fas esset Xaveri signa secuto
59.	<i>Dum auctor oscularet pedes pontificis. Epigramma 31.</i>	el. distih	Vosne ego, quos ultro regum sacer ardor anhelat
60.	<i>Christo nato. Epigramma 32.</i>	jamb	Consors hominibus numen et clementia
61.	<i>In stellam, quae reges ab Oriente evocavit. Epigramma 33.</i>	el. distih	Mirum, signiferos quod ludant astra per axes
62.	<i>Vota Aprilis. Elegia.</i>	el. distih	Caelitum genitor, certi qui temporis expers
63.	<i>Otho devictus proprio ense perit. Distichon 34.</i>	el. distih	Post pugnam trepidum proprius ferit ensis Othonem
64.	<i>Ad D. Ioannem Evangelistam in caelis, Clementem Undecimum in terris Maronitici collegii patronos. Epigramma 35.</i>	el. distih	Ingens Salomide, tonitru cui nomen inhorret
65.	<i>De lepusculo, qui pedibus suspensus, ne</i>	el. distih	Saltator nemorum

	<i>dormientibus obstreperet, in eo suspendio mortuus est. Epigramma 36.</i>		Driadumque aurita volupras
66.	<i>Psalmus: Domine, ne in furore etc., quoniam sagittae tuae etc.</i>	el. distih	Siste manum, vindex, tua vis dum fervet in arcu
67.	<i>In laudem Nicolai Viti Gozzii, astronomi Ragusini poematum.</i>	heksametar	O dea, quam roseus merito veneratur Hidaspes
68.	<i>Paraphrasis in odem Horatii 4. primi libri</i>	el. distih	Iam cedunt gelidae Zephyro subeunte pruinæ
69.	<i>Paraphrasis in odem 9. primi libri Horatii</i>	heksametar	Aspice, ut aerii surgant iuga cana Soractis
70.	<i>Paraphrasis in odem 9. libri 4. Horatii</i>	heksametar	Non sane moriar, Lolli, Parcisque licere
71.	<i>D. Nicolaus, Mirae antistes, lactens adhuc statis diebus ieunia celebrat. Ode.</i>	heksametar + katalektički daktilski tetrametar	Cernua te patriæ suspexit flamma Chimerae
72.	<i>S. Maurus sicco pede flumen calcat. Epigramma 37.</i>	jampske distih (trimetar +dimetar)	Fremit volutis amnis in praeceps vadis
73.	<i>B. Stanislaus puerum Iesum in ulnis gestat. Epigramma 38.</i>	falečki jedanaest-terac	Dum Kostka, alterutro fovens lacerto
74.	<i>Idem a fratre insequente non visus praeteritur. Epigramma 39.</i>	heksametar	Currit inaspectus fratri puer exul. An illum
75.	<i>Idem ad impura dicta animo deficit, at fratris verbera fortissime suffert. Epigramma 40.</i>	el. distih	Vana ad dicta cadis, fraternos surgis ad ictus
76.	<i>Ad Boream. Ode.</i>	alkejska	Deum sub antro vidimus impia
77.	<i>Xaverius conspectu ipso Badagas fugat. Epigramma 40.a)</i>	el. distih	Infremuit Badagum furor, et feralis Enyo
78.	<i>Toli, Mauricae urbis, incolas Xaverius prodigiali incendio plectit. Ode.</i>	alkejska	Actum est: in ortum iam refugit dies
79.	<i>Iter ad antrum Bethlemicum. Stylo Livii Andronici, poetæ vetustissimi iambici.</i>	troheji i jambi	Acurasso, ne mihi abusa sit via, grandibo gradus
80.	<i>Ganimedes scabiosus. Epigrama 41.</i>	el. distih	Frater Narciss, Veneris gener, Urbis ocellus
81.	<i>In Pullum, nigellum iuvenem. Epigramma 42.</i>	el. distih	Pulle, quid adsciti lascive propola nitoris
82.	<i>Fons e sepulcro. Epigramma 43.</i>	el. distih	Omnia quo properant, tu nasceris inde, nec ulla
83.	<i>Magnus in littore Nili truncus iacet. Epigramma 44.</i>	el. distih	Fortuna invidiam meruit, quod corpus inane
84.	<i>Virtutem, non plausus esse sequenda. Epigramma 45.</i>	el. distih	Consequitur iustum vulgo laus curta Catonem
85.	<i>Ganimedes nepos.³⁶⁶ Ad Caecilianum. Epigramma 46.</i>	el. distih	Margites Urbi, sibi flos, elumbis et excors
86.	<i>Divi Nicolai Tolentinatis bracchia eggesto cruore Italiae bella futura praenunciant. Epigramma 47.</i>	el. distih	Si de morte suo iam cogitat atra Gradivus

³⁶⁶ U rkp. *nepos* = *raptus*!

87.	<i>Camilli Liverni (Lenermi?) archipoetae epitaphium. Epigramma 48.</i>	el. distih	Pieria pingues redimitus crambe capillos
88.	<i>In Orcam, cucullatum concionatorem, Cornelii a lapide commentaria contemnentem. Ad Frontonem epigramma 49.</i>	el. distih	Orca, cucullatus bene pastae morio buccae
89.	<i>Ad patronos distichon.</i>	el. distih	Venanti Diana preeest et Apollo canenti
90.	<i>Melanionis in pulverem tormentarium metamorphosis.</i>	heksametar	Conticuit Numitor, cui proximus incipit Alcon
91.	<i>Vota orbis terrarum ad nasciturum Dominum. Elegia.</i>	el. distih	Legem vota petunt, sed legem vota recusant
92.	<i>D. Paulus Michi, Iaponicus martyr, carceris custodem asserit Christo. Epigramma 51.</i>	el. distih	Qua sese in longos tellus disrumpit hiatus
93.	<i>Martyrum Iaponum crux defluens colligitur. Epigramma 52.</i>	falečki	Dum de pectoribus sonans apertis
94.	<i>Lanceis sese intra viscera decussantibus Iaponii martyres trasfodiuntur in cruce. Epigramma 53.</i>	el. distih	Stant cruce magnanimi Heroes patulisque lacertis
95.	<i>Unus e Franciscanis petit clavis configi. Epigramma 54.</i>	el. distih	Si qua dari aut usquam morienti poscere fas est
96.	<i>In Bardocucullum, poetae obtrectatorem. Epigramma 55.</i>	el. distih	Ut vitam redimant, se vulpes fraude tuerit
97.	<i>Illusterrimo ac reverendissimo domino Hieronimo Mateio Asculanae urbis moderatori sapientissimo ode panegirica.</i>	heksametar + katalektički daktilski tetrametar	Ille canat fulvo viduatum Phasida villo
98.	<i>Recentioris Italiae fortuna post Nazaream Virginis domum Laureto receptam. Elegia.</i>	el. distih	Quod mihi non uno surgant diademate crines
99.	<i>D. Michaeli Archangelo epinicium.</i>	heksametar	Virtuti cessit Phlegeton, dumque alma fatigat
100.	<i>D. Francisco Xaverio in Sanciano morienti epicedium.</i>	heksametar	Xaverium cecinisse iuvat: date carmina, Musae
101.	<i>D. Francisci Xaverii bene repensus labor. Ode.</i>	1. asklep. (glikonej + manji askl.) ³⁶⁷	Explorare iuvat Xaverii decus
102.	<i>Cum auctor dentes fregisset cuidam aulae Romanae obtrectatori. Epigramma 56.</i>	falečki	Io victor ovans, io triunphe
103.	<i>Ebri epitaphium. Epigramma 57.</i>	el. distih	Dum Bacchum iugulo, me Bacchus, et impete caeco
104.	<i>Sonetto latino sopra S. Caterina vergine e martire liberata dal tormento della rota. Epigramma 58.</i>	sonet	Incumbit rotae Nemesisque verba
105.	<i>E trunco Catarinae lac prodit. Epigramma 59.</i>	el. distih	Dum strident enses, et durior ense tyannus
106.	<i>Amatorium epigramma 60.</i>	el. distih	Invalidos sicci nisus pertesa mariti
107.	<i>Somnium de domina. Elegia.</i>	el. distih	Post incompositae fastidia longa quietis

³⁶⁷ Prvi stih je također manji asklepijadski!

108.	<i>In pedagogum insulsum. Epigamma 61.</i>	el. distih	Mens tua, Pygmalion, tibi creditur alpha docentum
109.	<i>In Lisimachi et Alexandri cornutas effigies in nummis. Epigamma 62.</i>	el. distih	Praetulerant olim,, nunc spernunt cornua reges
110.	<i>In quendam pauperem, qui se a Fabiis ortum ostentabat. Epigamma 63.</i>	el. distih	Naceris a Fabiis, certe id tua mensa fatetur
111.	<i>In sui generis garulum ostentatorem. Epigamma 64.</i>	el. distih	Nocte dieque crepas disutis grandia buccis
112.	<i>Regum infelicitas. Ad Flaccum Ode</i>	alkejska	Si fabulosae littora Mediae
113.	<i>Paraphrasis epigrammatis ex Martialis lib. 3 «Baiana nostri villa, Basse, Faustini».</i>	heksametar	Qua felix veteres iactat Campania Baias
114.	<i>In Lycorim naevis ascititiis comptam. Epigamma 66.</i>	el. distih	Cessit in ornatum vitium quoque: naevus amatur
115.	<i>S. Maurus Placidum ex aquis submersum extrahit. epigramma 67.</i>	el. distih	Corripuit Placidum vortex, Nymphaeque procacis
116.	<i>In Grillum Dalmatam italicizantem. Epigamma 68</i>	el. distih	Italus esse cupis, non es sed Dalmata, Grille
117.	<i>In Hyrrum Lusitanum, areatalogum. Epigamma 69.</i>	el. distih	Lusiades patriam dictis mendacibus Hyrrus
118.	<i>In Titum. Epigamma 70.</i>	el. distih	Distentum ventrem praefert Titus atque roganti
119.	<i>In Gelasinum. Epigamma 71.</i>	el. distih	Nil miror, Tyrio quod splendent pallia fuco
120.	<i>Ad Varronem. Epigamma 72.</i>	el. distih	Esse poeta cupis, Varro? Ne crede poetam
121.	<i>De Telesina et Satrio. epigamma 73.</i>	falečki	Dum Gallo Telesina nata patre
122.	<i>In amatorculum iactabundum ad Maximum. Epigamma 74.</i>	el. distih	Dum gestit magnae Veneris possessor haberi
123.	<i>In Avitum. Epigr. 75</i>	el. distih	Do tibi, nil mihi das: id non decet, inquis, iamcum
124.	<i>In Fabullam vanam. Epigr. 76.</i>	falečki	Vulsa es, mundula, comptula et tenellis
125.	<i>In Nasonem Sempronium. Epigr. 77.</i>	el. distih	Dum fremis, et refugis, Semproni, Naso vocari
126.	<i>In poetas. Ad Flaccum. Epigr. 78.</i>	falečki	Sunt quidam genio suo tumentes
127.	<i>In Amatorculum iactatorem. Epigr. 79.</i>	falečki	Dum totam quatiens coma Sabeam
128.	<i>In quodam poetico simposio otiosorum Ragusii auctor proposuit linguam salitam. Epigamma 80.</i>	el. distih	Munera parva dabo, sed non spernenda poetis
129.	<i>Ad Deliam</i>	el. distih	Dum bipedum collo veheris suspensa duorum
130.	<i>In Porphyriionem, iudicem venalem</i>	el. distih	Si referunt pictum Marii monumenta Iugurtham
131.	<i>De sanguine Divi Ioannis Baptistae liquecente ad verba evangelii de eius martyrio. Ad Michaelem Mondegaium ex Societate Iesu, quo gratiosissimo auctore, cum Neapoli degerem miraculum vidi. Ode.</i>	jampska trimetar + jampska dimetar	At tunc sub Orco ducis infames choros
132.	<i>Ad Vincentium Petrovium elegia.</i>	el. distih	Dulcis amice, tuis Dauni de littore Musis
133.	<i>Ad Magdalenam, in illa verba cantici:</i>	el. distih	Magdali, quid ploras? Tecum

	«Dicite, si, quem diligit anima mea, vidistis». <i>Distichon.</i>		est, quem quaeris, Iesus.
134.	<i>D. Benedicto in Sublacensi specu delitescenti carmen.</i>	heksametar	Symbriae cautes atque hospita saxa timori
135.	<i>Pontifex Romanus. Anagramma: arx omnipotens</i>	-	-
136.	<i>Epigramma in idem argumentum</i>	el. distih	Olim magnanimae molimina celsa Babelis
137.	<i>Henricus 4us schismaticus oratoribus missis ad Gregorium VII. pontificem, cuius extiterat acerrimus oppugnator, pacem rogat. poemation.</i>	heksametar	Fregerat Henrici furias septemque Trionum
138.	[<i>Vigilius superstite adhuc papa Silverio promiserat Theodorae Augustae, si ad Vaticanum culmen evaderet, sese restiturum Constantinopolitanae sedi patriarcham Anthimum Eutychiniae haereseos propugnatorem et a Silverio anathemate percussum. Silverio in exilio mortuo subrogatus tandem in pontificatu Vigilius, quaecunque Augustae male pollicitus fuerat, se impleturum intrepide denegavit. Mittit epistulam hic] Vigilius Theodorae</i>	el. distih	Scribimus ex adytis, quae supplex orbis et aether
139.	<i>De Zonchina, Cleophes catella, quam splendido epigrammate Sectanus laudavit. Epigramma.</i>	el. distih	Dum vixi atque ipsum vici festiva leporem
140.	<i>Nato Domino. Epigramma.</i>	el. distih	Nascitur informi speratum numen in antro
141.	<i>De asino baiulante idolum epigramma. Latina translatio periphrastica. (prethodi grčki izvornik)</i>	el. distih	Argenti massam dorso gestabat asellus

Sequentes elucubrationes poeticae eiusdem p. Ignatii Giorgi extemporaneae sunt, quas currenti calamo pro rhetorices auditoribus, cum in Societate Iesu esset, exarabat.

142.	<i>Orphei de morte Eurydices querela</i>	heksametar	Sederat Odrysias gelidi prope Strimonis undas
143.	<i>Diluvii descriptio</i>	heksametar	En tota pluviae descendunt Pleiade Nymphae
144.	<i>Horti descriptio</i>	heksametar	Littore in Ausonio tenui circumflua rivo
145.	<i>Florum varietatem describetis; Pomorum affluentiam describetis (samo naslov)</i>	heksametar	Quidquid in Hesperiis mirata est Graecia campis
146.	<i>Paraphrasis I. extemporanea in epigr. Marialis.</i>	heksametar	Virgo, quae quondam solamen dulce iuventae
147.	<i>In Martialem. Extemporanea paraphrasis II in epigramma</i>	heksametar	Quaecumque in Phariis vivo de marmore moles
148.	<i>Paraphrasis III extemporanea in Marialis «O mihi post nulos, Iuli, memorande sodales»</i>	heksametar	Cana fides olim, purae quoque foedera mentis
149.	<i>Paraphrasis IV extemporanea in Martialem. Ad Maternum.</i>	heksametar	Gloria fatidicae Themidis, cui pulchra bilancem

150.	<i>Tempestatis descriptio.</i>	heksametar	Solverat Iliacam Sicano e littore classem
151.	<i>Paraphrasis V. extemporanea in Horatii odem «Impios parrae» etc.</i>	heksametar	Quisquis inexhaustis pollutus pectora culpis
152.	<i>Divi Michaelis parta de demone victoria.</i>	heksametar	Virtuti servit Phlegeton, dumque alma fatigat
153.	<i>Oratio Brenni, Senonum ducis, suos ad Romanam expugnandam adhortantis</i>	heksametar	Si sors virtuti serviret, tunc ego velle
154.	<i>Pugnae descriptio</i> (nedovršeno)	heksametar	Ut primum strepere tubae permixtaque raucis
155.	<i>Paraphrasis in epigramma Martialis ad Candidum: «Koinà filōn» etc.</i>	heksametar	Nil gemino est, inquis, nil non commune sodali
156.	<i>Ad Condilum «Quae mala sint domini etc.»</i>	heksametar	Non est, quod poscas, ut serviat aureus Hermus
157.	<i>Paraphrasis VII Horatii: «Nunc est bibendum etc.»</i>	heksametar	Nunc densi calices, nunc grati dona Liaei
158.	<i>Paraphrasis extemporanea VIII in Martialis «Phosphore, redde diem etc.»</i>	heksametar	Phoebi praeco nitens, redivivae nuntie lucis
159.	<i>Paraphrasis extemporanea IX in Martialis «Hanc tibi Sequanicae etc.»</i>	heksametar	Quae Graium titulos et Achaica nomina gestat
160.	<i>Paraphrasis extemporanea X in Horatii odem: «Exegi monumentum etc»</i>	heksametar	Addidimus Musis apicem monumentaque laudi
161.	<i>Paraphrasis extemporanea XI in Horatii odem: «Vides ut alta etc.»</i>	heksametar	Aspice, ut aerii surgant iuga cana Soractis
162.	<i>Paraphrasis extemporanea XII in Horatii odem: «Solvitur acris Hyems etc»</i>	el. distih	Iam cedunt gelidae Zephyro subeunte pruinæ
163.	<i>Bagrada flumen Annibalem fugientem alloquitur.</i>	heksametar	Pandebat Zephyris fugientia vela suamque

Prilog 4: Paratekstovi tiskanih djela Ivana Tomka Mrnavića:

Pro sacris ecclesiarum ornamentis (Rim 1635)

1. *Eidem illustrissimo episcopo operis authori idem Laelius*
2. *Benardinus Scala Basilicae Laurentianae Canonicus. Ad authorem*
3. *Valentinus Paschalius Utinensis In Zoilum de sacrarum Aedium ornatu detrahentem*
4. *In eundem idem*
5. *Franciscus Saccus Riccobonus ad Authorem*
6. *Dona templis offerrenda*
7. *Idem argumentum*
8. *Dona templis afferre dicendum a Deo*
9. *Dona templis oblata Deum capiunt*
10. *A donis templis oblati cognosci Deum*
11. *In eos qui templis dona offerre prohibent*

(br. 6-11 napisali ‘*Collegiales Illyrici, Alumni sacrae Nazarenae domus*’)

Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas... (Rim 1630)

1. *Ioanni Tomco Marnavitio Iosephus Maria Svarensis praepositus Avenionen.*
2. *In laudem Joannis Tomci Marnaviti epigramma potpisan Petrus Alix Prior S. Mariae Magdalene Salinensis, & cantor maior S. Mariae Magdalene Bisuntinae (=Besançon)*
3. *De authore anagramma & epigramma ad lectorem potpisan Georgius Michalianus Arbensis Can. Dalmata*
4. *In authorem epigramma potpisan Albertus Priamus Tridentinus Collegij Germanici & Ungarici Alumnus*
5. *Aliud in eundem*
6. *Aliud in opus eiusdem Authoris*
7. *Aliud in opus eiusdem*
8. *In laudem authoris Gasparis Sillae Pannonii Ode* (kombinacija alkejske strofe i glikoneja)
9. *Petri Ursini Delmatae ex comitibus Paupuensibus Ad Authorem*
10. *Eiusdem ad eundem*

11. *Scipionis Marchionis Sanctacrucii Romani Ad Authorem eundem*
12. *Regiae sanctitatis Illyricanae faecunditas. Ode Marci Tomci Marnavitii Siccensis Canonici*
13. *Ad regiae sanctitatis Illyricanae faecunditatem Ode eiusdem.*

S. Felix Episcopus et martyr (Rim 1634)

1. *Marci Spudei Salonitani , I. V. D. de Donnolae conatu iudicium*
2. *Caroli Verantii Siccensis*
3. *Michaelis Verantii*
4. *Ioannis Lucij Tragurini I. V. D. Ad Donnolam*
5. *Ioannis Misercich Canonici Siccensis De Donnola*
6. *Matthaei Dudesij Absorensis Ad Donnolam*
7. *Antonii Bogdanich Bosnensis Anagramma*
8. *Michaelis Clarij Zagabrensis de S. Felice*

Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas (Rim 1628)

1. *Ad Io. Tomcum Marnavitum Ode Francisci Sacci Rheygni* (Strophe I, Antistrophe I, Epodon I, Strophe II, Antistrophe II, Epodon II, Strophe III, Antistrophe III, Epodon III)
2. *Valentini Paschalii Utinensis ad eundem*
3. *Antonius Rantius Iadrensis e societate Iesu ad eundem*
4. *Nicolai Calissiensis, monachi S. Basili... ad eundem*

Prilog 5: Pavao Ritter Vitezović – popis latinskih pjesničkih djela i opis neobjavljenih rukopisa

Tiskana latinska djela u stihu:

1. *Laurus auxiliatoribus Ungariae. Pars prima, liber primus*, s. l. 1687.
2. *Anagrammaton sive Laurus auxiliatoribus Ungariae liber secundus*, s. l. 1689.
3. *Germania laureata sive Pars laurus auxiliatoribus Ungariae... nuncupata*, s. l. 1689.
4. *Anagrammaton liber tertius sive Illyricum laureatum*, Zagreb 1696.
5. *Fatum et votum quod excelsis incliti ducatus Carnioliae magystratibus et deputatis...*
In annI noVI XenIVM DICat offertqVe eqVes PaVLVs Ritter, Zagreb 1696.
6. *Fatum et votum sive programma Ferdinandus Bonaventura comes Harrachius XXV anagrammatibus vaticinatum*, Beč 1699.
7. *Fata et vota sive Opera anagrammaton*, Beč 1699.
8. *Fatum et votum sive Programma Joannes Paulus Gomolinskius anagrammatibus vaticinatum*, Beč 1699.
9. *Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio*, Beč 1701. (U: Ivo Banac, *Grbovi: biljezi identiteta*, Zagreb 1991.)
10. *Plorantis Croatiae saecula duo*, Zagreb 1703.
11. *Fatum et votum. Illustrissimo ac reverendissimo domino Benedicto Bedekovitio de Komor...*, s. l. 1704.
12. *Ungaria toga et sago conspicua, regnante Carolo III, fato eDVCTa, VotIs CoMItata ab equite Paulo Ritter*, Bratislava 1712.

Latinska pjesnička djela u rukopisu:

Epistolae metricae –Arhiv HAZU, rkp. II d. 147:

1. *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber primus* (str. 1-25, br. 1-26).
(1676-77)
 1. Ad D. Wolff. Adamum Liberum Baronem Mordox
 2. Ad eundem
 3. Ad. D. Joan. Wajchardum Baronem Valvasor
 4. Ad eundem.
 5. Ad D. Joan. Jacobum Sunce
 6. Ad D. Baronem Mordox
 7. Ad D. Franc. Carolum Com. Auspergium
 8. Ad D. Vincentium Brajković
 9. Ad D. Wolf. Adam. Baronem Mordox
 10. Ad eundem
 11. Ad D. Ioannem Wajchardum Baronem Valvasor
 12. Ad D. Jacobum Lučkinić Paroch. Granesin.
 13. Ad R. P. Bonaventuram Vickmar, Fratrem Ord. S. Franc. Prov. Bosnae
Croat. Ministr.
 14. Ad D. Ioan. Carolum Portner, V. Capitaneum Señensem
 15. Ad D. Georg. Sigismun. Com. de Galenberg
 16. Ad D. Baronem Joan Wajch. Valvasor
 17. Ad D. Joan. Carolum Portner V. Cap. Señensem
 18. (17.a) Ad. D. Joan. Georg. Gussić Capit. Tohunen.³⁶⁸
 19. (18.) Ad D. Joan. Carolum Portner
 20. (19.) Ad D. Com. Geor. Sigism. a Gallenberg
 21. (20.) Ad D. Joannem Despotović
 22. (20a.) Ad D. Bar. Joan. Wajchardum Valvasor

³⁶⁸ Numeracija je nepouzdana: «U oba slučaja numeracija je nepouzdana. u prvoj knjizi završava brojem 26, no po dvije pjesme nose istu brojčanu oznaku (17 i 20), a broja 22 nema. U drugoj knjizi nedostaju 3. i 4. pjesma, ali broj 5 stoji uz dva različita naslova.», Novaković, Darko, «Vitezovićevo ljubavno pjesništvo na latinskom», tekst nastao za potrebe neobjavljenog Akademijina zbornika o Vitezoviću.

23. (21.) Ad R. P. Bonaventuram Vukmer Ord. Fr. S. Franc. Ministrum
Provincialem
 24. (23) Ad D. Abbatem Thomam Hrelanovich
 25. (24) Ad D. Joan. Georgio Gussich Capitan. Tohuniensem.
 26. (25) Ad D. Joan. Wajchard Bar. Valvasor
 27. (26) Ad D. Joan. Fridericum Dilanzi.
-
2. *Eq. Pav. Ritter Epistolarum metricarum liber secundus* (str. 26-34, br. 1-11)
(1676-77)
 1. Ad Herulam Slavam
 2. (4) Ad D. Petrum Gattyanium
 3. (5) Ad nobilem Puellam Carniolam
 4. (5) Ad Amicam Sinceram
 5. (6) Ad D. Joannem Baptistam Locarelli
 6. (7) Ad D. Joannem Wivez
 7. (8) Ad D. Jo. Bapt. Locarelli
 8. (9) Ad D. Joannem Despotovich
 9. (10) Ad D. Wolfg. Adam. Lib. Bar. Mordox
 10. (11) Ad perillustrem ac generosam N. N.

***Eq. Pauli Ritter epistolae metricae* – Arhiv HAZU, rkp. II c 4**

Eq. Pauli Ritter epistolarum metricarum liber ... (1701) (str. 3-89, br. 1-153)

1. Ad D. Balthasarem Patačić, Cancell. aulae Ungar. Consiliarium (Viennae, 14. Jan. 1701)
2. Ad D. Julium Fridericum Com. Bucellenium, Supremum Aulae Austriacae Cancellarium
3. Ad D. Gothardum Henricum Com. Saleburgium, supremum Camerae Aulicae Praesidem
4. Ad D. Baltas. Patacich
5. Ad D. Supr. Aulae Austr. Cancellarium
6. Ad D. Franc. Bernardum de †Cehrern
7. Ad D. Baronem ab Ochsenstein
8. Ad D. Supr. Aulae Austr. Cancellarium
9. Ad eundem D. Cancellarium
10. Ad Baronem Ochsenstein
11. Ad eundem
12. Ad D. Ferdinandum Comitem ab Herberstein, Equitem et Commendat. Meliten. consilii Bellici Graecensis V. Praesidem
13. Ad D. Supr. Aulae Austr. Cancellarium
14. Ad eundem
15. Ad eundem
16. Ad eundem super dedicatione Stematographiae Illyricanae
17. Ad D. Leopoldum Cardinalem Comitem Kolomesium, Archiepiscopum Strigonensem, Ungariae Primatem
18. Ad D. Supremum Aulae Cancell. Com. Bucellerium
19. Ad D. Jacobum Ernestum de Pleckner, Inferioris Austriae Secretarium Referendarium Aulicum (sadrži i 'Responsum'!)
20. Ad Herulum franc. Ludovicum Comitem de Saleburg
21. Ad D. Secretarium Pleknerum
22. Ad D. Cererum
23. Ad D. de Plekner

24. Ad R. P. Gabrielem Hevenessium e Soc. Jesu, Rectorem et Novicor.
Magistrum
25. Ad D. de Pleckner
26. Ad D. de Cerer.
27. Ad D. Comitem Bucellenium Supremum Cancellm. Aulae
28. Ad P. Hevenessium
29. Ad D. Cererum
30. Ad eundem
31. Ad eundem
32. Ad D. Ferdinandum comitem ab Harrach, Supremum Aulae Caesar.
Praefectum
33. ad Cardinalem a Kolonics
34. Ad Comitem Bucellenium, Supremum Aulae Cancell.
35. Ad Colonellum Cernkocium
36. Ad D. Canon. Zeno
37. Ad eundem
38. Ad D. Cancell. Com. Bucell.
39. Ad D. Cehrer.
40. Ad D. Comitem Kalnokium
41. Ad D. Gunter
42. Ad D. Residentem Parmae
43. Ad D. Cancellarium Transylvaniae
44. Ad D. Secretarium Pleckner
45. Ad D. Comitem Alexandrum Erdeodium
46. Ad D. Abbatem Babocensem
47. Ad D. Günther
48. Ad D. Uyvarium
49. Ad Baronem Ochsenstein
50. Ad Regiam Josephi Majestatem
51. Ad D. Comitem Alexandrum Erdödium
52. Ad D. Cancell. Transylvanum
53. Ad D. Cancell. Aulicum Comitem Bucellerium
54. Ad D. Canon. Zeno
55. Ad Baronem Ochsenstein

56. Ad D. Comitem Kalnokium
57. Ad D. Cerer.
58. Ad D. Cancell. Aul. Com. Bucellenium
59. Ad Baronem Ochsenstein
60. Ad D. Beseridum, P. R. H. Palatini Aulae Capitaneum
61. Ad D. Comitem Ladron.
62. Ad D. Günther
63. Ad D. Comitem Ladronium
64. Ad D. Secretarium Pleckner
65. Ad D. Günther
66. Ad D. Comitem Ladronium.
67. Ad D. Episcopum Rumel.
68. Ad D. Cerer.
69. Ad D. Consiliarium Baronem de Klejnburg
70. Ad D. Canon. Zeno
71. Ad Leopoldum Caesarem S. A.
72. Ad D. Comitem a Kaunicz
73. Ad D. Registratorem Cancelliae Aulae
74. Ad D. Comitem Harrach Supremum Aulae Caes.
75. Ad D. Christoph. Ottonem Comitem Volkta, S. C. Mai. Camerarium,
Camerae Ungaricae Vice Praesidem
76. Ad D. Cancellarium Comitem Bucellenium
77. Ad D. Casparum Comitem a Cobencel.
78. Ad Supremum Aulae Cancell. Comitem Bucell.
79. Ad D. Eindem
80. Ad Comitem Kavnic Vicecancell. Imp.
81. Ad D. Cancellarium Comitem Bucellenium
82. Ad D. Secretarium Pleckner
83. Ad D. Secretarium Weissenbergh
84. Ad Leopoldum Caesarem semp. Augustum
85. Ad Patrem Hevenesium
86. Ad Eq. Nicolaum Garciam Londonium
87. Ad D. Abbatem Altenburgen. et Tihamenum

88. Ad D. Comitem de Waldstein, S. C. Maiestatis Camerarium, Aurei Velleris Equitem.
89. Ad Josephum, Romanorum et Ungariae regem
90. Ad D. Episcopum Rumel
91. Ad Antonium Principem Lichtensteinum
92. Ad D. Comitem de Kaunicz
93. Ad D. Marchionem de Moles, Ducem Paretium
94. Ad D. Equitem Garciam
95. Ad D. Secretarium Fürstenbusch
96. Ad D. Comitem ab Herberstein
97. (br. 96!) Ad D. de Fürstenberg
98. (Fürstenbergov odgovor)
99. (97) Ad D. Comitem Ladronium
100. (98) Ad D. Com. Kalnoky. Transyl. Cancell.
101. (99) Ad D. Comitem Kaunicum
102. (100) Ad D. Cancellarium Transylvaniensem
103. Ad D. Carolum Porphyrogenetum Archiducem Austriacum
104. Ad D. Leopoldum caesarem S. A.
105. Ad D. Comitem Bucellenium
106. Ad Archiducem Carolum
107. Ad D. Fürstenberg
108. Ad D. Beseredium
109. Spectabili ac Magnifico Dno Paulo Libero Baroni Ritter, Equiti Aurato,
Inclyti Comitatus Segniensi Vice Comiti (odgovor)
110. Ad d. Comitem de Kaunicz
111. Ad Reverendissimum D. Gabrielem Gualterum de Nizza
112. D. della Vince †serm. Porphyrogeneti† Caroli A.A. L.L. Instructori
113. Ad D. Comitem Volkram
114. Ad D. Wiemensperg
115. Ad D. Emericum Ujvarium, Registratorem Cancellariae Ung. Au.
116. Ad Eundem
117. Ad Comitem Kaunicz
118. Ad D. Comitem Kaunitium
119. Ad D. Comitem Bucellenium

120. Ad Eundem
121. Ad D. Cancellarium Transylvanicum
122. Ad R. P. Thomam Bucellenium, Dominicanorum Provinciale
123. Ad D. Ioannem Ferdinandum Chrzepizky Baronem de Modlischzoviz...
124. Ad Eundem
125. Ad D. Comitem Kaunicz
126. Ad Caesarem Leopoldum
127. Ad P. Praepositum Claustronaiburgensem
128. Ad D. Proregem Croatiae
129. Ad Caesaram Majestatem (u sklopu te poslanice i anagram!)
130. Ad Eundem (uklj. anagram!)
131. Ad D. Georg. Andream Gladić, Canon. Labacensem
132. Ad D. M. Ant. Mamuka
133. Ad D. della Vigne
134. Ad D. Wiemensperg
135. Ad D. Nicolaum Garciam Londonium Equitem
136. Ad D. Consiliarium Patacich
137. Ad D. Canonicum Gladich
138. Ad R. P. Gabrielem Gualterum de Nizza
139. Ad Ad. R. P. Marinum Capucinum Senensem Missionarium Apostolicum
140. Ad D. Comitem a Kaunicz
141. Ad R. P. Gabrielem de Nizza
142. Ad D. Canonicum Gladić
143. Ad D. Con. Bucellenium Aulae Cancel.
144. Ad D. Comitem de Kaunicz, Pro- Cancellarium Imp.
145. Ad R. P. Gabrielem de Nizza
146. Ad D. Petrum Ratkium Cam. Ung. Consiliarium
147. Ad Canonicum Gladić
148. Ad S. C. Maiestatem
149. Ad D. Popovich
150. Ad D. Episcopum Zagrabiensem Steph. Selisčevich
151. Ad Dnum. Proregem Croatiae
152. Ad D. Prothonotarium Regni Georgium Plemich
153. Ad D. Colonellum Franciscum Cernkocium

- *Eq. Pauli Ritter epistolarum metricarum liber...* (1702) (str. 89-173, prvi dio nenumeriran, numeracija od br. 56-103)
 1. Ad D. Praepos. Maj. Eccl. Zagrabiensis, nomine alterius
 2. Ad Eundem
 3. Ad D. Com... Ferd. ab Herberstein Cons. Bell. Graecens. V. Praesidem
 4. Ad D. Rudolphum Com. Rabatta
 5. Ad D. Com. Bucellenium Supr. Aulae Cancellarium
 6. Ad D. Episcopum Tininensem
 7. Ad Com Bucellenium Supr. Aulae Cancellarium
 8. Ad Eundem
 9. Ad Principem Ungariae Proregem
 10. Ad P. Marinum Capucinum
 11. Ad D. ... Georg. Plemich
 12. Perillustri, Magnifico ac Clarissimo Dno Paulo Ritter... Ioannes Ferdinandus Comes ab Herberstein S. P. D.
 13. Ad D. Comitem Keglevich
 14. Ad D. Ujvarium, Registratorem cancell. Aul. Ung.
 15. Ad D. Cancell. Aulicum Comitem Bucellenium
 16. Ad D. Com. Cobencel
 17. Ad D. Comit. Bucellenium, Supremum Aulae Cancellarium
 18. Ad Magist. Protonotarium Plemeć
 19. Ad Petrum Comitem Keglevitum
 20. Ad D. Com. Ferd. ab Herberstein
 21. Ad D. Com. Bucellenium, Supremum Aulae Cancellarium
 22. Leopoldo Magno, Pio Caesari (i kronostih!)
 23. Ad D. Comitem Cobencel
 24. Ad D. Ferdinandum Comit. ab Herberstein
 25. Perillustri, Magnifico ac Generoso Dno Paulo Ritter S. R. ... Equiti Aurato (Herbersteinov odgovor)
 26. Ad D. Com. Bucellenium Supremum Aulae Cancell.
 27. Ad D. Com Ferdinandum ab Herberstein

28. Ad D. Com. Bucellenium, Supremum Aulae Cancellarium
29. Ad D. Com Ferdinandum ab Herberstein
30. Perillustri, generoso necnon Magnifico Dno Baroni Paulo ritter.. Ferdinandus Comes ab Herberstein S.P.D.
31. Ad D. Ferdinandum Com. ab Herberstein
32. Ad P. Marinum Capucinum
33. Ad D. Comitem Bucellenium...
34. Ad Eundem
35. Ad D. Com. Ferdinandum ab Herberstein
36. Ad D. Com. Bucellenium, Supremum Aulae Cancellarium
37. Ad Eundem
38. Ad D. Episcopum Zagrabensem
39. Leopoldo Magno Pio Caesari a Deo et Solo Felicitatem (i kronogram!)
40. Ad Serenissimum Ducem Carolum Porphyrogenetum
41. Ad D. Com. Ferdinan. ab Herberstein
42. Ad D. Abbatem Černkovitum
43. Ad D. Cancellarium Aulicum
44. Ad R. P. Marinum, Senensem capucinum
45. Ad D. Co. Kalnokium
46. Ad D. Consiliarium Patačich
47. Ad Leopoldum caes. S. A.
48. Ad Serenissimum Archiducem Carolum
49. Ad D. cancellarium Com. Bucellenium
50. Ad D. Praepositum Csernković
51. Ad D. Protonotarium Regni Slavoniae
52. Ad D. Com. Ferdin. ab Herberstein
53. Ad D. Episcopum Senensem ... Brajković
54. Ad R. P. Florianum Capucinum Briňensem
55. Ad D. Ioannem Kos, Canonicum Zagrabien., Capitaneum Sissiensem
56. Ad R. P. Antonium Lazari
57. Ad R. P. Ioannem Despotovich e Soc. Jesu Collegii Graecensis rectori
58. Ad D. Gladich canonicum Labacensem
59. Ad D. Praepositum Čyrnković
60. Ad D. Subarić, Canon. Zagrab., Capitaneum Dubicensem

61. (56) Ad D. Nicolaum Garciam Londonium
62. (57) Ad D. Aloysium Com. Harrachium, Auri (!) Velleris Equitem, Caes. Mttis. Int. Consil. Satellitii Supremum Praefectum
63. (58) Ad R. P. Marinum Señensem Capucinum
64. (59) Ad D. Protonotarium Regni
65. (60) Ad Joannem Christoforum Baronem . . . Inter. Austriae Secretarium Consiliarium
66. (61) Perilustri ac Generoso... Paulo Ritter J. F. Comes Ab Herberstein S.P.D.
67. (62) Ad D. Com. Ferdin. ab Herberstein
68. (63) Ad D. Supr. Cancell. Comitem Bucellenium
69. (64) Ad Eminentissimum Cardinalem a Kolonich
70. (65) Ad R. P. Marinum Capuc. Senen.
71. (66) Ad R. P. Franc. Jambrenovich e Soc. Jesu
72. (67) Ad D. Franciscum Honorium ... Comitem de Trautman...
73. (68) Ad Reverendiss. P. Americum e Comitibus Estoras, Ord. S. Pauli I Erem. Generalem
74. (69) Ad Celsis. Principem R. Ung. Proregem
75. (70) Ad D. Baronem d'Abele (?)
76. (71) Ad D. Card. a Kolonić
77. (72) Ad D. Com. Jonatam Ivanović, Can. Zagr.
78. (73) Ad R. P. Marinum Capucinum
79. (74) Ad D. Com. Aloysium Thomam Harrachium
80. (74!) Ad P. Gabrielem Hevenessium
81. (48!) Ad D. Supr. Aulae Caes. Cancellarium
82. (79!) Ad D. Com. Ferdinandum ab Herberstein
83. (80) Ad D. Baronem Abele
84. (81) Ad P. Marinum Senjen. Capucinum
85. (82) Ad D. Baronem Abele
86. (83) Ad D. Comitem a Cobenczel
87. (84) Perillustri Viro D. Paulo Ritter ... (Gabriel Hevenesi)
88. (85) Ad R. P. Gabrielem Hevenessin(um)
89. (86) Ad D. Cardinalem a Kolonić
90. (87) Ad D. Gladić, Canon. Labacen.

91. (89!) Ad D. Proregem Croatiae
 92. (90) Ad D. Josephum Comitem de Rabatta
 93. (91) Ad D. Com. Francisc. Honorium a Trautmandorff, Caesareum ad Helvetos Legatum
 94. (92) Ad Rom. Imper. Leopoldi Semper Augusti Majestatem
 95. (93) Ad regiam Josephi Augusti Majestatem
 96. (94) Ad Serenissimum Archiducem Carolum
 97. (95) Ad R. P. Hevenessium
 98. (96) Ad D. Cardinalem a Kolonich
 99. (97) Ad D. Vice-Banum Stephanum Jelačić
 100. (98) Ad D. El. Episc. Sibenicen. Joan. Znikam, Custodem Ecclesiae Zagrabien.
 101. (99) Ad D. Episc. Señensem, Martinum Brajkovich
 102. (100) Ad P. Marinum Capucinum
 103. (101) Ad D. Com a Kaunitz, Procancell. Imp.
 104. (102) Ad D. Eppum Señensem
 105. (103) Ad D. Episcopum Svidnicensem (?)
- *Eq. Pauli Ritter epistolarum metricarum liber ...* (1703) (str. 178-187, br. 1-21)
1. Ad D. Epum Zagabiensem
 2. Ad Dnum Epum Señensem
 3. Ad Dnum Abbatem Franciscum Vernić
 4. Ad Eundem
 5. Spectabilis ac Magnifice Dne ... Et Amice Sincerissime (... Fra. Vernich)
 6. Perilustris ac Generose Dne Dne Amice Observantissime Josephus (!) Comes Rabatta
 7. Ad D. Com. Josephum de Rabatta
 8. Ad D. Com. Ferdinan. ab Herberstein
 9. Ad D. Vice-Banum
 10. Ad D. Epum Señensem
 11. Ad D. Praepositum Zagabiensem
 12. Ad D. Fran. Honorium Com. a Trautmandorff
 13. Ad D. Aloysium Com. de Harrach

14. Ad D. Com. Ferdinandum ab Herberstein
 15. Ad D. Georgium Com. Erdeodium, Regalium per Ung. Tavernicor.
- Magistrum
16. Ad D. Praepositum Zagrabien.
 17. Ad D. Praepositum Tituliensem
 18. Ad D. Com Jonatam Ivanovich
 19. Ad D. Cancellarium Aulicum Transylvan.
 20. Ad D. Secretarium d'Abele
 21. Ad D. Summum Cancell. Aulicum, Com. Bucellenium

Otia metrica manuscripta et impressa – NSK, rkp. R 3461

Prvi dio

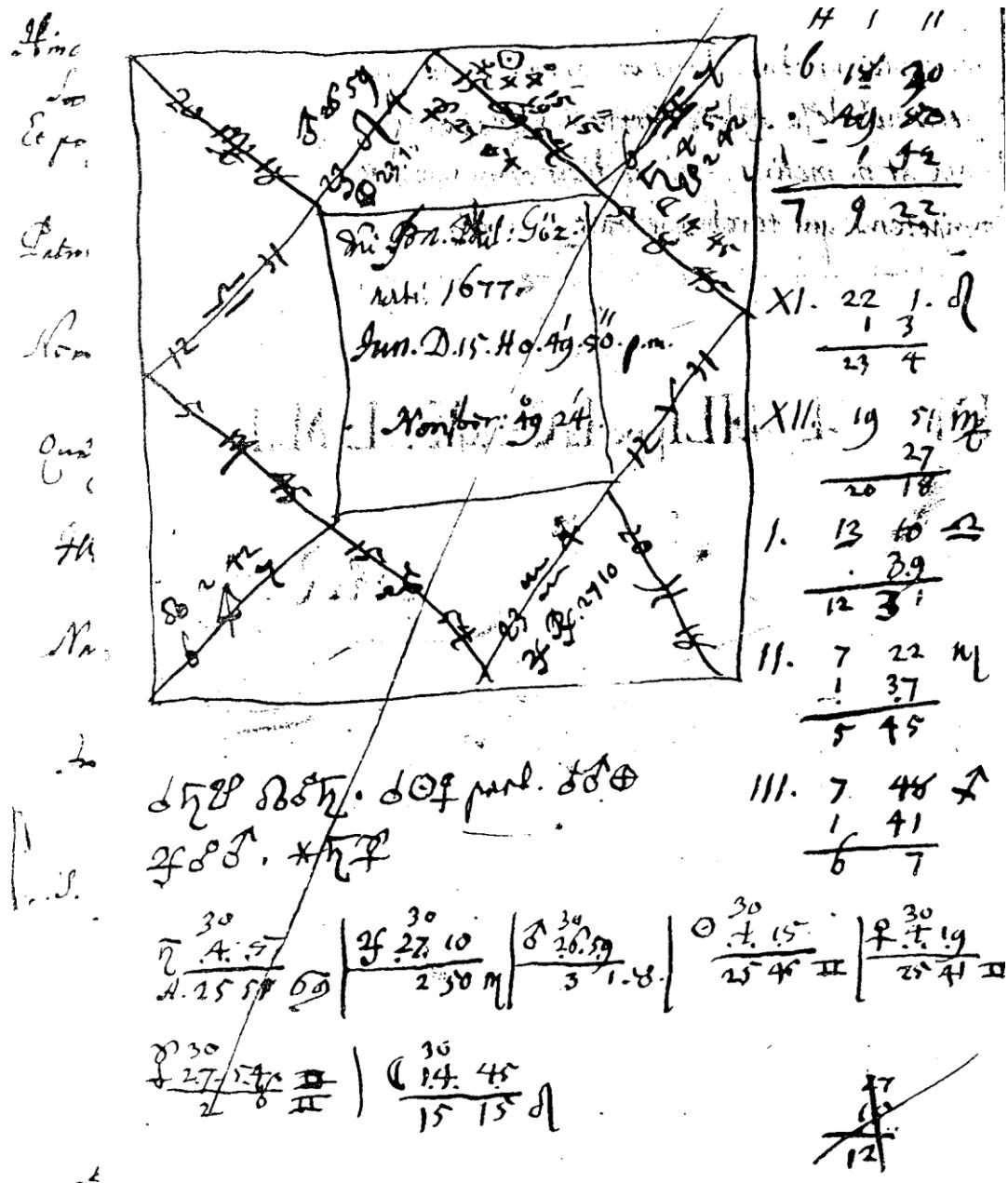
1. *Eq. Pav. Ritter Otia metrica curis exularibus surrepta* (rukopis + uvezani tiskani dijelovi, god. 1710 i 1711)
 - (1) anagrami, rkp., 1-62
 - (2) tiskano: *Geniticon sive fatum et votum e nominibus deductum. D. Carolo VI.* (62a-d)
 - (3) tiskano: *Geniticon sive fatum et votum e nominibus deductum. Illustrissimo... d. Alexandro comiti Karolio de Nagy Karolly...* (62e-h)
 - (4) tiskano: *Geniticon sive fatum et votum e nominibus deductum. Illustrissimo... d. Carolo, sacri ordinis Praemonstratensis vicario generali...* (62i-l)
 - (5) još 3 rukopisna epigrama (str. 63-64)
 - (6) *Eq. Pav. Ritter, Epistolae Vindobon. Anni MDCCX* (nova numeracija, str. 1-88, poslanice 1-63)

Drugi dio

1. *Alphabeticum encomii Mariani* (fol. 1v i 2) (abecedna pjesma, distih)
2. *versus echoici* – (fol 2v)
3. *nedovršena autobiografska poslanica–preporuka samoga sebe caru Leopoldu u distisima* (3-3v)
4. tiskano: *Corona lauro-palmaris a Phoebo et musis connexa et d. Ioanni Carolo Portner... decantata* (1682) (4-4v)
5. 2 rkp. poslanice, distih, 1682, (fol. 5-6)
6. tiskano: *Honor... domini Ioannis Pauli Hacher ... carmen* (fol. 7)
7. tiskano: *Novus Jason Hungariae* (1682) heksametar (fol. 8-13v)
8. rkp. poslanice u distihu, neke nedovršene (fol. 14-17)
9. tiskano: *Sacer chorus sive applausus metricus a Phoebo et musis celebratus qui ... principi Josepho... offerebatur...* (1682) (fol. 18-24v) – kronostihovi, rimovani heksametri, versus echoici, anagram, rebus, akro-, mezo- i telostih, figure
10. rkp. poslanice iz 1682. u distihu (fol. 25-48)
11. *Pietas honorata, seu carmen, quo pientissimo principi... Emerico... episcopo Viennensi... die festo sancti Emerici... aggratulabatur P. Ritter. Viennae Austriae 1682.* - el. distih; anagrami , akrostih (f. 49-54v)
12. 2 improvizirana epigrama, rkp. (f. 55)

13. *Nova equestris imago... qua... d. Leopoldi comitis a Kolonics ... virtutes celebrabat P. Ritter... Viennae Austriae 1682.* (fol. 56-63v) – dvostruko rimovani heksametarski katreni, kronostih, anagram, rebus
14. *Novus Skenderbeg, seu Don Petrus Ricejardi... celebratus.* (1682) (fol.64-75v) – heksametar, anagrami (73!), kronostih; na kraju epigram *In effigiem eiusdem domini comitis*
15. pjesničke poslanice u distihu iz 1683. i 1684. (76-87v) (*Ad Tulipanam, Ad Benignam, De somnio...*)
16. *Genethliacum* (88-91v) – natalni horoskop u heksametru
17. *Genethliacum* (92-94) (na zadnjem listu – izračuni i karta neba)

Prilog 6: Rukopis horoskopa koji je izradio Vitezović

(*Otia metrica*, fol. 94v)

Prilog 7: Motiv grudi u pjesništvu i slikarstvu 17. stoljeća

Kajetan Vičić, *Sacer Helicon*, Padova 1687: *Epigrammatum lib. II*, 9:

Meliora sunt ubera tua vino. Cant. I.

Sponse tui geminum visum ut mihi pectoris uber;

Quaeque duplex niveo rore papilla madet;

Arsi animo cordis sanctos gustare liquores:

Ut quae sponsa fui, sic tibi nata forem.

Gustavi: proh quae tenuit mea labra voluptas!

5

Quam neque libatus massicus humor habet.

Vina nega tellus, meliora dat ubera IESUS:

Castus ab his, illis improbus ardet amor.

Alonso Cano (1601-1667)
The Miraculous Lactation of St.
Bernard

1650
Madrid, Museo del Prado

Titulo: Virgen y San Bernardo, 1655/60

Autor: Murillo

Museo: Museo del Prado

Características: Oleo sobre lienzo 311 x 249 cm.

Izvor: <http://www.livronet.com.br/arteystilos/biografias/pintores/murillo.htm>

Prilog 8: Antun Matijašević Caramaneo, «R»

(prijepis Franje Radoša, Arheološki muzej Split, rkp. 50 b 56, fol. 8v)

R.

Lumen non frumentum, radijus solis
 Propterea tu in tenebris nostra lucis aperte?
 Prosternit errorum, nubium confusa menda,
 Ignorantiam: eris uictima Diva patris.
 Sicut uero, sed in omni gloriis auro,
 Nec statim in prædas, fureas: uerba facio?
 Tertua quis uero, nudit obnoxia poni?
 Non sibi, sed mihi uagna patet.
 Et mihi nube fides, at religioris amore
 Tangor, et in novas me iuuet ius probos.
 Quod omniro veneram coluisse Tonantem,
 Ut hinc ipsa probis matris: utque comes.
 Sic pones noui, nec noui uomen fere,
 Et tamen in Mariæ carnos iratice fere.
 Principium: nunc ma diua Padamatis notet,
 Et sine ma mundi habbitit alma dñus.

Finis.

KRATICE:

AMB = Arhiv Male braće u Dubrovniku

ZNK = Znanstvena knjižnica Dubrovnik

SK ST = Sveučilišna knjižnica Split

SEKUNDARNA BIBLIOGRAFIJA:

ALEWYN = Alewyn, Richard (ur.), *Deutsche Barockforschung. Dokumentation einer Epoche*, Kiepenheuer & Witsch, Köln – Berlin 1970.

ALLISON – SCHNUR = Allison, W. H – Schnur, H. C., «Antun Karamaneo's Carmen ad Jac. Candidum and the Hvar Theatre», *Humanistica Lovaniensia* XXIX (1980) 246-285.

ÁLVAREZ NOGAL = Álvarez Nogal, Carlos, *Los banqueros de Felipe IV y los metales preciosos americanos (1621-1665)*, Banco de España – Servicio de Estudios. Estudios de Historia Económica, nº 36, 1997. URL: <http://www.bde.es/informes/be/sroja/roja36.pdf> (15.03.2005.)

ANGYAL = Angyal, Andreas. *Die slawische Barockwelt*, WEB E. A. Seemann, Buch- und Kunstverlag, Leipzig 1961.

APPENDINI = Appendini, Franjo Marija, *Notizie istorico-critiche sulla antichità, storia, e letteratura de'Ragusei : divise in 2 tomi e dedicate all'eccelso Senato della Republica Ragusa*, Ragusa : dalle Stampe di A. Martecchini, 1802-1803.

BABIĆ = Babić, Vanda (prir.), *Hrvatska književnost Boke Kotorske do preporoda*, Erasmus naklada, Zagreb 1998.

BACOTICH = Bacotich, Arnolfo, «Di due opuscoli a stampa poco conosciuti dell'abate Antonio Caramaneo Mattiasevi di Lissa (1658-1721)», *Archivio storico per la Dalmazia*, III (1928) IV, 228-247 (1-20).

BANAC 1991 = Banac, Ivo, *Grbovi, biljezi identiteta*, GZH, Zagreb 1991.

BANFI = Banfi, Florio, «Cristina di Svezia e Stefano Gradi di Ragusa (omaggio dei dalmati alla Minerva svedese)», *Archivio storico per la Dalmazia*, XIV (1938/1939) XXVI, Rim 1939.

BARNER 1970 = Barner, Wilfried, *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren Grundlagen*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1970.

BARNER 1975 = Barner, Wilfried (ur.), *Der literarische Barockbegriff*, WBG, Darmstadt 1975.

BAŠIĆ A. = Bašić, Antun, *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri perastini date alla luce dal sacerdote Antonio Bassich, direttore della c. r. scuola elementare maggiore di Cattaro*. Ragusa, dalla tipografia di Antonio Martecchini, 1833.

BAŠIĆ Đ. = Bašić, Đuro, *Elogia jesuitarum Ragusinorum qui usque ad annum 1764 obiere*, *Croatia sacra*, 3 (1933) 6, 116-216. i Vrela i prinosi 1933, 3, 4-104.

BATUŠIĆ 2000 = Batušić, Nikola, «Gučetić, Ivan ml.», *LHP*, Zagreb 2000, 258.

BAZALA = Bazala, Vladimir, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1978.

BENČIĆ-FALIŠEVAC = Benčić, Živa; Fališevac, Dunja (ur.), *Književni barok*, ZZK, Zagreb 1988.

BENOIST = Benoist, Jean-Marie (ur.), *Figures du baroque*, PUF, Paris 1983.

BEZIĆ-BOŽANIĆ = Bezić-Božanić, Nevenka, «Arhivske vijesti o baroknim pjesnicima na Braču, Hvaru i Visu», *Dani hvarskog kazališta: hrvatsko barokno pjesništvo – Dubrovnik i dalmatinske komune*, Književni krug, Split 1994, 195-207.

BITI = Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb 1997.

BLAŽEVIĆ 2003 = Blažević, Zrinka, «*Miserrima facies Croatiae*: percepcija prirodne okoline tromeđe u djelu *Plorantis Croatiae saecula duo* Pavla Rittera Vitezovića», *Triplex Confinium (1500.-1800.): ekohistorija. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od*

3. do 7. svibnja 2000. u Zadru, uredili Drago Roksandić... [et al.] Split : Književni krug ; Zagreb : Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 2003, 201-211.

BLAŽEVIĆ 2005 = Blažević, Zrinka, «Ilirski ideologem tijekom 17. stoljeća: upotrebe, funkcije i značenja». (doktorska disertacija, Zagreb 2005.)

BNF = online katalog Bibliothèque Nationale u Parizu, URL = http://catalogue.bnf.fr/framesWEB.jsp;jsessionid=000089OG-Zh_KktEwGFUvWf6ZOE:1?host=catalogue

BOGIŠIĆ 1993 = Bogišić, Vlaho, «Đurđević, Ignjat», *HBL* 3 (Č-Đ), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1993, 763-767.

BOGIŠIĆ 1995 = Palmotić, Junije, *Izabrana djela* (prir. Rafo Bogišić), MH, Zagreb 1995.

BRLEK = Brlek, Mijo, *Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb 1952.

BULAJA 1 = *Klasici hrvatske književnosti: epika, romani, novele* (CD-ROM), Bulaja naklada, 1999.

CANDIANI = Candiani, Guido, «L'evoluzione della flota veneziana durante la prima guerra di Morea», *Storia di Venezia – materiali per la ricerca*, <http://venus.unive.it/riccdst/sdv/saggi/testi/pdf/CandianiMorea.pdf>

CAPELLI = Capelli, Adriano, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Ulrico Hoepli, Milano 1929.

CATHEN = Catholic Encyclopedia, URL: <http://www.newadvent.org/cathen>

CERVA = Crijević, Serafin Marija, *Bibliotheca Ragusina I-III* (sv. I, II/III i IV), JAZU, Zagreb 1975-1980.

CONTE = Conte, Gian Biagio, *Latin Literature: a History* (prev. J. B. Solodow), Baltimore-London 1994.

CROXEN = Croxen, Kevin Lee, *Slavic Neo-Latin Literature and the Vernaculars during the First Stage of the Slavic Baroque* (doktorska disertacija) Harvard University 1992.

CURTIUS = Curtius, Ernst Robert, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb 1998.

CZVITTINGER= Czvittinger, David, *Specimen Hungariae litteratae*, Frankfurt-Leipzig 1711.

ČORALIĆ = Čoralić, Lovorka, «*Iz prošlosti Boke – peraški rod Zmajevića*» 1-5, feljton, *Slobodna Dalmacija*, URL: www.arhiv.slobodnadalmacija.hr, 8-10.04.2004. (1-3) i 13-14.04.2004. (4-5)

ČULIĆ = Kaznačić, Ivan Karlo, *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' RR. PP. Francescani di Ragusa*, Zara : dalla Tipografia Governiale, 1860.

DEANOVIC 1933 = Deanović, Mirko, «Odrazi talijanske akademije 'degli Arcadi' preko Jadrana», *Rad JAZU* 248, Zagreb 1933.

DEANOVIC 1935 = Deanović, Mirko, «Odrazi talijanske akademije 'degli Arcadi' preko Jadrana : svršetak I. dijela», *Rad JAZU* 250, Zagreb 1935.

DEMO = Demo, Šime, «Prikaz opsade Beča 1683. g. u Eutimiji Benedikta Rogačića», *Povjesni prilozi / Historical Contributions* 22 (2003) 25, 217-232.

DETOMI DUJMIĆ = Dunja Detoni Dujmić, «Camilla Lucerna ili dama sa svjetiljkom», *Republika LI* (1995) 3-4, 121-126.

DILLENBURGER = Dillenburger, G. (ed.), *Q. Horatii Flacci opera omnia*, Bonn 1881.

D'ORS = d' Ors, Eugenio, *Lo barroco*, Editorial Tecnos, Madrid 2002.

DUBRAVČIĆ = rkp. Dubravčić incipit: *Ignatii Georgii Rhac. Mo. Melit. Vitae et Carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum. (prijepis prema izdanju). Paraphrasis P. Joannis Luccari S. J. Elegiae Salve Regina* (345-350).

ĐURĐEVIĆ 1935 = Đurđević, Ignjat, *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum*, obj. u: «Biografska dela Ignjata Đurđevića», *Zbornik za istoriju, jezik i književnosti SANU* VII, Beograd 1935.

ĐURĐEVIĆ 1935 = Petar Kolendić (prir.), «Biografska dela Ignjata Đurđevića», *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda* 7, Beograd 1935.

ENCICLOPEDIA ITALIANA = *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, Istituto Giovanni Treccani, Milano 1929-1948.

ENCIKLOPEDIJA JLZ = *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Jugoslavenski leksikografski zavod/ Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1977-1982.

EVANS = Evans, Robert J. W., *Das Werden der Habsburger Monarchie 1550 – 1700: Gesellschaft, Kultur, Institutionen* (prijevod na njemački Marie-Thérèse Pinter), Böhlau Verlag, Wien-Köln-Böhlau 1989.

FALIŠEVAC 1978 = Fališevac, Dunja, «Ivan Gundulić», u: Flaker, Aleksandar; Pranjić, Krunoslav (ur.), *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, ZZK – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978., str. 259-277.

FALIŠEVAC 1987 = Fališevac, Dunja, *Ivan Bunić Vučić*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu - Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1987.

FALIŠEVAC 1991 = Fališevac, Dunja (ur.), *Hrvatski književni barok*, ZZK, Zagreb 1991.

FALIŠEVAC 2000 = Fališevac, Dunja, «Mrnavić, Ivan Tomko», *LHP*, Zagreb 2000, 512-514.

FALIŠEVAC 2004 = Fališevac, Dunja, «Petar Bogašinović: *Beča grada obkruženje od cara Mehmeta i Kara Mustafe velikog vezijera*», *Hrvatska književna baština* 3, Ex libris, Zagreb 2004, str. 349-419.

FANCEV = Fancev, Franjo, «Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606-1772)», *Starine*, 1934, 37, 114-162.

FAZINIĆ 1998 = Fazinić, Alena, «Gerićić, Marko», *HBL* 4, Zagreb 1998, 658.

FERLUGA-PETRONIO 1994 = «*Kristijada Junija Palmotića*», *Dani hvarskog kazališta: hrvatsko barokno pjesništvo – Dubrovnik i dalmatinske komune*, Književni krug, Split 1994, 28-38.

FERLUGA-PETRONIO 1999-1 = Ferluga-Petronio, Fedora (ur.), *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, Forum, Udine 1999.

FERLUGA-PETRONIO 1999-2 = *Grčko-latinski izvori u Junija Palmotića*, HFD, Rijeka 1999.

FORSTER = Forster, Leonard, *The Icy Fire. Five Studies in European Petrarchism*, Cambridge University Press, Cambridge 1969.

FRANKOPAN = *Elegia Sanctissimae Dei genetrici, Mariae Lauretanae, piceni, Italiae, Orbis totius miraculo, suae Reginae, suae Spei, uni suo Amori. Franciscus Christophorus Comes de Frangipanibus, Humillimus, ac Obsequentissimus Cliens, et Famulus.* , u: *Fran Krsto Frankopan, Djela* (prir. Josip Vončina), MH, Zagreb 1995., str. 58-75, preveo Darko Novaković.

FRIEDRICH = Friedrich, Hugo, *Epochen der italienischen Lyrik*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1964.

GENETTE = Genette, Gérard, *Seuils*, Paris 1987.

GJIVOJE = Gjivoje, Marinko (ur.), *Zbornik radova o Petru Kanaveliću (Zbornik otoka Korčule 3)*, Korčula 1973.

GOLUB = Golub, Ivan, «Latinski spjev Jesejada Kajetana Vičića o životu Marijinu», *Kačić* 32-33, Split 2000. – 2001., str. 537-545.

GORTAN 1951 = Gortan, Veljko, «*Iter ad antrum Bethlemiticum Ignjata Đurđevića*», *Živa antika* 1 (1951) 2, 185-205.

GORTAN 1956 = Gortan, Veljko, «Predgovor» u: *Poetici Lusus variii*. Editionem curavit, praefationem scripsit, nominum indicem composuit Veljko Gortan. Carmina selecta convertit adnotationibusque instruxit Nicolaus Šop. Zagrabiae MCMLVI Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium / *Latinske pjesni razlike*. tekst priredio, uvod napisao i kazalo imena sastavio Veljko Gortan. Odabrane pjesme preveo i bilješke napisao Nikola Šop. JAZU, Zagreb 1956, V-XXXIII.

GORTAN 1963 = Gortan, Veljko, «Latinski sonet Ignjata Đurđevića», *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb 1963, 103-106.

Gortan – Vratović = Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Hrvatski latinisti / Croatici auctores qui Latine scripserunt II*, PSHK 3, MH – Zora, Zagreb 1970.

GRACIÁN 1998 = Gracián, Baltasar, *Arte de ingenio, Tratado de la Agudeza* (ed. Emilio Blanco), Ediciones Cátedra, Madrid 1998.

GRACIÁN 2001 = Gracián, Baltasar, *Agudeza y arte de ingenio*, Edición de Evaristo Correa Calderón, Tomo I i II, Clásicos Castalia, Madrid 2001.

GRADIĆ 1672 = *Septem illustrium virorum poemata. Editio altera, priori auctior et emendatior*. Amstelodami, Apud Danielem Elsevirium, MDCLXXII.

GRAESSE = Graesse, Johann Georg Theodor, *Orbis Latinus: Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*, Braunschweig 1972. (prerađeno izdanje), dostupno na: URL: <http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse>

GZPKH = *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, JAZU, Zagreb 1897–.

HAINSWORTH 1991 = Hainsworth, J. B., *The Idea of Epic*, Berkeley, Los Angeles–Oxford 1991.

HASKELL = Haskell, Yasmin Annabel, *Loyola's Bees. Ideology and Industry in Jesuit Latin Didactic Poetry*. The British Academy - Oxford University Press, New York 2003.

HBL = *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1-6, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža" (Grafički zavod Hrvatske), Zagreb 1983–.

HENKEL-SCHÖNE = Henkel, A; Schöne, A. (ur.), *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart 1976.

HOCKE 1984 = Hocke, Gustav René, *Manirizam u književnosti* (preveo Ante Stamać), Cekade, Zagreb 1984.

HOCKE 1991 = Hocke, Gustav René, *Svijet kao labirint* (prevela Nadežda Čačinović-Puhovski), August Cesarec, Zagreb 1991.

HORANY = Horany, Alexius, *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, Beč 1776.

HOVERCROFT = Hovercroft, Barbara, «Genette, Gérard», *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*. Toronto – Buffalo – London 1993, str. 333-335.

IVANIŠEVIĆ = Ivanišević, Milan, «Latinske pjesme Sebastijana Mladinića», *Latina et Graeca* 1977, 9. 3-24.

JESSEIS= *Libri XII Jesseidos hoc est admiranda ss. matris Dei, ex regia stirpe Jesse oriundae, Virginis Mariae vita, ob heroice toleratam sui dilectissimi Filij mortem heroicis conscripta versibus, et in duodecim divisa libros; A. R. P. D. Cajetano Vicich clerico regulari, vulgo Theatino, immoriente huic vix compositae vitae: et ideo tanquam opus posthumum, positae.* Neo-Pragae, typis Hampelianis per Joannem Mattis. Anno M DCC.

JEŽIĆ 1919 = Ježić, Slavko, «Značaj Frankopanov i njegovo značenje u književnosti», *Suvremenik XIV* (1919), 291-295.

JEŽIĆ 1936 = Ježić, Slavko (prir.), «Pregled Frankopanovih djela» u : *Djela Frana Krste Frankopana*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1936, 6-11.

JOLLES = Jolles, André, *Jednostavni oblici* (preveo Vladimir Biti), Studenski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1978.

JOVANOVIĆ 1994 = Jovanović, Neven, «*Epithalamium* Mateja Andreisa: žanrovski okvir i struktura djela», *Umjetnost riječi XXXVIII* (1994) 1, Zagreb 1994, 57-64.

JOVANOVIĆ 1998 = Jovanović, Neven, «Pjesnikovanje Antuna Molnara oko 1848.», *Dani hvarskog kazališta XXIV - Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*, KKS, Split 1998.

JURIĆ = Jurić, Šime, *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis. Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Zagrabiae 1971.

JURIŠIĆ 1995 = Jurišić, fra Gabrijel Hrvatin, «Pavao Vitezović kao latinist (Osvrt na neka Vitezovićeva latinska djela)», *Senjski zbornik* 22 (1995) 201-224.

KASTROPIL 1965 = Kastropil, Stjepan, «Nacrt za književnu povijest otoka Korčule do sredine prošlog stoljeća», *Zadarska revija XIV* (1965) 2, str. 117-146.

KASTROPIL 1997 = Kastropil, Stjepan; Bete, Matija, *Rukopisi Znanstvene knjižnice Dubrovnik (Catalogus codicum manuscriptorum qui in Bibliotheca Rhacusina liberalium artium asservantur)*, knj. II: *Rukopisi na stranim jezicima*, Dubrovnik ²1997.

KLAIĆ 1914 = Klaić, Vjekoslav, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)*, MH, Zagreb 1914.

KLAIĆ 1922 = Klaić, Vjekoslav, *Knjižarstvo u Hrvata – studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige*, Tisak i naklada knjižare Sv. Kugli, Zagreb 1922.

KNEZOVIĆ 1995 = Knezović, Pavle, «Poezija Benedikta Rogačića», *Dani hvarske kazalište XX: Hrvatsko barokno pjesništvo: Dubrovnik i dalmatinske komune*, Književni krug, Split 1994, 141-151.

KNEZOVIĆ 1999 = Knezović, Pavao, «Hrvatski latinisti 18. i 19. stoljeća», Ferluga-Petronio, Fedora (ur.), *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, Forum, Udine 1999, 177-189.

KOMBOL = Kombol, Mihovil, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, MH, Zagreb 1945.

KORADE 1993 = Korade, Mijo, «Despotović, Ivan», *HBL* 3, Zagreb 1993, 325.

KORADE 1994 = Korade, Mijo, «Dubrovački isusovci latinisti 17. stoljeća», *Mogućnosti* 41 (1994) 7/9, 182-194.

KORADE 1995 = Korade, Mijo, «Duševni mir i prava sreća – etičke teme u poučnom spjevu Benedikta Rogačića», *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* XXI (1995) 1-2 (41-42), Zagreb 1995, 109-122.

KORADE 2000-1= Korade, Mijo, «Lukarević, Ivan», *LHP*, Zagreb 2000, 435-436.

KORADE 2000-2 = Korade, Mijo, «Mondegaj, Miho», *LHP*, Zagreb 2000, 511.

KORADE 2000-3 = Korade, Mijo, «Rogačić, Benedikt», *LHP*, Zagreb 2000, 620-621.

KORADE-ALEKSIĆ-MATOŠ = Korade, Mijo; Aleksić, Mira; Matoš, Jerko, *Isusovci i hrvatska kultura*, Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb 1993.

KÖRBLER 1907 = «Latinska pjesma Ignjata Đordića, u kojoj slavi pobjede Eugena Savojskog nad Turcima 1716. i 1717. godine», *GZPKH* 5, JAZU, Zagreb 1907, 1-40.

KÖRBLER 1911 = Körbler, Đuro, «Vićentije Petrović Dubrovčanin (1677-1754)», *Rad JAZU* 186, Zagreb 1911. 185-304.

KÖRBLER 1912-1 = Körbler, Đuro, «Latinske pjesme Junija Palmotića» *GZPKH* 7, Zagreb 1912.

KÖRBLER 1912-2 = Körbler, Đuro, «Život i književni rad biskupa Nikole Brautića Lopuđanina (1566 – 1632)», *Rad JAZU* 192, Zagreb 1912, 1-96.

KÖRBLER 1915 = Körbler, Đuro, «Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu republike dubrovačke od godine 1667. do 1683. (Bogišićev prijepis dopunio, za štampanje priredio, napisao uvod o životu i radu Gradićevu, pa dodao popis licâ i mjestâ Dr. Đuro Körbler)», *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 37, JAZU, Zagreb 1915.

KRASIĆ = Krasić, Stjepan, *Stjepan Gradić (1613-1683): život i djelo*, JAZU, Zagreb 1987.

KRASIĆ 1993 = Krasić, Stjepan, «Đurđević, Bernard», *HBL* 3, Zagreb 1993, 761-762.

KRAVAR 1975 = Kravar, Zoran, *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1975.

KRAVAR 1975A = Kravar, Zoran, «Wölfflinova definicija baroka u svjetlu suvremene poetike», *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1975, 173-212.

KRAVAR 1978 = Kravar, Zoran, «Stil hrvatskoga književnog baroka», u: Flaker, Aleksandar; Pranjić, Krunoslav (ur.), *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, ZZK – sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978., str. 223-241.

KRAVAR 1980 = Kravar, Zoran, *Barokni opis. Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*. Liber, Zagreb 1980.

KRAVAR 1988 = Kravar, Zoran, «Književnost 17. stoljeća i pojам 'barok'», *Književni barok*, ZZK, Zagreb 1988, 7-48.

KRAVAR 1991 = Kravar, Zoran, *Das Barock in der kroatischen Literatur*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 1991.

KRAVAR 1993 = Kravar, Zoran, *Nakon godine MDC*, MH Dubrovnik, Dubrovnik 1993.

KRAVAR 1998 = Kravar, Zoran, «Frankapan, Fran II. Krsto Tržački», *HBL* 4, Zagreb 1998, 402-406.

KRSTIĆ = Krstić, Kruno, «Zmajević, Vicko», *Enciklopedija Jugoslavije*, JLZ, Zagreb 1971.

LANGE = Lange, Klaus-Peter, *Theoretiker des literarischen Manierismus. Tesauros und Pellegrinis Lehre von der «acutezza» oder von der Macht der Sprache*, Wilhelm Fink Verlag, München 1968.

LASZOWSKI = Laszowski, Emilian (ur.), *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 : sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskoga jezika, te hrvatskih vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom*, Zagreb 1925 (pretisak "August Cesarec", Zagreb 1990)

LAUSBERG = Lausberg, Heinrich, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, Max Hueber Verlag, München 1960.

LEWIS & SHORT = Lewis, Charlton T., *A Latin Dictionary*, Oxford University Press, Oxford 1996.

LEXICON MA = *Lexicon des Mittelalters*, CD-ROM, Stuttgart 2000.

LHP = Fališevac, Dunja; Nemec, Krešimir; Novaković, Darko (ur.), *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000.

LÓPEZ GRIGERA = López Grigera, Luisa, *La retórica en la España del Siglo de Oro. Teoría y práctica*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca 1994.

LUCERNA 1915 = Lucerna, Camilla, «Fr. X. Markovich i I. Despotovich, dva humanista iz Hrvatske», *Nastavni vjesnik* XXIII (1914/15) 1, Zagreb 1915. 63-64.

LUCERNA 1928 = Lucerna, Camilla, «Dva nepoznata hrvatska humanista», *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, 9, Zagreb 1928, str. 133-137.

LJUBIĆ 1856 = Ljubić, Šime, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia / compilato dall' Ab. Simeone Gliubich*, Vienna : Rod. Lechner Librajo dell' I. R. Universita ; Zara : Battara e Abelich Libraj, 1856

MAGAUDDA – COSTANTINI = Maggauda, Ausilia; Costantini, Danilo, *Aurora Sanseverino (1669 – 1726) e la sua attività di committente musicale nel regno di Napoli con notizie inedite sulla napoletana congregazione dei sette dolori*, URL: <http://digilander.libero.it/mgiugliano/Aurora%20Sanseverino%20-%20Biografia.html> (09. 05. 2005.)

MARKOVIĆ = Marković, M., «Poetae Latini Dalmatae inediti», *Živa antika* 2 (1952) 2, 289-309.

MIHOJEVIĆ = Mihojević, Josip, *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu od 13. stoljeća do kraja 19. stoljeća*, Zagreb 1994.

MORIER = Morier, Henri (ur.), *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris 1961.

MRKONJIĆ 1991 = Zmajević, Vicko, 532-533 u: Tomislav Mrkonjić, *Gli scritti filologici di Giovanni Pastrizio (1636-1708)*, u: *Homo imago et amicus Dei. Miscelanea in honorem Ivan Golub* (ur. R. Perić), Rim 1991.

MUHEK 2004 = Muhek, Martin, *Đurđevićev spjev o svetoj Margariti* (diplomski rad), Zagreb 2004.

MUHOBERAC 2000 = Muhoberac, Mira, «Pucić Solanović, Vice», *LHP*, Zagreb 2000, 599-600.

NIŽIĆ = Nižić, Živko: «Agostino Giordani zadarski barokni pjesnik», *Radovi / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, Razdrio filoloških znanosti 34/35 (1995/1996), 24/25*, Zadar 1997, str. 189-198.

NOVAK 1961-1= Novak, Grga, «Petar Semitecolo, posrednik u izmirivanju plemića i pučana i graditelj Arsenala, Belvedera i Teatra u Hvaru», *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, 4 (1961) 93-171.

NOVAK 1961-2 = Novak, Grga, *Vis (knjiga prva). Od VI. st. pr. n. e. do 1941. godine*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb 1961.

NOVAK S. P. 1996 = Novak, Slobodan Prosperov (prir.), *Stara bokeljska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb 1996.

NOVAKOVIĆ 1994 = Novaković, D., *Latinsko pjesništvo hrvatskog humanizma*, str. 53. i d. u : Tomasović, M., *Judita Marka Marulića* – Novaković, D., *Latinsko pjesništvo...*, Školska knjiga, Zagreb 1994.

NOVAKOVIĆ 1997 = Novaković, Darko, «Latinske pjesme Tita Brezovačkoga», *Dani hvarskog kazališta XXIII – Hrvatska književnost uoči preporoda*, KKS, Split 1997.

NOVAKOVIĆ 1999 = Novaković, Darko, «Hrvatska novolatinska književnost od 15. do 17. stoljeća», Ferluga-Petronio, Fedora (ur.), *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, Forum, Udine 1999, 165-176.

NOVAKOVIĆ 2003 = Novaković, Darko, «Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću», *Hrvatska i Europa: barok i prosvjetiteljstvo – kultura, znanost, umjetnost*, HAZU – Školska knjiga, Zagreb 2003, 551-563.

OCD = Hornblower, S.; Spawforth, A. (ur.), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University press, Oxford – New York ³1996.

PALMOTIĆ 1995 = Palmotić, Junije, *Izabrana djela* (prir. Rafo Bogišić), MH, Zagreb 1995.

PANTIĆ 1979 = Pantić, Miroslav, «Fran Gundulić», *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. 2, Matica srpska, Novi Sad 1979.

PANTIĆ 1997 = Pantić, Miroslav, «Matijašević-Mattei, Đuro», *Leksikon pisaca Jugoslavije IV*, Matica srpska, Novi Sad 1997.

PATERNOSTRO = Paternostro, Rocco, *Dilettevole Inganno e Ingegnosa Maraviglia. Studi su Antonio Ongaro, Andrea Sacchi, Paolo Segneri* (Anzio, 2003), URL: <http://www.nettunocitta.it/OPERE/dilettevole%20inganno/indice.html> (20.06.2005.)

PAULY = Hubert Cancik, Helmut Schneider (ur.), *Der Neue Pauly*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar 1996.

DBI = Pavan, Massimiliano (ur.), *Dizionario Biografico degli Italiani*, Istituto della enciclopedia italiana, Roma 1960–.

PAVLIČIĆ 1978 = Pavličić, Pavao, «Žanrovi hrvatske barokne književnosti», u: Flaker, Aleksandar; Pranjić, Krunoslav (ur.), *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, ZZK – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978, str. 243-258.

PAVLIČIĆ 1979 = Pavličić, Pavao, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split 1979.

PAVLIČIĆ 1988-1= Pavličić, Pavao, *Poetika manirizma*, August Cesarec, Zagreb 1988.

PAVLIČIĆ 1988-2 = Pavličić, Pavao, «*Manirizam i barok: jedno ili dvoje?*», *Književni barok*, ZZK, Zagreb 1988, 49-72.

PAVLIČIĆ 2000 = Pavličić, Pavao, «Ranjina, Dinko», *LHP*, Zagreb 2000, 609-610.

PAVLIČIĆ 2003 = Pavličić, Pavao, *Barokni pakao*, Naklada Pavičić, Zagreb 2003.

PERIĆ = Perić, Olga, «Mrnavićev govor na pogrebu Fausta Vrančića», *Encyclopaedia moderna* XIV (1993) 2 (42), 150-153.

PETRICIOLI 2005 = Petricioli, Ivo, «Jordanić, Augustin», *HBL* 6, Zagreb 2005, 513-514.

PHI= PHI CD-ROM # 5.3 – *Latin Texts, Bible Versions*, Packard Humanities Institute, Los Altos, California 1991.

POESIS = *Poesis*, CD-ROM (Ur. P. Mastandrea, L. Tessarolo), Bologna 1995.

PREMINGER-BROGAN = Preminger, Alex; Brogan, T.V.F. (ur.), *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton, New Jersey 1993.

PREVATO = Prevato, Franco, «Dogi in ordine cronologico», *Biografia dei 120 dogi di Venezia*, www.cronologia.it/storia/biografie/dogi.htm (31.03.2005.)

PULJIZ = Puljiz, Vlade, «Runovići u velikim seobama u drugoj polovini 17. i početkom 18. stoljeća», *Prilozi za povijest Runovića*, www.runovici.hr/opcina/PovijestRunovica-IDio.htm (31.03.2005.)

RATKOVIĆ = Bunić, Ivan, *Djela Dživa Bunića Vučića* (prir. M. Ratković), SPH 35, Zagreb 1971.

REGARDIE = Regardie, Israel, *A Garden of Pomegranates*, St. Paul, Minnesota 1999.

REŠETAR 1918 = Rešetar, Milan (prir.), *Djela Injacija Gjorgji (Ignjata Đordića): knjiga prva: Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*, SPH XXIV (1.), JAZU, Zagreb 1918.

REŠETAR 1920 = Rešetar, Milan, «Sitniji prilozi: Nekoliko latinskih i talijanskih pjesama Injacija Gjorgji (Ignjata Đurđevića)», *GZPHK* 9, JAZU, Zagreb 1920, 67-72.

REŠETAR 1926 = Rešetar, Milan, «Život i rad Injacija Gjorgji (Đurđevića)», *Djela Injacija Gjorgji (Ignjata Đordića): knjiga druga: Saltijer slovinski i proza*, SPH XXV (2.), JAZU, Zagreb 1926, XXIII-CXXIX.

REŠETAR 1932 = Rešetar, Milan, «Pisma Ignjata Đurđevića i dum Đura Matijaševića», *GZPKH* 11, JAZU, Zagreb 1932, 124-144.

RKT = *Rečnik književnih termina*, Beograd 1985.

SARDUY = Sarduy, Severo, *Barroco*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires 1974.

SCHÖNE 1968 = Schöne, Albrecht, *Emblematik und Drama im Zeitalter des Barock*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1968.

SEGEL = Segel, Harold B., *The Baroque Poem. A Comparative Survey*, E. P. Dutton & Co.. Inc., New York 1974.

SLADE = Slade Dolci, Sebastijan, *Fasti litterariio-Ragusini / Dubrovačka književna kronika*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001.

SLAMNIG = Slamnig, Ivan, «Neke specifične crte hrvatske barokne poezije», *Disciplina mašte*, MH, Zagreb 1965, 167-174.

STAMAĆ = Stamać, Ante, *Teorija metafore*, CKD SSOZ, Zagreb 1978.

STEPANIĆ 2001 = Stepanić, Gorana, «*Jišajida* Kajetana Vičića (magistarski rad), Zagreb 2001.

STEPANIĆ 2002 = Stepanić, Gorana, «*Jišajida* Kajetana Vičića – Najdulji ep hrvatskoga latinizma», *Hrvatska književna baština*, Ex libris, Zagreb 2002, 531-574.

STULLI = Stulli, Luka, *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay : versione dal latino*, Venezia : tipografia di G. Antonelli S. Occhi ed., 1828.

ŠKREB = Škreb, Zdenko, «Pojmovi poetika u povijesnom slijedu», *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, Globus, Zagreb 1986, 527-549.

ŠREPEL = Šrepel, M (ed.), «Latinske pjesme Junija Palmotića», *GZPKH* 1, 1897.

ŠVELEC – FALIŠEVAC = Švelec, Franjo; Fališevac, Dunja, «Bunić Vučić, Ivan», *HBL* 2, 507-509.

TORCOLETTI = Torcoletti, Luigi Maria, *Scrittori fiumani*, Rijeka 1911.

VACHA = Vacha, Brigitte (ur.), *Die Habsburger. Eine Europaeische Familiengeschichte*, Graz – Wien – Koeln: Verlag Styria, 1996.

VEZZOSI = Vezzosi, A. F., *I scrittori de' Chierici Regolari detti Teatini d'Antonio Francesco Vezzosi della loro Congregazione. Parte seconda*, Roma, MDCCCLXXX.

VILARI = Vilari, Rosario (ur.), *Der Mensch des Barock*, Frankfurt am Main – New York – Paris 1997.

VILLAR CASTEJÓN = Villar Castejón, Caridad, *La teoría de la historia en el siglo XVII y su proyección en la literatura barroca*, Collectión Tesis Doctorales, Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1983.

VITEZOVIĆ – DJELA = *Djela Pavla Vitezovića*, [opise sastavili Valentin Putanec ... et al. ; izložbu priređuje Sindikalna grupa službenika prosvjetno-naučne struke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu], Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb 1952.

VRATOVIĆ 1997 = Vratović, Vladimir (prir.), *Latinsko pjesništvo u Hrvata – dvojezična antologija*, Školske novine, Zagreb 1997.

WELLEK 1963 = Wellek, René, «The Concept of Baroque in Literary Scholarship», *Concepts of Criticism*, Yale University Press, New Haven – London 1963.

WINDFUHR = Windfuhr, Manfred, *Die barocke Bildlichkeit und ihre Kritiker*, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung & Carl Ernst Poeschel Verlag, Stuttgart 1966.

ZIMA, I. = Zima, Ivana, *Rukopis br. 175 Znanstvene knjižnice Dubrovnik*: Carmina Nicolai Capor (diplomski rad), Zagreb 1998.

ZIMA, L. = Zima, Luka, *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, Globus, Zagreb 1988.

ZMAJEVIĆ 1694 = Zmajević, Vicko, *Musarum chorus excitatus ad laudes ilustriss. et excellentiss. d. d. Antonii Zeni Venetarum copiarum terra, marique iam inaugurati praefecti generalis ab abate Vincentio Zmaievich Perastino, Collegii Urbani de propaganda fide alumno*. Romae, Typis Francisci de Rubeis, & Francisci Mariae Acsamitek à Kronenfeld. MDCXCIV.

ZORIĆ = Zorić, Mate, «Gli scrittori italiani del '600 e gli slavi del sud», u: Branca, V., Graciotti, S. (ur.), *Barocco in Italia e nei paesi slavi del sud*, Firenze 1983, 403-429.

ŽMEGAČ 1986-1 = Žmegač, Viktor, «Književni sustavi i književni pokreti», *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, Globus, Zagreb 1986, 499-525.

ŽMEGAČ 1986-2 = Žmegač, Viktor, «Problematika književne povijesti», *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, Globus, Zagreb 1986, 35-73.

Sažetak

U hrvatskom je latinitetu 17. stoljeće, osobito njegovo pjesništvo, kudikamo slabije proučeno od susjednih. Gruba revizija građe otkrila je, međutim, korpus koji obaseže gotovo 100 000 stihova. Nešto više od 2/3 dostupno je u tiskanom obliku, no 26 000 poznatih rukopisnih stihova najvećim su dijelom do sada ostali izvan znanstvene rasprave.

U disertaciji se nastoji što preciznije popisati tiskanu i rukopisnu ostavštinu, uključujući i zagubljene ili apokrifne naslove. Latinsko pjesništvo podijeljeno je po ključu političke pripadnosti autora na tri areala: Dubrovnik, Dalmaciju i Habsburšku Monarhiju. U »stariju generaciju« dubrovačkih latinista 17. st. ubrajaju se F. Gundulić, N. Brautić, Dž. Bunić Vučić, J. Palmotić i S. Gradić. »Srednjoj generaciji« pripadaju I. Lukarević, B. Rogačić i M. Mondegaj, P. Palikuća, V. Pucić Soltanović, I. Gučetić Ml. i M. Rusić, a »mlađoj« I. Đurđević. Latinisti iz mletačke Dalmacije jesu: A. Jordanić, M. Jelić Dražojević, A. Matijašević Caramaneo, M. Gerićić i N. Kapor, V. Zmajević, I. Tomko Mrnavić. Latinisti iz habsburških zemalja tvore najmanju skupinu: I. Despotović St. i Ml., F. K. Frankopan, K. Vičić i P. Ritter Vitezović.

Sljedeći dio disertacije posvećen je opisu žanrovskoga inventara definiranog korpusa. U tradicionalnim žanrovima pjesnici uglavnom respektiraju antičke poetičke postulate. *Epika* se odlikuje malenim brojem opsežnih spjevova, a manji heksametarski sastavci bave se prigodnim hvaljenjem vladara i odličnika, pjesmama o pojedinim svecima, ekfrazama ili pak komemoriranjem prekretnih povijesnih događaja (dubrovački potres). *Elegija* pokriva širok tematski spektar pa se pojavljuje kao religiozna pjesma, poslanica, tužaljka ili kao klasična ljubavna elegija. *Epigramatika* pokazuje najveću tematsku širinu, no pretežu stihovi religioznoga sadržaja; katkad je vidljiva sklonost prema tradicionalnoj marcijalovskoj poenti. I *lirika* je mahom religiozna, no česti su i prigodni sastavci. U rukopisu je sačuvano nekoliko *ekloga*, teokritovsko-vergilijanskih *idila*, *epitalamija*, kristianiziranih *fasta*. Od žanrova, odnosno gotovih oblika popularna je *metamorfoza*. Osim žanrova antičkoga podrijetla analiziraju se i oblici koji su karakteristični za latinsko novovjekovlje (anagram, emblematsko pjesništvo, sonet).

U četvrtom poglavlju upozorava se na ludičku dimenziju latinskoga pjesništva 17. st. i postupke spajanja slike, teksta i brojeva (anagram, rebus, kronogram odnosno kronostih, *carmen cabalisticum*, akro-, mezo- i telostih, abecedne pjesme, pjesme s figurom jeke, razni obrasci rime u kvantitativnom stihu). Istraživanje stilskih aspekata korpusa pokazuje da se u tekstovima nekih autora napadnom učestalošću javljaju određene retoričke figure (»jaka« metafora, asindet, sumacijska shema, *traductio*, antimetabola, antiteza, paradoks). No riječ je o sporadičnim pojavama i nema duljega teksta u kojemu bi stil bio nadređen svim ostalim sastavnicama djela. To je krupno razlikovno obilježje latinskoga pjesništva prema istodobnom pjesništvu na hrvatskom jeziku. Aktualizirajući pitanje stilskih formacija u novovjekovnom latinitetu, na temelju definicije baroka isključivo kao stila dolazi se do zaključka da se, premda mjestimično podržava barokni stilski kompleks, hrvatsko pjesništvo na latinskom u 17. stoljeću ne može smatrati baroknim.

KLJUČNE RIJEĆI:

novolatinsko pjesništvo, hrvatsko pjesništvo 17. stoljeća, žanrovski sustav književnosti, barokni stil, periodizacija novolatinskih književnosti, starija dubrovačka književnost, ludizam

Summary

Croatian Latinism in the 17th century, especially its poetry, has been by far less researched than the Croatian Latinism of other centuries. A rough review of the material has discovered a corpus of texts of almost 100,000 verses. Approximately over two thirds of the corpus is available in printed form, however, 26,000 known verses in manuscript have not yet, for the most part, been engaged in scientific research.

This dissertation aims at making a catalogue, as accurately as possible, of the heritage both in print and in manuscript, including mislaid or apocryphal titles. Latin poetry has been divided into three groups taking into account the authors' political affiliation: Ragusa, Dalmatia and the Habsburg Monarchy. The *older generation* of Ragusan Latinists from the 17th century is represented by F. Gundulić, N. Brautić, Dž. Bunić Vučić, J. Palmotić and S. Gradić. The *middle generation* includes Lukarević, B. Rogaćić and M. Mondegaj, P. Palikuća, V. Pucić Soltanović, I. Gučetić the Younger and M. Rusić, whereas I. Đurđević belongs to the *younger generation*. Latinists from Venetian Dalmatia are A. Jordanić, M. Jelić Dražojević, A. Matijašević Caramaneo, M. Geričić and N. Kapor, V. Zmajević, and I. Tomko Mrnavić. Latinists from the Habsburg Monarchy constitute the smallest group: I. Despotović the Elder and the Younger, F. K. Frankopan, K. Vičić and P. Ritter Vitezović.

The following part of the dissertation is dedicated to the description of the genre inventory of the defined corpus. In traditional genres poets mainly respect ancient poetic postulates. *Epic* is characterised by a small number of comprehensive epic poems, whereas shorter hexameter poems deal with occasional praises of rulers and dignitaries, poems about specific saints, ecphrasis or commemorating pivotal historic events (the earthquake in Dubrovnik). *Elegy* covers a wide range of themes so that it appears in the form of religious poems, epistles, laments or classical love elegies. *Epigrammatic poetry* covers the widest range of themes, but religious verses are greatly prevalent. Sometimes, there is an inclination visible to the traditional Martial's *pointe*. *Lyric* is predominantly religious, but occasional poems are also common. Several *eclogues*, Theocritan-Vergilian *idylls*, *epithalamies*, and Christianized *fasti* are preserved in manuscript. *Metamorphosis* is popular as a genre, i.e. as a fixed literary form. Besides the genres of ancient origin, forms characteristic of Neo-Latinism are also analysed (anagrams, emblematic poetry, sonnets).

The fourth chapter focuses on the ludic dimension of the Latin poetry of the 17th century and on the procedures of connecting images, texts and numbers (anagram, rebus, chronogram, i.e. chronoverse, *carmen cabalisticum*, acro-, mezo- and telestichon, alphabet poems with the figure of echo, various forms of rhyme in the quantitative verse). The research of stylistic aspects of the corpus shows that certain rhetorical figures occur with conspicuous frequency in the texts of some authors (*strong metaphor*, *asyndeton*, *Summationsschema*, *traductio*, *antimetabole*, *antithesis*, *paradox*). However, it is a fact that these are only sporadic phenomena and there are no longer texts whose style would take precedence over all other constituent parts of the work. This is an important distinctive feature of Latin poetry compared with the poetry in the Croatian language of the same period. Having posed the question of stylistic formations in Neo-Latin and on the basis of the definition of the Baroque exclusively as a style, we can come to the conclusion that Croatian poetry in Latin in the 17th century cannot be considered baroque, although it does occasionally support the Baroque stylistic complex.

KEY WORDS:

Neo-Latin literature, Croatian poetry of the 17th century, literary genre system, baroque style, period scheme in Neo-Latin literatures, older literature of Dubrovnik, ludism

Gorana Stepanić

Rođena sam u Zagrebu 22. 11. 1973. U rodnome gradu završila sam osnovnu školu i gimnaziju (maturirala 1992. u XVI /Jezičnoj/ gimnaziji), a nakon mature upisala sam studij Komparativne književnosti i Latinskog jezika i rimske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Diplomirala sam 1997. radom *Stih crkvene pjesme u nekih hrvatskih crkvenih pjesmarica od sedamnaestog do dvadesetog stoljeća* (mentor prof. dr. Zoran Kravar), a iste godine dobila Rektorovu nagradu za najbolji studentski rad (*Bruerevićevi epigrami i carmina u rukopisu Poetici componimenti in italiano, slavo e latino*). Odmah po završetku studija zaposlila sam se na projektu *Neolatina Croatica* (voditelj prof. dr. Darko Novaković), a 2001. izabrana sam u istraživačko zvanje asistenta na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje od 1997. držim nastavu s područja neolatinistike, rimske metrike te rimske književnosti. Povremeni sam suradnik Odsjeka za kroatistiku istoga fakulteta, a od 2001. do 2004. predavala sam *Uvod u studij rimske književnosti* i *Uvod u studij hrvatskog latinizma* na Filozofskom fakultetu u Puli. Naslov magistra znanosti stekla sam u rujnu 2001. obranivši magistarski rad pod naslovom '*Jišajida*' Kajetana Vičića (mentor prof. dr. Darko Novaković).

Moj znanstveni interes prvenstveno leži u području nacionalne i europskih novolatinskih književnosti, a bavim se i prevođenjem klasičnih i novovjekovnih latinskih tekstova. Sudjelovala sam na više seminara, te stručnih i znanstvenih skupova u Hrvatskoj i u inozemstvu (Zagreb, Split, Opatija, Nica, Opole, Klagenfurt, Madrid, Sofija).

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Autori: pokušaj definicije korpusa	4
2.1. Podanici Dubrovačke Republike	9
2.1.1. Starija generacija: <i>Fran Gundulić</i>	9
2.1.2. <i>Nikola Brautić</i>	13
2.1.3. <i>Dživo Bunić Vučić</i>	15
2.1.4. <i>Junije Palmotić</i>	17
2.1.5. <i>Stjepan Gradić</i>	21
2.1.6. Srednja generacija: <i>Ivan Lukarević</i>	36
2.1.7. <i>Benedikt Rogačić</i>	41
2.1.8. <i>Miho Mondegaj</i>	43
2.1.9. <i>Petar Palikuća</i>	45
2.1.10. <i>Vice Pucić Soltanović</i>	47
2.1.11. <i>Ivan Gučetić Mlađi</i>	48
2.1.12. <i>Martin Rusić</i>	50
2.1.13. <i>Minores Ragusini</i>	52
2.1.14. <i>Incerti Ragusini</i>	57
2.1.15. Nova generacija: <i>Ignjat Đurđević</i>	60
2.2. Mletački podanici	77
2.2.1. <i>Augustin Jordanić</i>	77
2.2.2. <i>Matej Jelić Dražojević</i>	80
2.2.3. <i>Antun Matijašević Caramaneo</i>	82
2.2.4. Korčulani: <i>Marko Geričić i Nikola Kapor</i>	89
2.2.5. <i>Vicko Zmajević</i>	92
2.2.6. <i>Ivan Tomko Mrnavić</i>	96
2.2.7. <i>Incerti Dalmatae</i>	98

2.3. Austrijski podanici	100
2.3.1. <i>Ivan Despotović</i>	100
2.3.2. <i>Fran Krsto Frankopan</i>	103
2.3.3. <i>Kajetan Vičić</i>	106
2.3.4. <i>Pavao Ritter Vitezović</i>	114
3. Žanrovi: tradicija i inovacija	120
3.1. Epika i heksametarska <i>carmina</i>	121
3.2. Elegija	137
3.3. Epigram	153
3.4. Lirika	163
3.5. Ostali žanrovi antičkog podrijetla	170
3.5.1. <i>Ekloga i idila</i>	170
3.5.2. <i>Fasti</i>	172
3.5.3. <i>Epitalamij</i>	173
3.5.4. <i>Metamorfoza</i>	177
3.6. Novovjekovni žanrovi	183
3.6.1. <i>Sonet</i>	183
3.6.2. <i>Anagram</i>	186
3.6.3. <i>Emblematsko pjesništvo</i>	193
4. Stil: stilske karakteristike latinske poezije sedamnaestog stoljeća	198
4.1. Formalni eksperimenti – ludička dimenzija pjesništva	199
4.1.1. <i>Rebus</i>	199
4.1.2. <i>Kronogram</i>	202
4.1.3. <i>Carmen cabalisticum</i>	203
4.1.4. <i>Akro-, mezo- i telostih</i>	205
4.1.5. <i>Rima</i>	207
4.1.6. <i>Abecedne pjesme, jeka, traductio</i>	209
4.2. Pokušaj stilske definicije hrvatskog sedamnaestostoljetnoga latinskog pjesništva	215
4.3. Stilski istaknutija mjesta u latinskim pjesničkim tekstovima	223

4.4. Stil prijevoda	240
4.5. Barok ili ne?	246
5. Zaključak: hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stanje nakon revizije	249
6. Prilozi	255
7. Kratice i bibliografija	294
8. Sažetak	312
9. Summary	313
10. Životopis	315